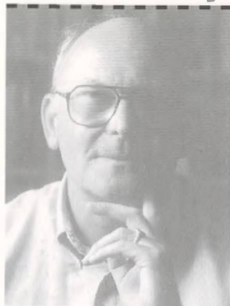
Gerald Seymour

U srcu opasnosti

Naslov izvornika:

Gerald Seymour
THE HEART OF DANGER

Gerald Seymour

Gerard Seymour, novinar i nekadašnji reporter televizijske kuće Independent Television News, autor je četrnaest bestselera. Po njegovom prvom romanu **Harry's Game** (Harryeva igra), objavljenom 1975., snimljen je televizijski film. Uz drugi roman **The Glory Boys** (Slavni momci) kritika je zapisala da se od Le Carrea nije pojavio tako dobar pisac thrillera kao što je Gerard Seymour. Temama koje zadiru u srce suvremenog užasa, Seymour je čitatelju nudio napete drame o hrabrosti, zlu, načelu i izdaji. Svoju spisateljsku spretnost u organizaciji takvih priča pokazao je i u najnovijem bestseleru. Gerard Seymour živi danas sa svojom obitelji u West Countryu.

Prolog

– Došli ste?

Da, došao je. Opet je u Knjižnici. Osmjehnuo se nadzornici, ali ona mu osmijeh nije uzvratila kao što to nije učinila ni u ona dva dana prošlog mjeseca kad je bio u Knjižnici, niti u dva dana mjesec dana ranije. Osmijeh Henrya Cartera bio je kratak, tek koliko traži uljudnost. Potražio je slobodan stol.

– Vlak je kasnio, rekao je prijazno. Obrisao je kišne kapi s glave. – Strašno su neredoviti.

Zapravo je bio uljez, neželjeni muškarac u ženskome svijetu; pretpostavljao je da zbog njega ne mogu razgovarati o muškarcima, cistitisu, grudnjacima, otplatama, vješanju zastora, školskoj prehrani, tamponima, o svim onim stvarima o kojima danas žene razgovaraju. Jedini slobodni stol nalazio se daleko od slabe dnevne svjetlosti koja bi nekako uspjela prodrijeti u suterenske prostorije Knjižnice. Prilično jadna svjetlost jer su na oknima bila neprobojna stakla što su iskrivljavala, premazana bakrenom emulzijom koja je trebala spriječiti da elektromagnetski signali elektronskih uređaja u Vauxhall Bridgeu preko puta, ometaju kompjutore. U njegovo vrijeme bilo je drukčije. Sasvim su se dobro snalazili bez soba obloženih olovom i prozora premazanih bakrenom emulzijom i kompjutora u silikonskim navlakama i brava za identifikaciju otisaka prstiju na unutarnjim vratima. Dobro su se snalazili i uspijevali sačuvati pokoju tajnu... Ne bi se smio žaliti. Na vješalici je našao mjesto za ogrtač. Njego-

va mirovina, unatoč tome što je pratila rast cijena, nije bila dostatna. Kišobran s kojega je kapalo, stavio je uza zid. Dolazak u Knjižnicu tijekom dva dana u mjesecu dobro mu je došao, zapravo bio mu je prokleto potreban. Za slobodnim stolom, pod pogledom djevojaka i žena i nadzornice smjene, otključao je aktovku. Bila je stara, naravno, ista koju je gotovo dvadeset tri godine nosio od postaje Waterloo, ulicom što je išla uz rijeku sve do betonskog tornja Century Housea, s izblijedjelim pozlaćenim slovima EIIR na preklopnici. Najprije je izvadio jutarnje novine i križaljku započetu u vlaku. Zatim sendviče od sira i kiselih krastavaca koje je sam spravio. Onda je na red došla termosica (mlijeka i šećera dovoljno za četiri mjerice). Zatim časopis Kraljevskog društva za zaštitu ptica, zadovoljstvo što ga je čuvao za obvezatni prekid za ručak. Da ga je KDZP htjela zaposliti samo jedan dan u tjednu da radi na njihovu popisu pretplatnika, tada ne bi morao puzati od zahvalnosti za ta dva dana u Knjižnici.

Nadzornica je stala pokraj njegova stola. Na ravna prsa stisnula je dosje u kartonskoj omotnici. Neiskreno se ispričala:

– Malo je neuredan.

Tih dana mnogi su dosjei bili neredni. Stare dosjee trebalo je srediti i pripremiti za unošenje u kompjutore. Henry Carter bio je dobar u sređivanju i pripremanju pa su ga zato ponovno pozvali na dva dana u mjesecu i zato je evo sjedio za stolom daleko od dnevne svjetlosti. Pretpostavljao je da žene i posao na određeno vrijeme smatraju prijetnjom svojoj radnoj sigurnosti jer ga nikad nisu pozdravljale niti su pokazale nekakvo prijateljstvo.

– Očekujem da ćemo to moći srediti... Zanimljiv je, zar ne?

– Ne bih znao.

Spustila je dosje na stol. Okrenula se i otišla od njega lupkajući potpeticama po betonskom podu. U Knjižnici Century Housea pod je pokrivao sag. Sag je bio dovoljno dobar za staru zgradu, ali ne i za Babilon na Temzi što je zapravo bila ta nova grozota u Vauxhall Crossu. Previše

vulgarna, upadljiva za sjedište obavještajne službe, neprikladna...

Skinuo je gumicu s fascikla. Riječi, otipkane, pisane rukom i tiskane, skočile su put njega. Pogledao je na strop, u udubljenja svjetla. Malo prepuštanje užitku, ali Henry je živio s nostalgijom. Negdje blizu, možda već preneseni na disketu, nalazili su se dosjei operacija u kojima je sudjelovao od početka, kada nije bio tek 'čistač' unajmljen za 5.47 funta na sat, šesnaest sati na mjesec, da bi čistio tuđe smeće. Osjetio je blago podrhtavanje kao i svaki put kad bi se prepustio uživanju. Nije potrebno pozivati neku umirovljenu veličinu kako bi prosijavao dosjee operacija – Henry Cartera... Sjećao se dana kad je bio voditelj čovjeku koji je poslan preko njemačke granice u Magdenburg. Sjećao se noći dugog ispitivanja, kad je šefa jednog odjela, jednoga od svojih, pretvorio u uplakano i posramljeno stvorenje. On je iza sebe ostavio uredne dosjee. On... Gledale su ga iza svojih glupih ekrana. Bio je to pravi dan za odlazak na staru prugu kod Tregarona, u Walesu, jer je bilo pravo vrijeme u godini za hranjenje rijetkih crvenkastih lunja, Milvus milvus. *Divne ptice... Spustio je glavu. Počeo je čitati.*

Dosje je doista bio zbrda-zdola, bez glave i repa.

Brzo je okretao stranice. Petnaest tipkanih listova, četiri faksa, devet znakova Foreign Officea i Commonwealtha, trinaest stranica uredskoga papira ispisanih trima različitaim rukopisima i debela omotnica s fotografijama. Stari ratnik za pisaćim stolom čistio je stranice, obuka je prevladala. Da su ga pitali, a nikad nisu, Henry Carter bi rekao da je novi dosje za njega bio poput ovisnosti. Bio je uhvaćen u mrežu. Gotovo ne podižući glavu, pozvao je nadzornicu.

– Molim vas zemljovid.

– Čega?

Zbog onoga što je čitao i slika koje su mu već bile u glavi, uhvatila ga je razdražljivost. To nije bila šala niti igra.

– Pa ne valjda obale Bognor Regisa! Veliko povećanje, 1:1000, ako je moguće. Bivše Jugoslavije, onoga što zovu Hrvatska. Područje pod zaštitom snaga Ujedinjenih naroda poznato pod imenom sektor Sjever...

Okrenuo je leđa nasumce nabacanim stranicama na stolu. Dohvatio je svoju termosicu i laktom zahvatio omotnicu s fotografijama. Omotnica je pala sa stola. Fotografije su se rasule. Pogledao ih je. Pogledao je u grotesknu sliku mladoga lica. Bilo je gore od starca ustrijeljenoga na polju pokraj one odvratne njemačke živice. Gore od one obješene Iranke što je visjela s gadne građevinske dizalice u Tabrizu. Naježio se.

Jedva je čuo kreštavi glas.

– Za takvu kartu morate pričekati do sutra. Ne mogu je nabaviti prije. Znate, g. Carter, nije naš posao...

Sagnuo se da pokupi fotografije. Zurio je u lice. Tko zna je li bila lijepa prije nego joj je truljenje u zemlji izobličilo crte. Prsti što su sabirali fotografije nisu ga slušali i osjetio je kako ga oblijeva hladan znoj. Tijelo mu se zgrčilo u stolcu. Duboko udahne. Podigne fotografije na stol, zatim zgrabi rub stola kao da mu on može pomoći da povrati ravnotežu. Prokleto je prestar za ovo...

Glas ga pogodi kao udarac.

– Jeste li dobro, g. Carter?

Žena za najbližim kompjutorskim stolom, glasno se zahihotala. I to je hihotanje vjerojatno spriječilo da se ne onesvijesti. I razbjesnilo ga. On je rijetko pokazivao ljutnju. Žena se hranila kockama mliječne čokolade. Uzeo je najbližu fotografiju s hrpe i u nekoliko brzih koraka prišao ženinu stolu i bacio fotografiju na tastaturu. Fotografiju mladoga lica s ranom na glavi, na grlu, od metka ispaljena iz bliza. Ženi je čokolada potekla po bluzi.

Henry Carter se vrati za svoj stol.

Prekinuo je tišinu.

– Dobro sam, hvala. Kartu mi možete dati sutra.

Sjedne. Za trenutak je prstima lupkao po stolu, zatim je ponovno posegnuo za termosicom i natočio si pola mje-

vode u plastičnu čašu. Popio je to. Iz torbe je izvadio naoštrenu olovku i tri penkale u tri boje. Trenutak je prošao, bilo je to kao da su ga fotografije dočekale u zasjedi. Počeo je tražiti dokumente prema datumima. Složio ih je po stolu i počeo crvenom penkalom označavati od najranijeg datuma. Brzo će srediti dosje. Da je imao kartu, bio bi gotov do sutrašnje stanke za objed. To bi bilo odlično. Tada bi mogao otići iz Londona prije popodnevne gužve i mirno krenuti prema planini Powys i željezničkoj pruzi s koje se mogu vidjeti crvenkaste lunje, Milvus milvus.*

Datum žiga na prvoj stranici bio je 3. travanj 1993. Na trenutak se dokono, bezuspješno pokušavao sjetiti što je radio tog dana prije dvadeset tri mjeseca. U zaglavlju na papiru je pisalo: Liječnici za ljudska prava... Lako je to mogao zamisliti.

Selo, i puteljak, i prljavo blato i grob.

1

Mjesto iskopavanja bilo je označeno nepravilnim pravokutnikom od bijele vrpce.

Pravokutnik je bio veličine oko deset puta četiri metra, izmjeren profesorovim korakom. Mjesto gdje su kopali, lako se moglo prepoznati jer je na tom izrovanom dijelu polja rastao samo korov.

Oko pravokutnika, nabacana po travi iza bijele vrpce, bila je nova, granična oznaka načinjena od hrpa blatne zemlje. Četiri policajca kopala su prema profesorovim uputama.

Lopate sa širokom oštricom sad su bile zabodene u nizak obzid od blata.

Četiri policajca i profesor kleknuli su na rub jame što su je iskopali. Počeli su raditi u sasvim bijelim kombinezonima, sad već prljavim od sivocrnog poljskoga blata. Policajci nisu razgovarali među sobom, samo su odgovarali na kratke profesorove upute. Svjetlost je bivala sve slabija i bilo je jasno da će ubrzo nestati jer se kišni oblak već spustio ispod vrha šumovita brežuljka što se uzdizao iznad seoske kuće. Imali su samo ovu jednu priliku da kopaju i ekshumiraju i ona se neće ponoviti, a nisu ponijeli ručni generator ni baterije. Morali su završiti tog popodneva. Kiša ih je udarala po leđima, stražnjicama i stražnjem dijelu nogu. Kiša je stvarala blatna jezerca u jami oko tijela što su već bila pronađena. Da je profesor radio u svojoj zemlji, da ga je pozvao policijski Odjel za umor-

stva, radio bi zaštićen čvrstom ceradom. Da je profesor radio u svojoj zemlji, zguren iznad leša ubijene žrtve, imao bi svoju ekipu stručnjaka i ne bi se morali žuriti. Postoji način na koji se stvari obavljaju, postoji ustaljeni postupak i on ga se pridržavao jer to je bila biblija prema kojoj je postupao. Ta četiri policajca s kojima je otkrivao tijela smatrao je dobrim ljudima. Mladi Kanađanin i veseli Francuz, neobičan, ćelavi Portugalac i vitki Kenijac. Radili su u tišini, prema njegovim odrešitim uputama koje je prigušivala obrazina na licu. Svaki put kad bi podigao pogled vidio bi kako se kišni oblak spušta sve niže niz šumoviti obronak brežuljka i kako su kuće na drugom dijelu doline, iza potoka, sve svjetlije.

Da su iznad groba mogli podići zaklon, da su mogli polaganije raditi, upotrebljavali bi skalpele i uske četke. Kiša što je padala u jamu ništila je sve njegove nade u preciznost posla. Policajci su učili od njega, gledali su ga i oponašali i skidali s tijela glinasto blato lopaticama, onakvima kakve je njegova žena upotrebljavala za rad u vrtu, tamo kod kuće, u Los Angelesu. Kad su lopaticama s tijela skinuli blata koliko su najviše mogli, čistili su lica mrtvih nakvašenim krpama što ih je donio sa sobom. Kad bi utvrdili kako su svako lice očistili najbolje što su mogli, on bi fotografirao čitavo tijelo, a zatim bi uključio svoj automatski džepni nikon i slikao lice izbliza.

Devet tijela fotografirano je u krupnom planu, devet lica izbliza, devet vreća s tijelima ležalo je jedna pokraj druge iza zemljanog obzida oko znaka od bijele vrpce.

Profesor se koristio čvrstom podlogom za blok pokrivenom prozirnom plastičnom folijom. Načinio je malu skicu groba i opisao svako tijelo prije nego je stavljeno u vreću. SSK9 imao je oko vrata zlatni lančić na kojem je visio tanki zlatni križić i medaljon s posvetom. SSK9 nije imao lijevo stopalo. Odrezano je u gležnju. Po sredini čela SSK9 bila je rupa od metka.

Čizmu što je virila iz blata iz kojega su izvukli SSK9, brzo je punila kiša.

– Dobro, momci, ovaj bi trebao biti posljednji... – Profesorov glas doimao se poput režanja.

Riječi je izgovarao kratko i tiho misleći da će tako bolje spriječiti navalu mučnine što mu se penjala uz grlo. Smrad ga je tjerao na povraćanje. Lice pretvoreno u obrazinu bilo je obrana od smrada truleži. Rekli su mu kako vjeruju da su tijela pokopana u prosincu 1991., ali je glina bila dovoljno gusta da drži podalje od groba lisice i pse, i usporila je proces raspadanja.

Profesor je na trenutak zastao i pokušao ispraviti leđa ne bi li ublažio ukočenost.

Nedaleko od jame i vrpce i niskoga zemljanog obzida, dalje od bijelih džipova civilne policije Ujedinjenih naroda, stajala je gomila i gledala. Vidio ih je kako su se tijekom dana okupljali. Gledali su ne dajući nikakva znaka. Vidio ih je kako dolaze od skupine kuća nedaleko potoka. U gomili je bilo žena, starice u crnini, mlađe u svijetlim kaputima; bilo je i djece izobličenih, ostarjelih lica, neprirodno tihe; u gomili je bilo i muškaraca, neki u iznošenoj seljačkoj odjeći, neki u vlažnim vojničkim odorama što im nisu pristajale, neki naoružani puškama i strojnicama. Pitao se što misli ta gomila koja je došla preko potoka gledati iskopavanje groba. Pogled mu je lutao. Išao je preko polja i niz put na kojem je trava prekrila stare brazde koje je načinio traktor, išao je prema razorenom selu sve do crkvenog tornja kojem je tenkovska ili topnička vatra odnijela gornji dio gdje je trebalo biti zvono. Pitao se što misle. Okrenuo se i ponovno zagledao u gomilu...

Kanađanin je promrmljao:

– Ne gledajte ih u oči. Samo se smiješite. Uvijek se smiješite.

Kenijac je progunđao:

– Umotajmo ih i nestanimo. Ne očekujte ljubav od njih...

Mislio je kako su to dobri mladići. On je imao sedamdeset godina. Uzeo je dva mjeseca neplaćenog dopusta u bolnici, u sjevernom dijelu Los Angelesa, gdje je bio šef odjela patologije. Tamo, kod kuće, njegovi kolege s fakul-

teta davno su se već povukli u mirovinu i živjeli u kućama na obali Santa Monice ili Santa Barbare. Mislio je da su budale. Humanitarna organizacija *Liječnici za ljudska prava* bila je draga njegovu srcu. Još draža bila mu je spoznaja da je njegova Abigail, u četrdeset petoj godini braka, bila ponosna na svog muža jer je otišao na dva mjeseca u Hrvatsku. Pričat će joj o Kanađaninu, Francuzu, Portugalcu i Kenijcu, sjajnim mladićima koji su ljubazno ukorili rastresena starca jer je dopustio da mu pogled odluta. Imali su samo jedan dan za grob i gotovo su pri kraju.

– Oprostite, momci.

Kenijac je izišao iz jame i otišao do mjesta gdje je, zaštićen pokraj kotača džipa, ležao detektor mina. Ponovno je skočio u jamu i uređajem prešao preko posljednjeg dijela zemlje, iza noge što je izvirivala. Ovo je četvrti put da su detektorom mina provjeravali jamu. Opet su svi bili u jami. Gomila, što je promatrala s kraja polja, mogla im je vidjeti samo ramena i stražnjice i lopatice s blatom što su ga iz jame bacali na zemljani obzid.

To je bilo zadnje tijelo. Sve veći mrak dao je njihovim pokretima novi zamah. Vojnička čizma, noga u kamuflažnom odijelu što se raspadalo, ruka s jeftinim prstenom, ručni sat, ruka u neobičnom položaju zbog slomljene kosti. Profesor je tražio glavu. Portugalski policajac potapšao ga je po ramenu. Okrenuo se. Pokraj druge čizme ugledao je malu tenisicu. Njegova žena Abigail rado mu je govorila da je grubi stari jarac, da mu je raspoloženje dok radi s mrtvima crno poput noći, veselo poput plinske komore. Ukočio se. Ćutio je kako se nadima od navale osjećaja jer nije očekivao da će u grobu naći žensko tijelo. Naravno, kad je radio za policiju, morao je obrađivati ženske leševe, ali ovdje ga nije očekivao... Isprepletene kamuflažne hlače i traperice, rukavi kamuflažne košulje i rukavi sive vjetrovke u čvrstom zagrljaju. Jedna pokraj druge ležale su glave mladog muškarca i mlade žene.

Kanađanin se nagnuo nad njima osvijetlivši ih baterijom. Poželio je da se može uspraviti u punoj visini i do-

viknuti gomili da priđe bliže, ženama, djeci i muškarcima s puškama, rado bi ih pozvao da vide isprepletena tijela mladića i djevojke, i pitao se koliko ih je među ovima što su čekali na kiši znalo što će naći. Mladićeva prsa bila su omotana prljavim zavojima. Profesor je shvatio. Na tijelima svih muškaraca bilo je rana zadobivenih u borbi, rana od metaka, rana od šrapnela, amputacija obavljenih na bojišnici. Bili su to ranjenici. Bio je to prljavi mali rat, u prljavom malom kutu Europe, i ranjene su zdravi, bježeći, ostavljali za sobom. Pogledao je otečeno, načeto lice mlade žene. Njegova kći imala je četrdeset jednu godinu, unuka devetnaest. Vlastita kći mu je rekla da je idiot što se upleće u taj mali prljavi rat, a unuka ga je uvečer prije odlaska pitala zašto bi se uopće netko trebao uzrujavati zbog tog malog prljavog rata. Znao se svladavati. Bilo je korisno moći se svladati dok je gledao u lice mlade žene na kojem su se već vidjeli znakovi truljenja, ali to još nije sakrilo smrtonosne rane. Iznad desnog uha, na dijelu glave što je ostao, imala je ranu od metka. Na grlu je imala duboku ranu od noža. Na nosnom mostu i donjem dijelu čela imala je ranu od udarca toljagom. Bile su to smrtonosne rane.

– Oprostite što vas požurujem, profesore, – ispričavao se Kanađanin. – Moramo odavde...

Tek je tada shvatio da radi samo pri svjetlosti baterije u rukama Kanađanina.

Kenijac je donio dvije vreće za tijela. On je načinio snimke, unio potrebne zabilješke i kimnuo im glavom u znak da je završio. Razdvojili su mladićevo smrdljivo tijelo od djevojčina smrdljiva tijela. I tek kad su djevojčino tijelo podigli iz jame, profesor je spazio ispupčenje od torbice. Bila je ispod vjetrovke, pulovera i majice. Zaustavio ih je i prstima u rukavicama pokušao otvoriti torbicu koja je bila pričvršćena na križima. Stavio je torbicu u džep svog kombinezona.

Pognuti pod teretom, kroz zadnja vrata dva *cherokee* džipa utovarili su jedanaest vreća s tijelima.

Otišli su. Kad su skrenuli na cestu, dok su brisači odbacivali kišu koja je udarala po prednjem staklu, profesor

je vidio da se gomila razišla i krenula prema kućama i svjetlima preko potoka. Na cesti, u porušenom selu, džip je skrenuo da bi zaobišao zahrđali i spaljeni automobil i još jedanput da bi izbjegao uništena seoska kola; i tek kad su se našli na neasfaltiranoj cesti, na putu za Glinu i prijelazu preko bojišnice kod Siska, profesor je zatražio od Kanađanina da mu posudi bateriju.

Otvorio je torbicu.

Iz nje je izvadio prazni novčanik i jedan raskvašeni putnički ček u vrijednosti od dvadeset američkih dolara i putovnicu.

Umornim očima pogledao je u putovnici nacionalnost i ime. Uzeo je rupčić i obrisao izblijedjelu fotografiju. Pitao se što je ona radila tamo, uhvaćena u stupicu tog malog prljavog rata u tom malom prljavom kutu Europe.

Motori su stali.

Nastupio je trenutak tišine prije nego što je stampedo putnika nahrupio na vrata putničke kabine.

Sjedila je u trećem redu od kraja. Ostala je u sjedištu kako joj je rečeno. Bila je visoka, nije joj bilo udobno u turističkoj klasi, ali je stjuard ljubazno sredio da sjedišta pokraj nje ostanu prazna. S kratkom, dobro ošišanom tamnom kosom, brižljivo našminkana, s ogrlicom od pravih bisera oko vrata, dobro odjevena, imala je izgled i eleganciju žene naviknute da pobuđuje pozornost, što se dogodilo i ovdje. Nosila je crvenu bluzu i tamnozelenu suknju koja joj je pokrivala koljena, a rub je prelazio gornji dio dobro uglačanih čizama. Nekoliko trgovačkih putnika koji su već dugo bili daleko od kuće, pogledali su je pitajući se što je radila u tom turobnom gradu koji su oni napustili s velikim olakšanjem. Kabina se praznila, glazba s radija sad je bila jako glasna, ali se činilo da ona ne zamjećuje usiljenu veselost bečkoga valcera što je pratio putnike do imigracijskog ureda, pokretne trake za prtljagu i carinskog pregleda. Ne obazirući se na ono što se oko nje događalo, okretala je stranice *Voguea*. Nizak čovjek, je-

dan od posljednjih što su izlazili, pokušavao je dohvatiti torbu s mreže za ručnu prtljagu iznad njezine glave, izbočio je želudac blizu dijamantnih naušnica koje je nosila na ušima, i kad se ispričao, kao da ga nije čula. Činilo se da je potpuno zaokupljena reklamom koju je gledala.

Pretvarala se.

Stjuard je mislio da je hrabra.

Još je okretala stranice časopisa kad joj je praznim prolazom prišla stjuardesa. Iza nje su dolazili čistači zviždeći i smijući se i skupljajući odbačene papire s poda i iza praznih sjedišta. Osmjehnula se stjuardesi i s praznog sjedišta pokraj svojega počela skupljati stvari. Torbicu, putnu torbu, kišni ogrtač, kutiju cigareta i tanak zlatni upaljač, futrolu za naočale, šal i jednu crvenu ružu koja se još nije rascvjetala i čija je peteljka bila zamotana u staniol. Nagnula se i pogledala kroz prozor i ugledala niske sive oblake i lokve na betonskoj površini uzletišta i našalila se na račun vremena. Stjuardesa, čiji je pogled izražavao simpatiju, ponudila joj je pomoć. Opet je uslijedio smiješak, kao da je stjuardesina briga nepotrebna, nije na mjestu i nije tražena, zatim je ustala i obukla kišni ogrtač. Pogledala je iza sebe, jedanput i kratko, da vidi nije li što ostavila. Na glavu je stavila maramu i labavo je svezala ispod brade. Uzela je ružu. Brzo, gotovo nezamjetljivo, rukom je pokrila stjuardesinu, opaljenu suncem, iskazujući joj tako zahvalnost. Mogla je izdržati sama, ali brigu je cijenila.

Stjuardesa ju je povela prolazom do vrata kabine.

Pilot, izlazeći iz pilotske kabine, zbunjeno je kimnuo glavom.

Stjuard joj je stisnuo ruku promrmljavši nešto što nije razumjela, ali uzvratila mu je toplim osmijehom, osmijehom koji je varao.

Na vratima zrakoplova stajao je službenik zračne luke. Pomislila je kako je to već prije radio. Nije joj se nasmiješio, niti joj pružio ruku, niti je pokušao razgovarati. Uzeo je njezinu putnu torbu. Otvorio je vrata produžnog

tunela na izlasku iz zrakoplova i rukom joj dao znak da ga prati. Dočekali su je kiša i vjetar koji joj priljubi suknju uz bedra i nadme kišni ogrtač. Krene za njim strmim stubama do uzletišne platforme. Nosači su već počeli iskrcavati prtljagu kroz otvor za teret nemarno je bacajući na otvorena kola. Nesigurna, prišla joj je mlada žena s carine gurajući joj dokumente pod nos. Potpisala je što je tražila, a kiša je padala po papiru i razlijevala tintu nalivpera. Dvojica muškaraca u crnim odijelima, jedan marljivo žvačući gumu, a drugi premećući na dlanu ugašenu lulu od korijena bijeloga vrijesa, stajali su pokraj lijesa. Iz otvora za teret prestali su izlaziti kovčezi i kutije. Kao na znak, muškarci pokraj mrtvačkih kola krenuli su naprijed. Iz otvora za teret do nje je dopro zvuk struganja.

Lijes je bio od sivoga metala, težak i nespretan za prenošenje u skučenu prostoru.

Lula je završila u džepu, žvakaća guma na asfaltu, ispljunuta.

Podignuli su kovčeg. Ona priđe i položi crvenu ružu na poklopac lijesa pokraj dokumentacije koja je za njega bila pričvršćena ljepivom trakom. Vjetar kao da je još žešće puhao, a ona je išla pokraj lijesa i rukom čvrsto držala ružu sve dok se lijes nije našao u zaklonu mrtvačkih kola. Crna vrata zatvorila su se iza kovčega i kroz okna zamagljena od kiše mogla je vidjeti svoju ružu. Kola su otišla.

Hoće li je tko dočekati? Ne, ima svoj auto...

Želi li da je povezu? Da, to bi bilo ljubazno, samo do parkirališta...

Mary Braddock je dovela kući svoju kćer, svoju Dorrie...

– Rekao sam da bismo mogli izaći i pojesti nešto u gostionici. Rekao sam da ću nešto organizirati. Nije htjela ni čuti. Rekla je kako je preumorna da bi išla van, ali da je meni potreban pristojan obrok. Bila je u kuhinji i pokušavala shvatiti što se dogodilo.

– Ona je tako jaka, sjajna je to žena.

– Oprosti, Arnolde, ali sve je to krinka. Na licu joj se, jadnici, vidjelo da je plakala cijelim putem. Nisam mogao ići s njom. Znaš i sam... ugovor je na jedanaest milijuna funta, prekosutra mora biti gotov. A i ona je vrlo odlučno izjavila da ide sama. Prokleta mala beštija... Oženio sam se s Mary, ne njezinom prokletom kćeri... Jesi li za još jedno?

Skrovište Charlesa Braddocka, ono što je nazivao svojim »gnijezdom«, nalazilo se u krajnjem desnom uglu vrta iza Manor Housea. Manor House, elizabetansku kuću od opeke i drveta, osim visoka dimnjaka, skrivao je niz redova starih azaleja, i rododendrona i ograda od tise, i drveni okvir s kozjom krvi i ružama penjačicama, i zid što je dijelio povrtnjak. Ispod velikih ogoljelih grana hrasta i bukvi koje su vrt dijelili od polja, sagradio je malu drvenu kolibu koja je bila njegovo skrovište. Koliba je imala struju za hladnjak i prostor za ormarić. U svoje »gnijezo« dolazio je čitati, razmišljati o problemima na poslu, spavati za ljetnih nedjeljnih popodneva i proklinjati. Pokraj kolibe išla je ograda koja ga je dijelila od manjeg susjedova vrta, i u ogradi, pokraj sanduka za kompost i pribora za šišanje trave, bio je širok prolaz koji je njegovu susjedu omogućavao pristup ledu, scotchu i džinu. I uvijek je, kad bi Arnold dolazio i primao plastičnu čašu, govorio uglavnom Charles Braddock.

– Nije bila laka...

– Gospode, to je blag izraz. Bila je beznadna, nemoguća...

– I mrtva, Charles.

– Namjeravaš li mi držati lekciju? O mrtvima sve najbolje i takve stvari? Da nije bila Maryna kći, rekao bih hvala Bogu da smo je se riješili. Rekao bih...

– Bolje da ne kažeš, Charles. Nije potrebno. Mislim da svi znamo kakva je osoba bila Dorrie. Hvala...

Charles Braddock mu je ponovno napunio plastičnu čašu. U »gnijezdu« su uvijek upotrebljavali plastične čaše, tako poslije nema pranja. Odmah bi ih bacali u veliku

vreću za smeće. Cijenio je Arnolda. Stariji partner u firmi, radeći na velikim arhitektonskim projektima jurio je zemljom u potrazi za poslom i donosio doma najmanje 300 000 funta godišnje; u Arnoldu je nalazio strpljenje i razumijevanje. Gospode, čovjek je znao sve tajne iz života Charlesa Braddocka i njegove druge žene Mary... No, Arnold je tajne čuvao.

I tajne su mu donosile plaću znatno manju od petnaest posto Charlesova dohotka. Beskonačno su razgovarali o Charlesovu poslu i često o Charlesovim domaćim problemima. Charles je znao pravu prirodu Arnoldova posla i o tome se nije razgovaralo, a njegovu obitelj nisu spominjali. Stajali su ispred kolibe, u ogrtačima, poslije svršenog posla u Londonu i povratka vlakom koji je polazio u 6.17. Charles je znao da Arnold uvijek ide vlakom u 6.17 za selo na granici Surreya i Sussexa, i jako se potrudio da ga stigne i dođe kući ranije.

– Mogu li nešto učiniti ili reći?

– Ona ne zna zašto je Dorrie umrla usred ratnog područja. Ne zna što je ta nesretna djevojka radila u tom selu gdje su se vodile borbe. Ne zna što se dogodilo. Kaže da ima pravo znati... Poznaješ Mary, to će je mučiti i brinuti. Beštija je za života zamalo uništila naš brak, a sada, mrtva...

– Rado bih razgovarao s Mary.

Ispraznili su čaše i bacili ih u plastičnu vreću za smeće. Scotch je vraćen u ormarić. Svjetlo je ugašeno, a vrata kolibe zatvorena i zaključana. Požurili su u mrak popločanom stazom oko azaleja i rododendrona, i ispod drvena okvira i preko povrtnjaka. Charles je bio snažan muškarac, od oko sto kilograma, dok je njegov susjed bio vitkiji i jedva je popunjavao svoj elegantni ogrtač. Trčali su što su brže mogli po kiši prema kuhinjskim vratima. Stigli su do svjetla što je dolazilo od kuhinjskog prozora.

Njegova žena sjedila je za velikim stolom ispred štednjaka.

Charles Braddock je opsovao. – Prokleta djevojka je mrtva i sad joj nanosi još veću bol...

Njegova žena držala je glavu među rukama.

– Ima pravo znati, rekao je Arnold mirno. – Obećavam da ću učiniti sve što mogu.

Ženu su potresali jecaji.

Putovanje je trajalo cijeli dan i cijelu noć.

Trajalo je cijeli dan jer su gume automobila bile izlizane, i prednja lijeva je pukla na putu između Beograda i Bijeljine, i pištoljem su prisilili vlasnika garaže u Bijeljini da je zamijeni. Stražnja lijeva otišla je između Dervente i Miškovića. To je bilo opasno mjesto, blizu crte bojišnice, pa čak ni pištolj nije pomogao da se guma promijeni u garaži u Miškovićima jer je nisu imali. Morali su čekati dok nisu zakrpali rupu.

Trajalo je cijelu noć jer je, nakon što je puknula guma, u mraku, automobil ostao bez benzina na putu između Banje Luke i Prijedora, ispod planine Losine na području Kozare, i najmlađi od njih pješice je išao do vojarne u Prijedoru i za to mu je trebalo četiri sata. Zbog nestašice guma i goriva i prokletih sankcija, svanula je zora prije nego su stigli do mosta na Uni, gdje je bio prijelaz iz Bosne, i tek onda u Dvor.

Kiša je stalno padala. Cijelo putovanje po kiši, i još neudobno u *mercedesu* dobijenom od čovjeka iz Knina jer su trojica sjedila na prednjem sjedištu, a četvorica se nagurala na stražnje.

Kiša nije prestajala, ali što su se više približavali Glini, Milan Stanković bio je sve manje ljut i ogorčen. Približavao se domu, približavao se oranicama, seoskim imanjima, selima, šumama, brežuljcima koji su bili njegov dom. Policajca su trebali ostaviti u Glini, koja je sljedeća na redu, i automobil će zatim nastaviti na jug, prema Kninu. Kad on izađe iz automobila, više ga se neće ticati hoće li im guma puknuti još četiri puta, i hoće li ostati bez benzina, ili će morati hodati deset kilometara da bi nabavili nove gume i benzin... Policajac je htio da se svi svakako zaustave u Glini. Upali su u kavanu u glavnoj

ulici i navalili na rakiju. Bio je blizu kuće i rakija je bila dobra. Šalili su se, i smijali u automobilu, i razgovarali o sastanku u Beogradu, o hotelu u kojem su ih smjestili, i finim plahtama u hotelu, i o baru u kojem ništa nisu plaćali. I o dobrim govorima u Beogradu, i dvorani koja je svih pet dana bila puna. Govori su bili o srpskom narodu, o srpskoj pobjedi i o srpskoj budućnosti, a ni riječi o prokletim sankcijama i nestašici guma i benzina... Krenuli su cestom za Bović iza Gline i stigli u selo koje je bilo njegov dom. Htio je da Salika vidi veliki *mercedes* i htio je da ga vide s glavešinama iz Knina. Polako je izlazio iz *mercedesa* tapšući ramena i obraze i rukujući se. Dosta će ljudi u Saliki vidjeti da je Milan Stanković prijatelj glavešina iz Knina, a oni koji ne vide, čut će.

Otišao je kući.

Na sebi je imao odijelo, svoje najbolje odijelo koje je nosio na seoskim vjenčanjima, odijelo koje je bilo prikladno za govore u Beogradu, i nosio je mali kovčeg, i na ramenu je visjela njegova puška *AK47* s metalnim kundakom. U sebi je imao rakije, i sav se sjajio, i mahao, i pozdravljao one koji su već bili na ulicama Salike, na ulicama njegova doma, i čudio se, unatoč alkoholu, da mu nitko ne prilazi.

Kad je stigao do rijeke i skrenuo u usku uličicu pokraj žičane ograde što je vodila prema njegovoj kući, pozvao je svoga sina i osmjehnuo se.

Dječak je trčao prema njemu. Mali majmunčić, još u pidžami, bosonog, trčao je po blatnoj ulici. Dječak, njegov dječak, Marko, star šest godina, trčao je k njemu i skočio na njega. Spustio je kovčeg i uhvatio dječaka u zagrljaj. Dječak je bio uzbuđen i glava mu je bila uz cijev strojnice. Nosio je Milan Stanković svog Marka posljednje metre do kuće, a Markove blatne bose noge brisale su se o sako njegova najboljega odijela. Njemački ovčar skakao je prema njemu i šapama udarao njega i Marka i hvatao remen na kojem je visjela puška. Prišla mu je i njegova Evica, u plavoj platnenoj haljini u kojoj je išla na posao, u školu, bila je učiteljica, i zajedno su stali na prag doma. Njegova

doma, njegova mjesta, njegove sigurnosti. Dječak ga je zagrlio, a žena poljubila, i pas je cvilio od zadovoljstva.

Popeo se stubama. Postelja u njihovoj sobi, sobi koja je gledala daleko preko sela, preko doline i potoka, nije bila spremljena, i po krevetu je mogao zaključiti da je njegov Marko, čekajući na njega, spavao s Evicom. Odbacio je kovčeg i s ramena skinuo pušku *AK47*. Počeo je skidati odijelo i bijelu košulju, sve umrljano blatom. Oni su stajali iza njega. Brzo joj je pričao, osjećajući još toplinu od rakije, brzo i s ponosom, kako je bio u skupini s kojom je Milošević razgovarao više od deset minuta. I sa Šešeljem, Crvenim vojvodom, razgovarao je nasamo barem petnaest minuta. I Kertes, šef obavještajne službe, čestitao mu je osobno. Rukovao se s Bokanom, zapovjednikom Belih orlova.

– ... Sve glavešine bile su tamo i ja sam bio tamo.

Nagnuo se. Na sebi je imao samo čarape, potkošulju i gaće. Otvorio je kovčeg. Među prljavom odjećom tražio je pakete, bluzu i plastični pištolj, što je američkim dolarima kupio u Beogradu.

Evica je rekla: – Pokušavala sam te nazvati, ali bilo je nemoguće...

Načinio je grimasu. Naravno da telefonska linija između Salike i Beograda nije radila. Često nije radila ni između sela i Gline ili Petrinje, Vojnića, Vrginmosta; naravno da nije mogla dobiti Beograd. Pružio je Marku umotani paket. Gledao je kako dječak skida tanki omot.

– Pokušavala sam te nazvati i reći ti da su došli.

Marko je oslobodio plastični pištolj i pravio se da puca i skakao je od uzbuđenja. Pružio je paket Evici. Uzela ga je gledajući ga i vidio je da se boji. Zbunjen, umoran, još osjećajući rakiju u sebi, Milan je raskinuo papir i stavio bluzu na njezina ramena. Ona ga je odgurnula. Ne gledajući bluzu, prišla je prozoru. Leđa, glava i vrat bili su joj u sjeni.

– Došli su dan nakon tvog odlaska i otkopali su ih.

Bluza je ležala do nogu. Prišao joj je i stao iza nje. Pogledao je kroz prozor preko njezina ramena. Pogledao je

preko ograde do kraja vrta gdje je uzgajala povrće i preko polja gdje se trava zelenjela na proljetnoj kiši, i preko potoka nabujalog od zimskoga snijega. Pogledao je u selo Rosenoviće. Vidio je razbacane, spaljene kuće i crkveni toranj kojeg je pogodila granata, i krov škole koja je sad bila tek ogoljeli kostur. Znao je kamo treba gledati. Na udaljenoj stazi nejasno je vidio nove otiske guma na travi koja je pokrivala stare tragove traktora. Na kraju puta, gdje se nastavljalo polje, vidio je nepravilan pravokutnik izrovane crnosive zemlje.

– Bez tebe nismo znali što da radimo. Iskopali su ih i odnijeli.

Arnold Browne zatvori dosje.

Čovjeka je možda vidio jedanput ili dvaput, davno, kad je ispitivao novake za Odjel F, ili u onom kratkom razdoblju od nekoliko mjeseci kad je bio na čelu sektora 1(D) Odjela A. Činilo mu se da vidi sličnost, ali fotografija je bila loša i stara trinaest godina. Prema sjećanju rekao bi da je to bio dosta spretan i sposoban mlad čovjek. Prema njegovu mišljenju, čije bi glasno izražavanje značilo profesionalno samoubojstvo, u Petici bi trebalo biti mjesta za takve ljude. Podigao je pogled i ustvrdio da su vrata vanjskoga ureda zatvorena. On je imao ono što je njegova žena, bez simpatija, nazivala mentalitetom opsade na poslu. Odgurnuo je dosje preko praznoga pisaćeg stola, praznoga jer je malo značajnih predmeta obavještajne službe ovih dana prolazilo kroz njegove ruke. Dohvatio je izravni telefon, okrenuo broj i govorio tiho kako mu se glas ne bi čuo kroz zidove ureda i zatvorenih vrata. Cijenio je prijateljstvo svog susjeda, uzbuđivala ga je moć odlučivanja koju on već dugo nije imao.

– Charles, Arnold ovdje... ne mogu razgovarati. Mary svakako ima pravo znati. Znam čovjeka koji je nekad radio za nas... Ako Mary hoće nekoga tko će istražiti stvar, mogu ti dati telefonski broj... Sutra ću imati za nju sve pojedinosti, u međuvremenu ću ga nazvati... Da, preporučam ga.

Sjedio je u *fordu sierri* otkad su upaljena prva svjetla. Motor je radio, i grijač, i svakih je nekoliko minuta morao brisati vlagu s nutarnje strane prednjega stakla jer mu je zamagljivala pogled na kuću koju je promatrao. Parkirao je u sporednoj ulici, pedesetak metara od glavne u kojoj se nalazila kuća, jedna od mnogih u nizu. Prije četiri sata kad je parkirao automobil u sporednoj ulici, osjetio je blago zadovoljstvo; bilo je to dobro mjesto za parkiranje jer mu je davalo mogućnost da krene i lijevo i desno, a da se pritom ne mora nekoliko puta okretati; tako bi postupio i prije nego je morao otići iz Službe. Ali sad je bilo drukčije od razdoblja koje je proveo u Službi; sad je radio sam, jeftino, jer je u tom poslu trebalo štedjeti. Kad je radio za Službu, u četvrtom sektoru Odjela A, u automobilu bi bila dvojica; jedan bi promatrao, drugi bi vozio, a na kraju ulice, također u nekoj sporednoj, kao potpora stajao bi još jedan ili više automobila. Dok je radio za Službu, nadziralo bi se iz automobila i pješice, ako bi se onaj što su ga pratili odlučio za podzemnu željeznicu... Ali nema smisla o tome razmišljati. Sanjati o danima u Službi glupo je i besmisleno. Sad radi za sebe, i prokleto je sretan što je našao parkiralište u toj ulici, i sve će biti dobro ako čovjek izađe iz kuće i uzme automobil, no bit će loše ako izađe iz kuće i krene pješice četiristo metara do postaje podzemne na Piccadillyu ili dvjesto metara lijevo, do Central linea.

Penn je donosio važnu odluku: hoće li zapaliti još jednu cigaretu ili će uzeti još jedan pepermint. Na sagu, do nogu, nalazio se paket cigareta u celofanskom omotu i

šuškavi papir u koji su bili umotani bomboni. Sjedio je na suvozačevu sjedalu, razmišljao i zapalio još jednu cigaretu. Sjedio je na suvozačevu sjedalu jer je tako uvježban, jer će stanari okolnih kuća tako misliti kako čeka vozača i bit će im manje sumnjiv. Na obuci, prije nego je prešao u sektor 4 Odjela A, u promatrače, rekli su kako osoblje mora biti neupadljivo. To je izazvalo smijeh i Penn je mogao dobiti premiju jer je ocijenjen kao apsolutno neupadljiv. Bio je čovjek koji se ni po čemu nije izdvajao. Penn je bio momak koji se u gomili nije primjećivao. Čudna je to stvar, karizma. Na početku tečaja instruktor ga je čak izdvojio iz gomile, nasmijanog i smetenog, i pokazao kao primjer kako dobar promatrač mora izgledati. Penn je bio tako *običan*. Bio je prosječne visine, prosječne građe, i naravno, nosio je prosječna odijela. Kosa mu je bila uobičajeno smeđa, ni tamna ni svijetla, i prosječne dužine, ni kratka ni duga. Korak mu je bio prosječan, ni odrešit ni afektiran, ni poslovan ni atletski. Imao je prosječan naglasak koji nije ukazivao na otmjenost ni dobre škole. Do vraga, Penn je bio čovjek kojega su prihvaćali jer nije uzburkavao vode... a htio je to, htio je priznanje i to ga je stajalo posla u Službi.

Uvlačio je dim za dimom...

Otvorila su se vrata kuće koju je promatrao.

Ugasio je cigaretu u prepunoj pepeljeri.

Vidio je metu.

Kašljući ispljunuo je mrvice duhana i sjetio se žene iz četvrtog sektora Odjela A koja je došla u garažu kojom su se koristili, ispod lukova željezničke pruge u Wandsworthu, i prilijepila na odjeljak za rukavice natpis *Pušenje zabranjeno* izazivajući ga, i na kraju je pobijedila...

Meta se okrenula i pažljivo zaključala ulazna vrata kuće i krenula pješice. Prilazila je parkiranom i pregrijanom automobilu. U notes je zapisao vrijeme odlaska i preko mjenjača prebacio svoju prosječnu težinu na vozačevo sjedište. Meta je bio zločesti dečko koji se nije lijepo ponašao prema dami, klijentici.

Penn je uzimao tri stotine funti na dan, od čega je pola išlo kompaniji, za desetosatni radni dan, i kuhao se u

svom pregrijanom automobilu u dimu cigareta kako damu, klijenticu, nitko ne bi olakšao za dobar dio njezine izvrsne plaće. Bila je sredina jutra i u automobilu je smrdjelo od njegovih vlažnih čarapa i hlača što su pokisle dok je provjeravao ima li kuća stražnji izlaz, a nije ga imala, što je bilo dobro jer je radio sam. Meta je bio četvrti muškarac što je tog jutra izašao iz kuće. Prije njega izašli su neki Indijac u radničkom kombinezonu, Azijat i student s punim rukama knjiga i bilježnica.

Meta je nosila stare traperice i široki pulover i bejzbol kapu i prošla je pokraj njega zviždeći. Bijedno jutro koje je najavljivalo još kiše, nije ga uznemiravalo. Uživaj, maleni, jer neće dugo trajati. Malo je kasno, maleni, za odlazak u ured. I, maleni, u tom uredu vlada očito dobar i moderan ukus za odijevanje. Meta je krenula niz ulicu i stvar je bila dječja igra jer nije sumnjao da ga tko prati pa nije poduzeo nikakve mjere pozornosti. Meta se nije okretala, nije brzo prelazila ulicu, nije uzela taksi, nije zaronila u podzemnu.

Penn ga je pratio, vozeći polako i gledao je kako na semaforu prelazi ulicu i bilo je prilično očito kamo ide tog četvrtka. Bilo je to previše lako za čovjeka obučenog po standardima četvrtog sektora Odjela A. Meta je bio turski Cipranin, visok i zgodan, žustra koraka, nezaposlen, i živio je u namještenoj sobi, i lagodnom životu upravo se bližio kraj. Meta je izvukla dosta love prije nego se klijentica odlučila obratiti *Alpha Security*, SW19, gdje su je prepustili novom dodatku osoblja. Klijentica je bila ružna žena, stara trideset šest godina, vrlo inteligentna, s niskim pragom podnošenja samoće, radila je u tvrtki što se bavila ulaganjima i zarađivala šezdeset tisuća funti na godinu plus premije i dionice. Klijentica je jako zagrizla i htjela je znati je li ljubav njezina života onakav kakvim se prikazao. Klijentica nije imala sreće što se zaljubila u tipa jer joj je lagao i posao u građevinarstvu, o kojem joj je pričao, nije imao veze s istinom.

Loša sreća, gđo Klijentice.

Parkirao je.

Sranje, g. Meto.

Zaključao je *sierru*.

Penn je besciljno šetao pločnikom do doma socijalnog osiguranja. Ušao je unutra, i našao mjesto na klupi blizu vrata, i zagledao se u red što je sporo napredovao prema šalteru gdje je blijeda djevojka udarala žigove u knjižice i dijelila novac. Gledao je kako meta sporo napreduje prema šalteru. Zapalio je cigaretu i držao šibicu rukom koja se tresla. I sam se zamalo našao ovdje. Da nije bilo *Alpha Securitya* i partnera, tri umorna momka što su tražili svježi par nogu, i Penn se mogao naći u tom redu što je tako sporo napredovao. Sjedio je i popušio još dvije cigarete. Čekao je dok meta nije stigla do sigurnosnog stakla na šalteru i na oštrom licu namjestila pobjednički osmijeh koji mu je djevojka uzvratila gurnuvši novac kroz otvor na staklenoj pregradi. Meta je uzela novac i stavila ga u novčanik. Odlazeći iz ureda SO-a meta je opet zviždala.

Penn se vratio svojoj *sierri*.

Vozeći u južni dio Londona, u glavi je sastavljao izvještaj za klijenticu.

Kad dobije izvještaj, klijentica bi se mogla rasplakati i pokvariti ono malo šminke što je nosila na licu.

Kad se vratio u ured iznad praonice, u ulici iza High Streeta u Wimbledonu, Dierde mu je prenijela poruku.

– Rekao je samo da se zove Arnold. Ovo je njegov broj. Rekao je da ga nazovete...

Nije plakala, ne tamo gdje su drugi mogli vidjeti suze.

Mary je krenula od crkvenih vrata. Charles joj je ponudio ruku, ali je odbila.

Odmah ispred nje išli su pogrebnikovi ljudi pažljivo upravljajući metalnim kolicima što su vozila lijes po neravnoj stazi.

Bila je to dobra služba Božja. Pokraj nje išao je Alastair. Alastair je obično bio dorastao situaciji kad se to od

njega tražilo, prokleto beznadan kad je seosku djecu pripremao za krizmu, beskoristan kad je trebalo savjetovati trudne tinejdžerke, ali uvijek dobar kad bi osjetio duboku žalost. Alastair je sedam godina bio župnik sela na granici Surreya i Sussexa, došao je iz industrijske župe u West Middlandsu i rado je govorio kako ga je siromaštvo očeličilo. Bio je naučen govoriti prave stvari i izreći ih kratko. Mary je mislila kako je posao obavio dobro naglasivši dobre strane mladoga života što je uzet, iako je to sigurno od njega zahtijevalo određeni napor. Rekao je kako od ljudskoga karaktera vidimo samo površinsku stranu i kako je od živih arogantno što odbacuju neiskazane vrline mrtvih... Dobro učinjeno, Alastaire. Stala je. Učinila je to naglo pa se Charles spotaknuo. Njegov bijedni um bio je zaokupljen seulskim ugovorom i dao joj je na znanje kako je pogreb njegove pokćerke došao u nezgodno vrijeme. Stala je i Charles se spotaknuo jer su i ukopnici stali kako bi bolje prihvatili kolica što su nosila lijes. Pridigli su kolica sa staze i prenijeli ih na travu. Lijes je bio težak, skup, posljednja gesta bacanja novca, i kotači kolica duboko su se zarili u travu. Ponovno su krenuli naprijed, polako zbog raskvašena tla. Justin, njezin prvi muž i Dorrien otac, kašljao je iza nje, to je mogao biti i plač. Gmaz se drznuo doći i bilo je odvratno od njega što tu paradira s malom vješticom, svojom drugom ženom. Justinov odlazak, kad je pobjegao s malom vješticom, začeo je problem. Otvoreno i drago dijete postalo je ćudljiva i neugodna i odbojna horor priča i stvari se poslije nisu popravile. Mrzila je sebe zato što misli na ta vremena, ali ona su navirala u sjećanju, vremena kad ju je kći dovodila do ludila... izvještaj obdukcije pokazao je da je njezina kći dobila udarac nožem u grlo i da joj je tupim predmetom slomljen bazični dio lubanje i da iznad desnog uha ima (ulaznu) ranu od metka. Prezirala je sebe što misli na ružne stvari o svom djetetu, svojoj kćeri koja je ubijena na takav način.

Ništa nije znala.

Išla je iza kolica i lijesa što su krivudali između parcela i starih grobova, a kotači kolica cvilili su od težine

tereta. Bili su to stari grobovi i stare parcele, i pripadali su selu. Mary i Charles Braddock bili su novi stanari Manor Housea, novi bogataši. Došlo je dosta ljudi; bilo je lijepo od starosjedilaca što su došli na pogreb problematične kćeri novih bogataša. Vidjela ih je u crkvi: ženu koja joj je pomagala u kući i muškarca koji je pomagao u vrtu, i prodavačicu iz trgovine, i čovjeka iz poštanskog ureda, i ženu koja je dolazila dvaput na tjedan da bi otipkala pisma za dobrotvorna društva u kojima je Mary radila, i žene iz odbora Instituta, a i kapetan kriketskog kluba bio je ovdje jer je Charles prošle godine, na početku sezone, za momčad kupio opremu. Oh da, njezina Dorrie zasigurno im je dala materijala za razgovor, prokleta mala bogatašica.

Gospode, jadno dijete... dijete s ranom od noža i toljage i metka...

Stigli su do svježe iskopanoga groba. Primijetila je kako niz vrat debeloga grobara teče znoj. Pokušavala je zamisliti svoju Dorrie, zamisliti bez ozljeda. Vitka, izbačenih ramena kao u stalnom izazovu, ljupkih malih usana, napućenih u ogorčenom prkosu, posve kratko ošišane kose u znak prosvjeda, uvijek zgužvane odjeće tako da su se, kad bi je nedjeljom vukli na jutarnji posjet, uvijek prije kod kuće svađali, a poslije ispričavali domaćinima. Njezino bračno putovanje s Charlesom..., Kriste..., i nikakve rodbine koja bi čuvala djevojčicu, svakako ne njezin prokleti otac, pa je dijete išlo s njima što je bila katastrofa... mrzila je sebe što se toga sjeća. Večera za Charlesove klijente, i glazbe što bi iz njezine sobe odjekivala kućom, i Charlesa koji bi išao gore, i klijenata koji bi slušali prostote koje mu je Dorrie dovikivala, katastrofa... Sjećanja su samo navirala. I zato se stidjela. Na pogreb su došli i seoski mladići. Seksi momci odjeveni u kombinezone ili sportski u tenisicama i s naušnicama, došli su i parkirali svoje stare automobile i motore pred ulazom na groblje i pognuli glave kao da im je stalo. Lijes je spušten, Alaister je molio zadnju molitvu.

Mary je skinula rukavice i u ruku uzela grumen mokre zemlje i bacila ga na poklopac lijesa.

Na ulazu groblja stala je pokraj Charlesa.

Primala je ruke što su se nudile i smiješila se dok su ožalošćeni izgovarali lažne sućuti. Žena što je pomagala u kući... Charles je pogledao na sat. Čovjek što je pomagao u vrtu... Charles je nestrpljivo grizao usnu. Žena iz trgovine i čovjek iz poštanskoga ureda... Charles je sredio da se pogreb održi rano ujutro, što je ranije Alaister mogao. Žena koja je tipkala pisma... Charles je u podne imao sastanak u Londonu. Žene iz odbora Instituta... Charles je jedva čekao da ode i u džepu je imao kravatu s cvjetnim uzorkom da bi, čim uđe u svoj *jaguar*, skinuo crnu.

Seoski mladići prošli su pokraj nje kao da nema nikakve veze s njihovim gubitkom.

Arnold je bio zadnji u redu. Solidan, drag i pouzdan, Arnold koji je radio »nešto u Whitehallu« i ona nikad nije pitala što je radio i nikad joj nisu rekli, samo da je to »nešto u Whitehallu«. Charles ju je poljubio u obraz, promrmljao nešto o tome kako kasni, stisnuo joj ruku i odjurio prema svom automobilu.

Imao je umirujući glas. Arnold je rekao:

– Mislim da je sve dobro prošlo.

– Da.

– Lijepo od ovih mladića što su došli.

Mary je odgovorila:

– Govorila sam joj kako nije prikladno da se druži s dječacima iz općinskih kuća. Charles ih je nazivao »glupim neotesancima«. Nećeš li zakasniti u London?

– Nikome neću nedostajati, ne ovih dana. Imam broj nekoga tko bi ti mogao pomoći...

Čula je kako su se zalupila vrata *jaguara*.

Grobar je stigao do humka, iz usta mu je izlazio dim cigarete i na trenutak se naslonio na štihaču. Pitala se hoće li, kad popuši cigaretu i prije nego počne bacati zemlju u grob, baciti u grob i opušak.

– Hvala, ali vrijeme je da Foreign Office učini nešto. Od veleposlanstva u Zagrebu nije bilo nikakve koristi ci-

jelo vrijeme otkad je nestala, ni zadnji tjedan. Iskreno, oni nisu htjeli znati... Dakle, našao si nekog revnog malog državnog djelatnika koji će se primiti posla, najzad... – Čula je vlastiti sarkazam. Slabašno se osmjehnula.

– ... Oprosti, zahvalna sam ti na trudu. Na posljetku, ona je bila britanska državljanka. Jako želim znati što joj se dogodilo. Mislim da je to zato što me Dorrie mrzila. Znam da je to opsesija... ma kako bila grozna, moram znati. Hoću li ja posjetiti tog čovjeka iz Foreign Officea ili će on doći ovamo? To je u vezi s ratnim zločininma, zar ne? Onaj Amerikanac prošle godine rekao je: »Možeš pobjeći, ali ne možeš se sakriti«. Pretpostavljam da je to u vezi s prikupljanjem dokaza i pripremanjem optužnice protiv optuženih, ma tko da su.

Arnoldove suhe tanke usne izražavale su simpatiju:

– Nemoj se razočarati, nikad se nije dobro previše nadati. Bojim se da je to najviše što mogu učiniti...

Dao joj je komadić papira. Pročitala je ime i adresu *Alpha Securitya* i telefonski broj.

– Žao mi je što mogu učiniti tako malo.

Okrenuo se da ode. Ona mu tiho reče:

– Žene s opsesijom uvijek su zamorne, zar ne?

– Gospode, što vam se dogodilo?

Deirdre se zagleda u njega sa svog stola, iza pisaćeg stroja. Nije je prekinuo u tipkanju. Na tastaturi je ležao časopis o pletenju.

Penn odgovori:

– Tip ga nije htio primiti...

Pokušao se nasmijati no od toga ga je boljela donja usna, ali njegov je ponos bio povrijeđen više od usne. Učio je posao »hvatanja«, što je u poslovnom žargonu značilo nalaženje dužnika, i učio je da ne uživaju svi kad ih se u zoru izvuče iz postelje i na vratima dočeka sa sudskim pozivom. Tip je bio viši od prosjeka, teži od Penna i stajao je na svojim ulaznim vratima dok mu je želudac nadimao

potkušulju i niotkuda izvukao snažnu desnicu. Ponos mu je bio povrijeđen jer je Penn bio obučen da udari gdje treba i da udari tako da čovjek ostane na zemlji, ali udariti u ovom slučaju značilo bi izazvati optužbu za napad. Stoga je na prostirku pred vratima bacio poziv i odjurio u svoj automobil. Puknutu donju usnicu nije trebalo šivati, ali je krv ipak curila po košulji.

– Ne izgledate dobro, g. Penn...

Nije se ni osjećao dobro... i osjećao se kao slabić... i propalica koji je kasnio s ratama za *Vauxhall*, star četiri godine.

– Vidi se?

Deirdre je bila tajnica *Alpha Securitya*. Vodila je izvanjski ured i vjerojatno održavala vezu s Basilom, bivšim pripadnikom kriminalističke policije, koji je osnovao privatnu detektivsku agenciju prije devetnaest godina zajedno s Jimom – nekad u odjelu za istraživanje financijskih prevara, i Henryem koji je nekad, kao inženjer, radio za *Telecom*. Bio je siguran da između nje i Basila ima nešto i sve što je prolazilo ispred njezinih laserskih očiju vrlo brzo bi stizalo do Basila. Basil će čuti kako se taj novi momak, mladi Penn, vratio sa zadatka s puknutom donjom usnom. Sjajno za njegovu borbenu čast, još jedna medalja na putu prema dnu, udarac od čovjeka kojega traže kao svjedoka krasit će njegov ormarić za medalje. Deirdre je prezirno otpuhivala, nije mu ona trebala reći kako se njegova napuknuta usna vidi s trideset metara.

– Čeka vas klijentica.

Izvadio je rupčić i dotaknuo ranu i to je jako boljelo. Pogledao je kroz staklo u čekaonicu, sumornu malu čekaonicu nedovoljno osvijetljenu, s neudobnim sjedalicama i starim časopisima. Uranila je pola sata. Zbog nje je tražio sa sudskim pozivom, napravio grešku i zaradio udarac. Bila je to visoka žena, gotovo lijepa i nosila je odjeću kakva se u *Alpha Securityu*, iznad praonice, ne viđa svaki dan. Pognute glave, u rukama je nervozno gnječila rupčić. Imala je dobar ogrtač od antilopine kože i dugačku crnu suknju, a preko ramena prebacila je veliki svijetli šal.

Pomislio je kako joj je ovo prvi put da se našla u uredu privatne detektivske tvrtke. Nosila je dijamantne naušnice i oko vrata je mogao vidjeti bisere.

Penn reče svadljivo:

– Jeste li je ponudili kavom?

Deirdre se uvrijedila.

– Onaj blesavi Henry sinoć nije stavio mlijeko natrag u hladnjak pa se ukiselilo. Ne mogu samo tako otići i ostaviti telefone...

– Hoću kavu, odmah.

– Niste baš nekakav prizor, pogotovo ne za novog klijenta.

– Ostavite telefone – reče. – I donesite kavu.

I to će dočekati Basila čim, sredinom jutra, zakorači u ured. Jadikovka drage Deirdre da je g. Bill Penn bio agresivan, nepristojan i nije se javio... ali hvatala je torbu. Imao je puknutu donju usnu, i krv na košulji, i tako je ušao u čekaonicu. Ne objašnjavaj, ne ispričavaj se, to je dobar motto. Sigurno je čula kad je došao i kad je otvorio vrata podigla je pogled koji ga je na trenutak podsjetio na uplašena zeca da bi se odmah zatim sabrala. A on je morao misliti na to da *Alpha Security* sada plaća hipoteku i račun za plin i struju i hranu i odjeću za njega i Jane i Tomove pelene, i puknuta usna i udarac u stražnjicu i solo praćenje dio su igre za momka izbačenog iz Petice, i bolje da to ne zaboravi... Navukla je krinku za javnost. Smirenost se vratila, kao da uzrujanosti i straha nikad nije bilo. Zatvorio je vrata za sobom. Gledala je u njegovu usnu, ali bila je odviše uljudna da bi spomenula puknutu usnu i krv na košulji.

– Gđa Mary Braddock? Ja sam Bill Penn...

– Uranila sam, promet je bio slabiji nego sam očekivala.

– Nije važno, odgovori Penn. Što mogu učiniti za vas?

– Pretpostavljam da ste jako zaposleni...

– Katkad.

– Zato neću trošiti vaše vrijeme. Moja kći bila je u Jugoslaviji. Bila je tamo dok su se borbe vodile u Hrvatskoj. Nestala je krajem 1991., tada je proglašena nestalom. Prošli tjedan obaviještena sam da je njezino tijelo identificirano na ekshumaciji masovne grobnice u dijelu Hrvatske koji je sada pod srpskim nadzorom. Bila je mrtva petnaest mjeseci, zakopana i skrivena. Želim znati što joj se dogodilo. Želim znati kako je umrla i zašto je umrla. Bila je moja jedinica, g. Penn.

On je prekine:

– Nije li to posao za....

– Dopustite mi da završim, g. Penn... Ali kad ste već to spomenuli... Nije li to posao za Foreign Office? Naravno da jest. Znate li što o vladinim uredima, g. Penn? Oni su beskorisni. To je uopćavanje i ovaj je put istinito. Rado će vam ponuditi šalicu čaja u uredu prvog tajnika, rezervirat će vam hotel, ponuditi niz banalnih fraza, a pri tom im je sve to svejedno, ja sam samo glupa žena koja trati njihovo vrijeme. Bila sam u Zagrebu, g. Penn, bila sam tamo kad je Dorrie, moja kći, nestala i bila sam tamo da bih njezino tijelo vratila kući. Mislila sam kako im je posao da pomažu ljudima poput mene i nisam imala pravo. Arnold je dobar prijatelj. Arnold mi je dao vaše ime...

Kad mu je jučer Deirdre rekla da je zvao Arnold Browne i poručio da mu se odmah javi, bio je jako uzbuđen. Sjedio je u rupi gdje mu je Basil dao stol i prije nego je podignuo telefonsku slušalicu, uživao je u trenutku. Sve je bila pogreška, pogreška što su ga pustili otići i, naravno, sad žele da se vrati... ili... žao im je što su ga izgubili, ali Služba ima dosta posla i za vanjske suradnike kojima vjeruje i koji su se dokazali, i, naravno, nisu ga zaboravili. Čekalo ga je grubo razočaranje, jučer, kad je okrenuo izravni broj, i razgovarao s Arnoldom prokletim Browneom, koji mu je rekao da njegova susjeda ima problem koji zahtijeva malo istraživanja, a zapravo je prokletnik mislio na gadno crnčenje... Jezikom je prešao preko donje usne.

– Što očekujete od mene?

Otvorila je torbicu i izvadila tubu s masti. Nije tražila dopuštenje. Istisnula je mast na kažiprst i nemarno, nježno, namazala raspuklinu na njegovoj usni.

– Hoću da odete u Zagreb. Hoću znati kako je umrla moja Dorrie i zašto.

Pomislio je kako je prokleto ranjiva, nije trebala biti tu. Nije trebala biti u čekaonici koja je služila i kao soba za razgovore s klijentima u tom otrcanom, groznom, turobnom malom uredu. Rekao joj je kako će razmisliti o tome, kako će je, ako prihvati posao, posjetiti ujutro, ako... Dala mu je adresu. Razmislit će o svemu. Ispratio ju je iz ureda i na stubama su sreli Basila i nekadašnji ju je kriminalistički inspektor pogledao kao što prokleti farmer procjenjuje stoku. Stajali su na pločniku izvan praonice.

– Hoćete li mi reći...

– Što? – hrapavo procijedi.

– U kakvom je stanju čovjek koji vas je jutros udario?

Oči su joj vragolasto iskrile.

Penn odgovori:

– Bio bih optužen za napad. Ne, da sam ga udario kako znam, sada bih bio optužen za ubojstvo. U kakvom je stanju? Vjerojatno vrlo dobrom, vjerojatno se veseli odlasku u krčmu gdje će odabranima pripovijedati kako me sredio. Radio sam za Službu sudskih priziva, ali to je slaba utjeha.

Vragolastog je izraza nestalo i sad je bila ozbiljna.

– Ja volim pobjeđivati, g. Penn, očekujem to... Želim znati kako je umrla moja kći, želim znati tko ju je ubio i želim znati zašto je ubijena. Želim znati.

Već su sat vremena bili na barikadi. Sjedili su u džipu i razgovarali cijeli sat prije nego su čuli kašljucavo približavanje kamiona. Motor će otići k vragu bude li sagorijevao loš diesel što su ga podvaljivali lopovi koji su kršili sankcije.

Nema smisla pokušavati se probiti do Rosenovića cestom za Vrginmost jer je tamo uvijek straža Teritorijalne obrane. Prošli tjedan kad su bili tamo i kopali, s ceste za Glinu skrenuli su kod Bovića, zatim su, preko drvenog mosta u selu Saliki, stigli do Rosenovića.

Barikada je bila kod mosta. Na mostu su ležale četiri mine TM-46. Gadne male stvarčice i Kanađanin je znao da svaka sadrži oko pet kilograma eksploziva. Bilo je to prvi put od iskopavanja, od dana kad su odnijeli tijela, kako je, u društvu kolege Kenijca, pokušao stići do Rosenovića. Nadao se da će se vratiti u selo i ostaviti malo hrane za staricu i malo ljubavi. Sad neće biti ni ostavljene hrane ni ljubavi jer ih drže na barikadi... Bio je to, kako je govorio Kenijac, još jedan dan mirovnoga napretka u sektoru Sjever. Neće starici moći ostaviti hranu, ali to nije bio dovoljan razlog da se povuku. Ispipavaj, smiješi se, ispipavaj, smiješi se, pregovaraj, smiješi se, jebeni korak po korak naprijed, pola opet natrag i smiješi se... uvijek taj prokleti smiješak. Kanadski policijski narednik stacioniran je u bazi u Petrinji već dvije stotine i devet dana i svakome tko bi ga pitao mogao bi reći da ga očekuje još stotinu pedeset šest. Kad se vrati u Toronto, kad se njegov kolega vrati u Mombasu, u život se možete okladiti da se obojica nikad neće zaboraviti smiješiti.

Bili su djeca, još tinejdžeri, ali mali govnari iz Teritorijalne obrane na barikadi imali su za igru sjajne kalašnikove, i imali su četiri TM-46 mine, i bili su pijani. Kanadski policijski narednik bio je spreman priznati kako se pijanim tinejdžerima s automatskim strojnicama i minama svakako treba smiješiti... Bilo je lako odustati, okrenuti džip i otići iz tih prokletih Rosenovića i odvesti se ponovno u Petrinju – lako, ali teško je ostaviti staricu. Za to se isplatilo smješkati, držati otvoren put do uništenog sela... Pravilo broj jedan sektora Sjever i pravilo broj deset i pravilo stoto: nemoj se svađati, *nemoj*, s pijanom djecom i tako dobro opremljenom željeznarijom i minama. Prošao je čitav sat otkad se prvi put nasmiješio, i tražio dežurnoga službenika, i molio da mu se omogući da stupi u vezu s višim i odgovornim djelatnikom, i doista bi cijenio nji-

hovu ljubaznost ako bi taj viši i odgovorni djelatnik našao vremena, k vragu... Jedva su se držala na nogama, ta TO djeca, i svakih nekoliko minuta išla bi pomaknuti mine, gurkali bi ih ili udarali i svakih nekoliko minuta još bi malo popili.

Kamion je stigao.

Kenijac se naceri.

– Jesi li sad sretan, čovječe?

Kamion se zaustavio iza njihova džipa.

– Kao svinje u blatu...

Kanađanin se smiješio. Pogleda kroz prednje staklo džipa. Poznavao je čovjeka. Sreo je Milana Stankovića treći dan svog boravka u sektoru Sjever; poznavao je Milana Stankovića dvije stotine i šest dana. I Milan Stanković mogao je kriviti samo sam sebe. I velika usta Salike, velikog, hvalisavog šefa milicije. Veliki brbljavac i veliki hvalisavac, pomisli Kanađanin, kriv je za mrzovoljan izraz na licu Milana Stankovića. Djeca su pokušala stati mirno, i djeca su govorila mrzovoljnom licu Milana Stankovića kako su poslušali naredbe i spriječili UNCIVPOL-ov džip da uđe u Rosenoviće. Kanađanin se široko osmjehivao i znao da od prelaska mosta neće biti ništa, da stara žena neće dobiti hranu, i dalje se osmjehivao.

Mrzovoljno lice pokazalo se na prozoru džipa.

– Ne možete prijeći.

Kenijac reče ljubazno:

– To je naše područje ophodnje, gospodine.

– Zabranjeno vam je proći.

Kanađanin reče prijateljski:

– Dosad nismo imali problema, gospodine.

– Ako smjesta ne odete, pucat ćemo na vas.

– Mi samo radimo svoj posao, neutralan posao, gospodine.

– Još minutu i osobno ću pucati na vas.

– Možda neki drugi dan, možda možemo prijeći neki drugi dan, gospodine.

– Odjebi.

Kanađanin se još smiješio dok je okretao džip od mosta, od puta koji je vodio do ruševina Rosenovića, od mjesta na kojem su prošlog tjedna kopali. Smiješio se neprestano pod pogledom pijane djece i Milana Stankovića. Džip je posrtao natrag prema cesti za Bović i tek tada je smiješka nestalo i on tiho opsuje. Nikad nije vidio staru ženu, ali je čuo da je tamo, u šumama iznad sela, i tri puta je ostavio hranu za nju i netko ju je svaki put uzeo. Možda je bila samo glasina da je starica tamo, možda su hranu pojeli zalutali i napušteni psi.

Kenijac reče:

– Možda ima problema s probavom. Naš prijatelj nije baš izgledao jako sretan...

– Ne kao svinja u blatu.

Kanađanin je znao. Bila su to velika usta. Velika su usta rekla: »Ovdje nije bilo zvjerstava. Mi, Srbi, uvijek smo se prema našim hrvatskim neprijateljima ponašali korektno i pažljivo.« Veliki hvalisavac je rekao: »Tu nema skrivenih grobova. Mi se ne moramo ničega stidjeti.« Velika usta i veliki hvalisavac u sumornoj blagovaonici upravne zgrade u taboru TO-a u Saliki, a oko njega su stajali svi momci i slušali. Kanađanin je to napisao u svom izvještaju i čuo je kako je Milan Stanković pozvan na sastanak u Beograd, a bez njega je selo bilo poput bezglava pilića pa su profesora dovukli s kopanja u Ovčari za taj dan... Kanađanin se mogao smješkati kad bi se sjetio njihovih lica onoga dana, majki u selu, staraca i djece, kad su se prije tjedan dana pojavili džipovi, a oni nisu mogli tvrditi kako on ima ili nema dopuštenje mrzovoljnog tipa, dopuštenje za traženje masovne grobnice. Kanađanin se mogao smješkati kad bi zamislio mrzovoljnog tipa kako se vraća s pokloništva u Beogradu i nalazi lijepi komad polja prazan...

– Što misliš, da mu damo nešto za probavu i tako ga usrećimo?

Kanađanin reče:

– Kamen je pomaknut, ispod kamena bila je tajna, i tajna je otkrivena i u javnosti, i to je možda razlog njegove loše probave.

– Ali čovječe, nemaš dokaze.

Kanadski policijski narednik, daleko od Toronta i Yonge Streeta, daleko od kurvi i domaćih raspačivača, nije se naspavao otkad su s lica mlade žene otrli sivocrnu zemlju. Ne, nema dokaza... Sektor Sjever bilo je mjesto na kojem se do dokaza ne dolazi lako.

Arnolda Brownea nije lako spopadao bijes.

– Nemoj mi to više nikad učiniti, Penn ili si gotov, zaboravljen. Samo se sjeti tko si, ti si jedan *bivši*, Penn. Ti si bivša Petica, bivši Odjel A. Možda si nekad, glupo, mogao gajiti iluziju da se možeš vratiti, ali kažem ti, Penn, nećeš to postići ako meni pljuješ u lice. Ne *razmišljaš* o tome, ne *razmatraš* to, nego se prokleto brzo prihvaćaš posla i da znaš, učinio sam ti uslugu... Mogu naći hrpu bivših iz Herefordsa koji bi dali pola svoje guzice za takav posao, a ja sam preporučio tebe... Shvaćaš?

– Da, g. Browne.

– I nemoj *razmišljati* ni *razmatrati*, nego se prihvati posla.

– Dobro, g. Browne. Hvala, g. Browne.

Tresne slušalicu. Da, rijetko bi se razbjesnio i to mu nije popravilo raspoloženje. Bio je ljut zbog sjećanja na Dorrie Mowat, a sam Bog zna kakva je mora to dijete bilo...

Rano je otišao od kuće.

Otišao je još dok je Jane hranila Toma. Pozvao ju je s ulaznih vrata i sigurno je bila rastresena jer mu nije odgovorila. Malo je prečesto bila rastresena.

Vozio je prema granici Surreya i Sussexa.

Penn je uranio na sastanak u Manor Houseu trideset pet minuta.

Parkirao je *sierru* pokraj trgovine. Ispred trgovine stajale su stare bačve prepiljene na pola, pune maćuhica jarkih boja, i obavijest kojom se općinstvu čestita osvojeno drugo mjesto za Najljepše selo. Bill Penn i Jane i dijete živjeli su u kućici u Raynes Parku, blizu željezničke postaje, i tamo gdje je on živio nije bilo natjecanja za Najljepše selo.

Morao je utratiti vrijeme pa krene u šetnju.

Dalje od Manor Housea, dalje od trgovine, iza seoskog igrališta za kriket, prema crkvi. Iza crkve nalazilo se groblje. Ugledao ju je na groblju. Penn zadrhti. Sjedila je na travi naslanjajući težinu na ruku kojom se podupirala. Nalazila se pokraj hrpe zemlje pokrivene šarenim cvjetnim sagom. Pognula je glavu i kao da je micala usnama u tihom razgovoru, a pokraj nje su bila dva psa. Dva psa, svijetli retriveri, igrali su se grizući jedan drugome uho i udarajući se šapama po njuškama. Nosila je stare traperice i široki pulover, a na vjetrovki je sjedila; pitao se bi li, da je došao u dogovoreno vrijeme, Mary Braddock otišla kući i presvukla se i pokazala mu svoje mirno lice namijenjeno javnosti. Ušao je kroz ulaz na groblje i pete su mu škripale po šljunku. Još ga nije primijetila i on zastane i provjeri kako mu je svezana kravata, i da na sakou nema peruti, i da nije ogulio cipele. Kad je sa staze skrenuo na travu, uznemirio je pse. Odmaknuli su se od nje i od groba, i iza njih su po zemlji poskakivale uzice, a na vratu im se nakostriješila dlaka. Poznavao je pse; Penn je stajao mirno i ljubazno im govorio dok su kružili oko njega, i držao je ruke mirno. Pogledala ga je i kao da je nešto promrmljala cvijeću, zatim je ustala. Znao je što će joj reći, vježbao je u autu, i još prije, u postelji dok je pokraj njega Jane spavala... »Gđo Braddock, rekao sam da ću razmisliti o zadatku, da ću razmotriti stvar. Ja sam slobodnjak, gđo Braddock, nitko me ne posjeduje, svakako ne Služba sigurnosti koja me izbacila, i svakako ne prokleti Arnold Browne koji mi nije pomogao. I uopće mi u životu ne treba da vi, gđo Braddock, nazivate Arnolda Brownea pa mi taj drži neopravdanu lekciju preko telefona dok razmišljam hoću li preuzeti slučaj...« Dogodilo

se isto što i u čekaonici *Alpha Securitya*. Kao da je skinula svoju tugu i odjenula smirenost. Sve što je vježbao isparilo mu je iz glave.

– Dobro jutro, gđo Braddock.

– Hvala što ste došli, g. Penn.

Pošli su s groblja, i on je išao pola koraka iza nje. Psi su pogledali grob i cvijeće, zacvilili i krenuli za njom.

Kao da nije bilo važno što je auto ostavio kod trgovine.

Vodila ga je kroz selo.

Išli su pješice širokim asfaltnim prilazom Manor Housea. Ruže penjačice na zidu su uvenule, a kozja krv još nije prolistala. Bila je to kuća kakva se fotografira i pokazuje u rubrici »Za prodaju« po časopisima u zubarskim čekaonicama. Uvela ga je u predvorje namješteno pokućstvom koje bi primjećivao u izlozima izložbenih prostora dok je s promatračkom ekipom radio u Londonu. Nije mu rekla kamo ga vodi.

Popeli su se širokim uglačanim hrastovim stubama. Nastavili su hodnikom, mračnim i obloženim drvetom. Do malih vrata.

Svijetla i zračna soba. Dječja soba. Čista i uredna dječja soba.

Rukom mu je pokazala na sjedalicu i on je pažljivo uklonio mekog medvjedića da bi mogao sjesti. Ona je sjela na postelju. Bill Penn je doveden u svetište.

Žustro je rekla:

– Moja kći Dorothy, bila je *užasna* djevojka. Mogla je biti prilično zla i u tome je uživala. Moj muž, njezin poočim, kaže da je bila »smeće«, a on obično donosi ispravne sudove. Ja sam razmažena žena, g. Penn, imam sve što uopće mogu poželjeti osim dobre kćeri. Ona je bila pokvarena, ništarija i skupa. Mislim da je uživala u tome da mi nanosi bol... i g. Penn, bila je moja kći... i, g. Penn, netko joj je prerezao vrat, glavu razbio toljagom i dokrajčio je metkom... i g. Penn, ni bijesna psa ne bi trebalo ubiti

tako okrutno kako je je ubijena moja Dorrie. Shvaćate li me, g. Penn?

On kimne glavom.

– Sići ćemo u kuhinju, g. Penn, skuhat ću nam kavu... rekla sam da je bila »užasna«, i kad popijemo kavu, ispričat ću vam nekoliko primjera – ja ne vjerujem u skrivanje prljavštine ispod saga, g. Penn... usput, to nije soba koju je napustila kad je otišla. Dala sam je preurediti. Uredila sam je onako kako je trebala izgledati. Soba je varka. Novi zastori, novi pokrivač, novi sag. Kupila sam i nove knjige i nove igračke. Glupa žena koja pokušava vjerovati da može početi ispočetka... odveli smo je u London i smjestili u zrakoplov za Brisbane. Posljednji smo je put vidjeli na vratima čekaonice, i nije se čak ni okrenula niti nam je mahnula, i mi smo osjetili takvo prokleto olakšanje da je moj muž, kad smo se vratili kući, otvorio bocu pjenušca. Dosađujem li vam, g. Penn? Jutro nakon njezina odlaska nazvala sam dekoratore. Dolazim ovamo svako jutro, g. Penn, dok se moj muž odijeva, i plačem. Znate li što o Jugoslaviji, g Penn?

On odmahnu glavom.

– To je problem nekog drugog, zar ne? To je rat nekog drugog, zar ne? Moja je nesreća u tome što sam taj »netko drugi« ja... Nisam imala pojma da je tamo, mislila sam da je još u Australiji... Hoćete li otići tamo, g, Penn, molim vas?

– Ako se dogovorimo oko moje naknade i troškova, mislim da ću prihvatiti. – To je bilo prosto od njega.

– Vi ste radili u Službi sigurnosti, zar ne?

On oštro odgovori:

– O tome ne mogu razgovarati.

Ona ga pogleda.

– Samo sam htjela znati zašto ste je napustili. Ako ćete raditi za mene... Zanima me zašto je pripadnik Službe sigurnosti završio tu gdje ste vi završili.

– To se vas ne tiče.

Ne tiče je se... nikoga se ne tiče osim njega i Jane. Tiče se njega i Jane i svih onih gadova od kojih je očekivao potporu. Ne, u njegovom dosjeu nije bilo pismenih preporuka. Da, bilo je čestitanja, tapšanja, slatkih riječi, ali ničega u dosjeu. Otišao je k vođi svoje ekipe, šefu sektora, i šefu Odjela, svi su oni završili fakultet. Tražio je potporu za svoju molbu da bude primljen u srce Službe, u Opće obavještajnu službu... Otišao je i kod Garya Brennarda u kadrovski odjel. Službe se to nije ticalo... Za novi stil Službe ljudi iz promatračkih ekipa bili su pretpovijest. Ekipa za Bliski istok više nije postojala. Ekipe za nadzor sindikata bile su srezane. Ekipa za nazdor kampanje za nuklearno razoružanje bila je ukinuta. Budućnost bez fakulteta značila je doživotnu stupicu ispred kompjutora s drugim sredovječnim tipovima bez nade, što ih je vrijeme pregazilo. Budućnost je značila pregledavanje fotografija snimljenih skrivenim kamerama na željezničkim postajama, i u trgovačkim centrima, i na užurbanim pločnicima. Budućnost je značila traganje za ljudima čija su lica skrivale marame, za ženama s podignutim ovratnicima što nose torbe i ostavljaju ih u kantama za smeće žureći dalje prije nego što prokleta bomba eksplodira... Službe se nije ticalo što je tražio premještaj u Belfast, ne pitajući Jane, i što su ga odbili uz obrazloženje da to nije za oženjene, osim ako nisu viši dužnosnici. Dougal Gray, najbolji prijatelj, razveden, dobio je posao u Belfastu... Službe se nije ticalo što je on vjerovao u svoj posao, što je vjerovao da štiti svoju zemlju, što je uživao u saznanju da prokleti seronje hrču u svojim posteljama sigurni jer je on sjedio u prokletom promatračkom kombiju s bocom za pišanje kao društvom i *leicom*... Službe se nije ticalo što su mu u posljednje dvije godine šefovala prokleta dječurlija koja su svršila fakultete, i učila ga poslu i penjala se ljestvicom koju su njemu nijekali... To se Službe nije ticalo.

Prema njoj nije osjećao nikakvu toplinu, nikavu obzirnost. Još jedna bogatašica u ratu s još jednim bogataškim djetetom... Ali u njezinoj slabosti bilo je snage. Tek na trenutak, u njezinom preklinjanju... Njegov otac i majka živjeli su u kućici koju im je iznajmio poslodavac, otac

je bio poljodjelac koji je uglavnom vozio traktor, majka je najčešće ujutro izlazila i čistila veliku kuću na imanju. Nije imao mnogo vremena za bogate. Odvela ga je dolje, u kuhinju i zagrijala vodu u starom željeznom čajniku, i spravila instant kavu, i pričala mu horor priče o ponašanju Dorrie Mowat.

Nakon jedan sat je rekao:

– Izračunat ću koliko bi to koštalo, koliko dana mislim da će mi trebati. Do viđenja, gđo Braddock. Javit ću vam se.

3

Gostionica je bila iza ugla, nedaleko praonice.

– Znaš li što si ti, Penne? Ti si sretno kopile.

Gostionica, Basilovo »pojilište«, bila je gadna, i prljava, i mračna. Stol je imao iza šanka, izvan opasnosti od ploče za pikado. Basil, nekad detektiv narednik, posvojio je taj stol od dana kad je prije devetnaest godina iz policije otišao u mirovinu. Gotovo svakodnevno, u stanci za objed, tamo ste mogli naći Basila i Deirdre.

– Iscijedi gospu, sinko, ona to može podnijeti. Samo ti nju sredi.

Jim nije dolazio u gostonicu u vrijeme objeda, ostavljao je Basila i Deirdre same, ali zato je dolazio gotovo svako popodne u pet. Jim, nekad detektiv u Odjelu za financijske prijevare, volio je zaigrati biljar i popiti pivo s Basilom. Tamo se raspravljalo o poslovima *Alpha Securitya.*

– Ne padaju s drveća, momče, one su dar s neba. Dočekao si se na noge, momče.

Henry, nekad inženjer *Telecoma,* dolazio je u gostionicu samo na Božić, za rođendan ili kad se nešto slavilo i pio je sok od naranče. Henry je bio dragocjen, uvijek trijezan, i trošio je svoj novac umjesto na piće – na uređaje za prisluškivanje i njegov novi ponos i radost bio je UHF sobni prijenosnik ugrađen u zidnu utičnicu od trinaest ampera.

– Iscijedi je...

– Prihvati se posla...

– Uživaj...

O tome se nije govorilo, ali Penn je pretpostavljao da Basil i Jim i Henry obavljaju uzgredne poslove za Peticu. Za dosadne ili nezakonite poslove uzimali su se vanjski, pretpostavljao je Penn. Pretpostavka je morala biti dobra jer kad je davao otkaz u Gower Streetu, i dok je slušao Janinu paljbu o tome kako će otplaćivati hipoteku, stigao je diskretan poziv s četvrtoga kata i zahtjev da dođe u ured višeg dužnosnika Arnolda Brownea. Tu je dobio blage izraze simpatije, namršteni pokret glavom u znak razumijevanja i *sugestiju* da *Alpha Security*, SW19, traži sposobna čovjeka. Prepostavljao je da je stvoreno malo carstvo čija su se ticala širila i Henry je uvijek mogao nabavljati skupe uređaje, trošio je na njih mnogo više od onoga što bi uštedio pijući sok od naranče. Oni su bili dobra mala ekipa; sa tri telefonska razgovara Basil će naći provalnika, uličnog napadača, obijača sefova; za pola dana Jim će dobiti godišnji izvod iz porezne uprave; za dvadeset četiri sata Henry može organizirati najbolju audio i vizualnu pratnju. Bili su dobra mala ekipa, ali trebali su mlade noge, i mlade oči, i momka spremnoga da sluša sranje o kruhu svagdašnjemu... ali u gostionici nisu slavili kruh svagdašnji, dok je Penn plaćao piće, jer to je bio sjajan ugovor i partneri su dijelili novac popola... Penn osjeti blago zadovoljstvo jer je Basil bio gotovo ljubomoran i Jim nije mogao sakriti zavist, a ni Henry se nije doimao previše veselo.

Penn dohvati njihove čaše i nijedan se nije javio da plati rundu.

Penn reče:

– Ona je zapravo vrlo pristojna žena...

– Glupost, ona je mušterija.

– Dnevnice, plus troškovi i poslovni razred u zrakoplovu.

– Pola dnevnica unaprijed, troškovi u tvoju masnu ruku tjedan dana prije polaska, a u to još nije uključen hotel po tvom izboru.

Penn reče:

– Šteta što je ta njezina kći bila prava mala gadura...

Uzme čaše i uputi se prema šanku.

Dvije krigle najboljega piva, jedan sok od naranče, Penn se čuvao alkohola jer se, kad ih se riješi, morao vratiti u ured iznad praonice i otipkati predračun i poslati ga faksom u Manor House na granici Surreya i Sussexa, zatim ide doma k Jane nadajući se da dijete čvrsto spava... i nadajući se da Jane neće biti mrtva umorna... Stvari sa Jane nisu stajale baš sjajno, doduše još nisu došle do odvjetnika i suda, jednostavno su se potrošili i on nije znao što bi s tim u svezi poduzeo niti je li važno ako ništa ne poduzme.

Donio je pića probivši se kroz gomilu trgovaca, i mehaničara u kombinezonima, i radnika s obližnjeg gradilišta što su radili na crno. Ni mrtvoga ga ovdje ne bi vidjeli dok je radio u Gower Streetu. Još ga je peklo i prokleto će ga dugo peći sjećanje na dan kad se s podzemnom, s postaje Waterloo, vratio kući u Raynes Park, i rekao Jane da je gotov, da je u otkaznom roku, da je sve svršeno. Jane je bila trudna sedam mjeseci, i histerična, a on nije znao kako da je smiri. Za sve je bila kriva Jane, dokrajčila ga je kad je zbog djeteta napustila posao. Zbrojila je sve troškove i rekla da s djetetom, a bez njezine plaće, ne mogu preživjeti ako on ne dobije promaknuće. Rekla mu je da bi od nižeg izvršnog djelatnika morao postati viši izvršni djelatnik i on je, kao prokleta budala...

Basil uzme svoje piće.

– Živjeli... dat ću ti savjet, ti sretno kopile. Ne budi sentimentalan, ne dopusti da te ponesu osjećaji.

Jim zgrabi kriglu i kimne glavom u znak slaganja.

Henry je pijuckao sok od naranče.

– Sretan put... Samo slaži papire, izvještaje, analize, prijepise razgovora, kao da si bio strašno zaposlen.

– Čujem vas.

Ispričao se i ostavio ih da razgovaraju, raspravljaju, svađaju se o tome koliko bi trebali iznositi dnevni troškovi.

Izađe na ulicu.

U voćarni su spuštali rolete, i zaključavali su trgovinu za prodaju traperica, i praonica je bila dupkom puna. Prokleti Gary Brennard iz kadrovskog neće otključavati vrata iznad praonice s kojih se skidala boja i vraćati se na posao u 18.33, i prokleti Gary Brennard iz kadrovskog neće se čak ni sjećati svog razgovora s Billom Pennom, nižim izvršnim djelatnikom. Sam si je kriv jer se nije znao prilagoditi novom stanju u Petici. Bio je previše bedast, previše glup da procijeni novo raspoloženje u Petici. Pristup Općoj obavještajnoj službi bio je ograničen na više djelatnike, bila je to nova scena, zar nije znao? Općoj obavještajnoj službi mogu pristupiti samo fakultetlije, terenci ne... oni su htjeli analitičare i upravno tijelo koje će nadzirati informaciju i htjeli su fakultetlije. »Ti nemaš diplomu, zar ne, Bill?« rugao se Gary Brennard. »Ti nisi studirao, zar ne, Bill?« Nogama je lupkao po linoleumu iznad praonice. Skinuo je navlaku s pisaćeg stroja. »Bez diplome, bez fakultetske naobrazbe, dostigao si svoj vrhunac, zar ne, Bill?« Počeo je tipkati. Prihvatio je zadatak. Napisao je iznos dnevnice i napomenuo da pola iznosa treba platiti unaprijed, a što se tiče dnevnih troškova... Lupao je tipkama stroja. »Ako tako misliš, tada bi bilo bolje da svoje usluge ponudiš privatnom sektoru. Mi ne želimo nezadovoljne *niže* djelatnike, zar ne, Bille?« Pročita što je napisao.

Ne, neće biti sentimentalan. Ne, neće dopustiti da ga ponesu osjećaji.

Okrene broj. Gledao je kako se faks uključuje.

Nije bilo dovoljno svjetla da bi mogao dobro šiti. Ovo je učinio kako je najbolje umio i to je bilo jadno jer je jedva vidio gdje ubada iglu, a i ruke su mu se tresle. Ruke su mu se tresle od straha. Ham je ušivao crne gumene vrpce na košulju. Drugi su ga gledali i čekali svoj red jer su imali samo jednu iglu i samo jedan kalem konca.

Jako se trudio da skrije podrhtavanje jer je svaki od petorice ljudi što će s njim ići prijeko, vjerovao u njegovu

profesionalnost. Bio je plaćen, bio je tu da ponudi profesionalnost. Na njegovoj košulji sada je bilo osam crnih gumenih vrpca i već ih je pet sašio na hlačama svoje borbene odore i kad budu dolje, kod rijeke, kad se budu spremni spustiti u gumeni čamac, tada će načupati stare trave i nagurati je iza gumenih vrpca. Izgled i Silueta su važni. Predao je dalje iglu i kalem pamučnoga konca i smotak gumene vrpce. Posveti se Glancu. Pljunuo je na dlan ruke i iz staklenke izvadio kreme i sve to pomiješao i smjesom namazao kapke, i nos, i obraze, i bradu, i uši, i grlo, i zglavke i ruke. Predao je staklenku onima koji su čekali na iglu i pamučni konac. Govorio im je o Mirisu i održao im jebenu lekciju o tome kako od sredine dana nema pušenja i provjerio imaju li u svojim borbenim naprtnjačama staniola za govno koje će zakopati. Održao im je lekciju o Zvuku i protresao svu opskrbu koju će nositi sa sobom da provjeri čuje li se zvuk streljiva i tjerao ih da hodaju u krugu sve dok nije bio siguran da se ne čuje škripa čizama.

Ham je o Izgledu, Silueti, Mirisu, Glancu i Zvuku naučio sve u centru za obuku u Aldershotu i nijedan od ovih pospanih klipana nije za to mario... A to im je trebalo, tamo kamo su se spremali itekako su im trebali Izgled, Silueta, i Glanc, i Miris i Zvuk... drugi su bili iz 2. bataljuna 110. (karlovačke) brigade, i lokali su od jutra dok je Ham bio potpuno trijezan i ruke su mu se tresle, i šupak mu se stisnuo. Bili su to preglupi kopilani da bi se s njima provela noć preko rijeke Kupe, iza neprijateljskih crta. Ponovno provjeri popis... šaržeri za kalašnikov, nož, rukavice, radio pod čijim teretom, hvala Bogu, neće svisnuti, suha hrana, vunena kapuljača, boca za vodu koja nije bila puna prokletoga brendija ili uobičajene šljivovice, zemljovid i kompas, zavoji... Hamu su se tresle ruke i stisnuo šupak od straha da ne bude ranjen, da ne bude ostavljen. Nekad je bilo bolje, kad je na terenu bilo Internacionalaca kao muha na mesu, jer je među Internacionalcima, plaćenicima, postojalo obećanje da će paziti na svoje ranjenike. S ovim tipovima nisi mogao znati hoće li te odjebati i u stampedu odjuriti natrag prema rijeci iza nepri-

jateljskih crta. Cerili su se i Ham se uplašio jer su se rugali njegovoj brizi i pedantnosti.

Bili su to glupa kopilad, ali Sidneya Ernesta Hamiltona, bivšeg pripadnika 3. padobranske, rođenog u istočnom Londonu, bivšeg pripadnika Internacionalne brigade pridružene Hrvatskoj vojsci, nitko drugi nije htio. Prstima je napipao pločice što su visjele na lančiću oko vrata. Pločice su bile slijepljene ljepljivom trakom da ne bi stvarale buku. Na jednoj je bio njegov broj iz 3. padobranske, ime i krvna grupa, a na drugoj, koju je dobio od Hrvatske vojske, broj, ime i krvna grupa. Znao je da bi za svakoga od njih ranjavanje ili zarobljavanje preko rijeke bila prokleto loša vijest, a za plaćenika bila bi dvostruko gora.

Ham je odbio kruh što su mu ponudili i odbio je alkohol i mislio je kako Hrvati sigurno primjećuju koliko se boji.

Kasno uvečer krenut će prema Kupi gdje je skriven gumenjak.

U tom novom ustrojstvu, u tom novom raspoloženju, malo je bilo zaduženja za višeg dužnosnika.

To malo zaduženja bilo je dovoljno da podsjeti Arnolda Brownea kako je izvan glavnih operacija Službe. Sastanak jedanput na tjedan s višim dužnosnikom iz Šestice bilo je jedno od tih malih zaduženja, i jedan sat prije odlaska na objed oni bi razgovarali o običnim stvarima, ni o čemu. To je bilo potpuno nevažno jer je nezamislivo da bi Služba dala Šestici neku vrijednu informaciju, i nezamislivo je bilo da bi Šestica dobrovoljno dala neku informaciju Službi sigurnosti. Vrijedna informacija značila je moć i ne bi se trošila na sestrinsku organizaciju... Stoga bi Arnold Browne, koji je pripadao staroj gardi i drugom vremenu, tih šezdeset minuta izbjegavao odgovore i ispipavao čovjeka koji također nije imao budućnosti i na kojem bi dobio vrlo dobar objed. Izbjegavanje odgovora i ispipavanje tog je jutra uključivalo dosadnu temu ukrajinskih bojnih glava i on nije izvukao ništa što bi bilo vri-

jedno spomena. Naravno, bilo je smiješno da Šestica ne želi podijeliti informaciju o Ukrajini kako bi Petica mogla pratiti i promatrati pokušaje kijevske vlade da dobije *hardware* od bivšeg Sovjetskog Saveza, i prokleto patetično – ali, Arnold Browne nije podijelio sa Šesticom ono što je Petica saznala o kupnji oružja PIRA-e na kontinentu. Nije on kriv za to. To je bio način na koji se sestre svađaju, rječkaju, kriju svoje karte.

Objed je bio dobar, i on je osobno uživao u društvu Georgiea Simpsona.

Nakon zdjele tijesta, vina iz Friulija, jetrica i špinata, još jedne boce vina, razgovor je skrenuo na Hrvatsku. To je sigurno područje jer Georgie Simpson nije nikad nogom kročio nigdje izvan Londona i nema nikakvih tajni koje bi trebalo čuvati.

Arnoldov gost se podrigne.

– ... I meni je kao i cijelom velikom britanskom krdu, čitava stvar beskrajno dosadna. Victoria o tome ne želi gledati ni na televiziji. Odmah promijeni program. Prošle je godine nešto petljala, prikupljala pomoć, a onda je pročitala da stvari koje je prikupila stoje u skladištima; sad prikuplja pomoć za Somaliju. Oni su životinje, zar ne? Svi su oni životinje, među njima nema nikakve razlike. Ide mi na živce da ljude ovdje, u njihovom neznanju, iznenađuje bestijalnost tog mjesta. Ja sam o njemu slušao od djetinjstva, od oca. Tijekom rata bio je u pratnji topovnjača koje su nosile oružje partizanima na dalmatinsku obalu, Titovoj bandi. Dva ili tri puta otac je išao na obalu i u planine da bi se sastao sa Srbima i vidio je ponešto od onoga što su im radili Hrvati... ne treba se čuditi što su tako uspješni u okrutnosti. Ne želim te omesti u jelu, Arnolde, ali Hrvati, fašisti u svom ustaškom pokretu, običavali su vaditi oči svojim srpskim prijateljima, spakirati ih i poslati svojem vođi u Zagreb... Moj otac kaže da su ustaše bili gori od SS-ovaca. Mislim, to nije bio samo genocid, bila je to dobra zabava. Moj otac kaže da nije bila riječ samo o ubijanju ljudi, oni su u tome uživali, a najviše od svega uživali su zadajući bol. Nevjerojatni ljudi, barbari. Treba ih prepustiti sudbini...

Možda zbog vina, možda zbog društva, ali Arnold se prepustio povjeravanju. Govorio je mirno, bez suzdržavanja, o svom susjedu i susjedovoj drugoj ženi i susjedovoj pokćerci.

– ... koja je zacijelo bila prokleta glupača kad se upustila s takvim društvom. Ja bih to nazvao samoranjavanjem.

– I ranjavanjem svih – odgovori Arnold. Rukom je mahnuo konobaru da donese još kave i račun.

– I ona, majka, hoće znati što se dogodilo? Ako hoćeš čuti moje mišljenje, trebala bi pustiti stvari kako jesu. To je kao da čeprkaš po rani. Na kraju završiš samo s još više krvi i bola. Tamo su druge vrijednosti, njihove vrijednosti i naše se ne miješaju...

– Nije ona žena koja će to učiniti. Neće popustiti dok ne stekne pravu sliku o onome što se dogodilo... Preporučio sam joj jednog privatnog detektiva...

– Zašto zaboga?

Arnoldu su donijeli račun. Platio je gotovinom i proći će mjesec dana dok mu računovodstvo ne vrati novac.

– Mislio sam da će, ako dobije nešto napismeno, uspjeti bol ostaviti iza sebe, vratiti se živima.

– Gdje se to dogodilo?

Računovodstvo nije priznavalo napojnice. Arnold pokupi sitniš s tanjurića.

– Kći je ubijena blizu Gline, na području koje je sad u rukama Srba. Mislim da se zove sektor Sjever...

Georgie Simpson se glasno nasmije, bio je to smijeh ravno iz trbuha.

– Tada će izvještaj biti prilično tanak... krasan objed, hvala. Tjera me da se idući tjedan potrudim... To je prilično gadno mjesto za njuškanje.

– Riječ je, naravno, o poslu umirivanja, ne o ciljanom poslu.

Obukli su kapute i izašli na ulicu.

– Hajde, Arnolde, što ti znaš o ciljanim poslovima?

Arnold Browne se prigušeno naceri.

– Isto što i ti, Georgie, apsolutno ništa...

Bilo je kasno popodne i slabo sunce pomaljalo se kroz oblake i sušilo travu u vrtu.

Dijete se igralo među stablima jabuka iznad povrtnjaka. Marko je imao plastični pištolj. Nije ga puštao iz vida otkad mu ga je otac donio, nosio ga je u školu, i stavljao pokraj jastuka. Mahao je među starim drvećem i hvatao ustaške neprijatelje, pucao u njih i ubijao ih. Bila je to igra koju je igrao svaki dan s drvenim štapom u obliku puške sve dok mu otac iz Beograda nije donio plastični pištolj, ubijao je ustaške neprijatelje. Igrao se sam.

Iz sela je dopro zvuk automobilske trube. Doimao se kao uzbuna i Marko je čuo ljude kako viču.

Igrao se sam jer je njegov prijatelj, njegov jedini prijatelj, otišao. I on više nije vjerovao da opet može naći dobrog prijatelja. Ima šest godina, i sljedeći tjedan ima rođendan i, iako je već prošlo mnogo mjeseci otkad mu je prijatelj otišao, još se dobro sjećao trenutka spoznaje da je njegov prijatelj koji ga je izdao, pripadao ustaškom neprijatelju. S mjesta gdje se Marko igrao, gdje je trčao, skakao, bacao se u travu i tražio sklonište iza drveća, mogao je, preko polja i preko uskoga potoka i preko drugog polja, vidjeti selo u kojem je živio njegov prijatelj. Mogao je vidjeti kuću u selu preko potoka, i na kući nije bilo krova, i tamo gdje se srušio zid kuće mogao je vidjeti žućkastobijele i crvene tapete sobe svog prijatelja. Za mnogih ljetnih dana prelazio bi plićak u potoku ili bi njegov prijatelj istim putem dolazio k njemu, a zimi, kad bi potok narastao, prelazio bi preko drvenog mosta ili bi njegov prijatelj na isti način dolazio k njemu. A sada je znao da je njegov prijatelj bio ustaški neprijatelj i znao je da su roditelji njegova prijatelja i čitavo selo preko potoka namjeravali zaklati svoje srpske susjede... Znao je to jer mu je to rekao njegov otac. Često se pitao hoće li njegov prijatelj doći noću, s drugim ustaškim neprijateljima, i prerezati mu vrat. Ta prijevara je bila tako strašna da nije htio tražiti drugoga prijatelja.

Markova igra zamre.

Automobil se, uz strašnu buku, približavao njihovoj kući.

Automobil je zakočio i razbacao blato ispred kuće i iz automobila još u pokretu iskočio je njegov otac i pojurio prema velikim vratima.

Pas je lajao i trčao za njegovim ocem i ušao u kuću.

Marko žurno dođe iz vrta.

Zazviždi psu da mu priđe. Pas sada nije imao ime, ali se odazivao na zvižduk. U automobilu je bilo petoro ljudi i punili su oružja. Pas je bio njegov. On je svom psu spasio život. Pas je pripadao obitelji njegova prijatelja koji je sada bio ustaški neprijatelj. Njegov je prijatelj otišao sa svojom obitelji, u *jugu* prepunom kutija i posteljine, prije bitke za selo preko potoka. On je gledao skriven iz jabuke. Bio je iza jabuke jer su tjedan dana snajperi gađali preko uskog potoka i majka bi ga istukla da je znala da je iza kuće. Psa su ostavili. Gledao je kako pas trči iza pretovarenog *juga*, i čuo kako otac njegova prijatelja psuje psa što trči pokraj kotača, i pas je trčao za automobilom sve dok se nisu izgubili iz vida. Tjedan dana nakon bitke čuo je psa kako laje u noći pokraj kuće njegova prijatelja i njegov je otac rekao da će ujutro psa ubiti, i on je plakao zbog psa onako kako nije plakao za svojim prijateljem... Njegov je otac prešao potok i donio psa kući i otac je rekao kako nema smisla psu davati novo ime jer se na njega neće odazivati, a starim ga imenom nisu mogli zvati jer je to bilo ustaško ime.

Držao je psa za ogrlicu kad je otac izjurio kroz velika vrata kuće.

Otac je nosio svoju vojničku naprtnjaču, i mali radio, i svoju pušku.

Čula se buka automobila koji je odlazio. Marko potrči prema dvorišnim vratima što su vodila na cestu. Gore, na seoskom trgu, vidio je više okupljenih automobila i čuo je još povika.

Majka ga uhvati za ramena.

Mora biti u kući.

Ne smije biti izvan kuće.

Majka mu je rekla da otac predvodi potragu za ustaškim špijunima što su prešli rijeku Kupu i nalaze se u šumi i na brežuljcima koji okružuju selo.

Ostatak popodneva Marko je stajao na prozoru svoje spavaće sobe i gledao preko uskog potoka u zastor od drveća koje je pokrivalo obronak.

Brzo je platila taksi, tutnula vozaču novac i nije čekala da joj vrati ostatak. Opet je padala kiša i slijevala se niz Charlesova ramena.

Bilo je tipično za njega da je čeka na ulici. Izrecitirala je isprike, loše vrijeme, vlak koji je kasnio, nije bilo taksija... Vidjela je izraz njegova lica, oštar i ljutit.

– Oprosti, oprosti...

Krenuo je širokim stubištem.

– Vidio sam tvojeg *gospodina* Penna. Rekao sam mu da je njegov predračun apsurdan...

– I...?

– Rekao sam mu da je pretjeran.

– I... ?

– Rekao je da je to njegova tarifa.

– I... ?

– Rekao je da ako mi se ne sviđa, mogu...

– I... ?

– Imao je sreću što me uhvatio u dobrom raspoloženju. Pobijedio je. – Charles Braddock se kiselo naceri. – Rekao je da ujutro kreće za Zagreb. Ali mislim da ćeš dobiti samo hrpu papira... Imao je vražju sreću.

Poljubi muža u obraz.

– Hvala. Meni se svidio. Svidjelo mi se to što mi je rekao da se ne petljam u stvari koje me se ne tiču. Nije se previše trudio ni oko tebe ni oko mene.

– Dođi.

Ušli su u dizalo. Vratar im je otvorio vrata i sagnuo je glavu u znak poštovanja. Penn je rekao njezinu mužu da može odustati ako mu se uvjeti ne sviđaju, njoj je rekao da brine svoju brigu... baš zabavno.

Vrata od lifta se zatvore.

Mary reče:

– Pretpostavljam da su se loše ponijeli prema njemu. Drag je, ali tako naivan...

– Molim te, ponašajmo se kao da je ovo normalna večer...

Skup zbog kojeg je Mary Braddock došla u London bio je uobičajen, kolege njezina muža, i dizajnerska ekipa, i klijenti. Mislila je kako njezin *gospodin* Penn ne bi imao nikakvih izgleda, kako bi ga izbacili kroz otvor za dizalo da klijenti tog dana nisu potpisali ugovor. Šetala je salonom, vodila isprazne razgovore. Misli su joj bile daleko, s čovjekom koji će putovati u Zagreb, s kćerkom koja je bila mrtva i pokopana... Priđe joj mršav čovječuljak, financijski kontrolor njezina muža.

– Iskrena sućut, draga Mary, ovo je tako strašno vrijeme za vas...

On nije imao pojma što znači riječ iskrenost.

– Žao mi je što nisam mogao doći na pogreb, ali dan jednostavno nema dovoljno sati...

Ne, on sigurno ne bi našao vremena za pogreb.

– Ali ona je bila tako teška, zar ne? No možemo se samo nadati da počiva u miru. Dorothy je bila teško iskušenje za vas.

Učinila je to stručno i brzo. Sručila je čašu Cointreaua s ledom na lijevu stranu njegova svjetlosiva odijela. Nadala se da mrlja neće otići, nadala se da će poraziti čišćenje. Mrlja boje jantara lijepo se isticala na sivom.

– Proklet bio, Dorrie je bila moja, *moja*...

Sjedila je na sjedalici pokraj vrata i gledala ga. Nije mu pomogla pakirati.

– Kako ćeš dugo ostati tamo?

Kovčeg je ležao na postelji. Odjeću je složio pokraj kovčega i pokušavao se domisliti što će mu sve biti potrebno.

– Gdje ćeš odsjesti?

Držala je dijete, Toma, na ramenu i čvrsto ga stisnula. Njene riječi zabijale su se poput metaka iz strojnice, boljele su i ranjavale.

– Kakvog to sve ima smisla?

Cipele je stavio na dno kovčega zajedno s torbicom za toaletni pribor i pastom za zube i britvom, i vodičem bivše Jugoslavije i oko toga je složio čarape i donje rublje. Penn je tihim glasom rekao ženi kako misli da će biti odsutan najmanje tjedan dana i rekao joj je ime hotela što ga je rezervirao i ispričao joj je sve o Mary Braddock. Preko čarapa i donjeg rublja stavio je dva para tamnosivih hlača.

– I od mene se očekuje da ovdje sjedim i čekam da se ti opet pojaviš?

Sve njegove košulje bile su bijele. Bilo je to kao njegova uniforma, tamnosive hlače i bijele košulje i neupadljive kravate. Uvijek je nosio uniformu kad je odlazio na posao u Gower Street. Traperice i puloveri i sportske košulje, koji su odgovarali poslu u četvrtom sektoru odjela A, nalazili su se u ormaru.

– Da nisi napravio takvu budalu od sebe, ne bi morao juriti okolo za te umorne starce, zar ne?

Njihov dom, jednokatnica s dvije spavaonice, koštao je osamdeset dvije tisuće i sedamstotina pedeset funti. Hipoteka je bila na šezdeset tisuća funti. Ne bi mogli kupiti kuću niti je namjestiti bez pomoći njezina oca koji je dobro zagrabio u svoju ušteđevinu kod građevnog poduzeća. Nisu baš bili u minusu, ali prokleto blizu. Nisu mogli prodati kuću, a da pritom ne izgube novac koji im je posudio njezin otac ili akontiralo građevinsko poduzeće. To prokleto mjesto držalo ih je u zamci. I to više nije bio dom, nego mali, lijepo obojeni zatvor. Pomisli kako mu je dosta stvari za tjedan dana i još ima rezerve.

– Sad radiš prljav posao, zar ne? Zabadaš nos u tuđe živote. Kako samo možeš hodati uzdignute glave?

Hodao je uzdignute glave jer je svakog mjeseca u banku odlazio ček i to je bio dovoljan razlog da drži gore svoju prokletu glavu. Sako će nositi u avionu, neće ga spakirati. Više nije vodio Jane k svojim roditeljima u iznajmljenu kućicu i oni još nisu vidjeli svog unuka Toma. Nitko ništa nije rekao, ali i bez riječi svi su smatrali kako je bolje da više ne dovodi Jane. Ako bi njegova majka nazvala, a Jane bi podigla slušalicu, mama bi prekinula vezu. Kućica je bila svijetlo obojeni zatvor i brak je bio zaključana zatvorska soba, ali nije imao vremena misliti na odvjetnike i nije imao novca da razmišlja o plaćanju još jedne stanarine zajedno s hipotekom. Zatvorio je kovčeg i zaključao bravu i stavio ga na pod pokraj postelje.

– I zašto ideš tamo? Kome će to uopće koristiti?

Gonilo ga je i to da ode što dalje od nje. Pogledao je njezine male uplašene oči koje su bile crvene od plača još prije nego je došao doma. Zurila je u njegovu usnu koja je bila bolje, ali još uvijek ružna.

Penn reče tiho:

– Ne idem u ratno područje, ratno područje je u Bosni. Idem u Hrvatsku, u Hrvatskoj je rat završen prije više od godinu dana, rat se nastavlja u Bosni... Malo ću se motati oko veleposlanstva i tražiti prijepise razgovora s nekoliko izbjeglica, onda ću napisati izvještaj. I to će biti, mali, uredno otipkani izvještaj. Ja ću dobiti dobar honorar, a oni će dobiti mali, uredno otipkani izvještaj...

Suze su ponovno grunule.

– Prevarit će te.

– Ni govora.

Nije mogao razgovarati s njom o tome. Nikad nije mogao, ali sad je bilo gore. Običavao se od nje skrivati iza njuškanja. Mogao je razgovarati s Dougalom, svojim najboljim prijateljem iz promatračke skupine, ali Dougal Henry je bio u Belfastu, produžio je svoj rok i razglednice sa glupim turističkim porukama više nisu stizale. Samo je

s Dougalom razgovarao o problemima na poslu i s Jane... i s njim se mogao nasmijati... dok je radio s promatračima najbolje se zabavljao s Dougalom, i onda Dougala više nije bilo i nije mogao s njim razgovarati o odlasku iz službe. Dougal je već davno otišao kad je on proveo najgori sat u svom životu, kad se vlakom vraćao kući, išao od postaje do kućnih vrata, i pripremao se kako će reći Jane da je ostao bez posla.

– Prevarit će te jer ti uvijek hoćeš pripadati.

– Ni govora.

– Neće? Bit ćeš glup...

Penn klekne pokraj stolca. Tako joj je malo imao reći. Nije joj mogao ponuditi popis njihovih društvenih obveza kojima on sada neće moći prisustvovati jer nisu imali nikakvih društvenih obveza. Ljudi s poštanskim pretincem 500 nisu bili dio nikakve vanjske zajednice, a odbačeni su imali status parija. Nije bilo nikakvih amaterskih dramskih družina koje bi trebao obavijestiti da neće doći na probe. Nije bilo kuglaške momčadi iz gostionice koju bi morao obavijestiti da neće doći na idući izlet. Nije bilo večernjih tečajeva jer nikad nije mogao biti siguran hoće li ih moći pohađati. Nije bilo večera ni izlazaka s prijateljima jer su ljudi iz Petice, bivši pripadnici Petice, izbjegavali društvo. Neće ga biti tjedan dana i nitko u njegovom bloku kućica, nitko u njihovoj ulici, neće to znati niti primijetiti. To bi bila priča njegova prokletoga života... Uhvati je za ruke, ona se odmakne od njega čvrsto držeći njihovo dijete. Zašto ne shvati, zašto ne pokuša shvatiti da on možda *želi* otići...?

– Obećavam ti da neću biti glup. To je samo izvještaj, Jane, to nije rambo priča. To je tek izvještaj koji će jednu nesretnu ženu malo smiriti. Ništa osobito.

– Nemoj misliti da će te primiti natrag ako se budeš igrao junaka.

– Da si je upoznala...

Sjetio se izmučene žene koje je sa svojim psima sjedila pokraj groba i sjetio se kako je cvijeće na grobu izgu-

bilo svježinu. Pomislio je kako je šteta da je kći, Dorrie, bila samo problematična glupača. Pomislio kako bi posao bio mnogo zanimljiviji, pružao bi više zadovoljstva, da je djevojka bila u redu. A po svemu što je o njoj čuo sjedeći pokraj štednjaka u kuhinji i pijući kavu, s njom ništa nije bilo u redu.

– I da hoću, ne bih mogao saznati ništa pobliže. Ljudi koji su to učinili, koji su ubili djevojku, izvan su dohvata, oni su iza crta... moje je samo da napišem izvještaj.

4

Počeo je pisati poslije ručka.

Henry Carter je imao čitki rukopis što se uglavnom može zahvaliti njegovoj učiteljici koja je čeličnom rukom vladala u osnovnoj školi prije više od pedeset godina. Nikad nije izgubio umijeće krasopisa.

Kad bi završio tekst, i kad bi nadzornica otišla na popodnevnu stanku, dodao bi stranicu Penny, pristojnoj djevojci punoj poštovanja, i Penny bi je otipkala za njega. Otipkana stranica išla bi s dosjeom, kad ga je spreman dati, na prijepis na disketu. Henry Carter je vjerovao u potrebu pozadine. Pretpostaviti kad će netko potražiti dosje, kad će materijal biti potreban, nije bilo moguće. To može biti iduće godine, ali možda i za deset godina. Možda osoba, mladić ili djevojka, koji će jednom potražiti taj dosje, sad još nose kratke hlače ili soknice. Kad netko potraži taj dosje, rat će možda već pripadati povijesti. Obriše mrvice sa svog stola i krene jezikom u ustima ne bi li uklonio okus sira i kiselih krastavaca. Iznenadilo ga je... da, još ima stvari koje ga mogu iznenaditi... što je ostao s dosjeom i tijekom obvezatne stanke za objed, čak nije izvadio ni časopis Kraljevskog društva za promatranje ptica iz omotnice.

Na čistom listu papira, naoštrenom olovkom, brzo je pisao.

Bilo bi dobro imati pozadinu...

OPĆENIT PRIKAZ: Nakon raspada Sovjetskog Saveza, usred vala optimizma za bolju budućnost, etničke skupine carstva ponovno su tražile svoje pravo na nacionalnost koje je ugušeno uspostavom komunističkih režima poslije Drugoga svjetskog rata. Komunistički centralizam nije uspio udovoljiti tim zahtjevima.

JUGOSLAVIJA: Uvijek umjetna tvorevina, u početku pod dominacijom dijelom otomanskog, dijelom Austro-ugarskoga carstva. Stekla umjetni nacionalni identitet između 1918. i 1941., koji se slomio nakon njemačke okupacije.

DRUGI SVJETSKI RAT: Glavne etničke skupine podijelile su se za i protiv sila Osovine. Hrvati (katolici i usmjereni na Europu) priklonili su se nacističkoj strani. Srbi (pravoslavci i Slaveni) osnovali su glavni pokret otpora (četnici i partizani). Muslimani (očito) su smatrali da se sukob njih ne tiče i izazvali neprijateljstvo obiju strana. Karakteristično za srpski pokret otpora protiv hrvatskog fašizma bila je stravična okrutnost – Hrvati ubili 700.000 (?) Srba.

TITO: Glavni vođa pokreta otpora, komunist Josip Broz Tito, karizmom je i nemilosrdnom vladavinom ujedinio Jugoslaviju. Srpska većina bila je nagrađena dobrim zaposlenjima u birokraciji, unutarnjoj i vojnoj sigurnosti. Nakon Titove smrti Pandorina kutija ponovno se otvorila.

NAKON TITA: Problemi različitih kultura, različitih ambicija, nisu riješeni niti je u tom smjeru mnogo poduzeto; pri-[illegible] je komunistička disciplina.

NAKON KOMUNISTIČKOG RASPADA: Slovenci (manje važni) i Hrvati (kritični) žele svoju državu. Hrvate ohrabruju Nijemci (opet guraju prste u kolač) i određuju datum. Pri tom se ne misli na strah nekoliko stotina tisuća Srba koji žive na području koje želi postati novom republikom Hrvatskom. Među srpsko-hrvatskim pučanstvom živo je sjećanje iz vremena Drugog svjetskog rata kao i spoznaja da će povlaštenom statusu doći kraj. Problem Bosne nije tu uključen i nije važan za ovaj dosje.

RAT: Srpsko-hrvatsko pučanstvo osnovalo je Teritorijalnu obranu (otpadnička milicija) i ima potporu JNA (regularna vojska) koja je pod srpskim nadzorom. Glavna područja na kojima živi srpsko-hrvatsko pučanstvo odvojena su silom, iza čega je uslijedilo »etničko čišćenje« (tjeranje ili ubijanje hrvatskog pučanstva na osvojenim područjima). Rat je trajao pet mjeseci, prekid vatre postignut je u siječnju 1992. i dvadeset dva posto nove Hrvatske ostalo je pod srpskom vlašću. (NB: Dorothy Mowat ubijena je u prosincu 1991. kad su srpska milicija i JNA osvojile hrvatsko selo Rosenoviće, općina Glina).

STANJE U VRIJEME PENNOVA POSJETA HRVATSKOJ: (NB: Penn je stigao u Zagreb 18. travnja 1993.) Autohtoni Srbi što su okupirali dio bivše Hrvatske proglasili su »Republiku Krajinu«. Provedbu sporazuma o prekidu vatre koji je sklopljen pod pokroviteljstvom UN-a trebale su nadzirati zaštitne snage Ujednjenih naroda (UNPROFOR), ali sve veće srpsko neprijateljstvo prema međunarodnoj zajednici uvelike je smanjilo sposobnost UNPROFOR-a da sprovodi svoj mandat. UNPROFOR je označio četiri područja odgovornosti kao sektor Jug, sektor Sjever, sektor Zapad i sektor Istok (općina Glina potpada pod sektor Sjever). Na crti prekida vatre obje zaraćene strane u stanju su najveće pripravnosti, a brojčana prednost i bolje naoružanje, topništvo na strani su Srba. Prema Hrvatima koji nisu otišli u općem egzodusu, postupalo se brutalno. (NB: Tijelo Dorothy Mowat otkriveno je 3. travnja 1993.).

Pročitao je što je napisao. Njegov komentar bio je malo preopširan, ali mislio je kako nije moguće ocijeniti događaje tog proljeća od prije dvije godine ako nije poznat kontekst.

Imao je trideset četiri godine i to je bilo nešto što je htio učiniti otkad je bio dijete.

Penn je gledao kroz prozor velikoga vlaka.

Mogao bi to opravdati i onim što je prije petnaest godina, tijekom večere u kantini Škole za obuku, jedan instruktor primijetio kako je u doba dobrih terenskih ope

racija uvijek bilo bolje Europom putovati vlakom. Instruktor je rekao da su granični prijelazi noću lakši jer pospani graničari, što listaju svoje debele popise s imenima »ilegalaca«, nikad nisu tako strogi kao na zračnim lukama. Instruktor je rekao kako je operativac koji je želio prijeći neopaženo, nesmetano, u Istočnu Europu, imao bolje izglede ako je putovao sporim vlakom. I to je bilo opravdanje, iako prilično slabašno, ali glavni razlog bio je taj što je Penn oduvijek želio putovati velikim vlakom preko planina središnje Europe. Zurio je kroz prozor u noć i planine su bile tek tamne sjene osim mjestimice, gdje su se dovoljno uspeli pa je još bilo proljetnoga snijega, i šumski obronci uz tračnice bili su crna masa, i rijeke su se valjale, srebrne pri svjetlosti koja je dolazila od vagona.

Radost putovanja nestala je s približavanjem večeri. Radost je bila popodnevno ljuljanje po Austriji i on je još u sebi nosio slike visokih tornjeva i ruševnih dvoraca što su se gnijezdili na stijenama, i urednih seoskih imanja što su ležala u dolinama ispod tračnica i minijaturnih traktora što su na oranicama veličine rupčića vukli kola s gnojivom iz drvenih staja. On nije bio čovjek velikih misli, svjestan da prolazi ničijom zemljom između civilizacije stare Europe i barbarstva nove Europe. Njegov način bio je da udiše ljepotu, veličanstvenost visokih planina i dubokih dolina i gustih šuma i surovog stijenja koje je tu i tamo izbijalo, da upije ljepotu i veličanstvenost i zamišlja kako bi bilo lijepo tamo šetati. Pitao se ima li tu istih jelena, istih lisica, istih jazavaca kao što ih je bilo na poljima i u šumama i brežuljcima oko kućice iz njegova djetinjstva. Je li to mjesto gdje čovjek može biti sam. Zato je iskoristio priliku i putovao vlakom. Ujutro je doletio s Heathrowa do Münchena, prešao je München aerodromskim autobusom, i kupio je kartu na Hauptbahnhofu i pojeo sendvič, i popeo se na Mimaru ekspres – Salzburg, Villach, Ljubljana – do Zagreba. To je bio njegov san, zbirka razglednica, a onda je dan završio i spustila se večer; i razmišljao je da će, kad se vrati na Heathrow i u Raynes Park, reći Jane kako je putovao vlakom putem što je išao preko Austrije.

Na sjedištu pokraj bila je njegova aktovka. Dohvati je... Bila je to rabljena aktovka što ju je kupio u trgovini u Gower Streetu, kupio ju je ponosno prije trinaest godina. Aktovka je bila crna, ali od duge uporabe prethodnoga vlasnika izlizao joj se zatvarač i ogulili rubovi i površina izgrebala. Aktovka je možda nekad pripadala nekom višem dužnosniku, možda čak i visokom dužnosniku, ali kupio ju je činovnik druge klase i to je bio simbol njegove pripadnosti srcu Službe sigurnosti. Znak EIIR, nekad zlatne boje, bio je istrošen i jedna od igri službenika druge klase bila je da zamišlja tajne koje je mogla nekad sadržavati... sad nije bilo nikakvih prokletih tajni.

Iz aktovke je izvukao bilješke. Već je bio sa svojom klijenticom. Bile su to bilješke što ih je zapisao dok je sjedio za stolom pokraj štednjaka o *užasnoj* mladoj ženi, Dorrie. Kako je *užasna* mlada žena, Dorrie upropastila bračno putovanje svoje majke; kako je napravila scenu kad je gost na večeri bio mjesni Meštar lova na lisice i ona je prosula po čovjekovu smokingu sok od rajčice; kako je na svoj šesnaesti rođendan pred svima plesala striptiz; kako je uzela majčinu kreditnu karticu *Visu* i krivotvorila njezin potpis i kupila *yamahu* tadašnjem momku iz općinskih kuća; kako je psovala svog poočima kad su je svi mogli čuti; kako je ukrala, ševila se...

Krenuli su iz Ljubljane. Naglo su stali na nekoj usputnoj postaji. Čulo se lupanje vratima i rezak zvuk zviždaljki. I vlak je ponovno krenuo u noć...

Kako je nestala, umrla i kako je pokopana. Mislio je kako bi njegov otac pretukao užasnu mladu ženu, a njegova bi je majka zaključala u sobu i pustila je da viče, umire od gladi, čini što hoće. U torbi su bile dvije fotografije. Na jednoj je bila na pola skrivena iza para, njezine majke i očuha, agresivno zgrčena lica. No Penna je više zanimala druga, na njoj se djevojka smijala i imala je lijepo lice i oko nje su stajale tri mladenačke »veze« iz općinskih kuća, s rukama oko nje, kao da je svaki poznavao jedan njezin dio. Ova fotografija bila je skrita u sobi i njezina majka ju je našla. Možda će saznati koja je od

ovih fotografija stvarna, može neće... Iznad njega je stajao čovjek.

Bilo je upravo onako kako je rekao instruktor. Čovjek u jeftinoj odjeći s jeftinim kožnatim pojasom na kojem je visjela jeftina kožnata navlaka za pištolj, s jeftinom cigaretom u ustima, čekao je mirišući na jeftin losion. Provjerio mu je putovnicu i vratio je. Broj putovnice nije zabilježio. Bio je u Hrvatskoj. Možda je važno što ništa nije zabilježio, a možda i nije. Vrati se fotografijama i svojim bilješkama.

Bilo bi mu svakako lakše da klijentičina kći, Dorrie, nije bila samo *užasna* mlada žena.

Poznavala je zvuk *jaguara*. I po zvuku *jaguarovih* kočnica mogla je pogoditi njegovo raspoloženje.

Zakočio je oštro, bučno.

Gospode... namjesti lice u osmijeh ženice što kod kuće čeka povratak ljutog hranitelja obitelji, povratak iz gospodarskoga rata kad mu se prokleti nos trzao ili su mu povrijedili njegov prokleti ego. Obično bi ga uspijevala smiriti, ljutnju pretvoriti u mrzovoljno mirenje sa sudbinom.

Mary otvori vrata.

– Jadno moje, što se dogodilo?

Iza Charlesa Braddocka tresnula su vrata koja je udario petom... On je mogao treskati vratima udarajući ih potpeticom s željeznom zakovicom, ali neka nebo čuva svakog dječaka ako bi samo naslonio lakat na automobil.

– Dogodilo se da oni prokleti Koreanci, dvadeset četiri sata nakon što su potpisali ugovor, traže ponovne pregovore o kaznenim odredbama. To nije moguće...

– Jadniče. Dođi, džin te čeka.

Nastupa rutina. Mali dnevni boravak. Stolac. U čašu staviti četiri kocke leda, dva prsta džina, pola kriške limuna, do vrha tonika, i pustiti ga da odvergla svoje. Mary sjedne na naslon stolca i počne mu masirati vrat dok

se razina džina u čaši smanjivala kao da guta bijes. Psovke, opscenosti, zlovolja, samosažaljenje, ništa se nije promijenilo. Nakon večere, kad bude pospremala posuđe, mogla bi ga potaknuti da ode u vrt, u svoje »gnijezdo« i možda bi mogla nazvati Arnolda da se javi na dužnost.

– Kako možeš raditi s ljudima koji na sve pristanu, čiji prokleti odvjetnici sjede na pregovorima, potpišu ugovor i onda, mali lopovi, hoće krenuti ispočetka? To je jednostavno nemoguće...

Njezini prsti su ga smirivali.

– Jadniče.

Pomirio se sa sudbinom.

– Kako si ti provela dan?

– Nazvao je – kaže veselo. – Nazvao je sa zračne luke...

– Najbolje da nije. Koliko ga plaćamo, morao bi biti prokleto veseo.

– Ne bih rekla da je veseo. Doimao se nekako suzdržanim...

Odmah je znala da to nije smjela reći. Kao da je dodala ulja na vatru.

Na čelu mu se pokaže duboka bora i ona pokuša pobjeći.

– Ne znam... Donijet ću večeru.

– Čekaj malo. Kako to misliš suzdržan?

– Pa javio se sa zračne luke. Upravo je trebao poletjeti. Nitko baš nije komunikativan kad zove sa zračne luke.

– Objasni.

– Doimao se kao da ga se sve to ne tiče što je uostalom točno. Kao da je to još samo jedan posao koji treba obaviti. Zašto bi bilo drukčije... ?

Osjeti umor, nije htjela razgovarati o tome, nije htjela misliti na to i cijelo popodne je sjedila u Dorrienoj sobi. Bila je umorna, njegov bijes okrenuo se protiv nje i riječi su padale kao udarci.

– Njegov problem, Pennov problem je u tome što je osrednji. Nije onakav kakvim ga je Arnold prikazao. Prost je i mediokritet. I kažem ti, da nisi ti u pitanju, ne bih podnosio njegov bezobrazluk. Zatekao me i prokleti je mediokritet. Preveslat će i tebe i mene.

Klik. Pokuša dozvati u sjećanje lice maloga, sretnog djeteta. Zvuk stopala na osušenoj grani. Imala je tijelo djeteta i odjeću djeteta. Pođe u kuhinju. Lice je bilo staro, zrelo, ne lice djeteta, i iskrivljeno od gađenja. Vikala je na njega. Uvijek ta slika iscerenog lica mlade žene, nikad sretnog djeteta. Njezin glas, kreštav:

– I on bi se trebao priključiti klubu, zar ne? Priključiti se klubu jer za tebe smo svi mediokriteti, zar ne? Počevši od moje kćeri.

Platforma je bila slabo osvijetljena jer je zbog štednje smanjena potrošnja struje. Između Ljubljane i Zagreba Pennov je vagon bio prazan. S police skine kovčeg, provjeri je li zaključan i pođe prema vratima. Siđe na platformu, u mrak. Dva Nijemca u odijelima, poslovni ljudi, prošli su pokraj njega i Penn pomisli da se možda ljute jer nisu mogli koristiti zraklopov. Dolje, niz platformu ugleda dva vojna policajca kako ispituju mladića pokraj sablasnog zida od opeke, i jedan od njih držao je rotvajlera na kratkoj uzici, i Penn je prepostavljao da traže vojne dezertere. Pratio je Nijemce do izlaza i hodnikom pokraj zatvorena šaltera za prodaju karata. Na tvrdom podu po kutovima spavali su muškarci i žene i Penn se podsjeti da se tamo negdje, u mraku, izvan grada, vodi rat.

Požurio je.

Znao je kamo mora ići jer je zapamtio kartu iz vodiča. U Zagrebu je bila magla. Spotakne se na rub pločnika. Začu se snažna zvonjava i on iznenađeno opazi tramvaj koji je jurio prema njemu. Izmaknuo se i preskočio tramvajske tračnice. Ugleda neonski znak hotela.

Na recepciji ga dočeka umorno osoblje.

Pošao je pokraj ulaznih vrata do bara koji je bio zatvoren. Bacio je pogled u kockarnicu u kojoj nije bilo niko-

ga osim krupjea. Pošao je u blagovaonicu. I ona je bila zatvorena.

Sporo dizalo povede ga gore.

Dade nosaču funtu i nosač načini grimasu kao da je smeće. Htio je njemačke marke i američke dolare i Penn ga u sebi pošalje k vragu.

U mraku se začuje sirena.

Posvuda je osjećao neprijateljstvo. Bilo je to strano mjesto, ne Pennovo. A samo trideset pet kilometara dalje nalazila se crta prekida vatre i početak ratnog područja, i to nije bio Pennov rat. On bi rekao kako voli biti sam, ali u hotelskoj sobi osjetio je osamljenost. To nije bilo njegovo mjesto niti njegov rat... Svuče se. Opere se. Raspakira kovčeg.

U hotelu je bilo i drugih ljudi, daleko od kuće, što su raščlanjivali svoje živote iza zatvorenih vrata. On je odlučio žalosno grepsti po svom braku kao da to čini s prljavim noktima. Sam u sobi mogao je skupiti hrabrost i priznati da nije Jane kriva, on je kriv. Prije pet godina razgovarali su na željezničkoj postaji čekajući vlak što je kasnio i pošli su na piće kad je zbog magle put na kraju otkazan i »podijelili« su taksi. Toliko se razlikovala od žena, djevojaka, iz Gower Streeta. Bila je zgodna, mekana i suknja joj je uvijek bila na pola bedra, a on je bio miran tip s *tajnim* poslom iza kojega se mogao skrivati. Zacijelo je osjećala uzbuđenje što je on čovjek koji obavlja neki tajni posao za vladu, nešto o čemu se ne može razgovarati i uzbuđenje je trajalo do vjenčanja, a onda je nestalo. Nestalo je jer bi ona došla kući s posla (radila je u agenciji za prodaju nekretnina) a on bi upravo izlazio na noćnu smjenu sa svojom ekipom promatrača, ili je možda bio na nogama dan i pol i otišao bi u postelju i očekivao od nje da hoda po prstima po kući kao da je puh, i možda bi se izvikao jer bi ga probudila upalivši televizor, ili je možda imao prokleto strašan dan o kojem nije mogao razgovarati jer je to bio običaj službe. Možda se otresao na njezine prijatelje jer nije mogao odgovarati na njihova prokleto jednostavna pitanja o svom poslu. Možda je razlog svo

mu bilo njegovo svadljivo odbijanje da joj dopusti tražiti od oca još novca za polog za drugu kuću. Možda je pogreška bila to što joj je gotovo stidljivo rekao kako napredovati može samo ako prekine posao na tri godine i ode na fakultet i zaradi prokletu diplomu. Možda je imala pravo kad je, rugajući se, rekla kako joj ne pada na pamet da ga tri godine uzdržava i plaća račune i da ona nema fakultet niti Wayne koji je vodio agenciju i vozio stari *porsche* i nikad nije bio na fakultetu... možda... Dijete je trebalo pomoći, ali nije. Dijete, Tom, trebao ih je vezati, ali nije... Novac... Penn je vjerovao da muž mora uzdržavati obitelj. Otac mora ići na posao, majka mora ostati kod kuće s djetetom. Staromodni Penn, dosadni Penn koji je rekao kako ne dolazi u obzir da se vrati na posao dok će diijete čuvati netko drugi... Plačući mu je priznala kako ga nije poslušala, otišla je s kolicima do agencije, došla je do izloga s veselim fotografijama imanja za prodaju i vidjela Waynea kako se naginje nad novom djevojkom s rukom na njezinu ramenu i onda se okrenula i gurala kolica sve do kuće. Dan poslije on je otišao k onima za koje je vjerovao da su važni, na višim katovima zdanja u ulici Gower i tražio priliku da radi u Opće obavještajnoj službi... i oni su ga izdali.

Ležao je na postelji. S ulice je do njega dopirala tišina noći u stranom gradu... ali to je bio Dorrien grad i Dorrien rat.

Kolona mrava našla je njegovu ruku, zapreku, i užurbano je prelazila. Osjećao je njihovo nezaustavljivo napredovanje ne usuđujući pomaknuti ruku da ih otrese.

Osjećao se kao mrtav.

Ham je mislio kako više ne bi mogao pretrčati ni metar, puzati ni jednu stopu, penjati se ni centimetar. Crta stabala bila je prvi cilj, a strma stijena drugi, a konačni cilj bio je trčanjem, penjanjem, puzanjem dostići vrh stijene.

Osjećao se kao mrtav... bio bi mrtav da su oni imali dobrog psa ili da su bili dobro organizirani i disciplinira-

ni. Mogao ih je vidjeti s mjesta na kojem je ležao. Bili su dolje i pretraživali polje ispod strmine, dalje od crte breza. Ham je čuo njihove povike i zvižduke, ali nisu imali psa. Zbog ranjenika su prekinuli potragu. Ranjenik je spasio njega i trojicu drugih koji su zajedno s njim odjurili s mjesta zasjede.

Svjetlost je obasjavala travu u polju i sunce se probijalo kroz krošnje drveća i sjenama je išaralo vrh strmine.

Pogodili su ih kad se počelo razdanjivati i sivilo je preplavilo polja i drveća. Zatekli su ih na okupu i preblizu staze koja bi ih, ako je obavijest bila točna, dovela iza topničkih položaja. Da je zasjeda bila dobro organizirana, onako kako su ga učili u Aldershotu ili u brdima iznad Brecona, ne bi bilo preživjelih, ali zasjeda je bila sranje i nije bilo ujednačene vatre, i oni su se izvukli i pobjegli. Trčali su i slušali viku i kaotičnu potragu iza sebe i bez upozorenja su se našli na otvorenom polju. Sranje, prokleto loša sreća, otvoreno polje. Tu su dvojica pogođeni. I on je trčao, i trčala su druga dvojica koji nisu bili pogođeni.

Gledajući dolje, kroz tanki zastor lišća, Ham ih je vidio kako napreduju, najprije zgureno zatim trčeći, prema dvojici ranjenika.

Mravi su milili po njegovoj ruci, ali on se neće pomaknuti niti će okrenuti glavu.

Jednom stranom usana, kao da je mislio kako će pokretanjem usana odati svoje skrovište, šapne:

– Krenite, kopilani, krenite smjesta ili ću vam slomiti proklete vratove.

Čuo je iza sebe kako sva trojica pokušavaju susprегnuti dahtanje, otriježnjeni zasjedom, trčanjem i penjanjem na vrh strmine i pogledom na crtu što se zatvarala oko dvojice ranjenika. Sranje, nisu slušali Hama kad su u gumenjaku prelazili Kupu, i nisu ga slušali kad im je, psujući, govorio kako u čuturice ne smiju stavljati piće, i nisu ga slušali kad su se približavali topničkom položaju pod okriljem noći što je nestala. Sranje, da, sad ga sluša-

ju... I da je zasjeda bila dobro organizirana, sada bi sva šestorica bili tamo, bespomoćni, i oko njih bi se zatvarao krug. Slušali su i trudili se disati tiho i gledali su kao što je i Ham gledao.

– Ništa ne možete učiniti, stoga nemojte ni pomisliti da možete.

Znao je da je tamo, u polju iza njih, ležao brat jednoga od njih.

Ham se nikad nije osjećao gore. Grlo mu je bilo suho. Utroba mu se stegnula. Da se pokušao kretati, ruke i noge bile bi ukočene, nespretne. Osjetio je kako mu naviru suze...

Prokleto nepošteno...

Poznavao je momke koji su bili ubijeni u borbi iz neposredne blizine, momke ubijene u eksploziji oklopnog transportera, i momke osakaćene u raketiranju jer nisu bili u zaklonu. Poznavao je momke iz Internacionalne brigade koji su bili u Osijeku, Turnju, oko Siska, koje je veleposlanstvo poslalo kući u mrtvačkom sanduku, i to je bilo prije više od godinu, više od godinu i pol dana. Poznavao je momke koji su govorili kako je u Hrvatskoj, nakon prekida vatre, postalo prokleto dosadno i otišli u Bosnu, ali ovo je bilo usrano glupo mjesto za pogibanje...

Prokleto nepošteno...

Kad je bio u Internacionalnoj brigadi, Hama su razvrstali kao snajperista prve klase, s puškom *dragunov* s dugom cijevi pogađao je nepokretan cilj s tri metka od četiri na udaljenost od tisuću metara. Nakon što je Internacionalna brigada nestala sa scene, ili je bila izbačena, on je ostao kao stručnjak za topništvo. Nije se imao kamo vratiti, i bilo je prokleto svejedno hoće li ostati. Sranje je što nije otišao u Bosnu, u onaj prokleti, usrani rat...

Prokleto nepošteno...

Htjeli su stručnjaka za topništvo koji bi prešao Kupu i izvidio topničke položaje na terenu... njihovi stručnjaci bili su previše dragocjeni... Kao stručnjak za topništvo mogao je utvrditi tip i kalibar topova na položaju, zalihe

streljiva, koliko su opasni... Prokleto sranje i to sranje dovelo je Hama u najgori položaj u životu.

Nije se htio poslužiti dalekozorom. Rano sunce moglo bi izazvati odbljesak na lećama. Dovoljno je vidio i bez dalekozora.

Znao je što će vidjeti. Znao je jer je o tome sanjao u privremenoj spavaonici iza stare policijske postaje u Karlovcu. San je bio Hamova agonija.

Znao je da će ranjeni, hramajući i teško se krećući, u pokušaju da zadrže korak s onima što nisu bili ranjeni, odbaciti oružje. Da su imali oružje, sigurno bi ga upotrijebili. Sigurno bi upotrijebili oružje i zadnji metak sačuvali.

Pucnjave nije bilo.

Progonitelji su stigli do dijela polja blizu crte drveća gdje su ležali ranjenici. Dovoljno je jasno vidio i bez dalekozora. Trebao je skrenuti pogled, ali nije mogao. Bio je to Hamov san, san od kojega se preznojavao i katkad u snu vikao. U sredini je stajao bradati čovjek, velik i jak, zapovjedničkoga glasa i u ustima je imao zviždaljku. Ham nije mogao vidjeti ranjene što su ležali u visokoj proljetnoj travi u polju, ali je znao gdje su jer je vidio kako bradati čovjek snažno udara nogom nešto u travi i poljem, preko drveća, pronio se krik i stigao do vrha strmine. Vidio je kako se bradati nemarno okreće, kao da igra dječji nogomet, i ponovno udara. Nastao je trenutak pometnje, ljudi okupljeni oko bradatog čovjeka sagnuli su se i nastalo je malo natezanje. Čuo je kako bradati čovjek izdaje zapovijedi. Dva ranjenika podignuli su ispred bradatog čovjeka i on ih je udario, jednog u lice, drugoga u trbuh, i nisu mogli pasti jer su ih držali. Onda su rupcima s glava ljudi što su ih držali, ranjenicima zavezali oči. Za pojasom bradatog čovjeka zablistao je nož. Nož je krenuo nisko, brzo, do slabina ranjenika kojem je krv curila iz koljena, niz desnu potkoljenicu. Ham se okrene, bio je to njegov prvi pokret, i otjera kolonu mrava i dlanom ruke zatvori oči ranjenikovu bratu. Čuo je jauk bola, jecanje... Suze su mu curile niz lice i vidjelo se da će povraćati. Gledao je, svaku uputu bradatog čovjeka, svaki udar noža

Bilo je to gore nego u snu... Kad je bio gotovo, kad je zabava završila, bradati je čovjek obrisao nož u travi i ponovno ga stavio u navlaku za pojasom i svi su sjedili na polju, blizu mjesta gdje su ležala tijela i pili su i smijali se.

Nisu imali organizacije ni discipline.

Nakon što su pili i izrecitirali svoje viceve, ponovno su krenuli prema crti drveća, ali vidjelo se da to čine bez žara. Nisu ušli duboko među breze i nisu se približili strmini.

Vratili su se putem kojim su došli i iza njih su, na mokroj travi, ostajali tragovi čizama i tragovi povlačenja dva tijela.

Ham je gledao. Obrisao je lice, krišom, i suze su ostavile traga na crnoj maskirnoj kremi. Njegove oči čitavo su vrijeme bile uperene u široka, snažna pleća bradatog čovjeka koji je bezbrižno išao lakim korakom. Da je imao svoj *dragunov* SVD 7.62mm, a ne *kalašnikov,* bio bi to manji kašalj za snajperista prve klase.

Ham promrmlja:

– Prokleti kopilan...

Brat čovjeka kojeg su kastrirali tiho procijedi:

– To je Milan Stanković.

– Prokletog kopilana treba...

– To je Milan Stanković, on zapovijeda Teritorijalnom obranom u selu Saliki. Sad je pustio bradu jer misli da će tako biti veći srpski vojnik. Njegovo selo udaljeno je desetak kilometara odavde. Bio je činovnik. Niži činovnik u zadruzi u Turnju. Svi seljaci iz okolice donosili su svoje proizvode u zadrugu koja ih je prodavala. Moj brat i ja donosili smo ljeti u zadrugu svaki tjedan. Posao Milana Stankovića bio je da provjerava popis robe koju bismo donijeli, da ne bismo varali, i da zatim na popis udari žig. Provjeravao je popise i udarao žigove, a sada je važan čovjek. Sigurno je odmah prepoznao mog brata. Često bismo mu donosili najbolji kupus ili mrkvu ili komad mesa, zato jer bi tada brže provjeravao popis i brže udarao žig. Uvijek smo se brinuli za Milana Stankovića. *Poznavao* je mog brata... i ubio ga je. To je Milan Stanković...

Nestali su među drvećem na drugom kraju polja.

Ham sjedne. Dovoljno je znao o ratu da vjeruje kako bi, da su braća, jedan mrtav, drugi živ, zarobili bradatog čovjeka kojega su *poznavali*, proradio drugi nož, drugi nož bi ubijao.

Reče:

– Ništa nismo mogli učiniti, da smo pucali, svi bismo poginuli... To se, momci, zove PIBB, Preživi, Izbjegavaj, Bori se, Bježi...

Ležat će tamo do kraja dana. U sumrak će krenuti prema Kupi.

Ulice su bile vesele i čiste, trgovine dobro opskrbljene. Kafići su bili puni, a aparati za *espresso* bučno su radili, i stolce uličnih kavana bili su zauzeti. Sunce je bilo dovoljno toplo da se Penn nakon šetnje od stotinjak metara okrene, vrati u hotel, uzme ključ svoje sobe i ostavi tamo kaput, šal i rukavice. Jutro je bilo lijepo za šetnju i po drugi put je prošao pokraj postaje taksija u ulici do hotela. Bill Penn doživio je kulturni šok: imao je vodič koji mu je rekao kako je ovo stari grad, povijesni i dobro očuvan, i on nije mogao usporediti grad s onim što je vidio u svojoj hotelskoj sobi na televiziji, na satelitskim vijestima. Na vijestima se govorilo o Srebrenici, gradu koji se bombardira i izgladnjuje kako bi ga prisilili na predaju, i u istim vijestima pokazali su slike britanskih vojnika koji su nosili spaljena tijela, i mladi časnik je rekao da će njegovim vojnicima trebati psihijatrijska pomoć kako ne bi bili doživotno osakaćeni. Pokazan je i film o američkom nosaču aviona i vježbama polijetanja s teretom bombi. Nedaleko, u Bosni, vodi se rat, a ništa od toga Penn nije osjetio dok je, prvi put, šetao ulicama Zagreba. Hodao je brzo. On nije bio turist. Bio je na zadatku. U sobi je očistio svoje crne cipele, odjenuo tamnosive hlače i sako i očetkao perut s ramena. Imao je bijelu košulju i neupadljivu kravatu i nosio je svoju staru aktovku i teško je mogao shvatiti kako su prošli mjeseci, kako to više nije za

datak koji mu je povjerila vlada. Imao je početnu točku, ali ne i program. Krenuo je Haulikovom ulicom i preko ulice Andrije Hebranga i Preradovićevom ulicom stigao do velikog trga. Osjećao se dobro; mjesto mu se sviđalo; napisat će dobar, brz izvještaj; mislio je kako bi se Jane grad sigurno svidio... U Ilici, na lijevoj strani, dok je odskočio s tračnica prokletog tramvaja, ugleda stijeg. Crven bijeli plavi, i doimao se kao da mu pranje ne bi škodilo. Bilo je to staro zdanje s nadsvođenim ulazom u unutarnje dvorište i mjedenom pločom na vratima sa strane. Naravno, veleposlanstvo je bilo Pennova početna točka. Na zidovima stubišta ugleda plakate. Edinburški dvorac, britanski leptiri, selo Cotswold, Buckinghamska palača, bio je to svijet kojemu je jednom pripadao...

Unutra, u malom predvorju, za stolom je sjedila Engleskinja koja se smiješila i s proračunatom uljudnošću ga upitala:

– Mogu li vam pomoći?

– Zovem se Penn, Bill Penn. Želio bih razgovarati s nekim od vaših diplomata, molim vas. U vezi s gđicom Mowat. Pokojnom gđicom Dorothy Mowat.

Izazvao je rekaciju kao da je opsovao, ili otvorio šlic, jer je smiješka iznenada nestalo. Hladna izražaja, rukom mu je dala znak da pričeka. Pitao se je li Dorrie bila ovdje i što je učinila da njezino ime ostavlja takvu rekaciju. Mislio je kako je Mary Braddock bila ovdje i sjedila na tvrdim stolcima malog predvorja i okretala stranice engleskih časopisa i ubijala osmjehe. Nejasno je mogao vidjeti Engleskinju kroz mliječno staklo susjednoga ureda. Pitao se je li itko poskočio kad je Mary Braddock prvi put došla ovamo u neuspjeloj potrazi za svojom kćeri. Nejasni obli- ci iza mliječnoga stakla kretali su se prema vratima. Tu su vjerojatno sređivani dokumenti, udarani žigovi, da bi se tijelo moglo odnijeti kući. Na vratima se pojavila Engleskinja, pozvala Penna i odmaknula se u stranu.

Nekad je to bila velika soba, možda salon velikoga stana, ali sad je bila podijeljena u zečje jazbine.

Pred njim je stajao dosta mlad, visok muškarac u košulji i naramenicama. Nije mu pružio ruku. Iz pepeljare se izvijao dim cigarete. Nije mu rekao kako se zove. Stol je bio zbrka papira. Ustao je.

– Ja sam prvi tajnik. Koga zastupate, g. Penn?

– Majku gđice Mowat. Unajmila me gđa Mary Braddock.

– A što ste vi, g. Penn?

Pederast, ne... svodnik, ne... privatni detektiv, da...

– Ja sam privatni detektiv i gđa Braddock me unajmila da ispitam okolnosti ubojstva njezine kćeri.

– Zašto ste došli ovamo?

Penn zabaci glavu.

– To je početna točka. Bila je britanska državljanka, ja sam Britanac, i prirodno je da se obratim zastupstvu Njezina Britanskog Veličanstva...

– Gđi Braddock smo pružili svu moguću pomoć. Otišla je odavde znajući sve što se moglo saznati.

– Ona to ne može prihvatiti. Gđa Braddock je zapisala sve što joj je rečeno i ja sam to pročitao. *Ništa* joj nije rečeno. Da joj je nešto rečeno, ja ne bih bio ovdje. Jer...

Glas je bio oštar, piskutav.

– Imamo mnogo posla i pola osoblja potrebnog da se on obavi... Ne prekidajte me, slušajte. Gđi Braddock je o smrti njezine kćeri rečeno sve što se moglo otkriti, sve. Pretpostavljam kako privatni detektivi nemaju mnogo vremena za čitanje novina. Da ste redovito čitali novine, znali biste kako se tu vodi prilično strašan rat i činjenice, istine, prilično su nisko na popisu prioriteta. Tamo gdje je umrla gđica Mowat, išao bi samo lud čovjek. Umrla je jer je bila glupa. Kako stoje stvari, u tom prljavom malom ratu izgubilo je živote oko dvadeset tisuća Hrvata, više od trideset tisuća ih je ranjeno, sedam tisuća je nestalo i pretpostavlja se da su mrtvi, dvije stotine predeset tisuća je pobjeglo iz svojih domova... Jesam li jasan? Ovdje se dogodila kataklizma ljudske bijede i u stvarnosti takvog razaranja zahtjev majke za punom istragom o smrti je-

dne mlade luckaste žene prilično je nerazuman. Ovdje ste prvi dan, zar ne? Kupite si zemljovid, g. Penn i naučite malo zemljopisa. Umrla je iza srpskih crta, ubijena je na zatvorenom području. Ne želim vas više čuti ni vidjeti, g. Penn jer ako vas opet vidim ili čujem za vas, to će značiti da ste izazvali *nevolje*. Imam dovoljno problema da bih se još petljao sa slobodnjacima koji zadiru u osjetljiva područja i stvaraju nevolje...

Iz bloka istrgne komad papira. Brzo nešto napiše i pruži papir Pennu.

– Pretpostavljam da morate opravdati prekomjerni honorar. Pretpostavljam da ne govorite srpsko-hrvatski, zar ne? Tu je ime prevoditelja. Drugo je ime čovjeka koji je na čelu hrvatskog odjela za ratne zločine. On neće ništa znati, ali će dobro izgledati u vašem izvještaju. Usput, znate li kako je gđa Braddock saznala da joj je kći nestala? Vraćen joj je novac, nitko ga nije podigao. Nije vam to rekla? Ne govorimo o vrlo brižnoj mladoj ženi, znate... Idite, g. Penn i preporučam vam da pustite mrtve da počivaju.

Ode do vrata i otvori ih Pennu. Penn sam prođe pokraj Engleskinje na glavnom ulazu.

Omamljen, izađe na ulicu.

Osjećao se kao da je iznenada zapuhao hladan vjetar.

Na trećem katu štrajk glađu se širio. Muškarci su pušili u spavaonicama i ona je vikala i prijetila. Ujutro je stiglo još obitelji iz Bosne, a smještaj je već bio ionako popunjen. Popodne je primila, nasmiješena, i vesela, i pretvarajući se, izaslanstvo švedskoga Crvenog križa. Bližila se ponoć i bila je iznurena. Došla je i policija optužujući djecu da kradu po gradu. Ljudi iz Prijedora na drugom katu, gotovo su se pobunili na šalteru za dalji raspored.

Još jednom danu Urlike Schmidt došao je kraj dok je, mrtva od umora, izlazila kroz vrata Prihvatnog centra. Uputila se prema svom automobilu koji je bio parkiran na trgu i nije se okrenula da pogleda staru vojarnu pre-

tvorenu u Prihvatni centar za bosanske muslimanske izbjeglice. Kraj još jednom osamnaestosatnom danu i nije se morala okrenuti i pogledati vojarnu. Ona je zaokupljala njezinu pozornost osamnaest sati na dan.

Bacila se na sjedalo automobila, iza upravljača malog *wolkswagena*, bube, ugrizla se za usnu i okrenula ključ motora. U hladnjaku njezina stana čekala ju je hladna večera i težak, nemiran san i zvuk budilice. Bio je to život Urlike Schmidt koju je Visoki komesarijat za izbjeglice Ujedinjenih naroda plaćao da vodi Prihvatni centar u Karlovcu. Muškarci su štrajkali glađu jer im je bio obećan ulazak u Austriju s obiteljima, dokumenti su bili sređeni, ali vize nisu stizale. Članovi izaslanstva švedskoga Crvenog križa bili su ljubazni i prijateljski raspoloženi, ali nepopustljivi u stajalištu da mogu ponuditi samo lijekove, ali ne i dozvole boravka. Ako muškarci puše u sobama baraka gdje su podovi pokriveni madracima, gdje je svaka obitelj od obješenih pokrivača načinila vlastiti odjeljak, tada je opasnost od požara zastrašujuća. Da je policija došla i zatražila da obavi pretres i da je policija odvela djecu zbog krađe, došlo bi do tučnjave. I ako ujutro dođe još obitelji i one, koje su već tu, budu morale načiniti mjesta za novopridošle... ako ne bude više dozvola boravka, na šalteru za dalji raspored... Krene.

Iza sebe je, na šest sljedećih sati, ostavila bijedu dvije tisuće četiri stotine izbjeglica o kojima se brinula.

Urlike Schmidt rekla je izaslanstvu švedskoga Crvenog križa da su bosanske muslimanske izbjeglice najtraumatiziraniji ljudi na svijetu. Rekla im je da se nalaze, i prikupljaju svoje podatke, na najtraumatiziranijem mjestu na svijetu. Kako se snalazi? pitala ju je žena stroga lica iz Göteborga. »Kad padneš, sam moraš ustati, otrti prljavštinu i početi ispočetka.« I nasmiješila se i oni su se svi smijali i nisu shvaćali kakav je njezin život osamnaest sati na dan.

Vozila je praznim ulicama pograničnoga grada prema svom stanu. Tog dana obično je stizalo pismo od njezine majke iz Münchena. Svoj život i osjećaje dijelila je samo s

roditeljima koji su joj pisali jedanput na tjedan. Nikome drugom nije dopuštala pristup svojim osjećajima.

Farovi su osvijetlili otvoreni stražnji dio džipa i vozilo joj je drsko presjeklo put. Pritisne kočnice.

Uspori.

U džipu je bilo četvero ljudi. Njezini farovi osvijetlili su im lica nejasna zbog prljavštine i maskirne kreme.

Džip se zaustavio na ulazu u policijsku postaju okruženu vrećama pijeska.

Sad je vozila puževom brzinom.

Trojica muškaraca iskočila su iza stražnjeg dijela džipa, vukući za sobom svoje oružje i naprtnjače. Jedan je ostao u džipu. Prolazeći pokraj njega pogleda mu lice. Čovjek je sjedio u otvorenom dijelu džipa i ruke su mu čvrsto držale cijev puške. Bio je stariji od drugih, otežalih obraza. Njegove su oči bile ispunjene strahom i šokom. Vidjela je kako drhti i žmirka od svjetlosti farova njezina automobila i nije ni pokušao izaći iz džipa. Vidjela je prljavu, mokru vojničku odoru pokrivenu blatom. Urlike Schmidt je shvatila. Odvezla se. Strah i šok i drhtanje pripadaju onima što dolaze iza crta preko Kupe. Nakon šest sati, nakon što ujutro zazvoni budilica, ona će biti na prijelazu kod Turnja i dočekat će novu skupinu izbjeglica za koje nema mjesta u Prihvatnom centru i vidjet će isti strah i šok i drhtanje kod onih koji su došli iza crta.

Ubrzala je.

Tiho je molila da je u stanu dočeka majčino pismo.

5

Sjedeći uspravno, ukočen, Jović je čekao.

Penn je naučio koristiti se stubama radije nego čekati na dizalo koje nikad nije stizalo. Zastao je na zaokretištu stubišta i odmah spazio mladića. U hotelskom su se predvorju, prije prve sjednice, okupili sudionici Kongresa (međunarodnog) hrvatskih liječnika. Do njega je dopirao žamor različitih naglasaka i raznih jezika, ali mladića je spazio odmah. Očekivao je učitelja u mirovini. A vidio je mladića studentske dobi, ispijena i blijeda lica, i kratke plave kose, u trapericama poderanim oko gležnjeva i teškoj kožnatoj jakni. Liječnici, kirurzi, anestetičari obilazili su oko mladića koji ih uopće nije zapažao, samo je nepomično sjedio. Njihov telefonski razgovor bio je kratak. Da, on je prevoditelj. Da, slobodan je. Da, ujutro će doći u hotel. U tom mladom čovjeku, Joviću, Penn je osjetio neprijateljstvo... ali bez prevoditelja nije mogao.

Uslijedio je kratki uvod, razmjena imena. Penn je pogledao mladića u lice. I kako je gledao u Jovićeve oči, u njegovo lice, i kako se nisu rukovali, tek je poslije opazio Jovićev prazan rukav. Desni rukav kožnate jakne ispod lakta je visio slobodno i beskorisno. Krug se zatvorio. Amputacija je objašnjavala ispijeno i mršavo lice i blijede obraze i neprijateljstvo. Oko njih ljudi su se pozdravljali, čuli su se američki i australski naglasci, švedski i njemački jezik i švicarski francuski.

Jović uzvrati pogled Pennu.

– Arogantni gadovi...

Govorio je školskim engleskim.

– ... dolaze ovamo da matičnoj zemlji pokažu svoj uspjeh, da napišu čekove, stiskaju ruke i šetaju svoj ego i ujutro odjure glavom bez obzira.

Hoće li popiti kavu? Jović pogleda oko sebe, iskrivi usne u prezirnu grimasu. Projurio je predvorjem hotela, probio se pokraj uniformiranog vratara i hotelskog poslužitelja, a Penn je jurio za njim, van, preko ulice.

Hodali su na suncu prema trgu s uličnima kafićima. Jović je sjeo za stol i na svom jeziku pozvao konobara i naručio dva espressa ne pitajući Penna slaže li se, i sjedio je u tišini sve dok ih nisu donijeli, zatim je račun gurnuo prema Pennu da ga plati. Mogao je nespretno nasloniti desni lakat na stol i s mukom izvaditi cigaretu iz kutije i zapaliti šibicu.

– Kako se to dogodilo?

– Jeste li bili u ratu, g. Penne? Ne? Tada ne biste shvatili kako se dogodilo.

– Gdje se dogodilo?

– Poznate li Sisak, g. Penn? Ne? Tada ne biste znali gdje se dogodilo.

– Kad se dogodilo?

– Kad ste vi bili sigurni u svojoj zemlji, g. Penn. Je li vam bilo stalo do borbe za slobodu i neovisnost Hrvatske prije osamnaest mjeseci, g. Penn? Ne? Tada se dogodilo.

Pen reče:

– U redu je, mladiću... Joviću... Ako ne želite posao, dobro. Ja ne moram podnositi vaša sranja. Preporučam vam da se vratite u kut iz kojeg ste ispali i plačete sami.

Široki osmijeh razvuče blijede rubove Jovićevih usana. Penn je zurio u njega. Rekao je da je umjetnik. Rekao je da je studirao na Likovnoj akademiji. Rekao je da je uživao u Constableu i Turneru, ali da se najviše divi Hock-

neyu. Rekao je, drukčije raspoložen i stidljiv, kako je naučio slikati lijevom rukom... Rekao je, odvažnije, da je njegov honorar osam američkih dolara na dan. Gurnuo je lijevu ruku prema Pennu da se rukuju i prsti su mu bili prljavi od uljene boje i prljavštine je bilo i pod noktima... Bio je to novac Charlesa Braddocka... Snažan stisak gotovo zgnječi Pennovu šaku. I brzo doda, dok su im ruke još bile spojene, da će mu, ako treba, nabaviti auto, a njegov će honorar s automobilom iznositi sto dvadeset američkih dolara na dan. I Penn vidio je ruku koja je krvarila i visila, vidio je jurnjavu s crte bojišnice, i trucanje do prihvatilišta za ranjenike, i svježe povijen batrljak i prve nesigurne pokrete kistom lijevom rukom. Složio se, novac nije problem.

– Hvala, g. Penn. I što radite u Hrvatskoj?

Zato se nadao da neće sa sobom morati vući prevoditelja i oklijevajući je počeo pričati ono što je znao o Dorrie Mowat. Bez prevoditelja mogao je ostati u hotelskoj sobi, ali dijeliti to s nekim bilo je teško. Priča je bila osobna. Bila je to priča o ženi što sjedi na svježem grobu sa svojim psima i mirisom tek ubranog cvijeća. Jović ga nije prekidao. Naslonio se na stolac i miješao talog kave u šalici i skupio usne kao da sluša loš vic. Možda je pokušavao mladića impresionirati, možda je mislio da će mladić bolje obaviti svoj posao ako bude znao sve. Recitirao je *zločine* Dorrie Mowat i osjećao je kako ga hvata stid dok je deklamirao i gledao u hladne oči što su zurile u njega. Bez prevoditelja bio je mrtav, dan prije pokušao je tri puta nazvati broj što ga je dobio u veleposlanstvu a uzvratilo mu je brbljanje na jeziku koji nije razumio. Penn se zapita kako bi izgledalo slikati lijevom rukom. Pričajući priču strancu, osjećao se kako je izdao povjerenje. Gurne preko stola telefonski broj što ga je dobio u veleposlanstvu.

– Ona želi znati. Unajmljen sam da napišem izvještaj. Njezina majka želi znati kako joj je umrla kći. Zato sam ovdje.

Gledao je Jovićeva leđa. Jović je telefonirao iz kafića. Kad se vratio natrag lice mu je bilo poput krinke. Uzeo je cigarete i hladno rukom pozvao Penna da ga prati.

Penn se osjeti nevinim.

– Gušilo me, ali ništa nismo mogli učiniti. Ja sam preuzeo odgovornost i rekao kako ih moramo ostaviti. Sjetit ću se toga gada, tog Stankovića, ako ga ikad vidim. Ali Specijalne postrojbe ne mogu se zadržavati... Doista mi je bilo strašno što ih moram ostaviti.

Ham se odmorio i ovo je bila dobra priča. Razgovor je začinio pričom o tome što bi učinila 3. padobranska i rekao je bojniku i kapetanu u sobi na prvom katu stare policijske postaje da bi i njihovi specijalci i njihova 44. padobranska brigada postupili isto. Priče je naučio pričati u Internacionalnoj brigadi, a tamo je bilo mahera iz rodezijskog lakog pješaštva i momaka što su se borili u južnoafričkim obrambenim snagama. Bilo je mahera i momaka koji su dugo bili u igri, koji su se borili kao *Ratnici Načela* i *Vojnici Savjesti* i Ham je od njih naučio dovoljno da zna servirati dobru priču.

Ham reče:

– Nismo mogli učiniti ništa bolje. »Crni jastrebovi« ne bi drukčije postupili. Ne znam kako su nas zaskočili. Ništa nisam vidio dok nam nisu bili za petama. Prokleta šteta, jer nismo bilo daleko od položaja, ali kad su nas zaskočili, dolazili su odasvud. Da smo se pokušali probiti pucnjavom, svi bismo stradali. Učinili smo što smo mogli i više od toga ne možete tražiti.

Ubaciti »Crne jastrebove« bio je sjajan štos jer su ih smatrali »elitom« Hrvatske vojske i vidio je kako bojnik pravi bilješke. Ham je mislio kako će svi biti pozvani, svi preživjeli iz sektora Sjever, ali bilo mu je drago što je pozvan prvi. Bila je to prokleto glupa ideja poslati šestoricu vojnika preko Kupe iza neprijateljskih crta u sektor Sjever, na okupirano područje i bilo je dobro da bojnik i satnik to shvate.

– Ne bih htio da mislite, bojniče, kako je to bilo gubljenje vremena. Večeras ću vam dati izvještaj o putu tamo i natrag, o položaju mina, o uporištima koja smo vidjeli, o kretanju TO-a, položaju topova... Večeras ćete to imati na stolu, bojniče... Bojniče, htio bih vam reći da je tamo gadno. Mnogo smo učinili što smo stigli tako daleko. Ne, ne znam kako su nas zaskočili, ali bilo ih je mnogo... To je gadno mjesto, bojniče.

Činilo mu se da je pogodio priču. Nije dobro pokazati strah, treba pokazati temeljitost. Svi časnici klonili su se straha, a voljeli su revnost. Bojnik je bio birokrat, na početku rata mobiliziran iz Ministarstva financija i nije imao pojma ni o čemu. Bojnik je kimao glavom. Bojnik će dobiti izvještaj o putu kojim su išli i o položaju minskih polja i tenkova i uporišta i bojnik će to odnijeti svom pukovniku. Bio je od koristi s tom usranom pričom.

Ham reče iskreno:

– Doista mi je žao što nismo mogli učiniti više za one hrabre momke, doista mi je žao. Ako je cilj tako važan, možemo se vratiti, no u tom slučaju, i ne ljutite se što to kažem, ako se ja moram vratiti, tražio bih sa sobom iskusnije vojnike.

Tu je rečenicu vježbao. Izrekao ju je gledajući bojnika pravo u oči, oličenje iskrenosti. Oni nemaju iskusnijih vojnika u 2. bataljunu 110. (karlovačke) brigade. Ako to bojnik kaže pukovniku, ako poslušaju savjet, tada će u izviđanje topničkih položaja i skladišta streljiva poslati »Crne jastrebove« i nema šanse da ta super govna uzmu sa sobom prokletog plaćenika.

Da ga je ispitivao samo bojnik, Ham bi bio siguran da je stvar dobro izveo, ali satnik, hladni gad, ništa nije rekao. Satnik je zurio u njega, ništa nije zapisivao, gledao ga je kao da je govno. Satnik je bio obavještajni časnik koji se predstavljao kao časnik za vezu.

– Na kraju bih rekao kako se osjećam počašćenim što sam služio s tim mladićima koji se nisu vratili...

Ham salutira. Najbolji pozdrav. Bio je to pozdrav kojim bi pozdravio zapovjednika svoje čete u logoru za obu-

ku u Breconsu ili u operativnoj bazi u Crossmaglenu u Južnom Armaghu ili u Belfastu. Govnarski pozdrav.

Nadao se, dragi Bože, da ga više nikad neće slati preko te proklete rijeke u onaj prokleti pakao.

Poslije, kad padne noć, kad bude mogao klisnuti i kad večernja tama obavije Karlovac, otići će u kafić koji ima telefon u sjeni, zaklonjen staklom.

Bojnik reče:

– Hvala, Hamiltone, hvala na dobro obavljenom poslu.

Probudio se psujući i loše raspoložen.

Njezin čovjek ju je psovao dok se odijevala i kad je mali Marko ušao u njihovu sobu kako bi se igrao, psovao je dijete.

Za Evicu njezin muž više nije bio isti čovjek.

Pripremila je doručak, dala im kruha kojeg je ispekla prethodne večeri i džema kojeg je spravila u jesen i pokušala je prihvatiti činjenicu da njezin muž više nije isti čovjek. Odjenula je Marka i oni su otišli u školu gdje je podučavala u trećem razredu, a Marko je pohađao drugi razred. Vratila se kući na kraju ulice, kako bi pripremila lagani objed i našla je Milana u istom raspoloženju. Sjedio je za stolom u kuhinji, pred sobom je imao hrpu papira i nije se ni trudio da ih pospremi. U podne, uzimala bi jednosatnu stanku te je imala malo vremena za spremanje stola, ali je i to malo vremena morala trošiti... S njim se nikad nije moglo raspravljati, ali psovanje i loše raspoloženje bili su sve češći. Marko je sjedio za stolom blizu oca i držao svoj plastični pištolj koji mu je donio iz Beograda, i bio je dovoljno star, dovoljno osjetljiv, da šuti. Njezin muž od prije, onaj činovnik u zadruzi u Turnju, nikad u podne nije dolazio doma i očekivao objed; tako se ponašao ovaj drugi čovjek... jer ga je voljela, a voljela ga je otkad je bila dijete, taj drugi čovjek, koji je sada bio njezin muž, nanosio joj je bol. Izvana ga je promijenila samo brada. Više nije igrao košarku u Glini, više nije pratio velike utakmi-

ce nogometne lige što su se igrale u Beogradu, više nije za mirnih večeri radio u povrtnjaku iza kuće, više nije s njom lijepo razgovarao. Rat je od Milana učinio drugog čovjeka.

Rat je pritiskao Evicu Stanković.

Mislila je kako je rat njezin neprijatelj, ali se nije usuđivala to reći. Rat je bio njegov život u budnim satima i rat je bio s njim dok je spavao jer je sada na sagu, na podu, na njegovoj strani kreveta ležala sjajna i očišćena automatska puška. I svi oni sastanci – njezina bi kuhinja, kad bi se popodne vratila iz škole, često bila puna muškaraca iz sela koji su bili neznalice i glupi i brbljali su o borbenim položajima i ophodnjama, i kuhinja je uvečer bilo smrdljivo mjesto od dima njihovih cigareta i smrada njihove rakije. Nije se žalila, nije se usuđivala. U snu se njezin novi čovjek katkad okretao po postelji i vikao... Ona je bila pamentna žena, završila je fakultet u Zagrebu i mogla je čitali knjige na njemačkom, talijanskom i engleskom, ali sada više nije mogla nabavljati knjige jer je bio rat i ona se nije žalila. I bila je dovoljno pamentna da shvati kako poštovanje koje joj sad iskazuju u selu nema nikave veze s ljubavi ili prijateljstvom, nego s položajem njezina novog čovjeka. Njezin novi čovjek dijelio je benzin, dijelove za traktore i odlučivao tko će ići u miliciju i tako dobivati plaću, nadzirao je kvote poljoprivrednog sjemenja. Čitavo selo laskalo je njezinom novom čovjeku i svi su iskazivali poštovanje njegovoj ženi... Mrzila je rat.

Uniforma je bila na podu, na hrpi, kako ju je bacio. Bio joj je okrenut leđima dok je pogrbljen sjedio za stolom. Nogom je gurnula zgužvanu uniformu na podu. Ostavljena je tu da je ona opere. Na njoj je bilo tamnih mrlja od krvi. Milan joj ništa nije rekao, Milan je šutio otkad se prethodne večeri vratio, pijan i tih. Rekla joj je tog jutra žena što je čistila školu, žena Steve, seoskog grobara. Rekla joj je da je njezin novi čovjek zaklao dvojicu uhvaćenih ustaša. I njegova uniforma na kojoj je krv dvojice zaklanih ustaša, bačena je na pod da je ona opere. Na

zidu iznad peći, na čavlu što ga je sam zabio, visjela je bajuneta. Prošlo je već gotovo godinu i pol dana otkad je s tavana donio bajunetu. Bajuneta je bila hrđava i držak joj je istrunuo. Bila je njemačka, uzeta s pojasa njemačkoga vojnika, njome je rođak oca Milana Stankovića zaklao Nijemca. Donio je bajunetu s tavana gdje je na miru ležala više od četrdeset godina i zabio je čavao u zid i privezao uzicu za držak bajunete i objesio je. Jutro poslije njezin novi čovjek predvodio je napad milicije na Rosenoviće.

Na prozoru njezine kuhinje igralo se sunce.

Žurila se, a vrijeme joj nije išlo na ruku. U sudoperu je čistila zemlju s mrkve iz povrtnjaka. Mogla je vidjeti Rosenoviće, srušenu crkvu, razorene kuće sve do razrovane zemlje u kutu polja na kraju puta.

Taj pogled preko potoka, u ono opustošeno selo, bilo je kao jastuk pritisnut na njezino lice, nos, usne. Taj je pogled uvijek bio s njom. Kad bi pogledala s prozora svoje kuhinje, kad bi išla po drva s hrpe poslagane uza zid, kad bi išla u povrtnjak, kad bi odlazila u voćnjak pobirati otpalo voće, kad bi vješala rublje, taj jastuk bio joj je pritisnut na nos i usta. Od pogleda na Rosenoviće nije se moglo pobjeći.

U Rosenovićima je imala prijatelje, dobre prijatelje, i nije se usuđivala govoriti o njima. Čistila je mrkvu. Otkad se vratio iz Beograda, otkad mu je rekla za iskopavanje u polju, otad je stalno bio zao i loše raspoložen.

Evica mu nije rekla, ne bi se usudila, o promjeni u ponašanju ravnatelja škole prema njoj u ova posljednja dva tjedna. Od iskopavanja, u ravnateljevu je ponašanju bilo prepredenosti, samodopadnosti, udaljavanja. Sigurno je čuo, kao što je i ona čula, vijest na radiju. Slušao je, kao što je i ona slušala, radio na engleskom, na kratkom valu, jer je to bio mali prozor kroz koji mogu pobjeći svakoga dana kad su bili sami. Bez knjiga, radio je bio njezina jedina sloboda i ravnateljeva sloboda također. Bio je to glas jednog Amerikanca.

»...Ti počinitelji zločina protiv čovječanstva bit će identificirani i privedeni pravdi...« Sa svog je prozora gle-

dala u prekopanu zemlju u polju. »...S njima će se postupati jednako kao i s Hitlerovim suradnicima u Nürnbergu...« Nije bila među onima što su prešli most nabujale rijeke i išli gledati iskopavanje tijela iz sivocrne zemlje. »...Recite neka imena, dajte im na znanje da će na dugi rok možda moći bježati, ali se neće moći sakriti...« S prozora svoje kuhinje vidjela je kako tijela u vrećama podižu u džipove.

Izrezala je mrkvu, bacila je u posudu.

Rat je pritiskao Evicu Stanković.

Autobus je stigao sa zakašnjenjem od tri sata. Oko nje su stajali nigerijski vojnici, bila su tu i dvojica pripadnika UNHCR-a iz Zagreba koji su nestrpljivo paradirali mašući s popisom imena. Autobus je polako išao iza bijelo obojenih oklopnih vozila, prema nigerijskoj nadzornoj točki. Kad god bi došla na nadzornu točku u Turnju da dočeka autobus iza crte, Urlike Schmidt je uvijek osjećala tupi očaj. Njezin je otac, naravno, znao što su totalni rat i izbjeglice: prva je žena njezina oca ubijena kad su bombarderi nadlijetali Magdenburg. Jedan od ljudi iz ureda Visokoga povjereništva za izbjeglice Ujedinjenih naroda u Zagrebu, elegantan i ugodna mirisa, našalio se s njom kao da je zabavno smijati se dok dolazi autobus, kao da je to dokaz zrelosti i ona ne obrati pozornost, zapravo ga je jedva čula. Autobus se približavao nadzornoj točki, Srbi su stajali na drugoj strani nigerijskih položaja i Srbi će listu imena usporediti s dokumentima onih u autobusu. Ona nikad, i o tome je pisala ocu i majci u Munchen, nikad nije vidjela *sram* na licima Srba dok su provjeravali novu skupinu izbjeglica. Prema listi je znala da su izbjeglice stanovnici posljednjega sela što je očišćeno na području Prijedora. Bilo je to selo s kućicama i džamijom i trgovinom i nekad urednim poljima i mehaničarskom radionicom, sad uništeno, a stanovnici otjerani iz svojih domova koji više nisu postojali; nisu znali što im donosi budućnost – njihovo selo bilo je autobus i nakon autobusa njihovo će selo biti kutovi u spavaonicama Prihvatnog centra u Karlovcu. I

taj nesretni luđak, taj mladić iz UNHCR-a iz Zagreba, još se smijao svom vicu, a ona se nije mogla sjetiti što je rekao... Prozori na autobusu bili su razbijeni. Na prednjem staklu, desno od vozača, ostali su samo dijelovi prema kojima se moglo zaključiti da je kroz njeg prošao bačeni kamen, i još tri stakla iza vozačeva sjedišta bila su razbijena. Vidjela je lica izbjeglica. Mladi čovjek opet joj je nešto govorio, ali ga ona nije čula. Tako mirna i tako prestrašena lica izbjeglica, bez izražaja. Kamenje su bacili možda Srbi u Prijedoru ili se to mogli dogoditi poslije, na putu, ili možda u posljednjem srpskom selu prije nadzorne točke. Nikad nije išla iza nadzorne točke, nikad nije bila iza crte i bilo joj je gotovo nemoguće shvatiti etničku mržnju koja je srpski narod gonila da bez imalo srama tjera svoje muslimanske susjede.

Ona je bila mala žena. Na uskom struku traperice je držao pojas. Kosa je boje mahagonija bila protkana sijedim vlasima koje nisu bile tu prije nego je došla upravljati Prihvatnim centrom. Nosila je izglačanu bijelu bluzu, otvorenu na vratu. Nije se šminkala jer bi šminka mogla uvrijediti izbjeglice koje su dolazile iz bosanskih sela i ništa nisu imali. Namjestila je smiješak na licu. Zbog muškaraca oko sebe doimala se još manjom. Smiješeći se, žustro je išla prema vratima autobusa. Poslije će čuti priče o užasima. Čut će tko je bio silovan i tko je bio mučen i tko je bio pretučen... Sebe je vidjela kao simbol, kao znak kako je prošlosti, silovanju i mučenju i batinanju došao kraj. Mladić se našao pokraj nje, nadvisujući je i brzo govoreći, poput pijetla što paradira pred kokoškom, i ponudit će joj svoj telefonski broj, jer to su uvijek činili, da ga nazove kad dođe u grad i obećat će joj večeru i ona ga neće slušati, kao što nikad nije.

Zastane pred vratima autobusa. Na stubama su stajali Srbi i ona je uporno zurila u njih sve dok prvi nije odmaknuo i propustio je. Sišli su sa stuba autobusa i namjerno okrznuli svoja tijela uz njezino i iza njih su bila bezizražajna lica izbjeglica. Nije bilo srama. Do dolaska u Hrvatsku, povijest njezine vlastite zemlje bila je za nju samo

akademska. Nešto o čemu su u školi podučavali učitelji uvijek, na oprezu. Godine nacizma, arogancija ljudi u odorama, brutalnost naoružanih ljudi, strah raseljenih izbjeglica za nju nisu bili stvarnost sve dok nije došla u Hrvatsku. Prije Hrvatske bila je jedna među tisućama mladih ljudi što su živjeli udobnim životom što ga je omogućavala djelatnost u humanitarnoj agenciji... Sad se sve promijenilo. Politika agencija bila je okrenuti drugi obraz, smiješiti se, ne osvrtati se na uvredu, i to je mogla sve dok nije došla u Hrvatsku. Malo ju je u životu bilo što pripremilo na ono što je tu zatekla. Nakon leta do Ženeve, razgovora o zaposlenju i trodnevnog tečaja, poslana je u Karlovac. Naučila je na vlastitoj koži... naučila je mrziti ljude u vojničkoj odori i njihovo oružje. I zato što u njima nije bilo nimalo srama, Urlike Schmidt je čeznula da ih vidi zgažene, ponižene. U sebi je molila da dođe dan obračuna za sve one koji se ne srame. Jednoga dana... Otac joj je pričao, a on je znao jer je bio zaposlen kao prevoditelj britanskog tužioca, da su stražari u logoru u Neuegamme Ringu fotografirali gole Židovke dok su trčale pokraj njih na liječnički pregled i nisu se toga sramili. Mislila je kako se mladi Srbi koji su se naslanjali na njezine grudi na vratima autobusa, nimalo ne srame i misle da ih neće stići kazna. Glavne stražare u logoru Neuengamme Ringu objesili su Britanci, ali dok su fotografirali nisu mislili da će biti obješeni.

Svakog jutra, nakon glasanja budilice, molila se za snagu.

Potrudila se da joj osmijeh bude topao.

– Ono što me motivira jest uvjerenje da ako ratni zločinci pomisle kako su izvan dohvata pravde, to znači kako ulazimo u novo doba barbarstva... – Čovjek je neprestano pušio.

Jedan sat su sjedili na tvrdim stolcima u hodniku.

– Bit će teško dovesti te ljude pred sud, pred zakon, trajat će mnogo godina, ali to je najvažnija stvar...

Čovjek se nasloni na stol.

Prošli su kroz mnogo starih vrata, penjali se mračnim širokim stubama, probijajući se kroz gomile dosjea punih paučine.

– Ubijanje iz osvete je beskorisno. Treba naći istinu, zatim pravdu...

Jović je rekao Pennu da je ovo ministarstvo za prikupljanje dokaza o ratnim zločinima. Dugo su sjedili prije nego su iz hodnika uvedeni u neki ured. Pokušao je razgovarati ne bi li skratio vrijeme, ali je pokušaj propao.

– Dokaze treba pomno pripremiti. Odlučan sam u tome da ne izađemo iz okvira zakonitosti. Jer, kad dođe do suđenja, za optužbu bi bila katastrofa da propadne zbog tehničkih pogreški... – Čovjek je govorio kao da pred sobom ima publiku, a dim se probijao kroz pramenove njegove brade.

Jedan sat u hodniku i sada pola sata predavanja o radu ureda. Penn je pažljivo zapisivao. Nije se mogao potužiti na Jovićevo prevođenje, pažljivo i ne prebrzo. Imao je ime čovjeka, njegovu titulu i bilješke su bile dobro štivo. Šteta je samo što su obično, potpuno nevažno smeće. Dvaput je pokušao započeti razgovor i oba puta pokušaj je propao jer je to bilo vrijeme rezervirano za govor posjetiteljima i očekivalo se da oni pognu glavu u znak poštovanja. Kroz vrata proviri tajnica načinivši grimasu. Penn je znao postupak. Govor će završiti. Onda slijedi rukovanje, pozdravi i čovjek će odjuriti iz ureda na neki drugi sastanak.

– Ja radim zajedno s Komitetom za ljudska prava Ujedinjenih naroda i Amnesty International...

– Rosenovići u općini Glina – reče Penn glasno.

– Ne dobivam novac od svoje vlade...

– U prosincu 1991. vodila se bitka za selo Rosenoviće u općini Glina – nastavi Penn.

– Građu koji prikupim, proslijedit će se Komisiji za ratne zločine Ujedinjenih naroda...

– Vi ste zaposlen čovjek, a to sam i ja... – Penn opazi kako ga Jović sumnjičavo gleda podignutih obrva kao da

se zabavlja. – ... ne zanimaju me ratni zločini. Ne tiče me se gonjenje ili sloboda ratnih zločinaca. Želim znati što se dogodilo u Rosenovićima u prosincu 1991. kad je ubijena gđica Dorothy Mowat. Žao mi je, ali to je sve što me zanima.

Vidio je kako se na čovjekovu čelu pojavljuje duboka bora.

– Ovo je slučaj najvećeg kršenja ljudskih prava u posljednjih pedeset godina i vas se to ne tiče?

– Želim znati što se dogodilo u Rosenovićima u prosincu 1991. kad je umrla gđica Mowat. To je sve.

Čovjekove usne iskrivile su se u prezriv osmjeh.

– Prešli ste veliki kontinent Europu. Posjećujete našu jadnu i poniženu zemlju. Dolazite poslije rata koji je moja jadna i ponižena zemlja vodila da bi preživjela. Dolazite kad su naši mladi ljudi u posljednjem žrtvovanju položili svoje živote, nakon što su naši starci bili mučeni, raskomadani, nakon što su naše starice bile pretučene, silovane, nakon što su naša djeca bila poklana... Ali vas jedino zanima kako je ubijena mlada Engleskinja... Vas ne zanimaju zakon i pravda, nego samo vaš izvještaj...

Penn ponovi jednoličnim glasom:

– Plaćen sam da načinim izvještaj o okolnostima smrti gđice Dorothy Mowat.

Prezrivi osmjeh se proširio.

– Ona je bila dragocjena, a tisuće što su umrli bili su bezvrijedni? Što je čini tako dragocjenom? Zar je bila kraljica?

Pokraj sebe začu škripanje Jovićeva stolca. Bio je to kraj razgovora. Penn ustane. Osjećao se tako prokleto umoran. Bio je to gubitak vremena kao što je i posjet veleposlanstvu bio gubitak vremena.

Reče:

– Prema onome što sam čuo, što mi je rečeno, bila je svinja.

– Nema proklete tople vode... – Marty je stajao na vratima i uzrujano vikao. Oko bedara visio mu je ručnik. – Hoću toplu vodu.

– Nema tople vode.

– Hej, pametnjakoviću, nisam lud, znam da nema tople vode. Hoću se istuširati, hoću toplu vodu. Plaćam za toplu vodu...

– Nema tople vode. Moći ćete se tuširati ujutro kad bude tople vode.

Liječnik je sjedio za golim drvenim stolom i pred njim su ležale njegove knjige. Došla je večer i rasvjeta u sobi bila je slaba, ali liječnik nije upalio svjetlo niti je uključio uređaj za grijanje vode.

Amerikanac je vikao:

– Prokletstvo, ja plaćam za toplu vodu. U dogovor o njemu spada da se mogu tuširati i to ne ujutro. Hoću...

I Marty odustane. Odustane radi vlastita preživljavanja. Da nije odustao, da je nastavio govoriti o potrebi za toplom vodom, čuo bi ponovno veliku priču. Velika priča bila je Vukovar. Nije da Marty Jones nije mislio kako priču ne treba čuti, samo što je već poznavao priču o svakom danu, o svakoj noći, o svakom satu u Vukovaru, jer mu je liječnik ispričao. Tijekom opsade Vukovara liječnik je bio u bolnici. Marty je plaćao 175 dolara na tjedan, 700 svaki mjesec, za svoju sobu i za zajedničku uporabu dnevnog boravka i kuhinje i kupaonice i podrazumijevalo se da najamnina uključuje i toplu vodu svake večeri, za tuširanje. Očito je... i liječnik ne bi trebao čitati knjige bez svjetla, ali ni to nije rekao. Liječnik je radio da bi mogao specijalizirati kirurgiju i uzdržavao je majku, udovicu Vukovara i svog nećaka, siroče Vukovara, i uzdržavao je obitelj bliskoga prijatelja ubijenog u vukovarskoj bolnici kad je na nju pala kazetna bomba od dvjesto pedeset kilograma. Znao je sve to jer mu je rečeno.

Amerikancu koji radi za Ujedinjene narode u Ženevi, nije bilo lako naći smještaj u Zagrebu. S njegovom plaćom bilo je gotovo nemoguće naći stan s vlastitim vratima.

Stanovao je s doktorom, bilo je to najbolje što je mogao naći. I da se Marty Jones opet žalio što nema tople vode za tuširanje, ponovno bi čuo priču o amputacijama rađenim običnom pilom za drva i ranama čišćenim skuhanom kišnicom i o pacijentima s kirurgije koje su grijali sušilom za kosu i o mrtvima nabacanim u dvorištu jer je bilo preopasno izaći i pokopati ih i nije bilo lijesova pa su ih napadale podivljale svinje i psi... Priče mu nisu bile potrebne, ne kad je bio uzrujan i kad mu je bilo vruće i na kraju radnog dana.

– Dobro, nema tuširanja. Nema tuširanja i nema problema...

Vrati se u kupaonicu. Okrene pipu i nasapuna se ispod pazuha.

Liječnik ga pozove:

– Marty, kako ste proveli dan...?

Strese se pod hladnom vodom. Teško je bilo dobro provesti dan u preuređenom kontejneru postavljenom u kutu vojarne u Ilici, gdje je radio. Sutra će biti dobar dan kad s džipom bude otišao u Karlovac i razgovarao s novim pridošlicama iz nekog sela u općini Prijedor. Ali najbolji dani Martya Jonesa bili su kad je sjedio u preuređenom teretnom kontejneru kojeg je sunce pretvorilo u pećnicu, gdje je imao svoj kompjutor. Najbolji su dani bili kad je u memoriji kompjutora tražio ono što je zvao »brzim snimkama«. Bili su to razgovori s izbjeglicama, sad iz Bosne, ranije iz Hrvatske. Vrhunac najboljeg dana bio je kad je skenirao memoriju, kad je tražio ime koje se ponavljalo. Ime je moglo pripadati bivšem časniku JNA ili mjesnom policajcu ili gradonačelniku ili je to moglo biti ime čovjeka što je iz civilnog života prešao na zapovjednički položaj u miliciji ili ime vojnih zapovjednika poput Arkana ili Šešelja. Razgovori su u memoriji snimljeni uvijek ili na audio ili videovrpcu i kao pravnik, Marty je znao što je potrebno za dokaz. Najbolji su dani bili kad bi našao trag, kad bi se ime pojavilo, kad je ime našlo dokaz. Za to je bio plaćen, da priprema slučajeve i prikuplja dokaze. Liječnikov bliski prijatelj bio je ubijen nakon pada Vuko

vara kad je vojska predala ranjenike miliciji, kad je u Ovčari iskopan grob, kad su ranjenici strijeljani. Čovjek je imao ime, tragovi su bili dobri, bilo je dokaza kako je zapovijeđeno da se počini ratni zločin.

– Kad uspijem, onda dan i nije tako loš...

Podere stranice poruke u tisuću komadića.

Dvije stranice telefonske poruke iz Engleske od gđe Mary Braddock sa zahtjevom da je nazove.

Podere poruku, baci je u košaru za smeće u kupaonici i izađe iz hotelske sobe.

Ne pada mu na pamet da skakuće kako ona hoće, da bude na kraju uzice koju će ona povlačiti. Čekat će dok ne bude spreman predati joj izvještaj i može se ljutiti, prigovarati, što god hoće, sve dok nije spreman... A imao je malo što izvijestiti. Mogao joj je reći za neuspjeli sastanak s prvim tajnikom veleposlanstva i za neuspjeli sastanak s dužnosnikom iz onog nestvarnog ureda koji je vjerovao kako će jednog dana dojahati konjica, jednog lijepoga dana, i odvesti zle momke do stabla na kojem je visjelo uže... Jović je rekao kako će srediti nešto za ujutro. Što bi mogao srediti za ujutro? Penn se nije često osjećao osamljen, ali nakon dva izgubljena dana osjetio se osamljenim i zato je prihvatio ponudu za piće s nekim prevoditeljevim prijateljima.

Jović ga je čekao vani, kao da je hotel prljav. U mraku su se udaljili od hotela.

– Ne znam još, ali moram obaviti nekoliko telefonskih razgovora i nešto će iskrsnuti...

– Ali...

– Hoćete to učiniti sami? Možete. Načinite svoj program i recite mi samo kada i gdje i sve sredite...

Ali Bill Penn nije završio fakultet, nije imao prokletu inteligenciju i bio je potjeran. Bill Penn nije bio materijal za Opće obavještajnu službu. Bill Penn je bio činovnički materijal, izvršni organ, patetični materijal kojem je potrebna dadilja da ga čvrsto drži za ruku. Bill Penn je bio

»srećković« kojem je upalilo i koji tome nije bio dorastao i koji je trebao i dalje skupljati dugove i rovati po kantama za smeće i raznositi sudske pozive i nazdirati kretene koji nisu znali da ih prate. Izgubio je dva dana i nije imao što reći.

– Učinite što možete – reče.

Ulice su bile svijetle i pune. Izlozi su osvjetljavali mlada lica što su buljila u robu iz stare Europe. Najbolje što su nudili London i Pariz i Rim i Frankfurt drsko se uočilo pred razrogačenim pogledima tinejdžera. Kamere i kompjutori, krzna i hladnjaci, Scotch i svila, sve je bilo tu, poslagano u izlozima na Trgu bana Jelačića. Jović ga je čitao kao staru knjigu.

– To je iluzija – reče umjetnik. – Nemamo ništa osim *neovisnosti*. Stari kažu da je neovisnost važna. Ja osobno radije bih imao obje ruke a ne rat i radije bih slikao nego se petljao s nevinašcem poput vas. Vi ste prokleto arogantni, g. Penn... Gle, oni imaju *lijepe* stvari u dućanima. Bogati su... Nevinost je za mene sranje. Nevinost znači da se niste potrudili saznati prije nego ste došli... Teško je, g. Penn, shvatiti našu istinu. Nemamo posla, imamo inflaciju, naše tvornice ne proizvode, ali naše trgovine su pune pa nam vi čestitate. Tko ima novca da kupuje u trgovinama, g. Penn? Profiteri? Crnoburzijanci? Svodnici, šverceri, lopovi? Sad se u našoj *neovisnoj* državi sve može kupiti... Što hoćete, g. Penn? Ako hoćete ženu, možete je kupiti. Hoćete li pušku, možete je kupiti. Hoćete li život, g. Penne, možete ga kupiti. Bili biste iznenađeni, u svojoj nevinosti, kako su jeftini žena i puška ili život...

Stigli su do kluba. Glazba je dopirala do ulice. I na ulazu je bljeskala svjetlost i padala na ljutito Jovićevo lice i on gurne svoj batrljak Pennu pod nos.

– ... Ali vas ne zanima cijena žene, puške ili života. Ispričavam se što sam zaboravio što vas zanima... Mislite li da je svatko tko je ovdje umro svinja? Ili je samo gđica Dorothy Mowat bila svinja?

Ušli su unutra, sjeli za stol. Penn je nosio svoju odoru, tamnosive hlače i bijelu košulju i neupadljivu kravatu

i očetkani sako. Nitko mu nije obraćao pozornost. Kupio je pivo za Jovića i njegove prijatelje i oni nisu obraćali pozornost. Dim hašiša igrao mu je pred nosom. Tko zna je li Dorrie bila ovdje; bilo je to mjesto za nju, ne za Penna. Oni su razgovarali na svom jeziku, uzbuđeni, smijali se, i on je kupio još piva i na stolu su se gomilale boce, i Penn se osjećao kao luđak i gubitnik, i jedna od djevojaka naslonila mu se na rame kao da je stup ili zid. Glazba grupe *New Orleans Creole jazz* ga je kažnjavala. Bio je gubitnik jer više ničim nije vladao.

– Jović, ujutro... – Penn je vikao osjećajući djevojčinu glavu na sebi poput olova. – Što ćemo raditi ujutro?

Jović je lupao praznom čašom o prazne boce i prezrivo se nacerio.

– Je li doista bila svinja...?

6

– Da, g. Penn, ja sam ekshumirao leš...

Penn osjeti lagani drhtaj, uzbuđenje, ali to ne pokaza jer su ga tako naučili.

Jović je došao po njega u hotel. Jović je bio mrzovoljan i obuzet sam sobom. Čekali su tramvaj tiskajući se s jutarnjim putnicima. Jović je igrao svoju igru, bez riječi, vodio ga je kao na uzici i odveo u bolnicu. Jović ga je ostavio u prepunom bolničkom hodniku i svađao se s vrataricom, zatim sa šefom i na kraju s liječnikom. Jović ga je vodio kroz hodnike i kroz vrata i odjele, sve do betonskih stuba koje su vodile u podrum.

– Čuo sam da je prije dva tjedna gđa Braddock bila u gradu. Kad sam čuo da je u gradu, bio sam u sektoru Istok. Tamo smo obavljali iskopavanja, ljudi iz vukovarske bolnice. Nisam mogao otići. Sad je problem da nemam vremena jer moram na avion iz Zagreba za Frankfurt i od Frankfurta do Los Anglesa. Imam najviše petnaest minuta...

Pennova ruka kopala je po aktovki tražeći bilježnicu, olovku, ali ne prebrzo, tako su ga naučili, da ne pokaže preveliko olakšanje.

Profesor patologije iz Los Angelesa bio je krupan čovjek. Dobro se držao, ali Penn je ipak ocijenio da ima oko sedamdeset godina. Bijela kosa bila je rijetka i koža ispod bila je prošarana pjegama i bezbojna. Tog jutra se nije brijao i imao je bijelu čekinjavu bradu. Mršavi vrat i ruke s istaknutim venama. Doimao se kao čovjek kojemu je stalo

– Mogu vam reći kad je umrla, bilo je to početkom prosinca 1991. Mogu vam reći gdje je umrla, u polju gdje je iskopan grob izvan sela Rosenovići u općini Glina. Mogu vam reći kako je umrla, ne sa svim tehničkim pojedinostima, ali imala je rane od noža na vratu, ozljede tupog predmeta na donjem dijelu lubanje, zatim metak ispod desnog uha ispaljen iz velike blizine. Žao mi je, i to mi morate vjerovati, kako vam ne mogu reći *tko* je ubio Dorothy...

Penn je brzo pisao.

Bili su u vanjskom dijelu ureda i žena je donijela profesoru plastičnu šalicu kave. Glas Amerikanca bio je snažan, ali tijelo je pokazivalo umor i lakomo je ispijao kavu.

– To je pakleno mjesto, to selo Rosenovići. To je mjesto gadne smrti, tamo je ubojstvo počinjeno. Odgovorni za zločin došli su vjerojatno s druge strane doline, iz sela Salike. Imali smo priliku ići tamo i iskoristili smo je. Gledali su nas, ljudi iz Salike, i mrzili zato što su krivi. Nisu htjeli razgovarati... I bili su pažljivi, takvi ljudi su uvijek pažljivi, nisam čuo da je bilo preživjelih, svjedoka... da bi saznali tko je ubio te ljude, i Dorothy, morali bismo opkoliti selo i pronaći svaki nož, svaki čekić ili željeznu motku ili zavijač, svaki pištolj *makarov* PM kalibra 9 mm. Na nožu bi vjerojatno još bilo tragova krvi. Čekić ili željezna motka ili zavijač još bi nosili tragove tkiva koje bi se mogle usporediti. Pištolj, to je lako...

Penn podigne pogled.

Amerikanac se teško digao od stola i pošao prema ormariću. Gurao je ladice, premetao dosjee odbacujući ih, režeći. Pokraj ormarića bila su otvorena vrata. U susjednoj prostoriji nalazio se kameni stol mrtvačnice i na njemu je bio kostur. Kosti su bile označene privezanim oznakama i na drugom kraju tijela nalazila se lubanja i na njoj crvena ljepiva strelica, i strelica je bila usmjerena prema rupi načinjenoj crnom olovkom. Na podu pokraj mrtvačkog stola bile su tri torbe i iako su bile zatvorene, Penn je shvatio da je u njima hrpa kostiju. Vrata ormarića se treskom zatvore. Profesor pred Penna stavi prozirni pla-

stični fascikl što je sadržavao grubo načinjenu kartu i još jedan fascikl sa crno-bijelim fotografijama. Fotografije su ispale tako da ih je mogao vidjeti, i profesorovi prsti su ih izmiješali. Ugleda njezino lice. Ne lice s fotografije s majkom i očuhom, ne lice sa seoskim mladićima. Prisili se da pogleda to lice smrti, otečeno, ranjeno. Na trenutak zatvori oči. Na stolu se začu zveket. Bezoblični metak u maloj plastičnoj vrećici iskoči pred njega, okrene se i stane. Metak je bio sive boje.

– Nađite pištolj *makarov* PM kalibra 9mm, usporedite žljebove i imate slučaj. Nađite pištolj i imate dokaz. Razumijete li, g. Penn?

– Razumijem.

– Možda ne za moga života, ali jednom... U Hagu, u Ženevi, možda u Londonu... ja sam star čovjek, g. Penn, možda ne za moga života, ali ja vjerujem u dugu ruku zakona. Vjerujem u hladnu i bezosjećajnu pravdu. Vjerujem u poniženje krivca sudskim postupkom. Želim vjerovati da će se to dogoditi za mojega života. Imam malo materijala za rad, ali vidim sliku. Ona je bila divna mlada žena...

Penn tiho reče, dok ga je u grlu nešto pritiskalo:

– Ispričajte mi.

Pogledao je na sat. Žena što je donijela kavu u ured, načini grimasu pokazujući na zidni sat. Njegove torbe bile su pokraj njegova stolca. Pokazao je prstom na fotografiju, dva oblika jedva prepoznatljiva kao tijela, zagrljene, isprepletenih ruku i nogu, priljubljenih prsa, lubanja zajedno. Penn pogleda u mutne suzne oči.

– Imam samo mrvice... Bila je divna mlada žena jer nije trebala biti tamo. Mrvice vam daju dijelove mozaika i taj mozaik morate sastaviti. Nije morala biti tamo. Svi su oni bili ranjeni, svi muškarci. Svi su imali stare rane, uglavnom od šrapnela. Bili su to momci koji su se borili za selo i bili su teško ranjeni, svi koji su mogli, pobjegli su prije nego je selo palo. Oni su bili prepušteni *milosti* napadača. Ona je bila divna mlada žena jer je ostala s ranjenima...

Učinilo mu se kao da čuje Maryn glas. Krađa kreditne kartice iz majčine torbice i krivotvorenje potpisa.

– Ona nije imala starih rana. Mogla je otići, ali nijedan od muškaraca to nije mogao, svi su oni bili teški slučajevi za nosila. Ostala je s njima. Sigurno je bila njezina odluka da ostane s njima. To za mene znači biti divna mlada žena...

Mogao je vidjeti Mary kako se s lakoćom kreće po svojoj kuhinji, nalijeva kavu u šalicu i donosi mu je.

– To je sigurno bio momak kojeg je voljela. Sigurno je ljubav, g. Penn, kad ostaneš s onima koji su osuđeni, a ti se možeš spasiti. Razmislite o tome, g. Penn, razmislite onako kako sam vam to rekao. To je moja najbolja pretpostavka o istini. Ja sam star čovjek, vidio sam u životu uglavnom sve što vi ne biste rado vidjeli. Ona mi, g. Penn, tjera suze na oči. I do kraja je pokušavala, Dorothy je pokušavala zaštititi svog mladića od noževa i udaraca i metaka. To mi govore mrvice, način na koji su ležali...

Čuo je Mary i vidio je.

– Divna mlada žena, mlada žena kojom se čovjek može ponositi...

Soba se ispunila. Bio je tu direktor i šefovi i osoblje mrtvačnice. Više nije bilo vremena za Dorrie Mowat. Profesor se osmjehne Pennu, kao da želi reći kako nije kriv što zrakoplov neće čekati. Direktor i šefovi potezali su profesorovu ruku i grlili ga i žene su ga ljubile i jedna mu je donijela cvijeće. Penn je upropastio zahvaljivanje za dva mjeseca neplaćenoga rada. Čuo je kako kažu da automobil čeka i oni već kasne na zrakoplov. Stari zmaj je prešao stube od mrtvačnice u podrumu, kroz pokretna vrata i skratio zavoj u predvorju. Penn ga je pratio, a Jović za njega je šutio.

Na otvorenim vratima automobila profesor uhvati njegov pogled, pozove ga preko gomile i nezgrapno pridržavajući cvijeće na prsima, poviče:

– Sretno, g. Penn. Napravite slučaj, prikupite dokaze. Bilo bi mi drago da se opet vidimo na sudu... sretno.

Nije mu rekao da je ovdje samo da bi napisao izvještaj. Mahao mu je dok je automobil odmicao.

Za sastanke je uvijek birao botaničke vrtove. Tu je prvi tajnik odvodio svoje doušnike. Botanički vrt u Mihanovićevoj, sad pomalo zapušten u usporedbi s vremenom prije neovisnosti, još uvijek je pružao dobru zaštitu. Bilo je dovoljno zimzelenog grmlja i crnogoričnog drveća za neupadljivu privatnost. Bilo je to njegovo drugo mjesto službovanja i četvrti mjesec posljednje godine što je provodi kao operativni dužnosnik u hrvatskom glavnom gradu i većinu tog vremena poznavao je *Hamiltona, Sidneya Ernesta*. Dosje o Hamiltonu, Sidneyu Ernestu, pod šifrom Skakač, bio je debeo što znači da je prvi tajnik, kako je to rekao svom šefu tijekom zadnjeg posjeta Londonu, znao o odvratnom čovječuljku sve što se može znati. Stoga je posao obavljen iza drveća i grmova što ih je grad Zagreb dobio u veselim danima nesvrstanih. Karta puta preko rijeke Kupe, preko područja sektora Sjever, plaćena je američkim dolarima. Prvi tajnik je provjerio ima li karta s naznačenim minskim poljima i identificiranim uporištima neku vrijednost. I dok je raspravljao o karti i akciji iza crta, bio je otresit do grubosti. Od svih njegovih doušnika u Zagrebu, Hamilton mu je bio najodvratniji. Otišao je žurnim korakom. Karta će ležati u debelom dosjeu.

Nakon profesorova odlaska ured mrtvačnice bio je hladno mjesto.

Bez njegove nazočnosti, bez njegove strasti i skrbi, bio je hladno i mračno mjesto. Penn pomisli kako se po-
sao sporo obavlja. On je bio uljez i nije ponuđen kavom
Ali dali su mu ono što je htio. Otišao je s fotokopijama
skice groba u Rosenovićima i profesorovih bilješki o eks-
humiranim tijelima i fotografijama mrtvih i pismenim iz-
vještajem o metku koji je dokrajčio život Dorrie Mowat
Penn je pratio Jovića van iz bolničkog predvorja. Bio
zbunjen. Smatrao je da zna razlikovati pravo od krivo
da su ga, otkad se mogao sjetiti, otac i majka učili što

dobro, a što zlo. Prokleto prejednostavno, zar ne? Bilo bi prokleto prejednostavno shvatiti kako se ranjenike može klati, batinati i pucati u njih. Nije mogao shvatiti kako je čovjek mogao gledati u lice Dorrie Mowat i ubiti je. Fotokopije su se nalazile u njegovoj aktovki. Proljetno sunce udarilo mu je u oči, a svjež zrak navalio u pluća.

Bilo je dobro otići s tog mračnog i hladnog mjesta.

Našla ga je u hodniku što je vodio u glavni prolaz koji je obuhvaćao drugi kat Prihvatnog centra. Prolaz je gledao na nutrašnje dvorište, ali on se skrio u zasjenjenom kutu hodnika gdje danja svjetlost nije mogla doprijeti do njega.

Urlike se sagne i čučne pokraj starog izbjeglice. Zaudarao je. Stavi mu ruke oko ramena. Potresali su ga jecaji. Lice mu je bilo istrošeno, umorno i crte patnje duboko su se urezale u obraze i suze su tekle preko bora i zaustavljale se na bradi. Nije ga poznavala, pretpostavljala je da je došao autobusom prethodnog dana.

Nije ga poznavala i nije znala njegovu priču, ali mogla ju je predosjetiti jer je priču i prečesto slušala. Kad je sjedila u svom uredu s izaslanstvom švedskoga Crvenog križa ili austrijskog Crvenog križa ili njemačkog crvenog križa, kad je treptala u svjetla iza televizijskih kamera RAI-a ili ZDF-a ili BBC-a, kad je pisala pisma kući, uvijek je govorila kako je najgore starima koji su došli iza crte. Plakao je. Uzela mu je ruke, krhke i mršave i čvorovite od rada u polju i osjećala je kost prstiju. Prema rukama bi rekla da je čitav život proveo obrađujući polja, da je u jesen odlazio s pilom u šumu da bi nabavio ogrjev, da je svakog jutra svake zime mukotrpno silazio ljestvama s sijenom za ono malo stoke, da je bio ponosan čovjek. Čvrsto mu je držala ruke pokušavajući starom čovjeku dati snagu. Njegov dom, dom njegova oca razorila je eksplozija. Njegov štagalj je spaljen. Njegova stoka i njegove svinje ukradeni su. Možda je znao da mu je nadraži sin ubijen. Najgore je bilo starcima koji su izgubili sve, i nadu. Djeca su tražila Urlike po Prihvatnom centru i sad su je našla. Djeca su stajala i gledala je kako čuči pokraj starog

čovjeka koji je plakao. Nije mogla ni zamisliti kakve će posljedice na djecu ostaviti pogled na njihove razorene domove i spaljene štaglje i ukradenu stoku i borbe. Osjećajući njegove suze na svom licu, znala je kako je starcu.

Razumjela je dijalekt sela u općini Prijedor. Tjeskoba mu je glas učinila kreštavim. Boljelo ju je što djeca gledaju. Djeca ne bi smjela vidjeti starog čovjeka koji je izgubio nadu, odrekao se ponosa.

– Naši susjedi, naši prijatelji s kojima smo radili. Kako su nam to mogli učiniti? Naši susjedi, naši prijatelji cijeloga našeg života, njihova života, kako su nas mogli uništiti? Zar nema *kazne* za to što su učinili?

Našla ga je dok je iz spavaonice na najgornjem katu, gdje je mislila da se puši marihuana, išla dolje, u kuhinju. Kasnila je s poslom. Više nije mogla sjediti sa starcem i držati mu ruke dok je plakao. Mogla mu je ponuditi sedative. Vrlo dobro, sjajno, briljantno, kutiju sedativa. Ponos, ne. Poštovanje, ne. Sedative, naravno.

– Zar ih nitko neće kazniti?

Nije mu mogla odgovoriti. Uzela je njegovo ime. Stražari u logoru Neuengamme Ring bili su kažnjeni omčom za ono što su učinili. Stražari su bili poraženi, pobjednici nikad nisu kažnjeni. Uzela mu je ime kako bi mogla ostaviti poruku u ambulanti da starcu daju sedative. Poslije će u Prihvatni centar doći mladi Amerikanac. Možda mirni i ozbiljni mladić s Aljaske nađe vremena da razgovara sa starcem o *kažnjavanju*. Gurnut će ga Amerikancu, terapija uz sedativ. Poljubila ga je u čelo. Potapšala je rukav njegova kaputa što je mirisao na njegovo tijelo, na tijela njegovih životinja.

Hodao je, a Jović ga je pratio.

Jane bi se grad svidio. Pokušavao je u mislima ponoviti svaku profesorovu riječ, ali Jane se miješala. Kao da je bila s njim, kao da ga je vukla da ponovno gleda u izloge trgovine, kao da ga je vukla prema kafićima na suncu, kao da traži od njega da joj kupi cvijeće koje će držati

dok lutaju trgovima i ulicama. Jane ne bi slušala profesorove riječi, *dokaze*, ali bi plesala s Jovićem i njegovim prijateljima. Volio je Jane jer je bila zgodna, mrzio ju je jer joj je sad postao dosadan, spor, izigran... Jane u kućici njegovih roditelja... Jane u kratkoj suknji i tankoj bluzi... Jane koja ne pomaže njegovoj majci prati posuđe nakon objeda u napetoj atmosferi jer je potrošila jedan sat uređujući nokte... Jane koja ne ide s njegovim ocem u polje jer pada kiša... Nije je upozorio, nije joj rekao, nije ona bila kriva. Jane ih je smatrala prljavima, oni su je smatrali jeftinom. Na vjenčanju dva tabora...

A za sve je bio sam kriv.

– Kamo idemo?

– Htjeli ste razgovarati s ljudima koji su bili u Rosenovićima, zar ne?

Pokvareni kabel za zvuk kamere zadržao je Martya.

Metodično je radio u kontejneru, korak po korak, kako bi pronašao kvar, i kako bi ga mogao popraviti.

Nije to mogao raditi napolju, trebao mu je stol, i po tijelu i prstima curio mu je znoj.

Kontejner je bio parkiran u vojarni u Ilici što je dalje bilo moguće od upravnih zgrada. S otvorenih vrata kontejnera mogao je preko paradnog kruga, preko švedskih vojnika na vježbi, preko hrpe satelitskih tanjura, vidjeti upravne zgrade. Prema njemu su se ponašali kao da ima kugu, kao da bilo kakav dodir s njim znači zarazu. Već mu je prvog dana u lice rečeno kako je pripremanje optužbe »nevažnost«. Već prvog tjedna mu je rečeno:

Jedino što postižete, uznemirujući ljude u svojoj na[illegible], je smanjenje vjerodostojnosti UNPROFOR-a.

Oni koji su mislili da ima kugu, rekli su mu da na[illegible] nikad ne može doći do suđenja jer su najveći krivci oni koji su nam potrebni da smirimo stvar. I govorili su to često. Oni koji su mislili da je zarazan, govorili su:

Ono što vi radite, Jones, samo je kozmetički tretman za nekoliko ranjenih savjesti preko granice.

Sam u svom kontejneru, osjećajući se kao kuhar u kuhinji, nije se osvrtao na ono što su govorili u velikim uredima upravnih zgrada. Mogao se s tim nositi... Rastao je u Anchorageu. Znao je što znači biti pokoren, što znači uništeni optimizam. Anchorage je značio »lažno proljeće« kad bi se snijeg, koji se nije otopio do kraja travnja, morao čistiti. Anchorage je značio pad cijene nafte i nezaposlenost za dobre ljude, prijatelje njegova oca. Anchorage je bio mjesto na kojem su uzgajali filozofiju proklete upornosti, svinjske tvrdoglavosti. I kao dokaz te upornosti on je diplomirao međunarodno pravo na Sveučilištu Aljaske i doktorirao na kalifornijskom sveučilištu u Santa Barbari. Njegov um, metodičan u popravljanju zvučnog kabela kamere, odlično je odgovarao radu na prikupljanju dokaza.

Nije gubio san zbog onoga što su o njemu mislili u upravi. Njemu, momku iz Anchoragea, nikad nije bilo važno što misle ljudi u odijelima. Oni su pripadali prošlosti, ti ljudi što bi dolazili helikopterima, ljudi što su se vozili u limuzinama do svojih ureda u naftnim kompanijama, ljudi što su odlazili u privatnim zrakoplovima nakon što bi sredili proračun i uništili nekoliko života, kao što su uništili život njegova oca. Marty Jones mrzio je novac i povlastice i aroganciju i ta mržnja imala je duboke korijene u njegovu djetinjstvu. Shvatio je, shvatio je to od prvog dana na fakultetu, da je zakon jedino oružje koje može srezati novac, povlastice, arognaciju ljudi u odijelima. Mržnja se prenijela na moć i okrutnost krvnika. Mržnja je od njega stvorila dobrog istražitelja.

Neće joj ništa odnijeti, to bi bilo previše očito i nije bilo njegov način, ali radovao se putovanju autocestom do Karlovca i susretu sa ženom koja je vodila Prihvatni centar. Mislio je da je žena iz Prihvatnog centra najbolje ljudsko biće koje je poznavao... Ali on joj to neće reći, nije znao kako bi izrazio taj osjećaj.

Marty je ponovno obrisao znoj s čela i debela stakla njegovih naočala su se zamaglila. Kamera je radila, zvuk se dobro čuo... Ali to Martyu nije izmamilo smiješak zadovoljstva zbog obavljena posla. Marty se rijetko smiješio

– Zvala se Dorrie. Nikad je neću zaboraviti...

Jović je rekao da je to bio tabor za časničke pitomce. Šutljiv, umjetnik ništa nije objašnjavao. Penn nije pitao, pretpostavljao je da se Jović vratio u ministarstvo, i možda se ispričao za Pennovu grubost, i možda se našalio na račun Pennova neznanja ili je možda samo rekao da je Englez obična budala.

Jović je jednolično prevodio, bez emocija ili izražaja.

– Da, sjećam se. Došla je u Rosenoviće mjesec dana prije napada partizana. Sjećam se...

Do logora za pitomce došli su tramvajem. U zapadni dio grada, u industrijsku četvrt, monotonu i sivu od dima. Za pitomce se dobro brinulo. Jović je pošao naprijed i obratio se stražaru. Pokraj stražareve kućice bio je parkiran kombi bez oznaka i stražari su došli od kombija gdje su razgovarali s vozačem. Gledajući preko zapreke na ulazu u vojarnu, Penn je vidio vozača kombija. Lice vozača kombija bilo je okruglo, punije nego je Penn bio navikao ovdje susretati, i na vratu je vozač kombija imao kravatu, i stol u stražarnici bio je pretrpan kutijama cigareta *marlboro*. Stražari kod zapreke htjeli su da Jović [illegible] Penn je pretpostavljao kako su cigarete s crne burze, ali [illegible] je da se to njega ne tiče.

– Crta bojišnice već je bila sjeverno od našega sela. Cestom se nije moglo. Bili smo izolirani u Rosenovićima. Borbe su se vodile posvuda oko sela i noću smo mogli čuti topove i danju smo mogli vidjeti tenkove partizana kako idu prema glavnoj cesti, ali u Rosenoviće rat još nije došao. Donekle smo se osjećali sigurni jer smo uvijek bili u dobrim odnosima sa Srbima iz Salike. Uzdali smo se u te dobre odnose. Bili su to naši prijatelji, naši susjedi, bili su nam kolege na poslu. Osjećali smo kako će govoriti nama u prilog. Mi nismo predstavljali nikakvu prijetnju za Srbe iz Salike, u našem selu bilo je malo pušaka, nikako nismo mogli utjecati na rat...

Zvala se Marija. Sa sestrom je dijelila sobu koja bi bila soba za pitomca... Rekla je da je sestra otišla u grad [illegible] posao. Rekla je kako je bila tajnica šefa izvoza u

tvornici pokućstva u Glini. Rekla je kako je rastavljena. Soba je bila besprijekorno čista. Penn je mislio kako izbjeglica ima malo posla osim da čisti sobu. Dok je slušao pogled mu je šetao sobom i vidio je da nema nikakvih ukrasa, ničega iz prošlosti žene koja je, prema njegovoj ocjeni, imala oko četrdeset pet godina, ničega što bi pomoglo sjećanjima.

– Došla je s mladićem iz Australije. Došla je jer se on vratio kući. Kad je rat počeo, mnogi mladići vratili su se u domovinu. Pretpostavljam da su htjeli pomoći, boriti se. Oni nisu bili vojnici, taj mladić nije bio borac. Vjerovali smo da ćemo biti sigurni i kad smo shvatili da nismo sigurni, svi putovi za sjever već su bili blokirani. U utorak navečer topovi i tenkovi okrenuli su se na Rosenoviće. Neki su ljudi te noći pokušali pobjeći, otišli su u šume i brda sve dok nisu stigli do crte hrvatske vojske. Ne znam što se s njima dogodilo. Mi ostali smo mislili da regularna vojska greškom puca po Rosenovićima, misli smo da ćemo stupiti u vezu s Salikom, s našim prijateljima i susjedima i kolegama. Mislili smo da će oni reći partizanskim časnicima da ne pucaju po nama. Pucali su na naše selo čitavu srijedu. Mogli smo im uzvratili samo puškama. Njezin mladić ranjen je u srijedu popodne...

Vidio je Mary Braddock u kuhinji kako pije kavu, osjećao je toplinu štednjaka, slušao je njezino smireno pričanje. Zabava za šesnaesti rođendan i Charles koji je na službenom putu i Mary koja se trudi postupiti ispravno i poziva njezine prijatelje tinejdžere iz sela na granici Surreya i Sussexa i kupuje Dorrie novu haljinu koju Dorrie neće odjenuti i galama seoskih mladića iz općinskih kuća i Dorrien ples.

– Preko ulice, kod crkve nalazila se velika seoska kuća, kuća Franje i Ivane. Bila je to najstarija kuća u selu i imala je najbolji i najveći podrum. Tamo su odnosili ranjene borce. Borci su bili ranjeni jer su pokušavali održati crtu obrane i nisu se mogli kriti po kućama. Neki su bili ranjeni, neki mrtvi. Ona ga je donijela s obrambene crte do podruma kuće Franje i Ivane. Bila je sitna, a on je bio

težak mladić i nije mogao ništa učiniti. Nosila ga je preko polja s obrambene crte i snajperi su pucali na nju i mi smo mogli čuti njihove glasove, glasove snajperista, koji su se kladili tko će je pogoditi. Donijela ga je do podruma i vratila se na obrambenu crtu po drugoga...

Dorrie pleše. Dorrie u trapericama i crnoj majici. Dječaci, njezini prijatelji, što puše marihuhanu i uzimaju tablete i djeca Marynih prijatelja što se uplašeni povlače. Mary dolazi iz kuhinje, bespomoćna i gubi kontrolu, i Dorrie na ovalnom stolu od lakirane orahovine za koji je Charlesa na aukciji platio 2.800 funti, skida traperice i majicu i gaćice i pleše. Mary stoji na vratima, zaprepaštena, tiha, i zuri u Dorriene male grudi i sluša pucanje antiknog stola.

– Bila je sama s ranjenim borcima cijelu noć u srijedu. Kad je u srijedu pao mrak, partizanski snajperisti su se približili seljačkoj kući Franje i Ivane tako, da je ostala odsječena od sela. Nismo mogli doći do podruma, a mladići su bili u tako lošem stanju da nisu mogli izaći. Ona je mogla doći. U mraku, sama, uspijevala je. Mislim kako je odlučila ostati...

Mladići iz općinskih kuća ubrzavaju ritam pljeska potpirujući ples, bijeli odbljesci Dorriena tijela. Ples je završio kad se stol raspao. Dorrie pijana, Dorrie kako puši. Dorrie kako uzima pilule, Dorrie kako je psuje dok ona stoji zaprepaštena, tiha, na vratima. Mary je to ispričala jednom. Mary je rekla kako je to Dorrie učinila da bi je povrijedila.

– Selo je palo u četvrtak popodne. U četvrtak ujutro, prije zore, mnogi su napustili selo odlazeći u šumu s onim što su mogli ponijeti. Moja sestra i ja nismo mogle otići, jer kuća, gdje smo se sklonile, nalazila se blizu trgovine u Šimonovićima, u istočnom dijelu sela koji je bio otvoren za paljbu iz Salike.

– Kad je selo palo, ostalo nas je još malo u njemu. Kad smo podignuli bijeli stijeg, mislila sam da će u selo doći regularna vojska. Bila je to plahta privezana na štap, podignuta iznad izloga trgovine. U selo su došli ljudi iz Sa-

like, bili su to naši prijatelji, naši susjedi, naše kolege. Došli su preko mosta iz Salike. Svi su nosili uniforme, ali ja sam ih poznavala: drvodjelca koji mi je načinio kuhinjski stol i grobara koji je iskopao grob za mojeg oca kad je naš grobar bio bolestan i poštara koji je donosio pisma u naše selo i druge koje sam poznavala, zapovijedao im je čovjek koji je bio niži činovnik u zadruzi u Turnju. Uzeli su sve što smo imali, naše ručne satove i naušnice i ogrlice i novac. Ukrcali su nas u kamion i odveli u logor u Glini koji je bio zatvor. Mokrila sam krv zbog onoga što je učinjeno u Glini...

– A Dorrie, što se dogodilo s Dorrie?

– Kad je selo osvojeno, bila je s ranjenicima u podrumu Franjine i Ivanine kuće...

– Što joj se dogodilo?

Suze su tekle niz Marijino lice.

Jović je rekao:

– Ne zna. Rekla vam je sve što je znala...

Nagnut na malom tvrdom stolcu, Penn je brzo pisao. Sad se uspravi. Na vratima ugleda lice i otrcanu ispranu vojničku odoru. Nije znao kako je dugo vozač kombija slušao. Čovjek okrugla lica i kratko ošišane glave s tetoviranim vratom. Žena, Marija, govorila je i hitro zgrabila Pennovu ruku. Riječi su je gušile. Kad je ponovno pogledao na vrata, vozača kombija više nije bilo. Tek sad je shvatio da je tetovaža predstavljala krila i padobran. Nestao je.

Jović je prevodio, bez emocija, bez izražaja.

– Bila je anđeo. Ostala je s njima i kad su svi otišli. Bila je anđeo po izgledu i bila je anđeo po hrabrosti...

Penn je stisnuo ženinu ruku. Izašao je za Jovićem na sunce. Djeca su se igrala, udarala loptu, žene su vješale rublje na užad privezanu za tek procvalo drveće.

Jović ga hladno upita:

– Hoće li to biti dobro za vaš izvještaj?

Mogući čitatelj mora poznavati čovjeka. Ako ne poznaje čovjeka, ako čovjek nije slika, tada ga budući čitatelj dosjea neće razumjeti. Nije lako, prokleto je teško, načiniti sliku. Znojeći se, jer je u Knjižnici bilo tako prokleto vruće, Henry Carter je pokušao oblikovati komadiće s kojima je raspolagao.

IME:	Penn, William Frederick
GODINA ROĐENJA:	27. svibnja 1958.
MJESTO ROĐENJA:	Cirencester, Glucs.
RODITELJI:	George Wilberforce Penn (najamni radnik) i Mavis Emmily (rođena Gordon). 4. Farm Cottages, Ampney Crucis, z.p. Cirencester, Gloucs.
STRUČNA SPEMA:	Osnovna škola u Driffieldu i Cirencesteru. Opća srednja škola (ime nije navedeno). Najbolje ocijenjen iz zemljopisa i povijesti.
ZAPOSLENJE:	Ministarstvo unutarnjih poslova 1978.-1980. Činovnik. Služba sigurnosti 1980.-1992. (dao ostavku). Radio u Odjelu F (subverzivna djelatnost) i A4 (praćenje). »Sposoban djelatnik na terenu, ali ograničenih sposobnosti u analizi složenog materijala.« (Dobro došao u klub, mladiću!) Dao ostavku nakon što ga je kadrovski ured obavijestio da je pristup u Opće obavještajnu skupinu ograničen samo na fakultetski obrazovane.
[illegible]NJE ZAPOSLENJE:	*Alfa Security Ltd,* Wimbledon, SW19, kao privatni detektiv.
[illegible]NO STANJE:	Jane Felicity (rođena Perkins), 1989. jedno dijete, sin, Thomas Henry, rođen 1993.
[illegible]	57B, Cedars, Raynes Park, Surrey.
[illegible]	Nema podataka.
[illegible]ACIJA:	Nema podataka.
[illegible]	Nema podataka.
[illegible]UČAK:	Dostigao je svoj vrhunac u Službi sigurnosti. Pokazao se nerazumnim [illegible]

poravajući sustav promaknuća. Mogao je nastaviti na istoj razini. Možda je mislio kako će ga pokušati zadržati, nagovarati da povuče ostavku. »Duboko povrijeđen« jer se to nije dogodilo? (moja primjedba – HC).

Prokleto malo, i prokleto sve, mislio je stari uredski ratnik i apsolutno ništa što bi upozoravalo na to kako će mladi čovjek reagirati u suretu s tim prokleto strašnim mjestom, s tom prevelikom količinom stravičnoga jada.

Više za Penny da otipka kad stari zmaj, nadzornica dnevne smjene ode na stanku za čaj.

On je imao veliko iskustvo, rijetko traženo i rijetko davano, i to je bila lekcija koju je naučio... Dosadni ljudi bez hobija, obični ljudi bez hobija, bez interesa, obično mogu prirediti iznenađenja... neka Bog čuva dosadne i obične. Neka Bog čuva ljudski rod od uzbudljivih i jedinstvenih i očaravajućih ljudi... to je bila lekcija što ju je naučio Henry Carter.

Da nije bilo rata, bio bi gradonačelnik.

Ravnatelj škole stajao je u predvorju svoje škole.

U tim je stvarima postojao red i postavljenje za gradonačelnika došlo bi te godine, da nije bilo rata.

Čitavo selo okupilo se u dvorani. U školi se svaki mjesec održavao sastanak. Nikad prije nije otvoreno govorio, nikad se prije nije usprotivio, ali mislio je da će ga kao ravnatelja škole poslušati. On je zauzimao važno mjesto u seoskoj zajednici Salike, vjerovao je kako mu je dužnost govoriti.

Zbog rata predsjednik općine postao je Milan Stanković, običan činovnik. I to ne predsjednik općine na godinu dana, nego je sad već bio u drugom roku, a bit će i treći. Milan Stanković, tek običan niži činovnik, bio je predsje

dnik općine jer je zapovijedao teritorijalnom obranom, jer je nadzirao šverc, jer je mogao nabaviti benzin ili naftu ili rezervne dijelove ili sjeme, jer je ubijao. I tijela su bila iskopana i odnesena i ravnatelj škole osjetio je dovoljno samopouzdanja da govori.

Nalazio se u dnu dvorane i stajao je sam. Dok bude govorio morat će se popeti na prste da bi ga Milan Stanković vidio. Tek običan pisarčić i sjedi u lažnoj uniformi za stolom i promatra nazočne seljane, i pokraj njega su drvodjelac i grobar i onaj koji je donosio poštu kad je bilo pisama, prije rata. I drvodjelac i grobar i poštar nosili su vojničke odore, bili su nova elita sela. Nije razgovarao sa svećenikom, nije mu povjerio da će govoriti na sastanku, nije mu vjerovao.

Ravnatelj škole vjerovao je kako je za selo nastupilo novo doba mraka. Dužnost mu je bila da govori. Bio je on nizak čovjek rijetke sijede kose iznad kratkog orlovskog nosa na koji su nasijedale naočale u metalnom okviru. Kad je stao na prste, kad je mogao vidjeti Milana Stankovića, slika se zamutila. Trebao je promijeniti naočale, ali to sada, zbog rata, nije bilo moguće. Podučavao je mnoge od onih što su sjedili između mjesta gdje je on stajao i stole i oni su kao ovce slijedili lažno božanstvo. Mislio je kako mu je dužnost da javno optuži Milana Stankovića.

Nije osjećao strah...

Svećenik je trebao biti pokraj njega. Od svih ljudi u selu samo su on i svećenik imali višu naobrazbu. Osjećao je da svećenik izbjegava odgovornost dužnosti. Imao je citat kao što je svećenik imao citat svake nedjelje. Tekst je uzeo iz antologije citata na engleskom jeziku koja mu je bila vrijedni pratilac od diplomiranja na fakultetu. G. Edmund Burke, 1729.-1797., politički teoretičar: »Dovoljno je da dobar čovjek ništa ne učini, pa da zlo pobijedi.« Otišao je preko mosta prije dva tjedna, kad je Milan Stanković, koji je bio činovničić, bio na zabavi u Beogradu, i vidio je iskopavanje i vidio je tijela izvađena iz sivocrne zemlje i vidio je kako ih stavljaju u vreće. Sramio se svoga sela. Taj osjećaj srama bio je to veći jer je gledao u lice

starog Amerikanca koji je nadgledao ekshumaciju, i na njemu je čitao prezir. Imao je šezdeset dvije godine. U selu su ga poštivali.

Nije se bojao...

Sjedili su ispred njega, ovce. Slagali su se sa svim što bi predložio Milan Stanković. Dizali su ruke u znak da prihvaćaju prijedloge. Trebali su vođu, ovce. Čovjek koji je bio činovnik blistavo se osmjehivao i skupljao svoje papire, i za pojasom je nosio pištolj i uniforma mu je bila svježe oprana. Stolci su škripali. Male skupine seljana išle su prema njemu tražeći usluge. Nije shvaćao kako dobra žena poput Evice Stanković može dijeliti postelju s takvim čovjekom. On ga je mrzio, mrzio je moć pištolja na čovjekovu pojasu.

Ravnatelj škole izabrao je taj trenutak.

– Prije nego odemo, prije nego se raziđemo, moramo razgovarati o nekim stvarima...

Ramena su se pokrenula, glave su se okrenule i iza stola je nestalo osmijeha. Govorio je glasno i stajao je na prstima tako da ga svi mogu vidjeti.

– Moramo razgovarati o više stvari... vaša djeca idu u moju školu. U školi nemamo dovoljno knjiga. Da bi djeca mogla učiti, moraju imati knjige. O nestašici knjiga razgovarao sam s dužnosnicima UNICIVPOL-a iz Petrinje i dužnosnik UNICIVPOL-a mi je obećao da će to spomenuti UNHCR-u, da će pokušati dobiti više knjiga, ali te dužnosnike UNICIVPOL-a napala je, ispsovala, zaustavila i prijetila im milicija ovoga sela. Bila je velika glupost zaustaviti dužnosnike UNICIVPOL-a i ja sad neću dobiti knjige iz kojih bi vaša djeca mogla učiti.

Oko njega tišina. Kad bi pogledao ovce, kad bi uhvatio njihov pogled, oni bi okretali glave. I Evica Stanković okrenula je glavu.

– Prijatelji, ne bi nas trebali voditi najgluplji ljudi niti bi nas trebali voditi ljudi koji su ukaljali ime našega sela. Morali bismo izabrati vođu koji će govoriti u ime svih nas, tajnim glasovanjem, a ne snagom metka...

Pogledao je naprijed. Milan Stanković je zurio u njega. Nije mogao jasno vidjeti lice Milana Stankovića, ali vjerovao je da ono izražava iznenađenje.

– Mi smo narod koji trpi. Blizu nas je Petrova gora gdje su se naši slavni partizani borili s velikom hrabrošću protiv fašističkih ustaša u velikom domovinskom ratu. Tu blizu, u Glini je crkva u kojoj su ustaše spalili žive naše djedove. Blizu je i Petrinja, mjesto na kojem je bio koncentracioni logor gdje su ustaše ubijali djecu naših djedova. I mi tu, među nama, imamo novu skupinu ustaša koji kaljaju ime srpskoga naroda...

Ravnatelj škole vidio je pokret za stolom. Stol je gurnut naprijed. Milan Stanković je krenuo prema njemu. Ovce su rušile stolce i micale se kako bi Milanu Stankoviću načinile mjesta da dođe do njega. Evica Stanković bila je među onima koji su maknuli svoje stolce. Došao je optužiti i sad podigne glas.

– Ja sam vidio, vi ste vidjeli, starog Amerikanca koji je došao u Rosenoviće. Na stranom radiju govorili su o njemu. On je profesor patologije, istražitelj mrtvih. I zbog onoga što je on tražio, što je našao i odnio sa sobom, ime našega sela je osramoćeno...

Šaka Milana Stankovića koji je stajao pred njim, zaklanjajući mu pogled na ovce, zaustavila se na dršci pištolja što ga je nosio u navlaci.

– Zbog ranjenika u Rosenovićima svi smo osramoćeni...

Pištolj je udario ravnatelja škole u lice. Osjetio je bol i pred očima mu se zacrnilo. Pao je. Među ovcama nije bilo ruke koja bi se pružila da mu pomogne. Bio je na koljenima. Oči su mu zasuzile. Vidio je kako se ispod njega širi krvava mrlja. Pružio je ruku za svojim naočalama koje su ležale pokraj sjajnih čizama.

– Zbog ranjenika u Rosenovićima svi smo mi kriminalci...

Vidio je kako potplat sjajne čizme pokriva njegove naočale. Čuo je drobljenje slomljena stakla.

– Na stranom su radiju obećali da počinjeni zločini nikad neće biti zaboravljeni...

Sjajna čizma udarila ga je u rebra.

Ravnatelj je hvatao dah:

– Kamo god pobjegli...

Sjajna čizma sad ga je pogodila u bradu.

Prošaptao je:

– Bilo gdje da se sakrijemo...

Šaka na ovratniku njegove jakne podigla ga je, kravata ga je gušila, udarci su dolazili sa svih strana.

– Nikad neće zaboraviti... našu sramotu...

Glas ravnatelja škole zamukne. Pustili su ga da padne i kad je pao, još su ga udarali. Iznad sebe je vidio grobara, drvodijelca i poštara, i vidio je Milana Stankovića kako se naginje i briše krv s svojih čizama I iza njih dvorana ravnateljeve škole bila je prazna, i stolci su ležali razbacani bez reda, napušteni. Nitko nije stao uz njega, ovce. Dugo je ležao na podu nakon što su otišli i nije znao kako dugo jer su mu razbili ručni sat... Čvrsto je čuvao svoju tajnu, a tajna je bila mjesto gdje živi ona što je preživjela uništenje Rosenovića. Odavanje tajne Kanađaninu iz UNCIVPOL-a bila je cijena za obećane knjige... Dugo je ležao na podu, sve dok nije skupio snage da se digne na koljena i skupi razbacane komadiće stakla svojih naočala.

Ravnatelj škole dopuzio je do vrata školske dvorane. Na cesti se ništa nije micalo. Svjetlost iz kuća nejasno je stizala do njegovih očiju. Svi su nestali, ovce. Svi zabarikadirani u svojim domovima, uplašeni. Teško je bilo zaključati vrata dvorane. Nije se bojao, osjećao je samo mržnju prema nekadašnjem činovničiću... I samo je on, jedini u selu, znao tajnu.

Nije bio siguran, ali bio je obučen da zna kada ga prati. Kasno popodne i rano uvečer proveo je u hotelu pokušavajući shvatiti bilješke načinjene tijekom razgovora, zatim je otišao na večeru i pivo u stari grad. I kad se maknuo s pločnika da bi načinio mjesta kurvi koja je upravo s klijentom pregovarala o cijeni, učinilo mu se da ga pra

te. Okrenuo se, zabavljen, kako bi bolje vidio lice kurve odjevene poput domaćice, u vesti i suknji sa cvjetnim u-zorkom i ugledao je sjenu koja se kretala iz kurve, i kad se Penn potpuno okrenuo sjena se ukočila.

17

– Vidio sam je kad su partizani došli u selo...

Mirisi su podsjećali na Pennovo djetinjstvo. Osam godina, dvanaest godina, u vrijeme žetve, pamtio je muškarce koji su u polju želi ječam, pšenicu, kukuruz i išli u živicu i čučnuli i poslije brisali stražnjice jučerašnjim novinama i sunce koje je sjalo i muhe na govnima i miris. Šest godina, deset godina i muzenje krava u staji i kmet koji izlazi ispod njihovih podignutih repova i štrca okolo i vrućina unutar zidova i niskog krova. Penn, dječak odrastao na farmi, poznavao je mirise Prihvatnog centra.

– Slučajno se dogodilo da sam bila u selu. Vidite, ja sam Bosanka. Muslimanka iz Bosne. Pokušavala sam autobusom iz Banje Luke otići u Zagreb. Bolujem od mrene na očima. Liječnik u Banjoj Luci je rekao da bih morala ići u bolnicu u Zagreb. Glupo sam mislila kako Muslimanka može putovati kroz srpske i hrvatske crte. Autobus je zaustavljen na cesti Glina – Vrginmost. Srbi su bili vrlo grubi prema meni. Pošla sam tamo gdje sam mislila da ću biti sigurna, u Rosenoviće. I tamo je vladalo ludilo, ali nisam mislila će ludilo potrajati. Mislila sam da ću biti sigurna u Rosenovićima sve dok ludilo ne prestane. Kad je postalo preopasno, mnogi seljani su noću napustili selo i otišli u šume i brda. Ja zbog vida nisam mogla otići. Nitko nije bio spreman zadržavati se da bi pomogao ženi koja ne vidi, stoga sam morala ostati. Muškarci, žene gube osjećaj milosrđa kad spašavaju svoje živote. Bila sam tamo cijelo vrijeme dok se vodila bitka za selo i bila sam tamo kad je palo...

Pennu se činilo da počinje razumijevati selo u kojem je umrla Dorrie Mowat. Seoski život udaljio se od njega kad je položio prijemni za srednju školu u Cirencesteru i ti ispiti udaljili su ga od roditelja, i farme, i polja, i živica, i šuma, i mirisa. Ali učio je, i život na farmi, na selu, polako su se vraćali.

– Selo je palo treći dan nakon početka napada. Mislim da je to bio četvrtak. Bio je drugi tjedan u prosincu. Selo se pripremalo za Božić, njihov blagdan. Ljudi nisu imali darova za djecu, ali sjekli su granje da bi načinili sveta drvca. Pokušavali su oživjeti radost tog blagdana...

Penn je ljubazno ponuka. Je li vidjela Dorrie kad je selo palo? Jović je prevodio.

– Bila sam u crkvi. To je bilo prvi put da sam bila u katoličkoj crkvi. To mjesto su zvali kriptom i tu su zidovi bili jako debeli, od klesanog kamena. Djevojka je došla u crkvu noću uoči pada sela. Došla je moliti žene koje su bile u crkvi da poderu najčišću odjeću za zavoje. Nisam je mogla dobro vidjeti zbog moje mrene, ali druge žene su poslije rekle da je lijepa. Uzela je komade odjeće razderane u trake i vratila se u podrum gdje su bili skriveni ranjenici. Morala je prijeći dvorište ispred crkve i ulicu i zatim je morala prijeći vrt kuće. Sve je to bilo na otvorenom i kad se vraćala bilo je mnogo pucnjave kao da su je partizani vidjeli i pokušavali je ubiti. Znam da je bila jako hrabra i da se nije bojala kad je dobila zavoje i morala izaći na otvoreni prostor. Nisam je mogla vidjeti, ali čula sam je kako se smije. Bio je to nježan i sretan smijeh. Znate li zašto se smijala? Neke žene u crkvi morale su skidati svoje gaćice i najčišće su bile one treće ili četvrte od kože tijela i ona je radila zavoje za ranjenike od trećeg ili četvrtog para gaćica i neke su se žene stidjele skidati gaćice. Ona se smijala... Više je nisam vidjela dok sve nije bilo gotovo...

Sjećao se Maryne priče. Priče ispričane u udobnoj kuhinji uz toplu kavu. Mary je govorila bez mržnje, ali iz dubine boli. Večera u Manor Houseu, svečana odijela. Proslava susjedova postavljenja za Meštra lova na lisice

za Lovačku udrugu Sjevernog Sussexa. Sobom, čiji su zidovi bili obloženi starom hrastovinom, širilo se glupavo, ali veselo čavrljanje. Dorrie je ušla u blagovaonicu, ogorčena i s rupama na trapericama i majicom tako prljavom kao da je njome brisala pod.

– U crkvu je došla njihova milicija. Znali smo da je na trgovinu postavljen bijeli stijeg i znali smo da je većina boraca koji nisu bili ranjeni, već otišla. Izvedeni smo van, na popodnevno sunce. Sjećam se da je bilo popodne jer je sunce ležalo nisko nad brežuljcima i bljeskalo mi je pred očima. Rekli su nam da stanemo u red.

– Stajali smo ispred crkve i oni su uzeli sve vrijedne predmete od žena i od mene. Nismo imali ništa osobito, tek uspomene, ali oni su to ipak uzeli. Čula sam joj glas. Ona je bila niska djevojka, ali imala je snažan glas i vikala je iz seljačke kuće koja se nalazila u ulici nasuprot crkve. Oni su imali puške, ali ona je vikala kao da ih se uopće ne boji...

Slušao je Marynu priču, Marynu bol. Dorrie je ušla u blagovaonicu držeći konzervu soka od rajčica. U blagovaonici je zamrlo ugodno čavrljanje i vesele šale. Dorrie je marširala prema Meštru lova tresući konzervu i otvarajući poklopac. Dorrie je iskrenula konzervu na glavu Meštra lova. Sok od rajčica curio je niz njegovu ćelavu glavu do bijelog smokinga.

– Izvukli su je iz kuće. Cijelo to vrijeme je vikala na partizane. I oko pasa je držala jednog ranjenika, a drugi ju je rukom zagrlio oko ramena oslanjajući se tako na nju. Bili su mi dovoljno blizu pa sam mogla vidjeti. Ne dobro, ali vidjela sam... Vidjela sam kako su je udarili. Bio je to krupan muškarac i imao je dugu, tamnu bradu. Vidjela sam kako ju je muškarac udario i ona se nije mogla zaštititi jer je držala ranjenike...

Oko Prihvatnog centra čula se buka. Glasovi koji su vikali i zveket metalnih posuda i udaranje čekića i mrmljanje radija. Žena se zvala Alija. Oči su joj bile vlažne, ali to je od kapljica za oči, a ne suza, mislio je. Mislio je kako je ona ratna naplavina i sigurno je nisko na popisu pacije-

nata za operaciju mrene. U rukama je držala je poderani rupčić natezala njegove rubove. Glas joj je bio promukao kao da je u grlu nešto steže.

– Što joj se dogodilo? Što se dogodilo Dorrie Mowat?

Slegnula je ramenima. Skrenula je pogled u stranu. Mrmljala je. Ponovno je slegnula ramenima.

Jović će:

– Rekla vam je sve što zna. Žene koje su bile u crkvi, odvedene su. Više ništa ne zna.

Penn ustane. Bio je to refleks, pokret učinjen bez razmišljanja. Nagnuo se naprijed i rukama obuhvatio ženinu glavu i poljubio je u čelo. Ruke što su navlačile rupčić zgrabile su njegovu jaknu. Nešto je govorila. Osjećao je smrad njezina daha i odjeće blizu nosa. Uplašio se da bi mogao povratiti i odmaknuo joj ruke.

– Žene što su bile sa mnom rekle su da je bila tako hrabra. Žene su govorile da je bila anđeo... To su govorile...

Digne se sa stolca. U hodniku se nasloni na zid. Jovićeve usne iskrivile su se u hladan, podrugljiv osmijeh. U Jovićevu stilu je bilo da iznajmi auto i bez objašnjenja ga natjera da vozi širokom cestom od Zagreba do Karlovca i usmjeri ga u Prihvatni centar gdje su muslimanske izbjeglice čekale na dalji raspored u sigurnosna područja i nove živote u »civiliziranoj« Europi. Jović ga je vukao kao lutku na koncu, pomisli.

Jović je rekao:

– Dobro, zar ne? Dobro za vaš izvještaj, zar ne?

Penn zareži:

– Zatvori ta prokleta usta.

U Penna se uvukla sumnja. Sam je o sebi mislio da je beznačajan. Jedanput, prije dvije i pol godine, možda tri, poslali su ga ujutro u ministarstvo da provjeri jednog arhitektu koji je trebao raditi na podzemnim bunkerima RAF-a i arhitekt je bio u invalidskim kolicima i tako prokleto dobro raspoložen. Arhitekt je rekao da mu je boravak na bolničkom odjelu za oštećenja kralježnice najviše

koristio zato što je shvatio da, ma kako njemu bilo loše, još uvijek ih ima kojima je gore... Penn je bio sitni birokrat, mali čovjek koji kuka zbog posla, otplate kuće i braka. Mislio je na svoje probleme u usporedbi s problemima žene Alije... Mislio je na to što je učinila Dorrie i kako je ostvarila ljubav. I taj osjećaj beznačajnosti je bolio.

Njemica je stajala na vratima sobe. Prijateljski mu se smiješila. Bila je vitka, čista lica s oštrim crtama umora oko očiju. Njemica je dovela njega i Jovića do sobe u kojoj su našli Aliju.

– Sad ću vam pokazati Prihvatni centar, g. Penn...

Bio je kao i svi koji su došli iz inozemstva. Bio je kao ljudi iz nacionalnih izaslanstava Crvenoga križa i televizijske ekipe. Bila je sigurna da ga plaši to mjesto koje je bilo njezino kraljevstvo. Svi su oni bili isti, neznalice, svi su htjeli otići prije nego što je bilo pristojno. Na prstu je imao vjenčani prsten. Sigurno živi u malom, sigurnom, zaštićenom domu, upravo kakvi su bili domovi u Münchenu. Smatrala je kako nije u redu da im olakša stvar.

– Pokazat ću vam Prihvatni centar kako biste mogli vidjeti što mi ovdje radimo.

– Oprostite, ali mislim da nemam vremena.

– Bolje je naći vrijeme, g. Penn. Odviše je lako ako ne nađemo vremena.

– Morao bih krenuti...

Mislila je kako izgleda kao pristojan čovjek. Naglo je rekla:

– To neće trajati čitav dan, g, Penn. Ovdje imamo 2.400 ljudi, g. Penn, i oni nemaju ništa osim nade. Važno je da posjetiteljima pokazujem centar i da ih oni vide. Svaki posjetitelj kojega vide govori ovdašnjim ljudima kako je nekome izvana ipak bilo dovoljno stalo da napravi taj put i posjeti ih. Vama to ništa ne znači, g. Penn, tek sat vašega vremena, ali to ovim ljudima pokazuje da vas *zanimaju*. Da živite ovdje, g. Penn, bilo bi vam drago znati kako zanimate ljude izvana.

– Hvala, da, rado ću ići s vama.

Mislila je da je pristojan čovjek jer se stidio što je pokušao pobjeći... Bila je to njezina redovita tura, ista kao za izaslanstva i televizijske ekipe. Pokazala mu je ono čime se ponosila, dječji vrtić, mali frizerski salon, vrlo čiste kuhinje. Ispričala mu je kako je sve to izgledalo prije nego je organizirala Prihvatni centar. Nije mogla točno znati koliko to njega zanima. Pričala mu je kako ih je prošle zime, kad nisu imali ogrjeva ni stakla na prozorima, održala toplina tijela. Pričala mu je o piću i pušenju i drogiranju i o ženama koje su zbog stresa izgubile mjesečnicu i o djeci koja su rasla bez nadzora i muškarcima koji su izgubili svrhu življenja. Mislila je da je uspjela probuditi njegovo zanimanje kad ju je pitao kako uspijeva izdržati i odgovorila mu je, kao što je to uvijek činila, kako samoću može izdržati, ali je osamljenost još uvijek boli.

Sat se primaknuo kraju. Otvorila je vrata. Amerikanac je vrtio vrpcu na videu.

– Još niste završili, g. Jones?

Pocrvenio je. Nije si mogao pomoći, kad god bi mu se obratila, toplina i drskost u njezinu glasu uvijek bi mu natjerali krv u obraze.

– Još samo dvoje ili troje. Netko je otišao po njih, – odgovorio je Marty.

Iza Urlike je bio čovjek. Vidio je čovjeka u sakou i bijeloj košulji i kravati i zgužvanim hlačama. Nikad nije bio siguran ruga li mu se i glas joj je uvijek zvučao zvonko. Rekli su mu ime čovjeka i zanimanje i on načini grimasu kao da mu je to svejedno.

– Ja ovdje radim na *masovnim* zločinima. Ne razgovaram o malim izgredima. Gdje god ovdje bacite lopticu za golf, uvijek će završiti na nekom tajnom grobu. Govorim o prvoj ligi. Kad bih se bavio grobovima sa samo desetak ljudi, gubio bih svačije vrijeme. Bez uvrede, g. Penn.

Englez s Urlike instinktivno mu se nije sviđao. Stajao joj je previše blizu i činilo se kako mu se povjerava.

Ponizio je Engleza i na trenutak mu se učinilo da je u njezinu pogledu zabljesnula nestrpljivost. Samo na trenutak, i Urlike mu je govorila kako je Englez razgovarao s jednom Muslimankom i rekla je njezino ime. Poznavao je ženu, nije se potrudio razgovarati s njom da vidi ima li ona »snimku« zvjerstava.

– Je li bila silovana?

Penn, Englez, se namrštio.

– Nisam je pitao.

– Uvijek morate pitati ženu je li silovana. Izjava o silovanju, seksualnom nasilju, snimljena izjava i ime počinitelja, to mogu biti dokazi...

– Nisam je pitao. – Bora se produbila. – Nisam se dosjetio, učinila mi se tako starom...

– Pogreška što je čini većina ljudi koji nisu upoznati sa ovdašnjim stanjem. Oni ne siluju radi seksualnog zadovoljavanja, oni siluju da bi ponizili neprijatelja. Ostanite ovdje i saznat ćete...

Englez je odgovorio:

– Za mene to nije važno znati.

Mogao bi ga poslati k vragu. Da nije bilo Urlike, učinio bi to. Njegov otac, koji je tamo u Anchorageu, i pisao mu je gotovo svaki mjesec, i radio je u franjevačkom skloništu za siromahe, nije smatrao Martyev posao, daleko od kuće, važnim. I stari sijedi tragač za zlatom, njegov prijatelj Rudi, koji je tražio zlato sedam sati vožnje niz pacifičku obalu od Anchoragea, koji je poneki mjesec pisao, nije shvaćao što je važno. I njegov tutor na pravnom fakultetu, na kalifornijskom sveučilištu u Santa Barbari, u svojim pismima, nije mogao shvatiti zašto njegov omiljeni bivši student njuška za masovnim zločinima. Marty im je svima pisao kako je u novom svjetskom poretku vrlo važno uspostaviti međunarodni zakon. Pisao im je u svojim odgovorima kako *cilj* nije važan, kako lov, suđenje i vješanje nisu važni, nego su sredstva važna, važan je zakonski postupak.

– Ne želim vas zadržavati – reče Marty. – Ako možete okrenuti leđa i pritom se osjećati dobro, tada ste sretan momak.

Mislio je da je Englez govnar i da Urlike nije stajala na vratima, to bi mu i rekao.

– Ja moram samo napisati izvještaj i onda odlazim. Drago mi je što sam vas upoznao, g. Jones.

Kasnio je u školu jer je s mukom brijao svoje pretučeno lice.

Sporo je hodao jer je cesta do škole bila razrovana, a mladići iz Salike bili su previše zabavljeni svojim odorama da bi popravljali cestu. Hodao je sporo i zato što nije imao naočale.

Tijelo ga je boljelo. Dok je išao prema školi, svako mjesto gdje je udaren pričinjavalo mu je bol.

Žena mu je rekla da ne ide. Njegova žena je rekla kako je s njihovim životom u selu svršeno. Selo je bilo njegov dom i nije ju poslušao.

Tog jutra, kad je krenuo u školu, sa sobom je uzeo novi citat. Hrvatskog teksta, ali to ravnatelju škole nije bilo važno. Citat što ga je izgovarao hodajući, bila je zapovijed koju su prije tristotine dvadeset i šest godina vladari Dubrovnika dali Nikolici Buniću kad je čovjek, mučenik, bio poslan da pregovara s bosanskim pašom. Znao je sadržaj napamet. »Na nasilje ti ćeš odgovoriti odricanjem i krivom. Ništa ne obećavaj, ništa ne nudi, sve otrpi. Ti ćeš samo slavno umrijeti, a mi ćemo ovdje biti slobodni. Ako bude teškoća, odgađaj. Odgovori da smo mi slobodni ljudi, da će im ova tiranija i Bog suditi.« I šaptanje teksta pričinjalo mu je napor. S vrata svoje kuće gledao ga je drvodjelac Milo. Poštar Branko gledao ga je kako prolazi pokraj milicijskog tabora. Grobar Stevo se iza crkve naslonio na lopatu i gledao ga kako prolazi. Milan Stankević prošao je pokraj njega u automobilu, prisilivši ga da se makne na stranu puta gdje je rastao korov. Ravnatelj je išao u svoju školu.

Bilo je kasno za početak školskoga dana. Djeca su se okupila u dvorani. Čuo ih je kako pjevaju, znao je pjesmu. Djeca su pjevala o odluci kralja Lazara da povede srpsku vojsku protiv Turaka i bori se na Kosovu...

Poletio soko tica siva
od svetinja od Jerusalima,
i on nosi ticu lastavicu.

... 28. lipnja 1389. i laž o srpskom plemstvu. Pjesma se ne bi pjevala na školskoj skupštini da je on bio nazočan. Dan 28. lipnja izmislili su ekstremisti, barbari novoga poretka, koljači i ubojice. Dan plemenitosti poraza, novi poredak u Beogradu uzeo je kao ispriku za okrutnost, za nasilje. Na gornjem dijelu pokretnih vrata što su vodila u dvoranu njegove škole, bilo je staklo. Mogao ju je vidjeti. Stajala je tamo gdje je on trebao stajati. Osjetio se izdanim...

To ne bio soko tica siva,
veće bio svetitelj Ilija;
On ne nosi tice lastavice,

... Vidio je da na njegovom mjestu stoji Evica Stanković. Podignutih ruku vodila je glasove njegove djece.

nego knjigu od Bogorodice,

– Dosta.

Ravnatelj je stajao na otvorenim vratima s flasterima na licu.

– Dosta.

Djeca su se okrenula prema njemu. Njezine su oči izražavale prkos. Izazivala ga je da ide naprijed. Osjetio je prezir svoje djece. Vidio je djecu drvodjelca i grobara i poštara. Vidio je svećenikove unuke. Vidio je dijete Milana Stankovića. Vidio je svježinu njihovih lica i prezir. Okrenuo se na vratima. Čuo je kako iza njega jednoglasno viče četrdeset dječjih glasova.

– Bolje je umrijeti časno, nego živjeti u sramoti.

Ravnatelj škole polako krene prema svojoj kući.

Samo ga je tajna držala, saznanje da Katica Dubelj živi kao životinja u ruševinama Rosenovića... Više nije znao kako bi to saznanje upotrijebio.

Bilo je to obavljeno lako i glatko i Penn je to priznao.

– Kakvi su vaši planovi, g. Penn?

Jović je čovjeka predstavio kao časnika za vezu. Jović je rekao da je satnik veza između Hrvatske vojske 2. bataljuna 110. karlovačke brigade i UNPROFOR-a na sektoru Sjever. Jović je rekao kako mu je to prijatelj.

– Želim saznati sve što mogu i napisati izvještaj – odgovori Penn.

Jović je rekao kako mu je satnik prijatelj i kako je bio s njim kod Siska kad je izgubio ruku.

– Samo izvještaj o smrti gđice Dorothy Mowat?

– Da, samo o njezinoj smrti.

– Ne o posebnoj situaciji na sektoru Sjever gdje je umrla?

– Kako se dogodilo, kad se dogodilo, dosta jednostavno.

– Zašto je smrt Dorothy Mowat tako važna kad je umrlo toliko drugih?

– Bogata majka koja misli da može sve kupiti.

– Nije li znao da je to osjetljivo područje, osjetljiva situacija?

– Samo izvještaj, samo da joj majka može noću bolje spavati.

– Tko će još čitati taj izvještaj? – Pretpostavljam nitko osim majke.

Bilo je to ljubazno ispipavanje obavještajnog časnika. Penn je to prepoznao. Nadao se kako su njegovi odgovori glupavi i laki. Mislio je kako je obavještajni časnik loše školovan. On sam učinio bi to drukčije, dublje bi kopao. Znao je kako se kopa po najskrovitijim dubinama čovjekova života jer je radio u ekipi koja je provjeravala i odo-

bravala osoblje za rad u tvornici atomskog oružja u Aldermastonu. Nikome ne vjeruj, ništa ne vjeruj, to je bio motto svakog obavještajnog časnika i prepostavljao je da je Jović nazvao i dogovorio sastanak kako bi Penna provjerili.

– Neće li njegov izvještaj biti upotrijebljen kao početna točka za istragu o ratnom zločinu?

– Gospode, ne...

Ljubazno ispitivanje obavještajnog časnika, časnika za vezu obavljeno je tijekom razgledavanja crte prekida vatre. Turanj je bio preko rijeke Korane, blizu mjesta gdje se spaja s Kupom, istočno od Karlovca. Svaka je kuća bila oštećena, svaka zgrada pogođena mecima iz strojnice ili tenkovskim ili topničkim granatama. Časnik je rekao posjetitelju da su tu Srbi zaustavljeni, da je tu zaustavljeno njihovo napredovanje. Pričao mu je o bici, o borbama prsa o prsa. Slušao je i gledao oko sebe. Jedna stara žena skupljala je izgorjele krovne grede u dvorištu iz onoga što je nekad bio njezin dom. Prošli su pokraj obrambenih strojničkih gnijezda. Hodali su Turnjem kao da je muzej, ali starica u svom dvorištu bila je dokaz da je riječ o sadašnjosti. Prednji zid pripadao je trgovini s namirnicama. Krov je pripadao spaljenoj automehaničarskoj radionici. U vrtovima ispred kuća, koje više nitko nije uređivao, raslo je cvijeće i magnolija i drvo jabuke bili su u cvatu. Pokazali su mu zgradu zadruge i rekli da ne prolazi pokraj nje jer će tako doći pod nišan snajpera, a prekid vatre bio je promjenljiva stvar. Mirno i hladno mjesto.

Časnik je rekao:

– Sam rat donosi uzbuđenje, borba zanos. Da ih pitate, većina muškaraca rekla bi vam da rat, borbu, ne treba propustiti... Ali rat prolazi. Ne znam ništa što bi bilo više ponižavajuće od nekadašnjeg bojnog polja na kojem više nema tijela, gdje vlada tišina. Ratovi prolaze i uzbuđenje se brzo zaboravlja. Ostaje samo vandalizam rata. Najgore je mjesto na kojem se možete naći, g. Penn, nekadašnje bojno polje na kojem borave samo duhovi.

Ugleda ga mačka, skupi se i pobjegne, ali prije toga se stigla okrenuti i pljunuti na njega. Telefonski stupovi ležali su na zemlji.

– Je li u Rosenovićima isto tako?

– Zašto pitate?

– Samo pokušavam dobiti sliku.

– Nije isto – odgovorio je časnik. – Ovdje je kuće uništio rat. U Rosenovićima je rat uništio malo kuća, ostale su razorene eksplozivom. Ovdje ima izgleda da se jednog dana sve obnovi. U Rosenovićima se nema što obnoviti jer ništa nije ostalo. U Rosenovićima i sličnim selima buldožerima su sravnjivali i groblja. Ovdje još ima nekog života. U Rosenovićima je samo sjećanje na smrt...

Penn pomisli da ga iskušavaju. Odvrati pogled. Zurio je u daljinu, iza srušenih krovova Turnja i mogao je vidjeti prvu crtu šume.

Časnik ga je preduhitrio.

– ... Tamo su njihovi topovi. Prate vas dalekozorom. Ako im je dosadno, možda i pucaju na vas.

– Ja sam ovdje samo da načinim izvještaj.

Pravio se lud. Penn se vratio natrag na cestu, kao da metak u glavu ne spada u rad na izvještaju. Odvezli su se u časnikovu automobilu. Prolazili su pokraj strojničkih gnijezda i vojnici su im domahivali, prešli su most na Korani i Penn je ugledao, privezane uz obalu, dva siva gumenjaka. Nije htio gledati previše napadno jer je časnik često pogledavao kako bi vidio je li oko koje ispituje crtu bojišnice oko stručnjaka ili tek turista. Pokraj ceste za Karlovac ležale su protutenkovske zapreke i više obrambenih položaja i praznina. Vozili su dalje, prošli su časnički stožer u novoj zgradi na kojoj su sva okna bila oblijepljena trakama protiv topničke vatre. Penjali su se cestom. Došli su iznad grada. Na vrhu brežuljka nalazila se tvrđava. Izašli su iz auta. Hodali su puteljkom i u travi pokraj puta ležali su tinejdžeri koji se se milovali, danguvali i pušili. Bili su na oprezu.

Pred njima je ležao grad.

Iza grada tekle su rijeke i skretale prema mjestu sastanka.

Iza mjesta na kojem se sastaju Kupa i Korana ležao je zeleni sag šume.

Iza šume bila je plavkasta linija uzvisine.

Časnik je rekao:

– To je Petrova gora, gusta šuma s liticama i dolinama. To mjesto važno je za srpski narod jer je tijekom rata protiv Nijemaca na Petrovoj gori Tito imao poljsku bolnicu za svoje partizane. Njemačka vojska pretraživala je Petrovu goru, ali nikad nije uspjela naći bolnicu. Neuspjeh je izazvao frustraciju i zato su Nijemci ubili mnogo ljudi po selima na rubovima Petrove gore. Da ste bili tamo, g. Penn, što je *nemoguće*, lagali bi vam i rekli da su hrvatski fašisti koji su se borili zajedno s Nijemcima odgovorni za ubijanje. Lažima oni opravdavaju ono što su sada učinili u selima poput Rosenovića...

Penn stavi ruku na čelo. Zasjenio je oči od sunca. Mislio je da može vidjeti trideset kilometara daleko, a možda i više. Kakav mir. Tu je bila Dorrie, to je Dorrieno mjesto. Bilo je to kao mjesto njegova djetinjstva, gdje je živio prije ispita i formulara i posla u Londonu. Mir i ljepota. Napregnuo se da bolje vidi.

Časnik je rekao:

– Nemam li pravo? Ne vidite ništa prijeteće. Crta bojišnice između mjesta na kojem se nalazimo i Siska je rijeka Kupa. Duga je sedamdeset kilometara. Tamo prijeko, na njihovoj strani gdje ništa ne vidite, minska su polja i uporišta i branjena sela. Tamo prijeko imaju tristo topova koji mogu Karlovac i Sisak sravniti za jedan dan. Tamo su, uperene prema Zagrebu, rakete srednjeg dometa. Jednoga dana ćemo, nadam se, ponovno vratiti naše područje, ali ne danas i ne sutra. Vidite, g. Penn, za nas je važno da ih danas ili sutra ne naljutimo. Od strateške je važnosti za budućnost Hrvatske, vojne i gospodarske, da se ti gadovi ne naljute...

– Tko je to učinio?

– Što to?

– Tko je ubio Dorrie Mowat?

– Je li to važno?

– Da, za moj izvještaj.

Časnik se osmjehne. Jović je stajao iza njih. Penn i časnik stajali su zajedno i gledali preko Kupe u šumu i prema brdima. Sunce je udaralo u Penna.

– Oni ne ostavljaju dokaze, oni ne ostavljaju svjedoke. Ne znam.

– Tko je mogao izdati zapovijed?

– Vjerojatno zapovjednik milicije. Možda zapovjednik milicije u selu blizu Rosenovića...

– Kako se on zove?

– Nekad sam ga poznavao, nije bio prijatelj, ali poznavao sam ga. Što će vam njegovo ime?

– Za moj izvještaj.

– Ime možete izmisliti, naći neko u telefonskom imeniku. Samo za izvještaj, samo za majku koja je izgubila kćer, ime možete izmisliti. Zašto ne?

Vrlo lukavo doveden je u stupicu. Podcijenio je sposobnosti obavještajnog časnika. Možda fakultetlija ne bi pao u stupicu, nijedan od onih prokletih mladih fakultetlija Opće obavještajne službe. Posrnuo je.

– Da izvučem ime iz šešira? Zašto ne?

Časnik se slatko nasmije.

– Zove se Milan Stanković. Viđam ga na sastancima skupštine za vezu, nekad sam protiv njega igrao košarku. Miliciju što je napala Rosenoviće predvodio je Milan Stanković.

– Što će mu se dogoditi?

– Prošli mjesec sam ga vidio na sastanku. Razgovarali smo o opskrbi strujom. Oni drže naše područje, ali nemaju struje. Mi smo izgubili područje, ali imamo struju. Prošli mjesec nije se doimao kao uplašeni čovjek, ali ti sastanci uvijek se održavaju iza njihovih crta. Danas, sutra, Milanu Stankoviću ništa se neće dogoditi.

Penn je rekao:

– Napisat ću to u izvještaju.

Toga dana u tjednu, uvečer, svećenik je običavao doláziti k ravnatelju škole i oni bi, pri svjetlosti svijeća, igrali šah

Nije se ispričao, nije javio ravnatelju kako neće doći, umjesto toga otišao je k Milanu Stankoviću.

Bio je to miran čovjek, tijekom većeg dijela svojih se damdeset četiri godine rijetko je kad izrazio kakvo miš ljenje ako nije bio siguran da će ga prihvatiti poslušne uši. Sposoban za intrige, ali nesposoban za sučeljenje, po sljednje godine svoga života živio je u intelektualnoj za bokrečini kakva je bila selo Salika. Poznavao je svakog muškarca, svaku ženu i svako dijete u selu, ali jedini pri jatelj bio mu je ravnatelj škole s kojim je te večeri trebao igrati šah i popiti čašu rakije razblažene vodom, čašu ko ja bi mu trajala cijelo vrijeme igre... umjesto toga otišao je k Milanu Stankoviću.

Mogao je opravdati svoje nedolazak na šah.

Bilo je vrijeme da stanovnici Salike otputuju u glin sku crkvu gdje ih je toliko umrlo. Bila je to važna oblje nica, pedeseta. Čitavo selo putovat će do mjesta gdje su ustaški fašisti okupili ljude i spalili ih, gdje ih je tisuću umrlo. Da svećenik nije bio mlad i dovoljno snažan da preživi na Petrovoj gori, da je bio unutar kordona, tada bi vjerojatno bio odveden u crkvu i živ spaljen. Ali da bi sta novnici Salike mogli ići u glinsku crkvu sad, trebali su dva autobusa. Autobusi su se nalazili u štaglju blizu ško le. Da bi mogli ići autobusom, morali su imati benzina. Da bi dobio benzin, trebao je pomoć Milana Stankovića. I to je bilo opravdanje za nedolazak na sastanak s prijateljem

Poznavao je Milanova djeda i baku, Zorana i Milicu koji su oboje umrli u plamenu u glinskoj crkvi.

Poznavao je i Evičine djeda i baku, Dragana i Gospu vu, i oni su oboje živi izgorjeli u crkvi u Glini.

Shvaćao je ono što je, u razgovoru s prijateljem, zvao »prokletstvom povijesti«. U Saliki nije bilo muškarca, žene ili djeteta koji od pamtivijeka nisu hranjeni pričom o onome što su učinili ustaški fašisti.

Sjedili su u kuhinji oko stola i njega su ponudili gorkom kavom i sokom i on je shvatio.

Svećenik je krstio Milana Stankovića kao što je krstio i Evicu Adamović i krstio je malog Marka koji sad spava u sobi iznad njih. Bajuneta je visjela na zidu. Na nogu od stola bila je naslonjena Milanova strojnica. Cijeli svoj život Milana, Evicu i Marka tući će prokletstvo povijesti. O sebi je mislio da je pragmatičar, mislio je da je realist. Bilo je nemoguće da prokletstvo povijesti ne padne na snažna ramena, na široko lice, na veliko srce Milana Stankovića. Svećenik je mislio kako je prokletstvo povijesti učinilo neizbježnim napad na Rosenoviće, pad Rosenovića, klanje u Rosenovićima. Svećenik nije dijelo krivnju... Ali nije išao preko potoka kad su mnogi otišli, kako bi gledali iskopavanje groba i vađenje tijela. Možda nije htio da ga vidi stari Amerikanac, gotovo njegove dobi, koji je rukovodio iskopavanjem... Milan je bez raspravljanja pristao kupiti benzin za autobuse.

Smatrao je Milana za jednog od najboljih mladih ljudi u selu. Najbolji košarkaš, ali više nije imao vremena za sport. Najbolji organizator, predvodio je seoske muškarce kad su uređivali nogometno igralište. Najbolji muž, ali Evica se ponašala kao da se između njih stvorio zid. Milan je mrzovoljno sjedio nasuprot njima, leđima okrenut prozoru i svjetlu što se gubilo. Svećenik je mislio kako je prokletstvo povijesti načinilo pokretnu traku za najbolje ljude i traka se kretala sve brže. Milan je sjedio nasuprot prozoru i nijedanput se nije okrenuo i pogledao preko potoka u onaj kut polja. Hodao je žustro po pokretnoj traci, jednom uz opće odobravanje na čelo seoske milicije. [illegible] je, u selo je posjetio barbarin Arkan koji je bio kriminalac iz Beograda i od zatvorskoga smeća osnovao vlastitu [illegible] i pozirao s Milanom pokraj ratnog spomenika. [illegible] je kad je napad, potpomognut tenkovima i topni-

štvom, krenuo na hrvatske susjede u Rosenovićima. Jurio je kad su ranjenici izvučeni iz podruma Franjine i Ivankine kuće, kad su izvučeni ranjenici i djevojka, a on je s Franjom igrao šah. Dahtao je kad su došli s lopatama i vrećama za tijela. Jurio je kad su uhvaćeni ustaški špijuni... Svećenik nije znao kako bi Milan mogao ići brže i nije znao što će se dogoditi ako padne s jureće pokretne trake.

Svećenik se Milanu zahvalio na izgubljenu vremenu, na obećanju za benzin i Evica ga je ispratila.

Išao je ulicom od kuće Milana Stankovića, hodao je sporo, ali je ubrzao korak kad je prolazio pokraj mjesta na kojem je svijeća bacala svjetlost na put.

Nije htio vidjeti otvoreni prozor, nije htio vidjeti sjedi li njegov prijatelj sam pred šahovskom pločom.

Bilo je to kao kad u lošem baru pokupiš lošu »mačku«.

Zabilježio je događaje toga dana, materijal je bio dobar. Odšetao je do staroga grada i dobro objedovao. Vratio se u hotel pitajući se što će mu Jović pripremiti za sljedeći dan. Na recepciji je uzeo ključ, uručili su mu telefonsku poruku – neka, *molim vas*, nazove gđu Mary Braddock – zgužvao je i vratio portiru da je baci. Ranije je telefonirao, međunarodni poziv, ali nitko se nije javio. Otišao je u bar na posljednje piće. Naručio je pivo, domaće, dobro i jeftino. U prvi mah nije primijetio čovjeka. Pogledom je uhvatio skupinu novinara čiji je stol bio prekriven prepunim pepeljarama i praznim bocama. Prisluškivao je o čemu razgovaraju, vratili su se iz Sarajeva i bili su bučni. Već je do pola popio pivo kad je čovjek za šankom ustao sa stolca i taj pokret pobudi Pennovu pozornost. Vidio je vozača kombija iz vojarne za pitomce, vidio je sjenu s pločnika kad se uklonio da bi kurvi dao više prostora za pregovaranje. Okruglo, tupo lice, svijetla kratka kosa, stari ožiljci od akni na obrazima i bradi, izloženi vrat iznad otkopčane bijele košulje i na vratu tetovaža. Njihao se pri hodu, bio je to hod čovjeka niska rasta, prilazio mu je s čašom u ruci.

– Dobra večer, šefe. Malo ste daleko od starog otoka...

– Dobra večer. – Penn ga hladno pogled.

– Ovdje ne vidimo mnogo Engleza. Mogu li vam se pridružiti?

– Izvolite – odovori kruto.

– Lijepo je govoriti engleski, bolje nego svo ovo strano blebetanje...

Kao loš susret u lošem baru. Sjeti se kad je bio u Curzon Streetu, na početku rada za Službu, pokraj Shepards Marketa gdje su, kad bi odlazio po sendvič u stanci za objed, stajale kurve i bio je siguran kako bi se svaka kurva stidjela ovakvog susreta. Tetovaža je predstavljala krila padobranske pukovnije. Penn nije osjećao znatiželju, samo umor. Popio je pivo, ali čovjek je bio brz.

– Jeste li za još jedno? Naravno da jeste... – Čovjek se naslonio na šank i pucnuo prstima barmenu. – Još dva domaća sranja. Hajde, brzo, momče... Lijeni lopovi, zar ne? ... Ja sam Sidney Hamiltom, zovu me Ham. I, što vas dovodi u ovu govnarsku rupu, šefe?

– Posao – rekao je Penn.

– Maknuli smo se iz UK-a, zar ne, šefe? I ja sam otperjao, nema budućnosti. Sve same crnčuge i kosooki i jebeni Irci...

– Jeste li me pratili? – upita mirno Penn.

– Molim...?

– Pratite li me? Zašto ste jučer slušali moj razgovor?

Male svijetle oči su se suzile. Pred njima su se našla nova piva.

– Mudrac, ha?

– Na izravno pitanje ne bi trebalo biti teško dati izravan odgovor – odgovori Penn.

Ali nije ga dobio.

– Čuo sam riječ i to me ponukalo. Znate kako je, šefe. Čuješ riječ i počneš slušati. To nije zločin...

– Koja je to bila riječ?

– Rosenovići, hrvatsko selo u sektoru Sjever, s onom vješticom ste razgovarali o Rosenovićima...

– Poznajete Rosenoviće? – Penn se trudio da zvuči nezainteresirano, ali nije znao koliko mu je to uspjelo.

Opet provjeravanje.

– Znam Rosenoviće, tamo se vodila paklena bitka. *Ratnik načela*, to sam ja, šefe. Bila je to gadna borba...

– Bili ste u Rosenovićima?

– Selo je bilo odsječeno. Doveli su tenkove, T-54, gadne male stvari. Imali su i staru Staljinovu igračku, višecijevni bacač raketa...

– Bili ste u selu?

– Imali su i topove, haubice. Tamo se odigralo pravo sranje...

– Bili ste tamo?

– Zapravo ne...

– Gdje ste bili?

Pogled je odlutao.

– Nisam ustvari bio *tamo*, samljeli bi me da sam bio. Mi smo bili blizu. Bili smo poslani da stupimo u vezu s našim momcima koji su ostali u šumi. Držali smo otvoreni koridor za njih, kako bi se mogli izvući. Čuli smo na radiju. Čuli smo na radiju kad su se predali, izvjesili stijeg. Bio sam blizu...

– Ali ne stvarno tamo?

– Blizu, prošli tjedan...

– Ušetali ste u sektor Sjever?

– Ne mislite valjda da sam išao podzemnom? Naravno da sam hodao. Posao izviđanja. Tamo je veliko sranje. Izgubili smo dva momka... Te su jebene budale – kukavice. Imali smo dva ranjenika, ali momci nisu htjeli stati zbog njih, pobjegli su. Ne lažem, vidio sam kako su ih ubili. Prerezali su im vratove. Sredili su ih noževima. Ništa nisam mogao učiniti jer su drugi pobjegli...

– Vi možete ući u sektor Sjever?

Čovjek je brzo pio i opet je pucnuo prstima barmenu i gurnuo novčanice na šank.

– Ako znate što radite, a ja znam. Morate znati gdje treba prijeći Kupu, gdje su mine, što ja znam. I uporišta... Tamo ima jedan veliki gad, zapovjednik milicije. On je u selu prijeko puta potoka od Rosenovića. Zove se Milan Stanković. On je to učinio, on je klao. Mogao sam ga 'skinuti' da kreteni nisu pobjegli...

Penn osjeti ubod u trbuhu. Zanjiše se na stolcu. Čvrsto uhvati čašu.

– ... Hej, šefe, znate li gdje je Gornji Karabah? Gdje je to jebeno mjesto?

Penn odgovori:

– Lijevo odavde. Znate one male zemljine kugle kojima djeca oštre olovke, mjesto je otprilike centimetar na lijevo.

– Zajebavate me, šefe...

– Na drugoj strani od Turske.

– Čuo sam da se tamo vodi zgodan mali rat. Čuo sam da traže dobre ljude. Mogao bih i u Južnu Afriku, ona znači sigurnost, ali tamo su svi oni nigeri. Ovdje je sve zajebano...

– Zašto ste me pratili, Hame?

– Tko je dovraga rekao da...

Penn ga prekine.

– Odgovorite na moje pitanje, Ham. Zašto ste me pratili?

Čovjek je splasnuo poput probušena balona. Stajao je pokraj stolca i iz džepa izvadio tanki novčanik. Fotografija u novčaniku pokazivala je mršavu ženicu, brinetu, i žena je držala dijete u svečanoj opravi.

– To je Karen i to je Dawn, moja mala.

– Zašto mene?

– Vi ste prokleti govnar. To ste vi, privatni detektiv.

I onda je priča potekla. Stara fotografija, da. Ona je pobjegla, da. Uzela je dijete, da. Nije u svezi s njom i pi-

sma se vraćaju s naznakom »nepoznata na toj adresi«, da. I on je daleko od kuće i kad se ovo sranje završi, on hoće ljubav svoje žene i svog djeteta, da. Osamljeni dosadni čovječuljak. Htio je da ih nađe, njegovu Karen i Dawn, da... Prije dolaska u *Alpha Security Ltd.* Penn ne bi znao odgovore. No sad je već upoznao dosta bombastičnih čovječuljaka koji se uspinju stubama ureda iznad praonice i pokazuju fotografije žena i djece i žele da ih nađe... Basil mu je rekao kako je tražiti ženu koja je otišla s djetetom vrlo osjetljiva stvar. Basil je rekao da treba biti vrlo oprezan jer bi žena mogla završiti u bolnici... Pogledao je usiljeno ženino lice i djetetovo lice. Uzeo je adresu policijske postaje u Karlovcu, napisao telefonski broj. Rečeno mu je da traži 2. bataljun 110. (karlovačke) brigade, zatim Hama, svi poznaju Hama. Posljednji put pogleda fotografiju i onda je vrati.

– Niste mi rekli kako se zovete, šefe?

Penn je ustao.

– Javit ću vam se, možda.

— Da, vidio sam je...

Bio je to Jovićev uspjeh. Vožnja tramvajem u zapadni dio grada, kroz stare četvrti, zatim kroz stambene blokove novih predgrađa glavnoga grada. Jovićev uspjeh doveo ih je do kraja tramvajske linije, tamo gdje su završavale tračnice. Jović je rekao da su drvene barake koje su koristili građevinski radnici što su gradili posljednji blok zgrada, sada izbjeglički logor. Za Penna je to bilo očajno mjesto. Noću je padala kiša i na ranom jutarnjem suncu blistale su lokve. Cestu do logora vjerojatno je izrovala građevinska vozila. Oprezno je koračao, ali blato se ipak nakupljalo na njegovim čistim cipelama. Djeca koja su tamo stajala bila su previše utučena da bi se igrala loptom, muškarci su samo stajali i gledali ih kako dolaze. Vidio je male vrtove ukradene kršu oko logora, oko ograde posađeno je grmlje, sve u jadnom naporu kako bi se od izbjegličkog logora načinio dom. U barakama su živjeli u zajednicama. Ušli su unutra, u mračni hodnik, i unijeli još više prljave vode i blata nego što su to već drugi učinili. Muškarci su čekali u redu na umivaonike u praonici, žene su stajale u redu za zahod. Jović je rekao ime i čekali su dok ih natmureni čovjek nije uveo u hladnu i malu sobu.

— Rano ujutro sam nosila hranu u podrum Franjine i Ivanine kuće. Bombardiranje je na trenutak prestalo i mogla sam odnijeti hranu. Ranjenicima smo mogli dati samo kruha i on je bio star. I još dok sam bila u podrumu,

bomardiranje je ponovno počelo i nisam mogla otići. Bila sam u podrumu kad je selo palo, kad su došli partizani...

Zvala se Silvija. Dijelila je tu sobicu drvenih zidova s mužem koji je ležao na postelji ugaslih očiju i Silvija je rekla da je sada dijabetičar. Tu su bila i dva dječaka kojima je bilo, kako je rekla, deset i sedam godina i stariji dječak se stalno trzao, a mlađi je sjedio u majčinu krilu i nije se htio odvajati od nje. Penn je ocijenio da je blizu živčanog sloma i pitao se je li gore sada ili je bilo gore dok su se vodile borbe za selo. Pušila je cigaretu za cigaretom.

– Ona je došla s mladićem iz Australije i nije ga htjela ostaviti. Svi su joj govorili kako nije sigurno ostati u Rosenovićima, ali nikoga nije slušala. Možda je razumijem jer je moj najstariji sin bio s borcima i ja nisam htjela napustiti selo. Ne mogu reći je li doista shvaćala koliko je bilo opasno, ali nije htjela otići. Rano u četvrtak ujutro došla sam u podrum s kruhom. Moj je sin bio u podrumu...

Jović mu je tiho preveo što je rekla. Penn je brzo pisao u svoju bilježnicu. Bio je ponižen. Ona je izgubila dom i izgubila je budućnost i um joj je bio pomućen i lakomo je uvlačila dim filter cigareta i na pola popušenu cigaretu gasila u staroj limenki. Rekla je kako je bila tajnica direktora željezničke postaje u Karlovcu.

– Ona je sama, prethodne večeri dok se još pucalo, došla u crkvu gdje smo se krili i uzela je donje rublje koje smo istrgali za zavoje i rekli smo joj kako je opasno da ostane s ranjenicima. Nije nas poslušala, u mjesec dana koliko sam je poznavala, koliko je bila u selu, nikad nije *poslušala*. Kad sam došla u podrum, previjala je ranu mojem sinu. I sad je vidim. Taj prizor nikad nije daleko od mene. Vidim ga svake noći, a dogodilo se prije gotovo godinu i pol. Nikad ga neću zaboraviti. Moj ju je sin držao za ručni zglob. Pokušavala mu je previti ranu na trbuhu ali on zbog jakih bolova nije mogao biti miran i zato se zavoj stalno micao. Vidim to jer je u podrumu gorjela mala svijeća. Moj sin ju je držao za ručni zglob dok ga je pokušavala previti i vidjela sam njegovu ljubav prema njoj

Svi su je gledali s mjesta na kojima su ležali, svi su je gledali i svi su je voljeli...

Mislio je na Maryinu priču i na bol.

– Znala sam da se selo ne može još dugo održati i previše se pucalo da bih se mogla vratiti u crkvu. Pomislila sam kako bih možda bila od koristi ako ostanem u podrumu i mislila sam kako bih mogla pomoći partizanskim vojnicima otpremiti ranjene kad selo padne. Mislila sam da će htjeti pomoć pri nošenju ranjenih dječaka do bolničkih kola kako bi ih odveli u bolnicu u Glinu. U podrum su došli u četvrtak popodne i to nisu bili vojnici. Muškarci koji su došli bili su iz Salike, to je srpsko selo preko potoka od Rosenovića. Sve sam ih poznavala. Prvi koji je ušao bio je poštar iz Salike i odmah iza njega ušao je grobar i zatim i drvodjelac koji nam je napravio stolce za kuhinju. Bili su okrutni prema nama. Većinu ranjenika su udarali. Vikali su na njih da ustanu a nijedan od njih nije mogao ustati i oni su se derali na njih jer nisu mogli ustati. Ona im je uzvraćala, mislim da nisu razumjeli njezin jezik, ali vidjela sam je kako udara poštara kad je ovaj nogom udario jednog od ranjenika. Mislila sam da je se boje, mislila sam da ne znaju što bi s njom učinili. Izveli su nas po stubama, van iz podruma i ona je natjerala poštara Branka i drvodjelca Milu i grobara Stevu da joj pomognu iznijeti ranjenike po stubama. On je bio u vrtu Franjine i Ivanine kuće...

Kušao je kavu, osjećao je toplinu Maryne kuhinje, slušao bolne priče. Otjerao je tu sliku.

– Sramim se jer nisam imala njezinu snagu. Prijetili su mi puškom, rekli su mi kako ne smijem pomoći. Ja sam posljednja izišla iz podruma. On je stajao u vrtu. Nisu znali što da rade, on je trebao odlučiti što će. Neki od boraca su klečali, a neki su ležali na travi u vrtu, a ona je dvojicu pridržavala uspravno i cijelo je vrijeme vikala na njega i on joj je prišao i udario je puščanom cijevi, ali ona je i dalje vikala. Ne mogu reći da mi je bio prijatelj, ali poznavala sam ga dobro i bilo je dana kad bih prihvatila vožnju do Turnja gdje je radio i odande bih uzela autobus

za Karlovac. Ona nije vikala na njega moleći, vikala je bijesno. Trebala sam joj reći da ne viče na njega, ali ona me ionako ne bi slušala... Postavili su ih u red. Neki su mogli hodati, a neke su nosili i ona je pomagala dvojici. Odveli su ih stazom do sela, na trg gdje su bili kavana i trgovina i škola. Odveli su ih pokraj škole cestom što je vodila u polja. On im je dao upute, odveli su ih cestom jer je tako zapovjedio Milan Stanković...

– Što se dogodilo Dorrie Mowat?

Gledao ju je. Niz lice su joj curile suze. Šake je čvrsto stezala i on pomisli kako bi ga mogla udariti. Znao je da ponovno otvara ranu. Shvaćao je zašto se stidi. Njoj su dopustili da ostane u vrtu seljačke kuće. Vidjela je leđa svoga sina, vidjela ga je kako ide ili ga nose ili mu pomažu, i vidjela je kako se između dvojice ranjenika kojima je pomagala, klati glava Dorrie, vidjela je puške i noževe i znala je. Njezine riječe sručile su se na Penna poput bujice.

– Vidjela sam ih sve do Katičine kuće. Poslije Katičine kuće cesta zaokreće. Kad su prošli Katičinu kuću, više ih nisam mogla vidjeti.

On je odlučno upitao:

– Tko ih je ubio, tko je ubio vašega sina i Dorrie Mowat i njezina mladića?

Jović odgovori:

– Rekla vam je, vidjela ih je samo do staričine kuće. Ne zna što se dogodilo nakon što su prošli kuću. Rekla vam je da je Milan Stanković zapovjedio da ih odvedu cestom pokraj staričine kuće, prema poljima. Rekla vam je što je znala...

– Ali ona nije vidjela kako ih ubijaju?

Jovićevim licem razlije se gorčina.

– Pokopala je sina prije četiri dana. Zar ne možete shvatiti što su ti ljudi pretrpjeli i što ponovno trpe dajući vam podatke za vaš izvještaj? Da, nije vidjela kako ih ubijaju.

U sobi zavlada tišina. Muž nije govorio, ležao je na leđima, poražen. Djeca su se držala za majku. Žena, Silvija, gledala je u Penna natečenim očima.

Jović je rekao:

– Ona ne razumije zašto je važno tko ih je ubio, tko ih je zaklao. Kaže da je Katica bila u svojoj kući kad je selo palo. Zna da je prethodnoga dana Katičin muž izašao u vrt i da ga je pogodio snajper. Zna da je Katica bila u svojoj kući s tijelom svoga muža. Zna da Katica nije otišla iz sela zajedno s drugima koji su preživjeli. Otad nije vidjela Katicu... Je li ikoga briga što se njima dogodilo ili tko je to učinio, je li *ikome* stalo?

Kruto je rekao:

– Zahvalite joj na vremenu koje nam je posvetila...

– Kaže da joj je ionako samo vrijeme ostalo. Kaže, i kaže da to svi govore, kako je mlada žena bila anđeo...

Posrćući je izašao iz sobe i niz hodnik. Probio se kroz red muškaraca i žena ispred praonice. Između nogu sporo je gmizao žohar, već izudaran, da bi ga dokrajčilo jedno golo stopalo. Vidio je sluz ubijene životinje. Žohar je zaboravljen, stopala su dalje koračala pokraj njega. Vidio je sebe, beznačajno stvorenje nestalo iz sjećanja... ali Dorrie se sjećaju... Mogao je napisati izvještaj, uljepšati ga zbog dojma, uzeti novac, biti zgnječeno, sluzavo stvorenje. Možda se čovjeku u životu pruža jedna prilika... Penn se osjećao poniženim... Brzo je išao van iz logora, prema tramvaju koji je čekao na posljednjoj postaji, i Jović je morao trčati da bi držao korak s njim.

Vratila se iz kupovine.

Pustila je vrpcu na telefonskoj tajnici i našla poruku o datumu održavanja sljedećeg sastanka jugoistočnog ogranka fonda *Spasite djecu* i upit jesu li slobodni veliki vrtovi za vrtnu zabavu u Whitsunu u korist istraživanja leukemije, i poruku tajnice koja je radila dvaput na tjedan kako ujutro neće moći doći jer ima gripu. Pustila je vrpcu da se vrti. Nije čula glas. Odrješita, čvrsta glasa nije bilo na vrpci.

Psi su grebli na kuhinjskim vratima.

Pustila ih je unutra i oni su veselo skočili na nju.

Možda je to bila glupost. Možda nije imala pravo zna ti. Možda mrtve treba ostaviti da počivaju. Dosad je već četiri put zvala broj hotela u Zagrebu, četiri je put, sve ljuća, ostavljala poruku i četiri puta, sve osamljenija, na poruku nije dobila odgovor.

Ostavila je torbu na kuhinjskom stolu. Uzela je pseće uzice što su visjele iza vrata.

Mary je išla s psima kroz selo.

Hodala je po travi što se sušila. Idući tjedan odnije će cvijeće s groba. Položila je kaput na travu i sjela na njeg. Idući će tjedan donijeti još cvijeća. Psi su se igrali komadom drva ležeći pokraj nje i grizli su ga i pljuvali ko madiće. Čula je sebe, svoje riječi, kako mirno izgovara da uživa *pobjeđivati* i pitala se što je on mislio o takvoj glu posti. Čula je sebe, svoj glas, kako govori da je njezina ki bila *grozna mlada žena* i pitala se kako je on primio ta kvu izdaju.

S njim je podijelila svoje tajne, svoje tajne predala je Pennu, jadnom privatnom detektivčiću, otvorila mu se glupo i izdajnički.

– Ni za što, Dorrie, trebala sam ti dopustiti da mirno počivaš...

*

Išao je za Jovićem.

Jović mu je pokazivao velike njemačke automobile što su jurili cestom i rekao da pripadaju novoj gangste skoj eliti. Jović je rekao da je zemlja truļa i da se profiteri hrane lešinama... I svakih nekoliko minuta Jović bi za stao, pružio ruku po novac za telefon i nestao u kafiću i onda bi se vratio i ništa ne bi objašnjavao...

Svaki put kad bi ga ostavio na pločniku, on bi zurio oko sebe. Grad je bio opušten. Rat je zaboravljen, zatrpan i skriven iza crte prekida vatre udaljene trideset minuta vožnje.

Nikad prije Zagreba nije vidio tramvaj, štropotavo gegavo čudovište s bučnim sirenama kojim je najavljivalo

svoj dolazak, s putnicima što su visjeli na rukohvatima i blistavim tračnicama što su se probijale kroz istrošen i uglačan pločnik.

Promatrao je prodavača cvijeća.

... Jović mu je pokazao veliki okrugli trg. Bio je to Trg žrtava fašizma, a sada je postao Trg hrvatskih velikana... Jović mu je pokazao Povijesni muzej zatvoren na neodređeno vrijeme zbog preuređenja... Jović ga je odveo u dvorište iza zgrade i u dvorištu su među korovom stajali kipovi iz bivšega režima u staljinističkoj bronci i Jović je rekao da će kipovi biti izrezani i rastaljeni, uništeni kao politički neispravni... Jović je rekao da se za novu nacionalnost mora napisati nova povijest, rekao je to i podrugljivo se nacerio. Jović ga je doveo u turistički ured i tamo nije bilo novih gradskih vodiča; stari su povučeni radi uništenja, a novima još ni znaka.

Novi kafić, još novca za telefon, Penn je čekao vani.

Ponovno je počela padati kiša.

Umjetnik je rekao:

– Nema podataka o tome da je izašla. Postoji baza podataka za izbjeglice koji su napustili okupirano područje i ona nije u njoj. Vodi se kao nestala. Ta je mali podatak. To je Katica Dubelj, stara osamdeset četiri godine. Imala je osamdeset tri kad su Rosenovići pali. Na sastancima za vezu za vezu raspravljalo se o tome je li otad umrla; da je njezino tijelo vraćeno zbog ukopa, moralo bi proći kroz Turanj u pratnji UNHCR-a. Žao mi je, ali nema je u bazi podataka... Ima nekoliko starih ljudi koji još žive tamo daleko, možda u šumama, možda ih toleriraju. Ona je izvan našega domašaja, živa ili mrtva. To je kraj puta, g. Penn. Mislim da biste trebali biti zadovoljni. Upoznali ste se s posljednjim tjednima i posljednjim danima života Alice Mowat. Izmaklo vam je samo nekoliko minuta... zadovoljavajuće, zar ne? Hoćete li da vam rezerviram let?

Penn je rekao kako želi biti sam.

– Da po novac dođem večreas ili ujutro prije vašeg odlaska?

Penn je izvadio novčanik. Izbrojao je novčanice. Ame-ričke dolare. Uzeo je potvrdu potpisanu na komadu papi-ra istrgnutom iz Jovićeve bilježnice.

– Mislim da smo posao dobro obavili, mislim da ćete napisati dobar izvještaj.

Penn mu stisne ruku.

– Mislim da ćete nas idući tjedan već zaboraviti, g. Penn. Nas i naše probleme lako je zaboraviti...

Penn nije imao šalu za Jovića i vidio je kako se čovjek iznenadio. Na trenutak je povjerovao kako je najzad po-kolebao umjetnika. Nema brbljanja, nema smijeha, nema zahvale, kao da za to nije imao vremena. Jović je bio zbu-njen, ali i ponosan. Jović ne bi znao puzati, mislio je; pre-šao je ulicu spretno izbjegavajući automobile i izgubio se među pješacima na drugoj stani, nijednom se ne osvrnuvši.

On je završio ili nije ni počeo. Je li završio ili nije ni počeo, o tome tek mora odlučiti... padala je slaba kiša i prašinu s automobila donijela i na njegov sako. Propustio je dvojicu mladića što su prebacivali težinu s jedne štake na drugu, ratni invalidi. On je bio uljez. Ugurao se u nji-hove živote, u život grada, u živote izbjegličkih logora. Na Pennu je bila odluka hoće li završiti ili još nije ni počeo. Ona je imala sve, a on nije imao ništa. Ona je imala po-vlastice i prednosti i zloupotrijebila ih je. Mogla je ići na fakultet, ali nije htjela. Da ju je sreo, u lice bi joj rekao da je »mala sebična kuja«. Imala je sve dok on nije imao ni-šta, bila je *slobodna*, a on to nikad nije bio. I nešto ga je upozoravalo da se drži na sigurnoj udaljenosti. Ali, on je silom upao u život Dorrie Mowat.

– Rekao sam ti, a ti me nisi slušala...

Charles je režao i prosipao džin iz čaše.

– Rekao sam ti da samo bacaš novac, ali ti me nisi htjela slušati.

– Samo sam htjela znati...

Mary je hodala predsobljem, u krug kao zvijer u ka-vezu i pušila što je za nju bila novina.

– Nemam li pravo znati?

– To je opsesija i ona će te slomiti.

– Kažem ti, on nije bio prevarant. Bio je pristojan i pun razumijevanja...

– Prokleti g. Penn, uzeo je moj novac i tebe je dobro izigrao. Vratit će se kad bude spreman. Kad se bude vratio podnijet će račun i izvještaj koji će biti obično sranje. To su prljavi tipovi i ti si ih odlučila uplesti u priču.

– Oprosti... kako si proveo dan?

– Prokleto grozno.

– Mogao me nazvati, mogao je razgovarati sa mnom. Oprosti...

Pošla je u kuhinju i počela pripremati večeru. Najviše je boljelo to što je mislila da je g. Pennu stalo.

Novinari su zauzeli hotel.

Penn je, tužan, sjedio u baru i pio svoje četvrto ili možda peto pivo.

Hotel je okupirao cirkus.

Penn je slušao i promatrao.

Bilo je vrijeme sastanka onih iz Sarajeva i iz Viteza i iz Mostara. Grlili su se i ljubili i hotelski poslužitelj se samio pod teretom kutija s opremom. Sjedio je podalje od njih, slušao i rukom navlačio kravatu; na cirkuskoj predstavi nema kravata, ni sakoa ni izglačanih hlača, nema ulaštenih cipela.

Penn je slušao jer se razgovaralo o tome kako preživjeti.

Preživjeti je značilo platiti zavarivaču u Sarajevu da pojačanu šasiju landrovera montira strane otporne na šrapnele: »Dohvatila bi me komadina od 81-milimetarskog.« Preživjeti je značilo ne ići u Srebrenicu pješice: »Ovo mjesto, lako ostaviš kosti, nije vrijedno nevolja.« Preživjeti je značilo smijati se luđaku u Sarajevu koji je vodio kravu preko piste zračne luke pod mecima snajpera: »Prokleto najbolje mlijeko u gradu.« Preživjeti je zna-

čilo nakon bombardiranja otići u mrtvačnicu u Mostaru. »Imao je oko dvanaest godina, dobio je nove tenisice i one su izvirivale ispod pokrivača. Tenisice su se našle na naslovnicama svih novina.« Za Penna koji je slušao, oni su preživljavanje učinili mogućim.

Došli su u grad na vjenčanje. Za trideset šest sati se vraćaju u Sarajevo, Vitez i Mostar.

On mora odlučiti je li završio ili još nije ni počeo. Činilo mu se kako se njezina sloboda smije, i taj smijeh bezobrazno glasan, zvonio je u tišini. Plesala je pred njim, divlja, stvorenje iz šume njegova djetinjstva, izazivajući ga da je prati tamo kamo ga je vodila. On nikad nije bio *slobodan*, zar ne? Prokleto sačinjen, prokleto uhvaćen u stupicu. Dužnost, stabilnost, disciplina, obveza bili su Pennovi bogovi. A ona kao da nikad nije bila poražena, čak ni u smrti... a on kao da nikad nije uspio, ni u životu. Nije upoznao slobodu, nikad je neće upoznati osim ako ne pođe za njom... Osjećao je to kao bol. Popio je pivo.

Penn je izašao iz hotela da bi hodao, razmišljao.

Sjedio je u kuhinji i pripasivao pojas na kojem je visjela navlaka za pištolj.

Drvodjelac Milo nagnuo se pokraj stola i skinuo cipele i navukao svoje stare čizme i čuo je ženin uzdah jer je s čizama na pod koji je netom oprala, padalo osušeno blato.

Pošao je do hladnjaka i uzeo jabuku i stavio je u džep svoga teškog kaputa. Bio je to dobar hladnjak, najbolji koji se u Zagrebu mogao kupiti, ali su mu vrata uvijek bila otvorena jer je naučio da zatvoriti vrata znači pustiti da se na unutarnjim zidovima nakuplja plijesan. U Saliki nije bilo struje. Prošlo je već godinu i pol dana otkad je drvodjelac dvaput s tačkama otišao preko rijeke i vratio se s hladnjakom iz Franjine i Ivanine kuhinje i televizorom iz kuće iza trgovine u Rosenovićima. Oboje je izgledalo dobro u drvodjelčevu domu i uvijek je vikao na ženu kad bi rekla da su beskorisni jer u Saliki nema struje.

S pištoljem za pojasom i jabukom u džepu, skinuo je fenjer s police iznad sudopera. Više se nije mogao koristi

u baterijskom svjetiljkom jer su se baterije istrošile. Upalio je fenjer i u starim čizmama prešao kuhinju ostavivši na podu još više blata. Izašao je u noć. Otišao je do štaglja i sa zida skinuo oštru pilu i veliku motku i čekić.

Prošao je pokraj kuće ravnatelja škole gdje je gorjelo slabo svjetlo, i sagnuo se, i našao kamen na cesti, i snažno ga bacio na kuću. Prošao je pokraj svećenikove kuće, stare budale, i pokraj kuće grobara Steve i pozvao ga, i otišao do kuće poštara Branka.

Blizu mosta je zavikao. Na mostu su stražarili mladići i bilo je bolje javiti se. Vikao je svoje ime u noć. Svjetlost ga preplavi, a iza nje je bio mrak. Te noći nije bilo mjesečine i nije mogao vidjeti ruševine sela niti drveća iza njega niti obrise planine na nebu. Krenuo je u noć s pištoljem, pilom i alatom da bi ugodio Milanu Stankoviću. Na mostu su dobri momci, srdačno se se smijali kad mu je prišao i maknuli su ogradu od bodljikave žice da bi mogao na most... Milana Stankovića smatrao je najboljim čovjekom u Saliki. Nije volio gledati ono što je sad već gledao svaki dan: tmurno, neprijateljsko i hladno lice najboljeg čovjeka što ga je poznavao. Milan je tog jutra rekao kako se Evica žalila zbog stola u kuhinji. Bio je star i ljepilo je otpalo, a površina mu je bila tako hrapava da se nije dala očistiti. U ruševinama je bilo dobrih dasaka... Dok je koračao cestom prema Rosenovićima oko njega je puhao vjetar i padala je slaba kiša i jedanput se spotaknuo i zamalo pao jer je gledao iza ruba svjetlosti koju je bacao fenjer i nije vidio duboke rupe koje su načinili džipovi kad su došli iskopavati... Nije razumio to novo raspoloženje Milana Stankovića. Drvodjelac je mislio da će vratiti osmijeh na Milanovo lice ako mu daruje novi kuhinjski stol. Na rubu svjetlosti ugleda mačku kako bježi gotovo puzeći i snažno baci kamen u njezin izgladnjeli trbuh... Nitko u selu nije htio poći s drvodjelcem u Rosenoviće po noći, usrani strašljivci, ali on će nakupiti dosta [illegible] dasaka i vratiti se i još raditi do zore; onda će malo odspavati i opet preko dana raditi tako da stol bude gotov do iduće večeri.

Drvodjelac je tvrdio kako se ničega ne boji.

Stigao je do sela.

Gore na brežuljku, na drvetu je sjedila sova. Mnogo puta se vratio u selo, ali nikad s Milanom. Daske neće naći na trgu ni u trgovini ni u kavani jer je tamo bio stožer ustaša i tamo se najžešće pucalo. Vratio se po televizor i po hladnjak, i da drugima pomogne prikupiti napuštenu stoku, i vratio se da bi pobio napuštene pse i među ruševinama tražio skriveni nakit, i vratio se s onima što su gledali iskopavanje. Milan se nikad nije vraćao. Na krovu crkve bilo je dobrih dasaka, ali spaljene su pale, a druge su bile previsoko i nije ih mogao dosegnuti. Seoska kuća s *podrumom* nije bila spaljena, ali je bila razorena dinamitom i daske su ležale ispod žbuke i kamenja. Milan je uvijek nalazio izgovor da se ne vrati u Rosenoviće.

Stajao je na trgu. Hladan istočni vjetar udarao ga je po licu. Svjetlost je dopirala do razorenih kuća. Drvodjelac je mogao vidjeti *cestu* kojom su išli s ranjenicima. Nije se bojao mraka. Mislio je da zna u kojoj će kući naći osušene daske. Dalje od trga, duž *ceste*. On je tvorio zaštitnicu, gurao ih je, tjerao. Bila je to cesta kojom je iza njih išao buldožer. Nije se bojao mraka, ali tišinu je prekidalo njegovo disanje i odjek njegovih koraka i drvodjelac je zadrhtao, osjećajući hladnoću vjetra. Pred njim, dokle je dopirala svjetlost, nalazila su se srušena dvorišna vrata, za tim mračna praznina *polja*. Kroz ta su ih vrata odveli, a iza njih je išao buldožer i buldožer je srušio vrata. Nedaleko polja, tamo gdje je cesta skretala, nalazila se mala kuća koja nije bila srušena. Možda je to bio poštar Branko, ili možda grobar Stevo jer su obojica tvrdili da su ubili starog ustaškoga gada. Sjećao se odraza lica stare ustaške kuje na oknu dok ih je tjerao da idu brže i sjećao se lica djevojke. Bila je to tek obična šupa. Drvodjelac se kleo da ni svinje ne bi stavio u kuću starog gada i stare kuje, ali šupa je tamo stajala od vremena kad se rodio i drvo je sigurno bilo dobro, dovoljno suho. Pred očima su mu se miješala lica stare kuje na prozoru i djevojke. Gurne vrata i ona zaškripe.

Svjetlo fenjera obasja sobu. Smrdjela je po vlazi. Bila je zagušljiva i mala i u kutu spazi vreće složene za spavanje. Mjesto nije bilo ni za svinje, ni za stoku. Morao je brzo raditi jer je ulje u fenjeru bilo loše i brže je izgaralo od dobroga ulja, ali ono se više nije moglo nabaviti. Skidao je sa zida široke daske, najbolje i najsuše drvo. Pritom si je pomagao željeznom motkom, a kliještima je skidao čavle kojima su daske bile pričvršćene. Okruživao ga je oblak prašine od žbuke. Često je mislio na djevojku. Djevojci se to nije trebalo dogoditi. Mogla je otići s drugim ženama. Poštar je Branko pokušao djevojku odvojiti od dvojice ranjenika, pokušao ju je spasiti, ali ona se borila s njim i ozlijedila ga. Prašina mu začepi nos. Kad je oslobodio široke daske, počeo je udarati žbuku na stropu i ona je padala po njemu. Daske su bile dobre. Htio je dvije daske dovoljne visine za noge stola koji će darovati Milanu. Željeznom šipkom načinio je mjesta za pilu...

Onda osjeti udarac.

Okrene se u sivoj prašini.

Ugleda izborani, crni lik, fenjer koji je kapao i podignuti štap.

Od udarca su mu zasuzile oči i vid se zamutio.

Dohvati štap i uspije ga oteti.

Na licu osjeti pandže. Paranje noktiju, bol kao da ga reže britva.

Naborani crni lik je nestao u sivo bijeloj izmaglici sobe, nestao u mraku vrata.

Dotetura do vrata. Izvuče pištolj iz navlake. Posvuda je vladala grobna tišina. Pucao je na cestu i buka ispaljenih metaka odzvanjala mu je u ušima. Nije imao cilja. Nije znao kuda pucati. Isprazni šaržer pištolja i potrči. Iza sebe je ostavio pilu i željeznu motku i čekić i fenjer koji je sad već jedva tinjao. Trčao je cestom, upadao u rupe pune kišnice i pretrčao trg. Dahćući je stigao do mosta i doviknuo stražarima svoje ime kako ne bi pucali na njega. Slušao ih je kako se uplašeni skrivaju iza vreća pijeska i opet su u njega uperili baterije koje su mu je osvijetlile

lice. Obrisao je obraze. Nje znao što da kaže mladićima koji su čuvali most preko potoka. Vlastita krv obojila mu je dlanove.

Je li završio ili još nije počeo?

Penn je sjedio na klupi u parku okružen tamom. Penn je mislio kako je donio odluku.

Ići do kraja bilo je pravilo njegova oca. Učiniti to dobro, bilo je pravilo njegove majke. Na klupi u Zagrebu, dok se na otvorenom, pod reflektorima igrala košarka, mislio je na njih. Njegov otac, vidio ga je s lulom među zubima, rekao bi kako je uzeo novac i ako nije htio čitavo to sranje, nije trebao uzeti novac. Njegova majka, pognute glave i napućenih usana i brišući ruke, rekla bi mu kako je preuzeo obvezu, ali da bude oprezan.

Kad je učio za ispite koji su ga izvukli iz sela, ponukan svojim profesorom iz povijesti koji mu je pomagao ispunjavati obrasce, poslao je molbu za činovnički posao u upravi. Sada se vraćao u prošlost tražeći pomoć. Primili su ga u Ministarstvo unutarnjih poslova. Pitao se kako bi reagirali u Ministarstvu unutarnjih poslova na njegovo pitanje je li završio ili još nije ni počeo. Radio je s papirima, gurao je papire, ispisivao je papire za zatvorenički odjel Ministarstva. Oni bi rekli, oni koji su s njim radili u uredu, koji još uvijek tamo rade, da je *završio*. Pet sati, stari, vrijeme je za odlazak, uvijek završavamo u pet sati, stari. Jedan dan je duže ostao, a održavao se hitni sastanak Ministarstva i Službe sigurnosti i neki pomoćnik podtajnika jurio je praznim hodnicima u potrazi za nekim tko bi im donosio dosjee, i našao Billa Penna, činovnika. Pola noći je jurio dolje, u podrum i natrag na treći kat s dosjeima koji su im trebali. Donio im je i kavu. Otišao je kupiti i sendviče. Donosio je dosjee i kavu i sendviče kad su im se već glave od umora spustile do koljena i tjedan dana poslije došla je ponuda za posao činovnika u Knjižnici u Curzon Streetu, zatim u Gower Streetu. U Knjižnici Petice rekli bi da je *završio*. U Odjelu F obrađivao je »subverzivno ponašanje«. U Odjelu A kao »čuvar

Momci iz Odjela F i momci iz Odjela A rekli bi da je *završio*, i imali bi prokleto pravo. Momci iz Odjela F i Odjela A navodili bi što su naučili na obuci, procjenjivali pomoć, računali prekovremene dane.

Ali ovo nije obuka i pomoći neće biti... Penn je morao odlučiti.

Imao je obvezu i bit će oprezan.

Učinit će to za nju, za Dorrie, ne za Mary Braddock u Manor Houseu, niti za Basila i one seronje u *Alpha Securityu*, niti za prokletog Arnolda Brownea koji nije pomaknuo prstom kad mu je pomoć trebala, niti za svoju Jane i svoga Toma i plaćanje hipoteke za krov nad njihovim glavama, nego iz ljubavi prema Dorrie... Imao je njezine fotografije. Fotografije su bile u unutarnjem džepu sakoa, suhe, sigurne, u njegovoj blizini. Mislio je kako najviše na svijetu želi podijeliti ljubav prema Dorrie. Vidio je lice voljeno, lice nestašno, iskričavo, tvrdoglavo, hrabro, lice koje je istrunulo pa izvučeno iz zemlje, lice koje su ranili nož, udarci i metak iz pištolja...

Sve ostalo bilo je sranje...

Činilo mu se kako ga zove. Kako je mora pratiti. Znao je da hoće njezinu ljubav, sigurnost, više nego što je ikada želio u životu. Čeznuo je za njezinom slobodom. Činilo mu se kako čuje njezin smijeh koji ga izaziva.

Nije *završio* jer još nije ni počeo.

Ham ga je vidio kako ulazi. Zatim se osvrnuo okolo, provjeravajući stolove, tražeći nekoga.

– Hej, šefe, čudno da vas vidim u ovoj rupi.

Ham je najčešće večerao sam. Nije podnosio sranje što su ga davali u policijskoj postaji. Skoro svaku večer pitao je momke hoće li s njim u grad i oni su uvijek našli razloga da ne idu. Jeo je sam u kavani na uglu Križanićeve, u starom gradu. Gurnuo je stolac nasuprot.

– Što vas dovodi ovamo, u sunčani Karlovac?

– Htjeli ste da malo tragam za vas. Da vam pronađem ženu i dijete. Učinit ću to.

Ham brzo reče:

– Ne mogu mnogo platiti...

– Učinit ću to besplatno.

Ham odgovori, iznenada sumnjičav:

– Ne treba meni ničija usrana milostinja. U čemu je stvar, šefe?

– Za uslugu.

– Kakvu?

– Rekli ste da ste bili u sektoru Sjever. Želim plan puta. Želim znati gdje mogu ići, a gdje ne. To je moja plaća

Ham se prenerazi:

– To je prokleto blesava priča...

– Ne tražim plaću za posao što ću ga obaviti za vas, ali zauzvrat mi dajte plan puta tako da mogu otići u Rosenoviće.

Ham odgovori:

– Nećete da vas pratim...

– Želim plan kako bih mogao ići sam.

Na svakoj kutiji bila je ista poruka na nekoliko jezika. Kutije su bile naslagane sve do stropa. Hrana za djecu – dar njemačkoga naroda. Tjestenina (različitih oblika) – dar talijanskoga naroda. Lijekovi (prenatalni/postnatalni) – dar nizozemskoga naroda. Riža – dar naroda Sjedinjenih Američkih Država. Šatori (s dekama) – dar Ujedinjenoga Kraljevstva. Najveći odjeljak s kutijama označen je kao pokretna operacijska dvorana – dar švedskoga naroda – i u kutijama je bilo cigareta i alkohola i soje i bolničkih lijekova. Penn je išao hodnikom između kutija što su ispunjavale hangar. Čitao je svaku oznaku. Mislio je na plakate što ih je vidio kod kuće i na radio-poruke. Mislio je na djecu što su stajala u High Streetu, gdje je živio, i zveckala limenkama za skupljanje pomoći i mislio je na žene koje su plele toplu odjeću za izbjeglice i mislio je kako je posao prljav. Nije došao u hangar zbog hrane, lijekova, cigareta ili alkohola. Plaćenik ga je doveo jer je tu mogao kupiti pištolj.

Sve se može kupiti, rekli su Pennu.

U hangaru je mogao kupiti sve za što je imao novca.

Ham ga je doveo iz starog dijela Karlovca, preko novoga dijela grada i putem je vidio oštećenja izazvana granatiranjem, zatim su prešli rijeku Kupu i uputili se u industrijsku četvrt. Bio je to mrtav grad. Iz dimnjaka se nije vidio dim, nitko s kamionima nije odvozio gotovu robu. Grad je umro jer se nalazio na crti bojišnice. Izvan han-

gara bilo je parkirano 5 BMW-a i jedna *alfa*. Golemi čovjek brzo je izašao kroz vrata hangara i, prije nego je ugledao Hama, pogled mu je bio neprijateljski, zastrašujući.

Uredski se prostor nalazio na drugom kraju hodnika, između kutija i drvenih saduka. Ham je rekao kako mora imati pištolj. Ham je rekao kako je ići u sektor Sjever bez pištolja bilo isto kao hodati okolo gol. Ham je rekao kako bi trebao spakirati pištolj prije nego spakira pastu za zube. U uredskom odjeljku na kraju hangara bila su trojica muškaraca. Ljuljali su se na stolcima i po zraku je lelujao dim cigarete, i jedan je slušao na telefonu, drugi je govorio mjesnim narječjem u mobitel, i svi su bili u trapericama i kožnatim jaknama kao da im je to uniforma. Svi su imali manje od trideset godina. Penn je stajao podalje, na vratima. Sva trojica nemarno su se rukovala s Hamom, ali samo je on pokazivao oduševljenje. Pennu se činilo da ga gledaju kao pseće govno na pločniku.

Kakav pištolj hoće? Penn je slegnuo ramenima, kao da bi mu oni trebali reći što nude i veliki čovjek koji nije razgovarao telefonom glasno se nasmijao. Govorio je dobrim engleskim. Može dobiti tenk T-54 (ruski), može dobiti 120-milimetarsku haubicu (američku), može dobiti bacač raketa RPG-7 (ruski), može dobiti *stinger* zemlja-zrak (američki), ako može platiti... Podrugljivi smijeh je oslabio... Može dobiti automatski pištolj *heckler and koch* ili strojnicu *uzi*, ako može platiti... Oči su ga promatrale. Ham mu je rekao da tamo gdje idu, svaki muškarac zna sve o vatrenom oružju, to je dio njihove kulture, slušaju o tome od kolijevke pa do groba. Penn se osjećao kao idiot. Znao je rastaviti i očistiti i ponovno sastaviti sačmaricu jer je to upotrebljavao na poljima i u šumama farme na kojoj je njegov otac vozio traktor. Sad se osjećao nepriličnio. Penn je znao rastaviti, očistiti i ponovno sastaviti automatski pištolj *browning* 9 mm jer su mu to pokazali na dvodnevnoj obuci o vatrenom oružju organiziranoj za novopridošle u Odjelu A. Prošlo je četrnaest godina otkad je ubio goluba sačmaricom i sedam je prošlo od dvodnevne obuke. Pitao je imaju li automatski pištolj *browning* 9

m. Veliki čovjek zavrtio je stolac. Telefonska slušalica je puštena i mobitel isključen. Činilo mu se da ga svlače pogledom. Veliki čovjek je iz džepa izvukao ključeve koji u visjeli na tankom lancu na pojasu, nagnuo se i otključao visoki zidni sef. Po stolu je nabacao pištolje, revolvere, s kratkom i dugom cijevi, sa ili bez prigušivača, are i nove. Penn je odmah prepoznao automatski pištolj *rowning* 9 mm bez prigušivača. Veliki ga je gurnuo prema njemu kao da je igračka. On ga podigne sa stola i uzme u ruku. Čudno se osjećao držeći ga i trudio se da to ne pokaže. Koliko streljiva? Na dvodnevnoj obuci ispalio je etiri šaržera. Rekao je da hoće pedeset šaržera. To je pet izazvalo ruganje.

Dvjesto američkih dolara za automatski pištolj *browning* 9 mm, sto američkih dolara za streljivo.

I devedeset pet američkih dolara za svaku od četiri zetne granate RG-42 za koje je Ham rekao da ih mora mati.

I petnaest dolara za maslinastozelenu naprtnjaču na-enu na podu, među smećem.

I deset američkih dolara za pojas, čuturu i nož.

I pet dolara za čizme.

Penn iz novčanika izvadi američke dolare. Veliki čo-jek je rekao da će mu dati popust i popust je iznosio pet olara. Penn se nije nasmijao. Penn mu je dao četiristo vadeset pet dolara. Čekao je potvrdu. Prebaci naprtnja-u preko ramena tako da je slobodno visjela. Zastane na atima.

– Hvala, gospodo. Nadam se da ćete mi dati dobru ci-jenu kad to donesem natrag.

Penn je prešao pola hodnika između kutija prije nego je njihov smijeh počeo jenjavati.

nny, simpatična djevojka koja mu je ukazivala neka-o poštovanje, donijela mu je stranicu koju je otipkala a njega. Henry Carter podigne pogled, nasmiješi joj se nako kako je mislio da se mladima sviđa. Mislio je kako

je ona draga djevojka jer je, nekad davno, radio s njezi nim ocem i uvijek se raspitivao za očevo zdravlje, tek da je podsjeti kako on ima pedigre.

– Još radite na tome, g. Carter?

Na trenutak je prestao pisati.

– Da, prilično je zanimljivo.

– Ono što sam upravo otipkala jako je zanimljivo. Hoću li još nešto trebati otipkati?

– Sutra... – Nasmiješi se, zatim prošapta. – Stiže zmaj.

Preko njezina ramena vidio je kako se nadzornica vraća sa stanke za čaj. Simpatična djevojka Penny naglo se odmaknula od njega. Sad je dosje počeo poprimati oblik i on stavi otipkanu stranicu tamo gdje je mislio da je važna, to jest gotovo na početak. Uz dobru podlogu, bez obzira ne sporne prednosti rasprave o onome što se moglo učiniti ili o uzrocima, uvijek je koristan i kratak životopis. Uvijek je korisno sve poduzeti da se dosje što bolje razumije. Ako budući čitatelj ne razumije stanje na terenu i osobnosti glavnih igrača, tada neće moći lako ocijeniti prilično stravičan rizik u koji se taj mladi čovjek namjeravao upustiti. Vrati se onome što je napisao.

SEKTOR SJEVER
(Stanje u travnju/svibnju 1993.)

Izvori: Novine, područni agent (Zagreb), područni agent (Beograd), Promatrači Ujedinjenih naroda (osoblje SIS-a) sažetak Foreign Officea.

Sektor Sjever područje je najbliže Zagrebu pod upravom mjesnih paravojnih srpskih snaga. To je naoružani logor. Svim oblicima civilnoga života upravlja Teritorijalna obrana (TO). Nema središnje vlasti, moć je u rukama mjesnih ratnih vođa. Život i smrt malobrojnih preostalih Hrvata (staraca) i njihovih vlastitih ljudi u rukama je mjesnih ratnih vođa.

Muško stanovništvo mobilizirano je u Teritorijalnu obranu. Noću idu u ophodnje i čuvaju zapreke na cestama. Velika pošumljena područja su minirana. Svi segmenti pučanstva stalno su u stanju uzbune na što potiče mjesni radio (Petrinja i Knin), stalno se traže izvještaji o budnosti

protiv hrvatskih špijuna i sabotera. Pokušaji hrvatskih specijalnih jedinica (SJ) da prodru na područje radi prikupljanja obavještajnih podataka najčešće su završavali neuspjehom, čak i kad se upućuje osoblje koje je nekad poznavalo topografiju mjesta. Uzvišice koje omogućuju veću vidljivost koriste se za obrambene položaje i uporišta.

Uz Teritorijalnu obranu na terenu je prisutna i bivša JNA (Jugoslavenska narodna armija). Pod okriljem šume ima dovoljno oklopnih vozila za probijanje do Zagreba kao i znatan broj topova i raketnih položaja.

Položaj snaga JNA i TO gotovo potpuno onemogućuju kretanje UNPROFOR-a unutar sektora Sjever. I jedni i drugi paranoidno se boje kako će UNPROFOR davati Hrvatima informacije, stoga im je kretanje ograničeno. Ono se svodi na nekoliko glavnih cesta; svaki pristup crti bojišnice je zabranjen. Zadaću koju je postavilo Vijeće sigurnosti postrojbe UNPROFOR-a ne mogu obaviti.

Logistički časnik (Kanađanin) UNPROFOR-a: Naše operacije u sektoru Sjever nemaju više gotovo nikakva značenja. Ne poštuje se plavi stijeg. Nemoguće je raditi. Osoblje TO često je pijano, uvijek neprijateljsko.

Neslaganja s ratnim vođama u sektoru Sjever nema. Žaliti se znači biti pretučen, ubijen, protjeran. Mjesnom su pučanstvu svojstvene osobita okrutnost i krutost, što je povijesno naslijeđe. To je pučanstvo naselilo Habsburško carstvo kako bi spriječilo širenje Otomanskoga carstva i to je učinilo s uspjehom.

Topografija: brežuljci obrasli gustom šumom, mala sela okružena seoskim imanjima, malo cesta. Nudi mogućnosti za upad obučenih SJ, ali zbog spomenutih teškoća osoblju koje nije posebno obučeno to se ne savjetuje.

Sažetak: Stupica za neupućene. Izvanredno opasno područje.

Imao je riječi dosjea i fotografije i ujutro će imati veliki zemljovid. Vani je postajalo sve mračnije. Razumio je. To razumijevanje nije smatrao nekom posebnom zaslugom, ali je osjećao da ti događaji pokrivaju njegova iskustva. Bio je tamo, vidio je, zar ne? Ne, nije bio u tom jadnom kutku, niti točno na tom mjestu, ali bio je na drugim na-

oružanim i utvrđenim crtama bojišnica i gurao je, prili čno jako, mladiće u takve zamke sumnji i neprijateljstva. I zato što je razumio, sjećanja su počela navirati. Prije mnogo godina... Nije mislio da ti mladići, tupavi, obični i dosadni, odlaze zato što su hrabri. Mislio je kako odlaze zato što se boje osobna neuspjeha... Starci poput Henryja Cartera, iskusni ljudi, ljudi koji to nikad nisu učinili sami, odlazili su na te crte bojišnice koje su bile naoružane i utvrđene i prilično jako su gurali mladiće, zatim su se vraćali u hotel ili u sigurnu kuću i tamo su čekali hoće li se izvući iz Iraka, iz Istočne Njemačke ili Irana... Prije stravično mnogo vremena. Ali on ih se svih vrlo dobro sjećao. Svi oni dovučeni su na rub litice. Izvanredno, ali činilo se da svi odlaze dobrovoljno.

Ustane i protegne se. Uzme poruku s faksa što ju je napisao prije i odnese je nadzornici. Tražio je da se pošalje i nadao se da mu je osmijeh bio prijazan.

Sjećanja su dolazila sve bliže. I prečesto su sjećanja koja se nose u grob zaokupljala njegov um, um starog uredskog ratnika. Stojeći na sigurnoj strani ograde minskoga polja i poteznih upaljača i slušajući eksplozije i prodorne njemačke povike, vidjevši Johnnya Donoghuea kako ostavlja mladu ženu koja je bila živa i njezina oca koji je bio mrtav, gledao je Johnnya kako se penje preko proklete žice. Sjećanja, stajanje, gledanje, nisu izbrisana. Najjasnije od svih sjećanja, uredno sažeto za bilješku u njegovu dosjeu, odnosilo se na kasnu večeru od hladnoga mesa, začinjena sira i piva što ju je poslužio nestrpljivi hotelijer u hotelu Helmstedt. Johnny, zgodan mladi čovjek, u tišini je krio svoje osjećaje. Takvo dostojanstvo... a on je bio na sigurnoj strani i nije znao kako bi razgovarao s Johnnyem i obojica su premetala hranu na tanjuru... a sjećao se tako poniznim. Ujutro su uhvatili zrakoplov iz Hanovera za Heathrow, i rastali se mlitavim stiskom ruke. Prije idućeg Božića poslao je Johnnyu čestitku, ali nije dobio odgovor. Nikad više nije vidio Johnnya, zgodnog mladog čovjeka. On ih je iskorištavao i sjećanja, prokleta bila, nisu slabila.

Natrag za svojim stolom, mislio je na mjesto, na sektor Sjever, kao na stupicu.

Bili su u šumi. Bila je sredina dana i sunce se probijalo kroz tek prolistale breze. Ham se uozbiljio. Penn je postavljao pitanja o Karen i Dawn. Hamov glas se smekšao; prestao je psovati i hvalisati se. Poslije je Ham počeo govoriti o osnovama, onoliko koliko se moglo reći za nekoliko sati, preživljavanja iza neprijateljskih crta.

Oko sela bio je kordon, najuži koji su muškarci iz Salike mogli načiniti. Kordon se sastojao od osamnaestorice muškaraca, što su svojim puškama pokrivali otvorena polja oko sela. Bilo je to kao lov na zeca. Osamnaest muškaraca gledalo je polja između Rosenovića i potoka i ceste i šume na brežuljcima.

Imali su zviždaljke i svaki muškarac u kordonu, kad je stigao na zadani položaj, objavio je svoj dolazak. Neki su imali nove puške AK47 dok su drugi imali lovačke puške naslijeđene od očeva, a neki sačmarice. Poštar Branko čekao je na zvižduke na cesti koja od mosta vodi u Rosenoviće. S njim su bili njegovi stalni pratioci: grobar Stevo i drvodjelac Milo. Bilo je pasa koji će zečeve potjerati iz skrovišta i poštar se zadovoljno naceri, kakvi prokleti zečevi, kakve pandže imaju ti zečevi i potajice pogleda drvodjelca i ogrebotine na njegovu licu. Jutro je bilo lijepo, dobro za lov.

Čuo je Milana kako viče. Milan se nalazio na brežuljku iznad sela.

Krenuli su naprijed, njih trojica, s psom koji je poskakivao pred njima. Mogao je vidjeti Milana iza srušenog tornja crkve i Branko je domahnuo rupčićem u znak kako je čuo i da idu. Milan je trebao biti s njima. Poštarova je [illegible] bila da pitaju da povede psa. Mislio je kako je to dobra zamisao jer će Milan tako morati ići s njima u ruševine Rosenovića. Nešto je trebalo učiniti da se čovjeka izvuče iz tog turobnog jada. I pas će znati gdje da traži, [illegible] je poštar.

Milan je rekao da mogu uzeti psa, a on će nadzirati kordon.

Pas ih je vodio do svake kuće. Gledali su svaku kuću, zatim su slijedili psa, pas je uvijek išao prvi. Pretražili su svaku kuću. Morali su biti oprezni jer su požar i dinamit oslabili podne daske i srušili stropne grede. Poznavao je sve koji su živjeli u tim kućama jer je nekad tu dolazio svakoga dana noseći pisma djece koja su studirala u Zagrebu i Beogradu i pisma s markama Australije i Amerike. Poštar se sad nije osjećao loše jer su svi oni bili prokleti ustaše. Bili su to ljudi koji bi sigurno došli u Saliku noću s noževima i vatrom. Učinili bi isto što su učinili njihovi djedovi, pravi prokleti ustaše, ubijali bi i palili. Nije se sad osjećao loše i nije shvaćao zašto se Milan, najbolji među njima, osjeća loše.

Pregledali su kuće što su vodile do trga.

Pregledali su crkvu i trgovinu i kuću koja je služila kao stožer. Odveli su psa u podrum Franjine i Ivanine kuće i dok je pas bio dolje, u podrumu, on je stajao na kamenim pločama u kuhinji. Kad bi dolazio u tu kuću, Branka bi najčešće ponudili rakijom, u kuhinji, dok su otvarali pisma stigla od Franjina nećaka iz Australije ili Ivanine tetke sa zapadne obale Amerike. Ni to ga nije smetalo jer su i Franjo i Ivana bili prokleti ustaše. Ako to njega nije smetalo, nije shvaćao zašto smeta Milana.

Pregledali su školu.

Preko sela, preko polja, sve do prvih stabala na brežuljku s kojeg je Milan nadzirao kordon, dovikivali su jedan drugom kako napreduju.

Branko je promatrao psa. Bilo je to prvi put da su psa doveli u Rosenoviće otkad je obitelj otišla i ostavila ga, pustila ga da trči pokraj kola sve dok više nije mogao trčati. Prvi put se pas vratio otkad je Milan otišao do sela i pozvao psa i doveo ga kući svome sinu. I prokleti ustaški pas se sjećao. Pas je zacvilio nad hrpom kiša. Pas je cvilio pokraj zida sa žutim tapetama sa zelenim cvijećem. Pas je podvio rep, njuškao, puzao po trbuhu preko zida s tapetom. Poštara nije smetalo što je stari Amerikanac do

no s UNCIVPOL-om i iskopao tijela... Mogli su kopati gdje su htjeli, mogli su odvesti smrdljiva tijela u Zagreb i nisu mogli ništa učiniti... Nije shvaćao zašto je Milan tako mrzovoljan. Što su dovraga mogli učiniti? Pozvao je psa i on se vrati k njemu. Hodali su ulicom.

Mala potleušica. Kamena potleušica s krovom od zahrđalog valovitog lima. Bilo je šteta trošiti dragocjeni dinamit na nju, a vatra ne bi imala što osobito spaliti. U potleušici je pas našao plastičnu vrećicu. Vrećica je bila bijela, a u njoj su bile sasušene mrvice kruha. Koliba je bila nekih četrdeset koraka udaljena od kuće bračnoga para Dubelj, prokletih ustaša. Između potleušice i kuće Dubeljevih bila je mala zatvorena livada sva zarasla u korov. Na livadi su bili krava, koza i dvije svinje. Stevo je uzeo kravu, a Milo svinje. Poštar je uzeo kozu, ali zaklao ju je i pojeo. Osjećao se jakim sve dok nije stigao do kuće Katice Dubelj.

Otvorena vrata držala su se samo na donjoj šarki. Unutra je bilo mračno. Pas se povukao. Poštar je nogom gurnuo psa kroz vrata. Iza njega je išao drvodjelac na čijem su lice bile svježe ogrebotine i nije se žurio. Ušao je u prokleti smrad i mrak. Čvrsto je držao pušku. Neko je vrijeme morao stajati mirno i čekati da mu se oči priviknu na tamu. Pas je bio u kutu. Slika je postala jasnija. Pas je grebao po hrpi prnja, možda vrećama, koje su ležale u kutu. Vidio je fenjer koji se ugasio i pilu i željeznu motku i čekić što su pali na stari linoleum. Na podu je ležala još jedna vrećica i on ju je podigao i iz nje su ispale mrvice kruha. Pas je došao iz kuta i onjušio sažvakanu koru jabuke.

Pas je osjetio miris dolje, od kuće niz cestu i kroz ulaz na polje gdje su buldožeri srušili drvena vrata.

Pas je pratio miris koji je išao od niskoga zida od sivo-[illegible]oga blata oko bunara, do tragova džipova. Noću je padala jaka kiša i Branko se poskliznuo pokušavajući održati korak s psom i pao na zemlju. Iznad sebe, blizu prvog drveća, mogao je vidjeti Milana.

Pas je stigao do malog jarka koji se spuštao u polje i u jarku je izgubio miris.

Vodili su psa po jarku gore dolje, lijevo desno ne bi li ponovno našao trag, ali pas ga je izgubio.

Poštar se skližući i psujući uputi preko polja sve dok nije stigao do Milana. Pokazao je Milanu plastične vrećice u kojima su našli mrvice i sažvakanu koru jabuke. Rekao je Milanu da je *netko* bio tamo nedavno, jeo je tamo i spavao i to dokazuju ogrebotine na drvodjelčevu licu. Tražio je da Milan da dođe u Rosenoviće kako bi sam mogao vidjeti gdje su našli plastične vrećice i koru jabuke. Milan je odbio.

Milan je bio poštarov vođa, on Milana nikad ne bi kritizirao. Gledao ga je kako odlazi. Naučio je Milana, dječaka i muškarca, sve što je znao o košarci i Milan je bio sjajan. Milan je išao ivicom šume, krenuo je duljim putom tako da ne mora proći kroz selo. Sjećao se kako je Milan, u napadu sjajan dribler, fantastičan skakač na mrežu, predvodio općinu Glinu u pobjedu protiv općine Karlovac, zaradio trofej, bio je igrač bez sumnji. Milan je krenuo duljim putom prema mostu.

Poštar nije shvaćao Milanov problem.

Ham je bacio bijelu majicu, prljavu kao da je njome brisao dijelove automobilskog motora, preko niskog bodljikavog grma. Sjedili su nekih desetak koraka od mjesta na koje je pala majica i Ham je pokazivao Pennu kako se održava i čisti 9mm-ski automatski pištolj *browning* i onda je natjerao Penna da to učini sam, zatim je svezao rupčić preko Pennovih očiju i natjerao ga da sve ponovi i natjerao je Penna da zavezanih očiju napuni šaržer. Prošlo je sedam godina od dvodnevne obuke vatrenim oružjem i zaboravio je više nego što je mislio.

Poslije će mu Ham pokazati ono što je također ponovo zaboravio: kako čučnuti, spojiti noge, ispružiti ruke, naći cilj, naciljati i zadržati cilj i pucati. Ham je govorio tiho i žustro, kao da je pucanje važna stvar.

Na stražnjem sjedištu džipa *cherokee* bilo je sedam videovrpci, devet sati snimanja, trideset sedam stranica rukom ispisanih bilješki.

Marty se vozio autocestom za Zagreb.

Bili su to dobri »snimci«, video i audio bilješke s pričama posljednjih izbjeglica iz sela pokraj bosanskoga grada Prijedora. Vozio je sigurno, nije prelazio dopuštenu granicu brzine iako je cesta bila prazna. EWT 19, u šoku, ali sabran, rekao je kako je vidio sedam parova: očeva prisiljenih na oralni seks sa svojim sinovima prije nego su očevi i sinovi strijeljani – *dokaz*. EWT 12, trinaestogodišnjak s licem šezdesetgodišnjaka rekao je da je vidio zatočenike kojima su zapovjedili da zubima kastriraju druge zatvorenike – *dokaz*. I još mnogo toga... Svjedoci koji su u njegov mikrofon govorili o silovanju, batinanju i ubijanju, govorili su onako kako je bilo – *dokaz*. Dokaz će s njegovih bilješki prijeći na disketu. Diskete i video i audiovrpce otići će na drugi kat ženevskoga ureda. Ali to je bilo tako prokleto smiješno... Bilo mu je žao što na odlasku iz Prihvatnog centra nije vidio Njemicu. Želio ju je vidjeti, želio je biti s njom, tražio ju je u uredu, čak se popeo do trećeg kata i pregledao sve sobe na trećem i drugom katu i ambulantu i dječji vrtić i kuhinje, i rekli su mu da je nema, ali on je i dalje nastavio tražiti. Prošlo je mnogo vremena otkad je posljednji put tražio neku ženu i htio biti s tom ženom... Bilo je prokleto smiješno da njegov posao, taj važan posao, bude smješten u nekakav preuređeni kontejner.

Ušao je u Zagreb i uključio se u promet.

Da se bolje pogledao, što nije, Martyu Jonesu se možda ne bi svidjelo ono što bi vidio. Njegov um nije priznavao razorno djelovanje stresa. Slušao je o silovanjima, o mučenju, bilješke koje je pisao, bile su pune okrutnosti. Žena iz Ženeve, kojoj je podnosio izvještaj, kad je prije tri tjedna bila u Zagrebu, rekla mu je:

– Zar ti ne pozli od svega toga, Marty? Zar ne mogu *jednostavno* ubiti? Kako to na tebe djeluje, Marty? Zašto moraju vaditi oči, rezati noseve, sjeći glave? Zašto se samo ne ubijaju? Kako ne poludiš, Marty?

– Nije znao što bi joj odgovorio.

Ali on se nikad nije gledao u zrcalo. Imao je san i taj san bio je pripremljeni slučaj... Samo što je bilo prokleto smiješno da san mora ostvarivati u usranom kontejneru.

Dovezao se do vojarne u Ilici. Njegovo mjesto za parkiranje nalazilo se u bloku A, zajedno s velikim šefovima. Radnici su kroz glavni ulaz unosili montažne dijelove i građu. Veliki šefovi proširivali su svoj uredski prostor, sad su već stigli do potkrovlja. Veliki šefovi imali su mjesta, a on je morao sjediti u prokletom kontejneru.

Ostatak dana unosit će svoje bilješke u kompjutor i kad bude gotov možda digne galamu.

Otključao je vrata kontejnera, otvorio ih i naletio na zid vrućine.

Nakon prvog metka vrane su se razbježale. U brezovu šumu vratio se mir. Šaržer se ispraznio. Na majici četiri pogotka, dva pogotka na tri promašaja. Ham nije kritizirao. Na obuci mu je trener priredio pakao za tri pogotka na pet promašaja. Penn je pretpostavljao da ga Ham ne kritizira jer je za to bilo kasno. Na obuci je bio prilično opušten, ali tada vrijeme nije jurilo... kad je očistio pištolj sjeo je s Hamom i pregledali su zemljovide. Imali su turističku kartu što ju je Ham kupio u Karlovcu i skicu što ju je Ham načinio. Skica će ga odvesti na udaljenost od deset kilometara od Rosenoveća. Na Hamovoj rukom nacrtanoj karti bila su označena minska polja i uporišta i sela gdje će biti ophodnje i zapreke na cesti. I činilo mu se da ga Ham cijelo vrijeme kriomice promatra. Promatrao ga je kao da je komad mesa što visi na kuki u izlogu mesnice i procjenjuje mu kakvoću. Penn je mislio kako Ham ocjenjuje hoće li se vratiti da bi mogao potražiti Karen i Dawn i mislio je kako ga Ham smatra sposobnim da donese obavještajna sranja koja će plaćenik onda ponuditi svojim časnicima... On je bio beznačajan mali čovjek, ali je iskoristio tu jednu priliku koju život pruža i možda će ga se sjećati. Dorrie je bila *užasna* mlada žena, ali je isko-

tila tu jednu priliku i voljena je. Jović je bio zlobni gad koji je naučio slikati lijevom rukom i možda uspije... Stvar je bila u tome da se pobijedi samopoštovanje, da se ide vlastitim putom, da se iskoristi ta jedna prilika... Popodne je polako prolazilo.

– Naravno da ćemo uzeti još jednu... I, kako je samo nanesena rana?... Ova će morati biti jeftinija.

Georgie Simpson podigne ruku kako bi privukao pozornost konobara. Hrana nije bila dobra. Riba nije bila svježa. Bolje je popiti još jednu bocu. Arnold Browne nije vjerovao da ga pretjerano brine svježina ribe; ubrusom obriše usta.

– Na tom polju ne događa se mnogo.

Što je donekle odgovaralo istini. Istina je bila, i to ga je grizlo, da je prošle večeri bio pozvan u skrovište u dnu susjedova vrta u vrijeme kad se radovao knjizi i postelji. Dobio je whisky, ne osobito obilnu porciju, i oštri prosvjed. Penn nije odgovarao na telefonske pozive. Penn je bio tamo već gotovo tjedan dana, a nije se ni oglasio. Penn je bio prokleto bacanje novca... Nije da je novac problem, Arnold neće valjda pomisliti kako je taj iznos izazvao neku naročitu promjenu na računu Charlesa Braddocka... Penn nije bio pravi čovjek.

– Kakav je to momak?

– Molim...?

– Privatni detektvi, prošli tjedan si mi pričao kako si vidio da neki privatni detektvi ode tamo.

– Jesam, da... Momak je dobar. Ne odviše bistar, ali uporan...

Arnold je držao čašu, a prsti su mu podrhtavali i ono vina što je ostalo razlilo se po mrvicama na stolnjaku.

– Jesi li dobro, Arnolde?

– Ne dovoljno bistar za Peticu, ne dovoljno bistar za Opće obavještajnu službu, ne dovoljno bistar da bi imao budućnost. Ali *uporan*.

Georgie je dozvao konobara i nešto mu mrmljao. U okviru svojih platežnih mogućnosti, bilo što.

– U mom sporom umu čujem škripanje stroja za mljevenje. Ti si preporučio da ga Petica odbaci?

– On je vrlo dobar istražitelj.

– Ide do kraja?

– Imaš li nešto što bih mogao pušiti, Georgie, cigaretu ili cigaliros? Baš ti hvala... da, ići daleko koliko je moguće, možda i dalje.

Georgie mu pripali cigaretu. Arnolda uhvati napadaj kašlja.

Georgie reče:

– Ići do kraja znači ići tamo gdje je dokaz.

– Ako je stvar u tom da se dođe do dokaza, ja bih ga podržao.

Boca je bila na stolu, otvorena. Arnold si natoči čašu a ruka mu je još podrhtavala.

– Igraju li moji prijatelji u Petici smiješne igrice, Arnolde?

– Jesu li smiješne ovisi o tvom načinu gledanja...

Htio je razgovarati bilo s kim, čak i s Goergiem Simpsonom, a u Gower Streetu razgovarati s osobljem iz Babilona na Temzi bio je prijestup koji zaslužuje vješanje.

– Dokaz je moć, zar ne? Moć je pritisak, zar ne?

– Malo si ispred mene.

– Obično jesam, Georgie.

– Onda me prestani zajebavati.

– Višesložne riječi... rečeno mi je da trebamo sredstva pritiska. Želimo izvršiti pritisak na one luđake u Beogradu. Želimo pritisnuti Srbe... Prebrzo za tebe, Georgie? Dokaz je moć u svijetu javnih odnosa, trgovaca pričama, ljudi što stvaraju image. Srbi, krvoločna mafija, žele ispasti djevičanski čisti, ali dobar dokaz može uprljati i snijeg. Sve je to dio igre pritiska kako bi se te luđake dobilo za pregovarački stol.

– To mi nisi rekao prošli tjedan.

– Krivi za to ovu ribu.

– Čestitam. Imaš jedan nervozni škart...?

– Da.

– Koji zna otprilike pola istine...?

– Možda četvrtinu.

– Pošten momak, ne previše inteligentan...?

– Inteligencija je kobna.

– Koji će predvidljivo ići do kraja u potrazi za dokazom...?

– Tako nešto.

– Arnolde, imaš li ti ikakvu predodžbu o tome kako može izgledati kraj?

– Molim te ne propovijedaj mi.

– Je li to bila tvoja zamisao...?

– Svi se mi klanjamo kad moramo; naravno da nije.

– Završava li s lisicama i slično...?

– Gospode, ne. On će samo podnijeti izvještaj.

– George, traži račun. Tvoj je Gavin studirao na Londonskom sveučilištu, zar ne? Moja Caroline bila je na Hullu, društvene znanosti. Moj čovjek, moj škart, žarko je želio na fakultet, no stvar nije uspjela, nije važno zašto. Ti znaš da ne podnosim Carolinine prijatelje, vjerojatno je isto s tvojim Gavinom. Oni su tako cinični... smutljivci... čini se da vjeruju kako je entuzijazam porok. Moj škart bio je pošteđen tog cinizma. Jedan od onih ljudi koji su ambiciozni, ali ne znaju kako napredovati, misle kako napredovanje proizlazi iz zasluga... Gospode, moja Caroline bi mogla što god ispričati na tu temu. Moja Caroline bi išla preko naših leševa ako bi to značilo ugrabiti priliku... Ima nešto privlačno u čovjeku koji ne nosi cinizam u svojoj naprtnjači, ali to ga ostavlja jako ranjivim... Oprosti, previše sam govorio, zar ne? Morao bih se vratiti na posao.

Digne se od stola.

Georgie podigne pogled i zagleda se u njega. Mislio je kako je Georgie, nezanimljivi i veseli Georgie, uplašen.

– Nisi ga izložio pogibelji...?

– Možda.

Sjedio je na postelji pokraj nje. Komad papira bio je položen na knjigu. Urlike je stajala na vratima iza njega i prevodila. Žena, Alija, držala je knjigu i papir visoko pred očima i crtala cestu i trg i ulice sela i kako je zemljovid poprimao oblik, stavljala je oznake na njega, i Urlike je prevodila da su oznake škola ili crkva ili trgovina ili kuća s podrumom i svaki put joj je Penn uzeo papir iz ruke i knjigu i sam pisao uz oznaku. Okruživala ih je uobičajena buka spavaonice Prihvatnog centra, ali njegov um je nije zapažao. Nacrtala je linije rijeke i nepravilnim krugom označila drugo selo preko potoka. Urlike joj se zahvalila u njegovo ime. Izišli su iz spavaonice i spustili se kamenim stubama. Večer se brzo spuštala. Bili su na glavnom ulazu Prihvatnog centra i Ham ga je vidio i uključio motor automobila, malog *juga*. Osjetio je da je Urlike neuobičajeno ozbiljna. Mislio je da ona razumije zašto se morao vratiti u Prihvatni centar i ponovno razgovarati s Alijom. Hoće li ostati na večeri? Osmijeh, žao mu je, ali ne može, slijeganje ramenima. Vraća li se u Zagreb? Osmijeh, odmahivanje glavom, ponovno slijeganje ramenima. Znala je zašto je tražio da mu se nacrta zemljovid. Smatrao je vrlo pristojnim od nje što ne postavlja pitanja, ne ispituje, ne traži laži. Gledala ga. Vidio je njezin umor i čistu kožu i snagu brade i njezinih očiju. Bez pitanja... Njezina ruka na trenutak se našla na rukavu njegova sakoa. Shvatio je kako joj je raditi od jutra do mraka u Prihvatnom centru sa svim tim jadom. Mislio je kako ona shvaća da namjerava učiniti malo djelo protiv zla. Osjećao je neznatni ponos i dugo je vremena prošlo otkad se posljednji put ponosio sobom. Prstima mu je na trenutak stisnula ruku kao da

mu želi prenijeti utjehu... otišla je i iza sebe zatvorila vrata. Uputio se u sumrak i do Hamova automobila.

Vani je bio gotovo mrak. Nije to znao sa izvjesnošću jer su se prozori nalazili na drugom kraju Knjižnice i bili su debeli i oličeni. Djevojke su žurno navlačile ogrtače i živahno brbljale i Penny mu se osmjehnula dok je punila torbu, a ona koja je sjedila za najbližim stolom, mrko ga je pogledala, imat će dosta problema dok s bluze ne očisti mrlju od čokolade.

Nadzornica ga je izazivala:

– Još ćete raditi, g, Carter?

On joj se slatko osmjehne.

– Nikad nisam gledao na sat.

– Ne biste smjeli biti ovdje s noćnom smjenom.

– Katkad smijem. Sumnjam da ću ih napasti...

Problem je bio što je pojeo sve sendviče i ispraznio sadržaj termosice.

– To vam ne bi smjelo prijeći u naviku, g. Carter... Oh, ovo je došlo za vas.

Nadzornica mu pruži faksiranu poruku.

– Hvala.

Uvijek je bilo isto kad je ulazila noćna smjena. Dnevna i noćna smjena, jedva da su izmijenile koju civiliziranu riječ, kapitalizam i komunizam, znam ja koliko vrijedim, i onda ga je okružilo brbljanje djevojaka iz noćne smjene koje su se žalile na stanje stolova, košara za smeće i sagova. Počeo je čitati faks. Katkad bi ga to svađalačko kritiziranje zabavljalo. Te večeri je Henryu Carteru išlo na živce i smetalo je njegovoj koncentraciji.

ZA:	Carter, Knjižnica, Vauxhall Cross.
OD:	Ministarstvo obrane (kadrovski odjel)
PREDMET:	Hamilton, Sidney Ernest
DATUM I VRIJEME:	17.21h; 14.03.1993.
TEMA:	Biografija (podaci povjerljivi)

ROĐEN:	Hackney, ist. London, 12.08.1962.
MAJKA:	Harriet Maude Hamilton. Otac: Ime nije navedeno.
NAOBRAZBA:	William Wilberforce Junior, Hackney opće srednja škola – nikakve posebne kvalifikacije.
BRAČNO STANJE:	Oženjen. Supruga Karen (rođena Wilkins) iz Guilforda, Surrey. Vjenčani u srpnju 1985. Jedna kći, Dawn Elizabeth, rođena u siječnju 1987. Rastavljeni u prosincu 1989. Karen podnijela prijavu protiv muža o zlostavljanju, ali je poslije povukla.
ZAPOSLENJE:	(Prije prijavljivanja u vojsku) Vožnja kombija u tvrtki za isporuku robe.
VOJSKA:	Prijavio se u Padobransku pukovniju u ožujku 1982. Služio s 3. bataljunom u Sjevernoj Irskoj. Strijelac prve klase, promaknut u čin kaplara 1985. Čin mu je oduzet 1986. Otpušten 8. travnja 1990. (Čin oduzet zbog nediscipline, uništio je kafić u Cullyhanni, South Armagh, uvrijedio časnika. Otpušten iz pukovnije nakon što je pretukao irskog trgovačnog putnika u Aldershotu.)
ZAPOSLENJE:	(Nakon otpuštanja iz vojske) 4 mjeseca u *Personal Security LTD* (tjelohranitelj) Hornchurch, Essex, za osobnu zaštitu. Otpušten.
TRENUTNO:	Prijavio se u HVO (Obrambene snage Republike Hrvatske. Najprije je bio u Internacionalnoj brigadi. NB: Nakon smrti Howarda, Briana Jamesa, također plaćenika, ubijenog u Osijeku, u Hrvatskoj i ožujku 1992., traži ga zbog ispitivanja Policija iz Strahclydea. Mjesne vlasti obustavile postupak.
OCJENA:	Nestabilan, nepouzdan. Imao je sreću što je tako dugo služio u padobranskoj pukovniji.

Da, imao je pravo, kao i obično, strah od neuspjeha gura te mladiće preko užasnih crta bojišnica. Znao je to, jer je stajao na sigurnoj strani i čekao ih da se vrate. No karta je bila važna, karta što ju je dobavilo to »nestabilno, nepouzdano« stvorenje...

Teško je disao.

– Ne brini se za mene, šefe – prošaptao je Ham. – Samo nastavi.

Učvrsti ravnotežu i prebaci težinu na stranu gumenjaka. Buka velike rijeke Kupe podsjećala je na prazan hod motora. U daljini, niz rijeku, na desnoj strani, vidjela se mala svjetlost. Duboka mračna voda rijeke bila je iza njega, ali zvuk brze struje koja se lomila o Hamova vesla, bio je blizu.

Penn se okrene. Među prstima osjeti Hamovu ruku. Dlanom je obuhvatio Hamovu ruku na veslu.

– I kad se budem vratio, potražit ću ih i reći im da ih voliš.

– Samo se vrati s jajcima na mjestu.

– Ta prokleta karta, Hame, je li dobra?

– Jedina prokleta karta koju ćeš ikad dobiti. Idi, šefe.

Čizme su mu visjele na uzicama za vratom, čarape su bile svezane oko vrata. Oklijevao je. Ako karta nije bila dobra... Ako je gad loše nacrtao kartu... Ako kartu neće moći pratiti... Ako karta... šaka ga udari u rame. Šaka ga gurne s gumenjaka. Pljusnuo je u vodu. Golim nožnim prstima potonuo je u blato i korov. Nastupilo je vrijeme panike. Pružio je ruke prema gumenjaku da bi održao ravnotežu, ali mu je veslo već bilo u rebrima. Veslo je Penna gurnulo prema obali koja je pred njim stajala kao tamna masa. Naprtnjača ga udari u glavu i sleti na obalu iznad njega. Probijao se naprijed spotičući se u blatu. Pružio je ruke prema obali i neke su ga grane udarile u lice, posegnuo je za njima, slomio ih i tako dobio bolje uporište. Provlačio se kroz trsku i penjao na obalu. Rukama je uhvatio remenje naprtnjače. Okrenuo se.

Vidio je kako gumenjak plovi prema glavnom toku rijeke, sjenu i kratko zrcaljenje vesala što su rezala površinu vode. Pratio je pogledom gumenjak sve dok ga je mogao vidjeti, a kad ga više nije mogao vidjeti, tražio ga je.

Penn obriše mokre noge rukavom vojničke bluze. Navukao je debele vunene čarape. Zavezao je uzice na čizmama. Provukao je ruke kroz remenje naprtnjače.

Došao je na Dorrieno mjesto. Okružavala ga je tišina i crna tama. Tišina je bila dobra. U tišini se dobro osjećao. Mogao je šutjeti, a Jane bi mislila da se ljuti, tišinu je mogao prihvatiti od dana kad ga je majka odvela u seosku crkvu gdje je ribala kamene ploče i čistila nakon što bi gospođe odnijele cvjetne ukrase. Tišina je značila sigurnost i ugnijezdila se oko njega. Došao je u Dorrien rat.

Penn se podigne i krene naprijed.

10

Bilo je kako mu je Ham rekao... Penn se, puzeći na trbuhu, uspinjao nasipom pokušavajući se se kretati tamo gdje je trska bila najgušća. Ham mu je rekao da ravnomjerno raspodijeli težinu i ne hoda tamo gdje je najlakše, gdje se najjasnije mogu vidjeti tragovi čizama. Uspeo se uz nasip i pred njim se pružio otvoreni prostor za koji je pretpostavljao da je staza i zakotrljao se tim prostorom što s naprtnjačom nije bilo lako, a pištolj za pojasom ozlijedio mu je trbuh. Prešavši otvoreni prostor, stazu, naišao je na red bodljikave žice, upravo kako mu je Ham rekao da će naći. Našao ga je jer je maskirnom bluzom zapeo za bodlje. Ham mu je rekao da ne smije potresti žicu jer će to uznemiriti prazne limenke i da ne smije ići iza žice jer one označuju granicu područja gdje su zakopane mine. To što je zapeo o žicu donekle mu je ulilo sigurnost jer to je značilo da je Ham znao. Opreznim je pokretima otkvačio bluzu, zatim je nastavio puzati u mrak duž žice provlačeći krug što ga je načinio od palaca i kažiprsta po žici sve dok mu se ruka od bodlji nije pretvorila u krvavu masu. Puzao je na trbuhu duž žice sve dok rukom nije osjetio kolac i čvor kojim je žica bila pričvršćena za kolac. Od kolca žica je mijenjala pravac i udaljavala se od rijeke iza njega.

Bilo je kako mu je Ham rekao... još jedna staza koja je vodila dalje od rijeke, i potražio je mali štap, kako mu je rečeno da učini, i hodajući po rubu staze držao je štap ispred sebe. Ham je rekao da ide uz put, jer blato, na kojem

bi ostali tragovi čizama, pokriva sredinu puta. Držao je štap ispred koljena jer je tako Ham rekao, jer nije znao je li preko puta, u visini koljena, možda postavljena žica koja može uznemiriti prazne limenke ili aktivirati granatu.

Bilo je kako mu je Ham rekao... Penn je stao kad je ocijenio da se od obale udaljio stotinjak metara. Kad je stao, pipkao je prstima i našao bodljikavu žicu koja je išla dva koraka od staze i pratio ju je duboko u brezovu šumu.

Sjeo je na hrpu staroga lišća i čekao.

Bili su to strašni sati čekanja, naročito kad je počela kiša. Kiša mu je s glave padala na prsa i ramena. Pokušao je odrediti kako će često gledati na svijetleći brojčanik svoga sata. Mora se odmoriti, mora odrijemati, kako mu je Ham rekao, ali nije mogao spavati i nije mogao drijemati. Činilo mu se da čuje svaku kap kiše koja je pala s visokih breza, a i najmanji pokret tijela na mjestu gdje je sjedio kao da je izazivao eksploziju zvukova. Čekao je zoru.

Zbog niskih oblaka zora je kasnila. To zakašnjenje značilo je da će se morati brže kretati kad napusti ovo mjesto.

Dalje mora krenuti kad bude vidio tragove vlastitih čizama. Povratka nema. Nikakav gumenjak ne čeka ga na obali rijeke Kupe. Nema izbora osim da ide dalje. Nije bio zaokupljen nikakvim sentimentalnostima, preživjeti znači ići dalje. Kako mu je Ham rekao... najopasniji dio puta prvih su osam kilometara, a najopasniji teren je prvi kilometar. Pokušao se bolje sabrati. Prvi kilometar najbliži je minskim poljima, žicama, mjestu pod vojnim nadzorom. Na području prvih osam kilometara najčešće su izvidnice. To što je Ham rekao, da se tijekom prvih kilometara mora kretati oprezno i brzo bila je jebena kontradikcija.

Kad je mogao vidjeti put, Penn je ponovno stavio naprtnjaču na leđa i krenuo.

Nije trčao, ali je išao brzim korakom. Kad je za dvanaest, skoro trinaest minuta prešao pola milje, shvatio je beskorisnost Hamove karte. Nije imala pojedinosti. Seljačka kuća na njoj nije bila označena.

Kuća je imala dva kata, sagrađena od cigle do prvog kata, a drugi je bio od debelih dasaka. Na prednjem dijelu gornjega kata nalazio se veliki balkon. Jasno je vidio čovjeka. Čovjek na balkonu nije se okretao niti se brinuo gleda li ga tko. Čovjek je otvorio šlic na hlačama i pišao kroz rešetku balkona na zemlju blizu kućnih vrata. Onda Penn ugleda ženu u spavaćici ispod kaputa i iznad crnih gumenih čizama; pokraj nje bila je košara s rubljem i upravo je počela vješati rublje – prokleto rano za kućne poslove – i vikati. Penn je čuo glas u kojem se lako raspoznala jadikovka i bio je dovoljno blizu da vidi kako se čovjek češe, ne obazire na nju, zijeva i proteže se i dalje se ne obazire na ženinu jadikovku i okreće se i vraća u kuću.

Penn krenu dalje. Svaki put kad bi stao, pokušao bi provjeriti nalazi li se u sjeni debele breze. Kako mu je Ham rekao... Nikad biti Silueta, nikad biti neprirodan Oblik, a Zvuk, Miris i Glanc mogu čekati, važni su bili Silueta i Oblik. Iza kuće bile su pomoćne zgrade i štagljevi, neuredna hrpa raspadajućih krovova i valovita lima i napuštene opreme za žetvu i tor za stoku i svinje i ovce. Među njima bila su parkirana tri vojna kamiona i džip. Više nije mogao vidjeti prednji dio kuće, ali ženina vika još je stizala do njega i čuli su se povici ohrabrenja i navijanje mladih vojnika. Tako mladih. Na pola spavajući teturali su se po blatu, ali na poluodjevenim tijelima nosili su puške. Oklijevao je hoće li nastaviti ili ne, ali svjetlost je postajala sve jača... Ništa od obuke u Petici nije se ovdje činilo važnim. Kao zaštitu imao je samo svoj instinkt i Hamove savjete; i instinkt i savjeti bili su prokleto malo. Hodao je oprezno od stabla do stabla, duž staze, znajući da ako ga vide... sranje... samo oprezno. Jedan od vojnika, vrlo mlad, s prvom naznakom brade na obrazima, odlučno je išao od štaglja u polje, prema stazi. Nosio je pušku i malu lopatu za kopanje rova, a oko njega skakutala su tri psa. Penn je morao krenuti jer je put kojim je išao vojnik, presijecao stazu na kojoj se nalazio. Morao je riskirati. Išao je brzo, prebrzo, od drveta do drveta, jako se naprežući. Uz brežuljak iza gospodarskih zgrada penjao se običan dječak, vjerojatno sramežljiv, i vjerojatno je tra-

žio mjesto gdje sramežljiv dječak može iskopati malu rupu i obaviti nuždu izvan domašaja pogleda. Psi su bili: terijer, mješanac škotskog ovčara i veliki pas duge, guste dlake. Njegov posljednji pokret i terijer se nakostriješio, mješanac je počeo lajati, a dugodlaki pas nije znao što se to, dovraga, događa. Dječak je bio udaljen dvadesetak koraka. Sporim pokretima, podrhtavajući, Pen je otvorio naprtnjaču grozničavo tražeći sendviče koje mu je Ham dao. Ham je rekao da su od sira, govedine i kiselih krastavaca. Dok je dječak kopao, terijer je režao. Sporo, nespretnim rukama, izvadio je sendviče iz papira. Mješanac je lajao dok je dječak skidao hlače i spustio pušku pokraj sebe. Penn je stavio sendvič polagano na zemlju, na mokro mrtvo lišće. Dugodlaki pas živahno je vrtio repom. Penn je razumio pse jer to je bilo njegovo djetinjstvo. Psi slabo vide, ali imaju razvijeno osjetilo mirisa i sluha. Prišli su mu bliže. Srećom, dječak mu je bio okrenut leđima. Bili su blizu i on je gledao u oštre zube terijera i u mješanca koji je lajao i u prijateljski raspoloženog dugodlakog psa. Nogom je pomaknuo sendviče bliže njima. Hodao je na prstima. Otišao je tiho, a otpratila ga je prepirka pasa oko njegovih sendviča. Pennova prsa snažno su se nadimala, noge su mu bile kao od olova i srca mu je divljački lupalo. Otišao je i stalno je, kad bi se okretao, čekao na povik i metalni zvuk puščana okidača, ali čuo je samo pse što su se prepirali oko njegovih sendviča.

Kad je prošao pokraj seoske kuće gdje su boravili vojnici što su čuvali crtu bojišnice, okrenuo se i pogledao unatrag. Dječak je, ispraznivši crijeva, išao prema kući i zviždao. Pitao se bi li mogao dječaka udariti nožem. Obična sramežljiva dječaka i hrpu seoskih pasa i Penn je shvatio o čemu je Ham govorio... *jebeno* glupo mjesto.

Žurno je krenuo dalje, čekao ga je još dug put prije nego konačno svane.

Bio je to odgovor na odbacivanje.

Odbačen je on, ne njegova žena, i to je još više boljelo. Jer njegova žena je bila svakodnevna pojava u Saliki.

Ona je bila bolničarka. Još se mogla kretati među stanovnicima sela, posjećivati starce, pregledavati djecu, vagati novorođenčad, dok je njezin muž ostajao kod kuće sa svojim knjigama i svojom osamljenošću. Svaki dan kad bi izlazila, od izazova u školi i premlaćivanja, ravnatelj škole pitao bi je što se govori o njemu... Mislila je kako će odbaciti i nju, ali nisu, i njegova žena je mogla ulaziti u domove seljana i razgovarati, ogovarati, savjetovati, piti kavu... i odgovorila mu je otvoreno jer je takva bila od početka njihova braka. Nitko ga ni ne spominje. I kako je rekla, uvečer i ujutro dok ga je požurivala da pojede doručak, kao da ne postoji. Njegova žena otišla je posjetiti dvije sestre koje boluju od reumatoidnog artritisa, kako bi im umjesto lijekova kojih više nema, ponudila utjehu. Bio je sam u kući. Bio je sam sa svojom osamljenošću i knjigama koje je mogao čitati kad bi ih držao daleko koliko se ruka mogla ispružiti i kad bi sjedio pokraj prozora gdje je svjetlost bila najbolja.

Ravnatelj je vjerovao da su ga voljele dvije žene i jedan čovjek, i sad su ga i oni odbacili.

Evica Stanković je preuzela upravu nad školom i koristila se njegovim uredom.

Svećenik nije došao ni drugi tjedan.

Da bi se nekako suprotstavio agoniji odbacivanja, ravnatelj škole odlučio je tog jutra, kad još nije bilo dovoljno svjetlosti da bi mogao čitati, moliti se dobrom Bogu, ako dobri Bog postoji. Nije vjerovao da njegov bivši prijatelj, svećenik koji ga je odbacio, poznaje tog dobroga Boga. Njihova veza bila je intelektualna, ne vjerska. Odlučio je da će se boriti na svoj način kako bi našao prave riječi molitve. Bio je komunist, naravno, ne bi postao ravnatelj škole da nije bio član Partije; nije znao moliti. Njegova majka i otac, davno mrtvi, znali su moliti i on će ih pokušati dozvati u sjećanje. Ići će po mraku na mjesto zla. Molit će sam tamo gdje je zlo počinjeno.

Na mjestu na kojem je zlo počinjeno molit će za savjet kako da upotrijebi tajnu koju je znao.

Da nisu sjedili na stazi, da se nisu natezali oko cigareta, da se nisu tukli oko boce, Penn bi naletio na ophodnju, ravno u ruke petorici pripadnika milicije. Ali sjedili su na stazi i jedan je vikao posežući za cigaretama, dok je drugi vikao grabeći bocu. Ukopao se poput kipa, poput stijene, zatim se polako povukao stazom, pažljivo i oprezno poput mačke. Udaljavao se od njih ispipavajući svaki korak, gledajući iza sebe kako bi provjerio da nema suhih grančica na koje bi mogao stati. Maknuo se sa staze među drveće i polako se spustio i kleknuo, zatim je legao na trbuh i između njega i staze bilo je gusto grmlje. Čuo je njihov smijeh i psovanje. Ponovno su krenuli i približili se dijelu staze koji je bio najbliži mjestu na kojem je ležao. Nije se usuđivao micati... Mogao se spremati na posao u *Alpha Security*, penjati se stubama do ureda iznad praonice, mogao je slušati škripu roleta na trgovini pokraj perionice. Mogao je ići na posao noseći Janein miris na sebi i ukus Tomove hrane od poljupca u obraz. Mogao je ići raznašati sudske pozive ili se vraćati s noćnog praćenja muža koji vara ženu ili na sastanak s graditeljem čiji je konkurent poznavao uvjete natječaja... Nije se usuđivao micati i zurio je u mlada lica pripadnika milicije. Ham mu nije rekao što raditi ako ga uhvate. Ham nije ni spomenuo *hvatanje.* Svi su imali noževe za pojasom. Prošli su pokraj njega dovoljno blizu da je to mogao vidjeti.

Otišli su stazom.

Zamalo im nije pao u ruke. Osjetio je pravo uzbuđenje. Uzbuđenje je značilo veselje. Istina je kako nikad prije nije upoznao takvo uzbuđenje. Krv je brže tekla. U *Alpha Securityu* ne bi znali što misli pod uzbuđenjem, kako ga je ono podiglo. Uzbuđenje je značilo opasnost. U Odjelu A nemaju pojma što to znači. Uzbuđenje je pripadalo samo njemu. Hodat će još jedan sat, a onda će se do sumraka odmarati.

– Ništa ne mogu učiniti za vas, g. Jones. Prostora nema... – odbila ga je Dankinja iz Uprave (Vlasništvo).

– Svi mi nosimo svoje male križeve, g. Jones. Bolje je da ih naučimo prihvatiti i s njima živjeti... – energično ga je ušutkao Libijac iz Uprave (Stožeri).

– Ne mogu vam pomoći, g. Jones. Imam sreću da nemam nikoga u tom ratu... – otjerao ga je Kanađanin iz Uprave (Financije).

– Ovo je vrijeme sardina ovdje, g. Jones. Imate sreću da svoj prostor ne morate ni s kim dijeliti... – otpravila ga je Švicarkinja iz ureda za Civilne poslove (Glavna uprava).

– To je pitanje protokola, g. Jones. Prema protokolu vaš smještaj u kontejneru odgovara vašem poslu... – Etiopljanin iz ureda za Civilna pitanja (zamjenik direktora) bio je pun prezira.

– Vaši ljudi, vaš posao, vaša igra idu mi na živce, g. Jones. Ako vam to kažem bez uvijanja možda ćete me onda bolje razumjeti... – Irac iz ureda za Civilna pitanja (direktor) zadržao je ljubazan osmijeh i pljunuo kroz zube.

Da bi stigao tako daleko, Martyu je trebalo čitavo jutro. Polako su ga vukli do najviše razine i poslije svakog odbijanja mirno je mogao odustati i vratiti se u kontejner-pećnicu na drugom kraju paradnog kruga i vojarni u Ilici. Ali ne tog jutra, ne gospodine... Na zidu ureda glavnog dužnosnika ureda za Civilne poslove nalazila se velika fotografija. Fotografija je nosila naziv »Co. Cork – Tamo gdje Bog ide na odmor«. Dužnosnik je rado pokazivao fotografiju svojim posjetiteljima, pokazivao im mjesto gdje je odrastao i gdje su još živjeli njegovi roditelji. Marty je mislio kako su primorski krajobraz stijena i Atlantik drugorazredni prizor u usporedbi s planinama i fjordovima Aljaske. Nije došao razgovarati o Co. Corku, došao je *zahtijevati* bolji smještaj za svoj rad od onog Papenova lonca od kontejnera. Vani mu je dužnosnikova vitka njemačka tajnica rekla kako nema izgleda da uđe bez prethodne najave i kad je sastanak unutra završio, jednostavno je silom ušao, sjeo i zatražio pozornost.

– Vi, vaš rad, g. Jones, zapreka je onome što mi pokušavamo postići.

– Želim pristojnu sobu. Ja sam dio Ujedinjenih naroda u bivšoj Jugoslaviji. Želim pristojan smještaj.

Dok je čekao vani, odvijala se međunarodna svađa na engleskom jeziku između tajnica s njemačkim, švicarsko-francuskim, skandinavskim i indijskim akcentom, o prostoru. Prošle večeri pohranio je izjavu svjedoka koji je vidio kako Srbi svojim zatočenicima odsijecaju glave motornom pilom. Rim nije bio sagrađen za jedan dan i slično sranje, ali je sigurno da carstvo UN-a predstavlja jaki izazov. Prošle je večeri na disketu prenio izjavu svjedoka koji je vidio kako su čovjeka kastrirali tako što su mu mošnje privezali za motor i motor je krenuo i čovjek je umro od gubitka krvi. Tajnice su imale rashladne uređaje i danje svjetlo. Njegov rad su prezirali. Za proklete tajnice su se brinuli, za njega ne.

– Ja sam zaposlen čovjek, g. Jones, pa mi učinite uslugu i idite odavde i vratite se vašem sasvim odgovarajućem radnom prostoru.

– Tamo ni pas ne bi mogao raditi.

Ali on je bio momak iz Anchoragea. Anchorage ih je rađao tvrdoglave. Ono što je naučio za dvadeset dva mjeseca u New Yorku prevrćući papire o neplaćenim članarinama naroda članica i ono što je naučio u Zagrebu stvorilo je kod njega duboko neprijateljski osjećaj prema tom razvikanom carstvu. Imali su dobre stanove i dobre plaće i dobar život dok je Marty Jones preživljavao u prokletoj smrdljivoj pećnici.

– Možda bi pas radio nešto korisnije od vašeg ratnozločinačkoga sranja. Dopustite da vam izložim nekoliko životnih činjenica, mladi čovječe. Priče o ratnim zločinima samo su sedativ za one jadne luđake što su se pridružili »Zar ništa ne možemo učiniti?« brigadi. Neće biti sudova za ratne zločine. Svake noći možete drkati na pomisao da će Milošević, Karadžić, Mladić, Arkan ili Šešelj završiti na vješalima, ali to se neće dogoditi. Sviđalo se to vama ili ne, i nemojte mi pametovati misleći da se to meni sviđa, neće se dogoditi jer trebam te gadove i cijelu tu hrpu malih prljavih ubojica što hodaju po ovom od Boga

zaboravljenom kutu zemlje. Trebam ih da mi potpišu mirovni sporazum za Bosnu, zatim mirovni sporazum za zaposjednuta područja Hrvatske i oni to neće potpisati ako se u zraku osjeća miris lisica...

– Onda ćete svijet prepustiti nepodnošljivoj anarhiji.

– Trebam li ja lekciju od vas? Gdje ste bili? Nigdje. Zar bi bio potpisan mirovni sporazum između Egipta i Izraela da oni mali britanski dripci još viču kako Beginu treba suditi zbog terorizma, a Sadatu što je pokušao voditi rat? Zar bi došlo do mira u Namibiji da je južnoafrička vojska privedena na sud zbog optužbe za genocid? Ja poznajem stvarnost jer sam se s njom suočio...

– Vaš argument predstavlja moralni bankrot.

Gledao je velikog, krupnog Irca. Pritisnut će on njega, pritisnut će ga gadno ako mu se ikad ukaže prilika. Pritisnut će ga tako da će urlati.

– I vaš je ured u kontejneru, stoga se gubite tamo...

Marty se po suncu vraćao preko paradnog kruga, natrag svojim video i audiovrpcama i svojim kompjutorskim disketama.

Grobar Stevo išao je u crkvu u Glini, ali za njega to nije bilo ništa osobno.

Bilo je osobno za Milana Stankovića i poštara Branka i drvodjelca Milu, ali ne i za njega jer nitko od njegovih obitelji nije stradao u požaru u crkvi.

Išli su ispred autobusa; Milan je obično imao automobil kad mu je trebao, i potrebno gorivo. Prije rata, prije Milanova napredovanja, svi bi išli autobusima jedanput na godinu u glinsku crkvu. Od rata grobar nije mogao ići na dugo putovanje koje je za njega bilo osobno. Njegov otac i majka bili su ubijeni u koncentracionom logoru Crveni Krst pokraj Niša, blizu Beograda. Znao je da je Milan prošle godine pokušao organizirati to putovanje za njega, i bio mu je zahvalan na tome, ali tog tjedna je bombardirana cesta kod Brčkog i sav je promet bio zaustavljen. Njegov je otac poginuo u velikom bijegu iz logo-

ra pokraj Niša, 12. veljače 1942., ubijen hicima iz strojnica streljačkih vodova na brdu Bubanj, pokraj Niša, gdje je svakog dana ubijano po tisuću ljudi, i sada su svi zajedno bili pokopani među drvećem na brdu zvanom Bubanj.

Autobusi su sad bili daleko iza njih i stari mercedes s već prijeđenih 150 000 kilometara, nosio ih je kući. Znao je kako obred pokraj ruševina nije potresao Milana. Znao je kako ni obred ni molitva ni pjevanje psalama i recitiranje pjesme o Kosovskoj bici nisu Milana učinili sumornim i tihim jer je takav već isuviše dana, sve od iskopavanja u polju na kraju ceste u Rosenovićima.

I druge je u automobilu zahvatilo gadno neraspoloženje Milana Stankovića.

I kako na mjestu s kojega su dolazili za njega nije bilo ničeg osobnog, grobar je Stevo smatrao kako je u redu da prekine to neraspoloženje. Nagnuo se naprijed. Glazba s radija dolazila je prigušena i iskrivljena, pjevala je Simonida, a pratile su je gusle. Potapšao je Milana po ramenu.

– Milane, volim te... Milane, da si mrtav iskopao bih ti najbolju rupu... Milane, zašto se ponašaš kao ubogi gad...?

Grobar je mislio kako šalom može prekinuti neraspoloženje.

– Milane, ti si običan ubogi gad i nisi neko društvo. Ako hoćeš, Milane, iskopat ću rupu duboku koliko mogu kopati, tako da ću morati bacati zemlju preko ramena i ti ćeš moći leći u rupu i ja ću bacati zemlju na tebe i to te možda izliječi...

Ispružio je ruke i počeo mu masirati ramena kako je vidio da radi poštar Branko kad ga je želio opustiti prije košarkaških utakmica.

– Milane, ubogi si gad i sve oko sebe činiš ubogim gadovima. Pogledaj nas, svi se bijedno osjećamo jer se ti tako osjećaš...

Čovjek se nagnuo naprijed i tako se riješio grobarovih ruku na ramenima. A on je mislio kako se može šaliti jer je njegov crni humor Milana zabavljao. Grobar je bio

iza i nije mogao vidjeti Milanovo lice. Da ga je vidio vjerojatno bi se zavalio natrag na sjedište i pustio da mu opruga škaklja stražnjicu, ali nije ga mogao vidjeti.

– Znaš li zašto si takav ubogi gad, Milane? Ubogi si gad zato što se *bojiš*...

Grobar nije mogao vidjeti Milanovo lice niti njegove ruke.

– *Bojiš se.* Bojiš se otkad je došao onaj stari Amerikanac i prdio po Rosenovićima. Zašto se bojiš?

A onda ugleda Milanovo lice. Vidio je eksploziju bijesa. Vidio je ruke i vidio je pištolj. Lice je bilo blizu njegova, crveno i razjareno, jedna ruka prošla je pokraj očiju i zaustavila se u njegovoj gustoj kosi i povukla mu glavu prema dolje. Druga je ruka držala pištolj i gurala ga među njegove zube sve dok nije stigla do grla. Vidio je Milana kako ubija i nije sumnjao da neće ubiti. Vidio je ustaškoga gada ubijenog metkom ispaljenim u ustima i vidio je kako mu leti vrh glave. Poštar je izgubio vlast nad upravljačem i zamalo su završili u jarku, a drvodjelac se skutrio u najdalji kut auta.

Onda je bijes nestao. Cijev pištolja zagrebla je grobarovo nepce i ranila mu usnu. Pojavio se osmijeh, kao da Milan želi reći da se ne boji.

Stevina usta bila su krvava rana i osjetio je kako su mu hlače oko prepona mokre. Nije rekao Milanu kako misli da laže s osmijehom na licu. Vrpoljio se u vlazi u kojoj je sjedio.

Smijao se.

– Trebali bismo otići u Rosenoviće po staru vješticu. Čekati je kao što smo čekali divlju svinju. Milane, ti gade, trebao bi ići s nama...

Ali ramena su bila spuštena i nije mu mogao vidjeti lice, smije li se još ili se još ljuti. Jer stari Amerikanac je došao u Rosenoviće, a Milan Stanković se *bojao*...

Karta je pokazivala strmu stijenu među drvećem. Tamo je našao komadiće omotnice od žvakaće gume i znao je da je Ham bio tu, upravo kako je rekao.

Ispod stijene bilo je zimske trave na kojoj je ležao. Na njoj je mogao vidjeti tragove i uleknuće u sredini. Nije vidio krv, ali Ham je rekao da krv neće vidjeti. U Pennovoj glavi bilo je jasno i ta jasnoća ubila je uzbuđenje koje ga je pratilo cijeli dan. Pogledao je u ulegnutu travu gdje su dvojica ranjenika bili zaklana noževima i gledao je tragove u polju kuda su vukli dva tijela – nije imalo smisla više misliti na to, na ulegnutu travu i tragove u travi i na činjenicu da Ham nije spominjao kako ga mogu uhvatiti.

Penn se spusti niza stijenu, ponovno u zaklon drveća.

Sjene su bile duže, sivilo se miješalo s večernjim zlatom.

Tijekom dana je spavao i odmarao se, pojeo je pitu i sendviči mu još nisu nedostajali. Mjesto na kojem se odmarao, sklonište iza srušena hrasta, napustio je prije dva sata. Dobro je spavao i probudio se na zvuk dječjih glasova, ali nisu mu se približili.

Kad se spustio sa stijene, Penn provjeri kartu. U glavi je imao plan, vrlo neodređeni plan. Bolji čovjek, pripadnik specijalnih postrojbi, ne bi prelazio onu prokletu rijeku bez čvrstoga plana u glavi. On nije prošao tu obuku. Plan je postajao određeniji. Stići će do sela Rosenovića, ići će noću cestom kojom su odveli Dorrie, kuda je ona išla. Proći će pokraj kuće u kojoj je živjela Katica Dubelj. Potražit će je u njezinoj kući i samo tamo jer nije znao gdje bi drugdje tražio. Tražiti Katicu Dubelj bit će tek čin jer ona sigurno nije govorila engleski, a on nije znao ni slova njezina jezika. Naći će iskopani grob u dnu polja. Činjenica da je išao cestom kroz Rosenoviće i sve do polja dobro će izgledati u njegovu izvještaju. Za njegov će izvještaj biti važno što je potražio Katicu Dubelj... Za Penna nije bilo dovoljno da uzme neko ime iz telefonskoga imenika i isplete priču. Basil bi rekao da je lud što se nije poslužio telefonskim imenikom. Jane bi rekla da je idiot. Dougal Gray, koji mu je bio prijatelj, razumio bi. Smatrao je da se

tako može vratiti i pogledati Mary Baraddock u oči, u njima pročitati poštovanje i uzeti novac njezina muža. Moći će im reći da je hodao cestom kojom je hodala i Dorrie. Udaljio se sporije nego kad je došao do stijene, prije nego je vidio ulegnutu travu i tragove u travi. Mislio je da može hodati još dva sata prije nego padne mrak.

– Oprostite što smetam... Recite mi, molim vas, je li prijelaz kod Turnja otvoren?

Urlike Schmidt je sjedila u svom uredu. Prihvatnim centrom odzvanjali su vika, galama, smijeh. Do nje su dopirali mirisi kuhinje. Njezina pomoćnica, draga, ali divno luckasta Ganijka, zbunjeno je zurila preko svojeg stola. Urlike još nikad nije zvala u ured za vezu zanimajući se je li prijelaz kod Turnja otvoren i njezina je pomoćnica to znala.

– Hvala, ali možete li provjeriti, molim vas. Da, pričekat ću.

Imala je trideset devet godina. Držala je telefon kao urotnik, kao tinejdžerka koja razgovara s dečkom i ne želi da je tko čuje. Kad bi svaka dva mjeseca odlazila kući na vikend, natrag u München i stan blizu Hauptbahnhofa, otac i majka govorili bi joj o svom ponosu. I njezina bi majka, svaki put, one jedine večeri što je bila kod kuće, prije nego bi krenuli u restoran na večeru, došla u njezinu sobu i postavljala živčana pitanja. Bilo je teško odgovarati istinu i još teže to ne činiti. Ne, nije imala planova. Ne, nije postojao nikakav poseban muškarac. Bilo je teško govoriti istinu jer bi se lice njezine majke smračilo i pitanje ne bi ponovila. Odgovor je uvijek pratila živahna isprika kako je život previše grozničav, a posao naporan, da bi se s nekim dijelo. Bilo je cvijeća i poziva, ali ne i posebnog muškarca.

– Prijelaz je otvoren. Niste čuli hoće li sutra biti zatvoren? Ne... Hvala. Čula sam glasine. Oprostite što sam vam smetala. Laku noć.

Spustila je telefonsku slušalicu i njezina pomoćnica začuđeno ju je gledala. Urlike je pocrvenjela. Nije dala ni-

kakvo objašnjenje. Da je svojoj pomoćnici dala objašnjenje, da joj je rekla istinu, tada bi se djevojka mogla popeti na glavni stol u uredu gdje je bio kompjutor i plesati. Njezina pomoćnica je i onako bila dovoljno luckasta. Ali istina je bila da je čovjek do kojega joj je bilo stalo, bio iza crte, preko rijeke, na mjestu s kojega su stizale priče o strahotama, zvjerstvima, mučenjima. Sviđao joj se jer je krenuo drugim putem od pružanja drugog obraza i ukočena osmijeha. Da su čovjeka uhvatili, granični prijelaz Turanj bio bi zatvoren. Srbi su uvijek zatvarali prijelaz kad bi koga otkrili na svojem području.

Ako je prijelaz još otvoren, znači da je još slobodan.

Došao je kraj danu i kraj karti.

Po najvišim granama drveća padala je prilično jaka kiša. Pri posljednjoj svjetlosti Penn je našao mjesto gdje će provesti noć. Na stazi nije bilo mina jer je vidio tragove traktora i istrošenih guma prikolice. Pokraj neuredno složene hrpe drva nalazila se mala limena baraka i Penn je ocijenio da se tu drvosječe sklanjaju od kiše, tu kuhaju kavi i jedu. Ljudi koji su dolazili u baraku bili su isti kao drvosječe na imanju iz njegova djetinjstva, koji su razgovarali i igrali se s njim, i koji bi ga, sad, ubili da ga nađu. Bilo je previše mračno da ide dalje i baraka je bila posljednja točka na Hamovoj karti. Uvukao se u nju, legao i zatvorio oči. Za šest sati, tri u zoru i tri u sumrak, prema Hamovoj karti prešao je petnaest kilometara. Morao je spavati.

Ham je rekao da karta završava oko osam kilometara od Rosenovića, možda deset, ali ne više. Dalje će, čim se malo razdani, ići na slijepo.

Ona je bila stara, i Ham si nije mogao priuštiti djevojku.

Bila je dovoljno stara i jeftina da radi u sporednim ulicama oko trga iza velikog karlovačkoga bedema. Obično je išla s Muslimanima iz Prihvatnog centra.

Ham je nije poznavao, još nije bio s njom. Nije mu bilo važno što je stara, ali bilo je važno što je jeftina. Zbog

sranja od vojničke plaće i sitniša koji bi zaradio prodajom uvoznih cigareta, morala je biti jeftina. Ležao je na krevetu. Da je stara vidio je u svjetlu gole žarulje što je visjela sa stropa i, kad je otkopčala bluzu, po mlohavim brazdama oko struka i širini stražnjice kad je skinula gaće. Dok se svlačila, pušila je i to ne uvozne cigarete kojima je on trgovao, nego neku lošu vrstu iz zagrebačke tvornice. Iza zatvorenih vrata čuo je dijete kako plače i ona mu je nešto doviknula. Kad se skinula, prostitutka je opkoračila Hama i posljednje što je učinila prije nego je počela zarađivati novac bilo je da ispruži ruku preko njega i ugasi cigaretu.

Pokušao je misliti na svoju Karen. Uvijek je bilo najbolje kad bi zatvorio oči i mislio na Karen. Ali nije je mogao naći u mislima. Jastuk mu se uleknuo ispod glave. Otvorila mu je rasporak. Nije mogao naći Karen u mislima. Vidio je tanku, izblijedjelu tapetu sobe na šestom katu stambenog bloka, udaljenog od starih karlovačkih zidina i bliže rijeci i mostu preko koga je išla glavna cesta za Zagreb, i zid na kojem je visjela uokvirena slika raspeća, i po podu, pokraj stolice s odjećom, bile su razbacane dječje igračke. Krevet je škripao dok je ona zdušno radila prstima. Nije joj mogao pomoći, nije mogao odgovoriti, nije mogao misliti na Karen. I jer je krevet škripao, dijete iza zatvorenih vrata ponovno je zaplakalo, ali žena nije obraćala pažnju na dijete. Lice joj je bilo iznad njegovoga, hlače mu je skinula do koljena, i on joj nije mogao odgovoriti. Ženine usne prijezirno su se iskrivile. Već je dobila novac i njezino zanimanje je popuštalo.

Nije mogao misliti na Karen.

Mogao je misliti jedino na Penna.

Provjeravao je u operativnom centru prije nego je izašao iz vojarne u staroj policijskoj postaji. Postavljao je nemarna pitanja. Je li prijeko sve mirno? Događa li se što? S dosadom su mu odgovarali, da, prijeko je sve mirno, čule su se samo dvije runde snajpera, blizu tvornice mlijeka preko rijeke, na isturenom položaju, ništa više. Mislio je na Penna, i Penn je, po planu, sad već trebao

stići do kraja karte, i sad bi se Penn trebao nalaziti u baraki drvosječa. Zadrhtao je i mislio na Penna koji je bio sam i od te misli se zgrčio.

Velika usta namazana debelim slojem ruža nadvijala su se nad Hamom i on nije mogao to lice i nadute oči i čuperke sijede kose pretvoriti u Karen. I velika usta s debelim slojem crvena ruža nadvila su se nad njim s gađenjem jer nije mogao odgovoriti. Udario ju je.

Udario ju je zatvorenom pesnicom u lice.

Druga bolna lica zamijenila su njezino. Lice barmena kojeg je udario u baru u Cullyhanni jer je barmen ogovarao ophodnju. Udarao ju je s obje šake grozničavo upadajući u mlohave nabore njezina trbuha. Lice irskoga trgovca, koji ga je gurnuo i prolio mu pivo u krčmi u Aldershotu. Bacio ga je na pod i udarao nogom. Digla se iz postelje i jecajući pobjegla u kut gdje je stajala odbačena odjeća. Lice Karen kad bi je udarao, kad bi plakala, kad se pakirala i kad je otišla kroz vrata s torbom i njegovom Dawn. Sva ta lica bljesnula bi i nestala... Pennovo je lica ostajalo.

Obukao je gaće i hlače.

Ham je iza sebe ostavio otvorena vrata spavaonice i vrata stana i ženu što je jecala i dijete koje je plakalo.

Pojurio je niza stube.

Mislio je samo na Penna i na svoj strah.

Benny Stein nije bio svjestan činjenice da je bio najpopularniji, najpoštovaniji vozač konvoja humanitarne pomoći koje je sponzoriralo britansko Ministarstvo za veze s inozemstvom. Imati posla s onim prokleto gadnim ljudima i prolaziti kroz ona prokleto gadna sela bilo bi strašno bez Bennya Steina koji ih je zabavljao.

Njegov kamion, Seddon Atkinson, bio je pun, osam tona pšeničnog brašna, kvasca, šećera i sjemena.

I sada je zezao prijenosni remen hirovite cure, jedine od petnaest Seddon Atkinsona koja je bila prgava. S Bennyem Steinom radila su dva inženjera pokušavajući sre-

diti curu da ujutro može krenuti na put, i još dvojica vozača vratili su se s večere u hotelu na parkiralište kamiona pokraj zagrebačke zračne luke da vide hoće li hirovita mala voziti ujutro preko prijelaza Turanj i sve dolje u sektor Sjever i sektor Jug.

Benny to nije znao, ali za njega je bila strašna stvar što su dva inženjera bila spremna raditi koliko god dugo u noć bude trebalo samo da bi hirovita mala krenula ujutro na put, i da su dvojica vozača došla iz centra provjeriti kako stoje stvari.

Kad je prošla ponoć pridružio im se i vođa konvoja da i on baci pogled u prostor motora, i naginjući se naprijed iza vođe konvoja bio je administrativni vođa konvoja, što je bila prilična gomila da se curu natjera da radi. No Benny Stein, vozač kamiona na duge relacije, debeo, srednjovječan, sjajne ćelave glave zamazane od ulja, to nije ni primjećivao. Bez Bennya Steina humanitarni konvoj koji prolazi kroz sektor Sjever i sektor Jug možda ne bi bio siguran, a možda ni zabavan. Kad je prijenosni remen popravljen, kad je isprobao motor, kad je drobio zupčanike, isprobao naglo kočenje, kad je malu dobro izmučio, tek tada je Benny Stein rekao da je zadovoljan.

Trudio se da ne misli na prošlost, nego da se usredotoči na sadašnjost.

Slika lisice bila je prošlost.

Pennova sadašnjost bila je deset koraka naprijed, zatim osluškivanje i tišina, zatim opet dalje. Nije mogao uništiti sliku lisice. Sadašnjost je napredovala u zoru, a on je odviše slabo spavao da bi htio jesti prije nego je bilo dovoljno svijetlo da napusti baraku drvosječa, i smatrao se sretnim što je kišu, koja je udarala po limenom krovu barake, rastjerao vjetar. Hamova karta došla je do kraja, a zemljovid što ga je kupio u Karlovcu nije mu mogao pomoći tamo gdje su završavale ceste. Mogao se nekako orijentirati po ranom kretanju sunca i to mu je bilo dovoljno da ga vodi. Nalazio se duboko u šumi i sve je išlo po planu, ali živčanosti što ju je osjećao na leđima, nije se mogao riješiti.

Prošlost je bila slika lisice.

U gajbi u dnu vrta kućice držali su kokoši. Njegova je zadaća tijekom djetinjstva bila da svake večeri nahrani piliće i pokupi jaja. Lisici nije bilo teško prikrasti se gajbi i njušiti je. Ali prikradanje gajbi i njuškanje nije punilo lisičin stomak. Ako nije htjela ostati gladna, lisica je morala naći načina da probije žicu gajbe, da olabavi žicu i kopa ispod nje, izgrize okvir vrata. No to kopanje, kidanje, kokodakanje izazvalo bi prestašeno skičanje kokoši. Bilo je lako prići, ali teško obaviti posao zbog kojega je došla. Galama pilića dozvala bi njegova oca sa sačmaricom i pse iz šupe i veliki reflektor što je stajao na polici iza kuhinjskih vrata. Tijekom njegova djetinjstva pokraj gajbe ubijene su tri lisice, jednu su psi satjerali u stupicu pokraj ograde voćnjaka. Jedna se uspjela izvući. Bilo je to one olujne noći kad su ga otac i majka odveli na pantomimu u Chippenham, i prije odlaska u Chippenham, žurno je nahranio kokoši pod kišom i nije dobro zatvorio vrata, nije prikvačio lanac na čavao. Penn nije mogao računati s tim da će vrata u Rosenovićima biti otvorena. Nije mu bilo naročito teško stići tamo, ali ako uzbuni kokoši... No pokušavao je ne misliti na prošlost.

Penn je čuo traktor.

Išao je šumovitom stranom brežuljka. Nije imao plana koji bi slijedio, niti staze. Po sagu od mokroga lišća mogao se dobro i tiho kretati. Privukla ga je buka motora.

Iznenada je gledao u dolinu. Pred njim se nalazila glatka stijena pokrivena lišajem i ona mu je djelomično zakrivala pogled na dolinu. Vidio je nabujali potok što je dolinu dijelio na pola. Dva traktora radila su na polju s druge strane potoka i oba su vukla po prikolicu za bacanje gnojiva. Polja ne njegovoj strani nisu bila obrađena ni zasijana.

Vidio je razliku i shvatio je.

Očima je pratio tijek potoka do bazena gdje je voda tekla sporije popuštajući pred mračnim dubinama i mislio je kako bi tamo moglo biti pastrva. Iza traktora što su bacali gnojivo po poljima vidjele su se obrađene orani-

ce, i žene koje su radile, tamne sjene na jutarnjoj izmaglici nagnute nad motikama i vilama, umotane u debele kapute jer je bilo hladno. Na njegovoj strani potoka nije bilo obrađenih oranica, ni žena i ništa nije bilo posijano.

Pogled je lutao dalje niz dolinu, privučen mekim bojama. Jabuke su bile u cvatu, stoka je prelazila potok, a djeca su se igrala među svinjama što su rovale i psima koji su tjerali ovce natrag na stazu i sve se to događalo na jednoj strani potoka.

Da, shvaćao je.

Vidio je dim koji se iz seoskih dimnjaka penjao i odlazio preko potoka i kad je zaškiljio i zaklonio oči od niskog sunca mogao je vidjeti obrise kuća, i dio oko crkve, i svježinu cvijeća. Vidio je kako jedan auto pretiče drugi. Pogled mu je lutao od Salike, preko mosta, i zastao na susjednom selu koje se nalazilo na njegovoj strani potoka. Najprije je vidio sliku u zrcalu, zatim se vratila stvarnost. Srušena crkva, male kuće bez krova, grmove kupina i koprive što su rasli visoko uz cestu. Teško je na toj udaljenosti mogao vidjeti pojedinosti Rosenovića. Ali vidio je da je jedno selo živjelo, a drugo je umrlo. I na rubu njegova vidnog polja, zamagljeno vlagom koja se dizala iz trave, učinilo mu se da u kutu polja vidi sivo-crni ožiljak koji se nalazio odmah ispred sela koje je umrlo.

Priđe mu fazan.

Nije opazio ništa opasno. Dolina je bila mirna. Znao je da bi lisica mislila kako je kokošji kavez mirno mjesto sve dok kokoši ne bi počele urlikati i ne bi došla puška i ne bi psi bili pušteni. Tu je bila Dorrie Mowat... tu su Dorrie Mowat udarili nožem, tukli i na kraju ubili metkom.

Fazan se podigne na noge s pandžama, zatrese krilima i vikne upozorenje.

Gledao je preko potoka u ruševine Rosenovića. Uzeo je novac i kad je uzeo novac, preuzeo je obvezu. Htio je zaraditi vlastiti ponos... Sjedio je u sjeni velike stijene odakle je mogao vidjeti dolinu, gdje je mogao čekati cijeli dan. Kad više ne bude vidio jabuke u cvatu i kad se trak-

tori vrate u selo koje je živjelo, i kad žene i djeca odu kući, tada će ponovno krenuti pod okriljem mraka prema selu koje je umrlo... Htio je načiniti izvještaj koji će mu vratiti ponos.

Fazan bučno odjuri u mirnu dolinu.

11

Tako blizu...

Najprije će doći vrane, nakon što vrane srede leševe, doći će svrake i šojke i nakon svraka i šojki doći će štakori i nakon štakora doći će kukci što gmižu i crvi će doći na konačnu gozbu.

Pennu se činilo da mu se šojke rugaju, očne duplje su zurile u njega.

Zamalo je stao na lubanju.

Dvije zime i ljeto, mislio je, dali su dovoljno mogućnosti pticama, glodavcima, kukcima i crvima da skinu sve meso i mišićno tkivo s lica lubanje. Usta su se cerila, a očne su ga duplje izazivale. Koračajući uz stazu, u sumrak kasnog popodneva, ispod drveća je ugledao lubanju što je ležala na lišću među kupinama. Kostur je ležao na onome što je nekad bio trbuh, ali je glava bila okrenuta kao da je pokušavala otkriti ubojitu opasnost iza sebe. Kostur je bio odjeven u dugi tamnosmeđi kaput i hlače koji nisu istrunuli, ali na gležnjevima iznad cipela vidio je kosti jer čovjek nije nosio čarape, i vidio je i kosti ruku koje su još grčevito stiskale jutenu vreću. Nalazio se na rubu šume i išao prema Rosenovićima i kroz drveće je gledao tihu mirnoću doline obavijene zlatnom svjetlošću sunca što je zalazilo. Nije ga se ticalo, a i saznanje mu ništa ne bi pomoglo, ali ipak se sagnuo i prihvatio kosti prstiju s vreće i one su se lako odvajale. U vreći je bila najpotrebnija zimska odjeća koju je čovjek nosio za sebe i svoju ženu. U

mislima je vidio... trenutak kad je u osuđenu selu netko tvrdio kako postoji mogućnost za bijeg kroz prozor, i prestrašeni, muškarci i žene, skakali su kroz prozor uzevši sa sobom onoliko koliko su mogli nositi, i pokušavali su se iskrasti kroz crtu napada svojih neprijatelja. Pitao se je li Dorrie Mowat vidjela tog čovjeka kako odlazi, je li mu poželjela sreću, je li ga poljubila ili zagrlila, pitao se je li mu rekla da će ona ostati... I on je zamalo stao na lubanju čovjeka koji je bio na čelu bjegunaca.

Kad je pošao malo naprijed, našao je druge. Svi kosturi, svi odjeveni za zimu. Kosturi su ležali i krivudavoj liniji. Bilo je ostataka žena i djece i novorođenčadi. Bili su tu i nabreknuti kovčezi od trule ljepenke i imitacije kože zavezani konopcem, bilo je još jutenih vreća, teških plastičnih vreća koje su nekad sadržavale poljodjelsko gnojivo. Izbrojio je dvanaest kostura. U kovčezima i vrećama našao je i stvari potrebne za preživljavanje, i odjeću i najdraže dječje igračke i male uokvirene slike Isusa na Kalvariji. Pretpostavljao je da ih je sve zbrisala strojnica. Neki su na zvuk prvoga metka potrčali naprijed, dok su drugi stali skamenjeni, a neki su se pokušali vratiti. Posljednja je bila visoka žena koja je na sebi imala tri haljine, a pokraj nje ležala je torba, a u svakoj ruci još je držala mali smotak i prst na kojem je nosila vjenčani prsten bio je odrezan. Shvatio je što je nosila, što ni u smrti nije puštala, jer su pokraj njezinih čizama ležale dvije male lubanje. Pitao se je li ih Dorrie poznavala, je li Dorrie poljubila i zagrlila djecu, je li Dorrie rekla majci zbog čega će s ranjenicima ostati do kraja.

Nije osjećao mržnju jer mu se um sledio.

Ni strah, jer mu je um otupio.

Krene dalje. Prešao je pola puta do sela, pola puta što ga mora prijeći prije mraka. Dorrie je bila ovdje i vidjela je traktore i žene i životinje i Dorrie je ostala do kraja... Ona ga je tjerala naprijed. Kao da je uzela Pennovu ruku i izazivački se smiješi, kao da mu se ruga, kao da ga izaziva da se približi Rosenovićima. Mislio je kako dotad u njegovu životu nije bilo ničega vrijednoga. Ona ga je zaro-

bila svojim podrugljivim dozivanjem i osmijehom svojih usana.

Tu *užasnu* mladu ženu on bi volio. Penn je htio prići Rosenovićima prije mraka. Tog *anđela* on bi volio.

Spusti knjigu jer s prozora više nije dolazilo dovoljno svjetlosti da bi mogao čitati.

Još mu je bilo hladno. Ravnatelj škole sjedio je u stolcu. Bio je umotan u deku od debele vune i snažno je trljao bedra ne bi li ih malo ugrijao.

Čitav dan mu je bilo hladno.

Svoje hlače, mokre od prelaska rijeke na dijelu koji onaj šljam nije čuvao, nije mogao objesiti van da se suše na proljetnom suncu. Objesiti svoje mokre hlače da ih cijelo selo vidi, značilo bi izazvati sumnju. Blatne cipele mogao je ostaviti na kućnim vratima jer sada više nitko nije dolazio u njihovu kuću, to je bilo sigurno. Njegova je kuća bila kužna, ali njegove bi se hlače vidjele s ceste; njegova se žena nije žalila samo ih je mokre i prljave prebacila preko drvena okvira ispred kuhinjske peći.

Iako je drhtao od hladnoće, osjećao se istinski oslobođen.

Bilo je dobro moliti na tom mjestu zla, klečeći u blatu, plačući tiho da im svima bude oprošteno. Nije smatrao glupošću, kako je to nazvala njegova žena, to što je prešao rijeku da bi molio na tom mjestu zla... kroz prozor je gledao seljane kako užurbano idu prema raskrižju blizu crkve. Ustane sa stolca i pritisne lice na hladno staklo i istegne vrat kako bi ih bolje vidio. Vidio je kako se kod crkve zaustavio bijeli džip i kao u magli je vidio kanadskog policajca koji je obećao kako će mu, za tajnu što ju je s njim podijelio, donijeti knjige za njegovu školu, i dužnosnika za politička pitanja koji je bio naobražen čovjek.

Osjećao se snažnim jer je molio na mjestu zla, jer je klečao u blatnoj rupi koja ih je sve osramotila, i te noći će opet prijeći rijeku, i opet će moliti za oproštenje, moliti da krivci budu strogo kažnjeni. Znao je da su neki imali hra-

brosti podići glas jer je to čuo na stranoj radiopostaji. Neki su, malobrojni, sklonili svoje susjede, Hrvate ili Muslimane. Neki su, malobrojni, ustali protiv gomile i vikali protiv barbarstva koncentracionih logora i ubijanja i kopanja grobova u tišini mraka. Vrijedilo je moliti da krivci budu strogo kažnjeni.

Ravnatelj škole popne se stubama svoje kuće. Smatrao je da za razgovor s kanadskim policajcem i dužnosnikom za politička pitanja mora obući odjelo.

– Mi moramo obavljati svoj posao, mandat što nam ga je dao ured glavnog tajnika Ujedinjenih naroda...

Dužnosnik za politička pitanja bio je Finac, ali prošlo je mnogo godina otkad više ne živi u obiteljskom domu u Ivalu, kod artičkog kruga, blizu ruske granice i mnogo je godina prošlo otkad je radio u Ministrastvu vanjskih poslova, na jugu, u Helsinkiju. Dužnosnik za politička pitanja bio je čovjek Ujedinjenih naroda, bio je to već sedamnaest godina. Nije znao je li uvrijedio nekog osobitog dužnosnika, ili je umjesto vode na vatru dolijevao ulje, ali nakon jedne istrage o korištenju nekih povlastica UN-a od strane obitelji diplomata akreditiranih u New Yorku, poslali su ga preko mora. Dom njegove žene, tamo gdje je živjela s djecom, bio je u New Jerseyu. Njegov dom, gdje je živio sam, bio je u Topuskom. Možda je bio premješten u Topusko, u sektoru Sjever, jer je preduboko kopao po izvještajima o troškovima.

– Kad dotičeš mene, dotičeš svijet. Velika je taština maloga čovjeka kad ometa humanitarne napore svjetske zajednice...

Politički dužnosnik došao je u Saliku kako bi ponudio ono što je on zvao »moralnom potporom« naporima kanadskog i kenijskog policajca. Upotrebljavao je velike riječi i priznavao je da zvuče prazno.

– Vi morate znati, g. Stankoviću, da se svako ometanje našega posla bilježi. Da sam na vašem mjestu, g. Stankoviću, ne bi mi bilo drago da moji postupci uzrokuju toliko izvještaja...

– Gonite se odavde.

Tog je čovjeka smatrao zvijeri. Obuka dužnosnika za politička pitanja odvijala se u mirnom svijetu diplomata i birokrata i dužnosnika. Vjerovao je da ga na prijemima i večerama njegovog društvenog kruga smatraju dosadnim, ali smatrao se časnim i pristojnim čovjekom. I zato što je o sebi tako mislio, svaki sastanak s Milanom Stankovićem, bio je osobna bol... a mnogo je takvih bilo raštrkano u svakoj dolini područja koje je pokrivao iz Topuskoga. U Bosni i Hrvatskoj bilo je zvjerstava i grobova, diljem tih zemalja tisuće starih žena i muškaraca, poput smeća koje voda izbaci na obalu, umrlo je samo zbog paketa hrane što bi ga tajno dobili... Namjerno je ovoga oslovljavao s *gospodine*, male su pobjede teške i rijetke, a *gospodin* Stanković je uvijek nosio vojničku odoru.

– Mi imamo pravo slobodnog pristupa na čitavom tom području...

– Vi idete tamo gdje ja kažem, i samo tamo gdje ja kažem. A ja kažem da se gonite odavde.

Ništa ga u njegovu odgoju u Ivalu nije pripremilo za tipove poput g. Milana Stankovića, niti za slične njemu što su vladali sličnim selima. Ništa u njegovom kratkom radu u Ministarstvu vanjskih poslova u Helsinkiju nije ga pripremilo na to, ništa u tihim hodnicima iza svetišta glavnog tajnika. Nekad, godinu dana nakon što je premješten u New York, trčeći sa ženom i svoje troje djece uvečer u Central Parku, sreo je takvu zvijer, vidio je nož, dao je svoj novčanik i kreditne kartice iz torbice za pojasom. Bilo je to njegovo jedino iskustvo sa zvijerima prije dolaska u Topusko. Ali zvijer je otišla, pobjegla je u grmlje i sjenu, nije ostala, iz taštine, kako bi bila svjedok njegove slabosti i slabosti njegove obitelji... Znao je ravnatelja iz viđenja i razgovora i sad ga je ugledao kako dolazi cestom iza Stankovića. Čovjek kojega smo naviknuti vidjeti s naočalama uvijek se bez njih doimlje neuredno. Ravnatelj mu je dvaput ponudio da igraju šah, ali nikad se nije ukazala mogućnost. Na ravnateljevu licu bile su narančasto-plave modrice i ožiljci od remena, a donja usna bila je puknuta i ljuta.

– Imamo dosje o vama, g. Stankoviću, koji svakim tjednom postaje sve deblji. Iskreno vam kažem da mi nismo glupani. Imamo dosje...

Ruka se spustila na navlaku pištolja i igrala se dugmetom zaklopca.

– Mi imamo dosje. Možda ćete već biti starac kad taj dosje bude predan sudu. Vi spadate u one, g. Stankoviću, koji mi glasno govore kako Srbi i Hrvati nikad neće moći živjeti zajedno... a ja vam odgovaram da je *nikad* dugo vrijeme. Iz mog iskustva, g. Stankoviću, oni koji najglasnije viču da pomirenja nema, ti su oni koji nose najveću krivicu...

Ali pištolj je izašao iz navlake. Politički dužnosnik smatrao je svoj dosje jadnim oružjem u usporedbi s pištoljem *makarov*. Pištolj je bio pun. Pekao ga je zvuk metalnih dijelova. Sedamnaest godina je vjerovao u moć, slavu i autoritet plavoga stijega. Stvarnost je bila napunjeni pištolj na seoskom putu. Iza džipa kanadskog policajca čuo je povik, žilavi čovječuljak u maskirnoj odori pokušavao je proći pokraj golemog tijela Kenijca do stražnjeg dijela džipa. U svojim izvještajima što su najprije odlazili na stol dužnosnika za civilna pitanja, zatim u Tajništvo u New Yorku, govorio je kako je tu toliko okrutnosti, toliko straha, a njegove mogućnosti djelovanja tako neznatne. Milan Stanković se uputi prema džipu, a ravnatelj priđe k njemu.

– Što vam se dogodilo, prijatelju? – Bilo je to glupo pitanje.

U ruku mu je stavljen komadić papira. Rečeno mu je kako je riječ o receptu za stakla za naočale.

– Dobit ćete ih, obećavam vam. Donijet ćemo vam ih. Je li vas to on...? – Pitanje je bilo idiotsko.

Ravnatelj je slegnuo ramenima, okrenuo se i otišao. Otvorili su vrata džipa, a Kanađanin i Kenijac nisu mogli djelovati jer su u njih uperili puške. Vidio je kako vade vrećicu i drže je visoko u zraku i predaju u ruke Milana Stankovića. Zbog vrećice je došao u Saliku s dvojicom po-

licajaca, i politički dužnosnik je vjerovao kako je njegov položaj dovoljno visok da probije zapreku što je priječila ulazak u Rosenoviće. Pred njim je bilo lice Milana Stankovića, lice izobličeno od mržnje. Bijela plastična vrećica je preokrenuta. Iz nje su ispala tri paketa mlijeka i svaki je udaren nogom. Tri kruha udarana su nogom poput nogometne lopte sve do jarka punog vode i sir i šunka i jabuke iz kuhinje hotela u Topuskom gdje je imao sobu.

Još jedan neuspjeh.

Neuspjeh je bio stvarnost moći, slave i autoriteta plavoga stijega.

Kontrolirao je glas, nije ga podigao.

– Što je ratni zločin, g. Stankoviću? Ubijanje ranjenih nakon završetka bitke ratni je zločin... Tko je ratni zločinac, g. Stankoviću? Vođa ljudi koji ubijaju ranjenika nakon što je bitka završila... Spavate li dobro, g. Stankoviću? Svake noći unosim u dosje...

– Gonite se i ne vraćajte se više.

Još jedan neuspjeh.

Politički dužnosnik nije mogao vidjeti izražava li lice Milana Stankovića krivicu ili strah. Nadao se da će se tiho, noću, strah prišuljati zvijeri, i gristi je. Mogao se samo nadati da će lice zvijeri jednog dana drhtati od krivice, srama ili straha...

Gubio je vrijeme.

S izgubljenim je vremenom došla nestrpljivost.

Penn je htio prići Rosenovićima prije nego šumu potpuno prekrije mrak.

S nestrpljenjem je došla pretjerana samouvjerenost.

Žica koja je označavala područje minskih polja išla je lijevo od njega i činilo se da doseže liniju drveća. Ako bude išao pokraj mina na lijevoj strani, ocijenio je da će se morati odreći zaštite drveća, a još je bilo dovoljno svjetla da ga vide. Pogledao je na desno i bodljikava žica proteza-

la se sve do stjenovita zida. Da bi zaobišao minsko polje na desnoj strani, morao se vratiti i popeti na stijenu, a to bi značilo veliko zakašnjenje. Htio je prići Rosenovićima... Penn ugleda mine.

Tu je drveće bilo rijetko kao da je posljednjih pet godina namjerno sječeno kako bi bilo načinjeno dovoljno prostora za prolazak oklopnih vozila.

Mine su se vidjele zahvaljujući antenama.

Nestrpljenje i samouvjerenost naveli su ga da prekorači bodljikavu žicu. Antene su, koliko je Penn mogao vidjeti, bile postavljene u pravim crtama. Minske antene bile su visoke oko trideset pet centimetara i dosezale su mu do ispod koljena. Penn nikad nije prošao ni sata obuke o minama. Nestrpljivom i arogantnom čovjeku koji je kasnio, bilo je prilično jasno da su mine postavljene tako kako bi dohvatile donji dio šasije vozila ako su kotači ili gusjenice išle ravno. Mogao je naglo istupiti, ali pred njim se bolje vidjelo pa je mogao ocijeniti koliko je daleko šuma. Svjetlost je bila bolja jer je polje bilo blizu i ako je Alijina karta točna, ako ju je točno nacrtala, tada su Rosenovići iza tog polja. Minsko polje nije bilo problem. Oko njega je vladala tišina jer su traktori otišli, a utihnuli su i grubi glasovi žena i dječja vika.

Na mjestu gdje je šuma prestajala a počinjalo otvoreno polje, Penn ugleda mačku.

U kućici njegovih roditelja uvijek je bilo mačaka, poludivljih i hranili su ih samo tijekom najjače zime. Penn je poznavao mačke.

Bila je to velika životinja i nimalo lijepa.

Mačka je bila crna, ali bijele mrlje na prsima omele su Penna u napredovanju.

Penn stane. Zbog mačke se nije mogao usredotočiti. Nije mogao a da je ne gleda, i za to vrijeme je, u tom sumraku, mogao naletjeti na fine žice minske antene. Stao je okružen minskim antenama. Velika životinja brzo mu je prilazila. Grleno ga je gunđanje mačke dozivalo. Mogao joj je vidjeti rebra.

Mačka je prešla otvoreno polje, desetak koraka udaljena od njega, a u središtu otvorena prostora vidio se vrh antene. Penn je pretpostavljao da je mačka bila domaća i da ju je napustio netko u bijegu iz sela, možda baš netko od onih kostura što su ležali duboko u šumi.

Velika životinja je oklijevala jer je Penn stajao mirno. Mačkino krzno bilo je puno čičaka.

Grleno gunđanje pretvorilo se u predenje. Penn je poznavao mačke... Na sagu od mrtvoga lišća nije bilo kamena koji bi bacio na mačku. Ne može dohvatiti ni suhu granu kojom bi je otjerao da ne prođe pokraj antene. Nije mogao ni vikati na mačku, bio je preblizu Salike, tek preko rijeke, nije mogao ni pucati na mačku iz svog automatskog *brawninga*. Penn je znao što rade napuštene mačke kad nađu prijatelja.

Mačka je izvila leđa. Mačka je prijatelju uvijek htjela pokazati zadovoljstvo izvijanjem leđa, zatim je tražila stijenku o koju bi se mogla trljati, a najbliža takva stijenka bila je tanka igla minske antene.

Penn nježno pozove mačku. Mačkina leđa naslonila su se na antenu. Penn sklizne na koljena i ispruži ruku i počne mački nježno tepati. Trljanje mačkinih leđa zaljuljalo je antenu. Pet kilograma snažnog eksploziva u mini ispod antene, možda i šest kilograma, dovoljno jakog eksploziva da odnese kotače olkopnog vozila, dovoljno da imobilizira gusjenicu. Penn je nježno pozivao mačku da dođe k njemu. Mačka je napustila antenu koja se zaljulja kao umirući metronom. Pennovo srce je lupalo. Mačka je oprezno kružila oko Penna, oko koga je sve bilo puno minskih antena. Molio je, nježno je mrmljao pozivajući mačku da mu priđe. Opet je izvila leđa, opet se naslonila na žicu desno od njega...

Mačka mu priđe.

Jedan pokret...

Mačka se nasloni na njegovo koljeno.

Jedna mogućnost...

Mačka je mijaukala od zadovoljstva.

Ako propusti tu priliku, mislio je Penn, mačka će mu pobjeći izvan dohvata i opet se trljati o minsku antenu.

Penn dohvati mačku s obje ruke. Bez prijateljstva, bez ljubavi, Penn je čvrsto držao mačku. Mačka ga je grizla za ručne zglobove i zarila mu nokte u nadlakticu. Penn je držao mačku – od toga mu ovisi život, život mu ovisi o tome da nitko ne dira žicu antene. Pri zadnjoj svjetlosti jurio je pokraj antena i posljednjeg drveća prema polju s mačkom koja je grebala i pljuvala po njemu.

Prošao je minsko polje.

Bacio je snažno mačku daleko od sebe.

Stao je pokraj bodljikave žice.

Mačka je režala jer ju je izdao, i držala se daleko od njega i tu više nije bilo antena na kojima bi mačka trljala leđa.

– Dobro, stari, žao mi je. Molim te ne čini mi to opet, ali ja se ispričavam.

Mačka ga je gledala. Uzeo je komad šunke iz papirnate vrećice u naprtnjači i potrgao ga na četiri dijela i dobacio meso mački.

Mačka je skočila na hranu.

Ispred Penna pružalo se polje. U kutu polja mogao je vidjeti mali zid od zemlje. Vidio je i obrise srušenih krovova sela i slomljeni crkveni toranj.

To je i ona sigurno vidjela, tu je Dorrie bila...

Bilo je toplo kasno popodne.

Benny Stein se znojio.

Teško je bilo vaditi vreće sjemenja iz kamiona, ali bilo je bolje nadzirati kninski težaci jer su onda njihovi ljepivi prsti mogli manje krasti. Bolje je ne olakšavati im stvar.

Knin je zgodan gradić, šteta što su ljudi takvi, i kad budu završili istovar, pokušat će naći energije da krene krivudavom cestom od skladišta pokraj nogometnog igrališta, dolje do rijeke i onda opet gore do stare tvrđave iznad grada. Radio je dobre fotografije, ponosio se time, ali

njegov je aparat *canon* s 125-milimetarskim lećama ostao u hotelu u Zagrebu, a i da je na staroj tvrđavi izvadio kameru podigli bi se topovi i počeli rigati vatru. Ljudi su kvarili Knin i ti isti ljudi nisu osjećali nikavu prokletu zahvalnost što im je dovezao petnaest kamiona hrane.

Znojio se i podigao vreću sa sjemenom. Donio ju je iz unutrašnjosti kamiona. Odnio ju je do kolica. Ovi momci što su radili s njim bili su dobri, dobro društvo.

Znojili su se i teško disali.

– Nije li ono u Turnju neka švapska *Frau*?

Dobar momak, mešetar koji je napustio burzu da bi za petsto funta na tjedan vozio kamion u sektor Sjever.

– Prestar si Benny da gledaš suknje...

– Za mene je ionako premršava. Što ona tamo radi?

Dobar momak, bankar koji se odrekao sjaja i novca da bi vozio kamion u sektor Sjever.

– Rajca li te, Benny? Čekala je autobus s izbjeglicama...

– Znaš li što? Dobacila mi je pogled... mnoge mačke me tako gledaju. Pola cura u Hackneyu, u Palmers Greenu, sve one imaju romantičnih problema zbog mene. Tuširam se hladnom vodom. Bježim od toga, to je prokleto prekomplicirano za mene, ali ona je nudila ljubav. Znaš li onu o Argentincu...

Nekadašnji burzovni mešetar i nekadašnji bankar prasnuli su u smijeh.

Benny je recitirao,

... Argentinski gaučno po imenu Bruno
jednom nam reče:
»Nešto znam dobro:
Žena je dobra
Ovca je božanstvena,
Ali lama je broj jedan!«

– Znaš što mislim... Možda je našla pravog momka, iz nigerijskog bataljuna na primjer, i sad uživa. Danas nije trebao doći nijedan autobus s izbjeglicama... to je sve.

On je znao kad dolaze autobusi s izbjeglicama. Izbjeglice su bile nešto iz prošlosti Bennya Steina. Malo se našalio na račun *frau*, a zapravo je mislio da je najveća ženska što ju je u životu upoznao i kad nisu vozili ili popravljali kamione, zamolio bi nekoga da ga poveze u Karlovac i otišao bi u Prihvatni centar, i zadnje što je načinio bili su stol i stolci za dječji vrtić... Znao je o izbjeglicama jer su njegovi djed i baka prije pedeset pet godina pobjegli iz Čehoslovačke, a s njima je bio i njegov otac i sve što su imali bilo je natrpano u stara dječja kolica koja su gurali kao da su u šetnji. I gledajući lice *frau* pomisli kako vjerojatno nije čekala samo na autobus.

Ušao je kroz dvorišni ulaz i poderao hlače na žicu što je ležala na zemlji, ozlijedio je koljeno i pao u jarak.

U selu je bilo mračno i Penn je sa sobom obavio prilično jedak razgovor.

Glupo je bilo lutati oko ruševina sela po mraku, mora se sabrati, usporiti. Mora to učiniti kao kad je bio dijete, kad bi rano ujutro otišao u šumarak gdje je nadglednik ljeti uzgajao fazane i sjeo ispod široke krošnje hrasta i čekao da se razdani, da ženka jazavca iznese svoje mladunče iz jazbine. Mora se vratiti počecima svog života... Jedini tečaj koji je bez problema prošao u Gower Streetu bio je tečaj snalaženja u divljini, tako se dobro snalazio u šumi noću da je Amanda Fawcett zacvililla i pomokrila se kad joj je prišao s leđa i rukom začepio usta. Bila je to jedina pohvala što ju je dobio od instruktora i Amanda Fawcett, mrzovoljna kučka, ostatak je jutra morala hodati s košuljom izvan hlača, i sjećao se *jebenog* zlobnog osmijeha koji mu je uputila posljednji dan kad je izlazio iz Uprave gdje je predao svoju iskaznicu. I ta prokleta Amanda Fawcett, završeni fakultet, Opća obavještajna služba, laktašica, ne bi prešla ni sto metara po riječnoj obali... nakon tog kratkog razgovora sa samim sobom Penn je dugo stajao mirno i upijao noćne zvukove sela.

Krik sove, cviljenje otvorenih vrata, škripanje krovne grede, udaranje vode u potoku u stupove mosta, udaljeni glasovi što ih je donosio vjetar.

Stajao je tamo gdje je mislio da je bio trg i jedina zgrada što ju je po veličini mogao točno razaznati bila je crkva. Na prozorima kuća preko potoka gdje su ljudi živjeli, disali, svijetlile su svjetiljke, a s vremena na vrijeme vidio bi pomicanje baterije u pokretu. Katkad bi neka zraka s mosta doprla do sela i s mosta je čuo je glasove mladića koji su se šalama borili protiv dosade na straži. Bio je sasvim miran. Mislio je kako su Dorrie, kad je prelazila cestu na kojoj je on sada stajao, s poderanim čistim ženskim rubljem, cestu osvjetljavali bljeskovi ispaljenih metaka i kuće što su gorjele. Nije vidio seljačku kuću gdje je bio podrum. Pred očima je imao kartu.

Kad se smirio, ponovno je krenuo.

Išao je polako s jednom rukom ispruženom ispred lica i s drugom ispred nogu. Dvaput je prstima okrznuo krš srušenih kuća i jedanput je uhvatio palu telefonsku žicu. Išao je teško prohodnom cestom i katkad bi prstima niže ruke dotaknuo visoki korov što je rastao između brazdi na cesti. Trudio se da mu koraci budu ujednačeni i svaki je brojao jer mu je Alija rekla da se kuća Katice Dubelj nalazi 150 koraka od trga. Začuje neki novi zvuk koji nije mogao odrediti. Nekoliko koraka od kuće Katice Dubelj, ili mjesta na kojem se trebala nalaziti, ponovno čuje taj novi zvuk. Izbrojao je koračaje, skrenuo s ceste i prstima napipao plot obrastao čiččima i koprivom. Zaobiđe plot i priđe zidu kuće Katice Dubelj. Došao je do vrata. Da je živa, vraćala bi se kući svake noći ili svake treće noći ili jednu noć u tjednu, da je živa... Tako je Penn mislio, to ga je dovelo u Rosenoviće, ta mala, neznatna mogućnost da će doći. Iza kuće Katice Dubelj Dorrie su s ranjenicima tjerali u polje, u grob. Čekat će je jednu noć, ako je živa... Prstima je pipao kamen, zatim prazninu, onda grubu plohu vratnih dasaka.

Bio je to zvuk čovjeka koji plače.

Nešto ga je ponukalo ići dalje.

Riječi čovjeka obuzeta bolom.

Na kraju staze, tamo gdje počinje polje, ležao je slomljeni potporanj dvorišnih vrata. Iza njih počinjao je ot-

voreni prostor. Dok su mu se oči navikavale na slabu svjetlost baterije, slušao je brzo izgovarane riječi. Riječi su izražavale tjeskobu. Oko jame je vidio zemljani obzid, isti koji je vidio i u sumrak iz šume. Oprezno mu se približi. Ugleda lik čovjeka koji kleči u jami. Penn pogleda grob, mjesto gdje je Dorrie Mowat bila zakopana i čovjeka koji je klečao u jami i molio. Starac je, klečeći u jami pognute glave, izgovarao molitvu osobne boli. Prilazio mu je i mislio je kako mu ne prijeti nikakva opasnost od starca koji klečeći moli u jami u koju je bila zakopana Dorrie Mowat. Prikradao se kao prema jazavčevoj jazbini. Išao je zemljom na kojoj su je tukli, prerezali joj vrat i na kraju je hicem ubili. Tiho je koračao po kliskom blatu preko kojeg su vukli spojena tijela Dorrie Mowat i njezina ljubavnika. Vukli...

Imao je sreće. Otac mu je govorio da ljudi koji imaju sreće, najčešće je i zaslužuju.

Prišao je starcu straga. Brzom kretnjom, preskočivši zraku svjetlosti što ju je bacal baterije, skoči na njega i rukom mu začepi usta. Ako moli na grobu, ne može značiti nikakvu opasnost, i ako ne znači opasnost, onda može biti prijatelj, i Pennu je trebalo malo sreće.

Zurio je u izbuljene oči koje su treptale. Govori li engleski?

Glava je kimnula u znak potvrde. Hoće li vikati?

Glava se zatresla... Pennu je trebalo malo sreće.

Makne ruku sa starčevih usta. Prišao mu je sprijeda i vidio kako starčevo tijelo podrhtava i mislio je na ono što je strah učinio Amandi Fawcett. Uzeo je mršave starčeve ruke u svoje i držao ih kao što je držao djedove one noći prije nego je umro. Čučnuo je u blato ispred starca, pri slaboj svjetlosti baterije. Starac je bio u odijelu, a oko ovratnika bijele košulje nosio je labavo vezanu kravatu i hlače su mu bile mokre sve do bedara.

– Tko ste vi?

– Zovem se Penn...

– Zašto ste došli na ovo mjesto zla?

– Došao sam da saznam istinu o smrti Dorrie Mowat...

Starac izvuče ruke iz njegovih i dotakne Pennovo lice.

– Došao sam da bih saznao kako je umrla i tko je za to odgovoran...

Prsti su nježno pipali Pennovu bradu i slijedili obrise njegova nosa i usana kao da se žele uvjeriti kako nije prikaza.

– Došao sam da nađem svjedokinju, ako je još živa, ženu koja se zove Katica Dubelj.

Starac ugasi bateriju. Uhvati se za rukav Pennova kaputa i zajedno se izvuku iz jame. Približavao se izazivačkom osmijehu Dorrie Mowat, bio joj je sve bliže... Starac je poveo Penna preko mokrog polja.

Zgureni u mraku, zajedno, Branko, Stevo i Milo zauzeli su položaj u ruševinama na trgu, preko puta crkve. Drhtali su i žvakali komadiće sira i imali su malu bocu domaće rakije. Ništa, ni mačka ni čovjek ne bi mogli proći kroz selo da ga oni ne vide. Preko potoka, veliki sat na crkvenu tornju u Saliki otkucavao je ponoć.

Penjući se stazom ravnatelj je teško disao.

– Ja sam ravnatelj škole...

Penn je poželio da zašuti.

– Ja sam ravnatelj škole, ali sad su me odbacili jer sam govorio protiv onih koji su osramotili naš narod...

Ionako su idući stazom stvarali dosta buke i govor je samo pogoršavao stvar.

– Sad bih bio predsjednik sela, ali neznanje i divljaštvo...

Penn pomisli kako bi Ham udario starca samo da prestane govoriti.

– Kad smo imali samo jednu školu, prije nego što sam postao ravnatelj, djeca iz Rosenovića pohađala su našu školu u Saliki i Katica Dubelj bila je jedna od žena koje su djeci davale objed. Poznajem je i osjećam se odgovornim za nju...

Žurnim korakom vodio je Penna u šumu iza polja. Zgrčenim prstima cijelo je vrijeme čvrsto držao rukav njegove maskirne odore. Hodajući iza ravnateljevih pognutih leđa, nije vidio ispred sebe. Niske grane udarale su ravnatelja u lice i po tijelu. Pretpostavljao je da je staza što je vodila kroz šumu bila ravnateljeva tajna, a niske grane koje su ga udarale po licu i tijelu bile su znak da se rijetko njome koristi. Bio je to dobar put jer je uspon bio isprekidan mjestima na kojima se ravnatelj mogao odmoriti i predahnuti. Penn je čuo zvona udaljene crkve što su se javljala svakih pola sata, zatim svaki sat. Jedanput ih je prestrašila buka životinje što je bježala od njih.

– Nekad smo živjeli zajedno, prijateljevali smo bez obzira na nacionalnu pripadnost, sve dok nije nastupilo ludilo. Ludilo je uništilo dobru zajednicu jer Rosenoviće od nas dijeli potok, ali selo je uvijek s nama. Ne možemo izbrisati pogled na Rosenoviće. Gledamo ono što smo učinili. Svakog trenutka gledamo u ono što smo učinili. Srce nam je isščupano. Pomoći ću vam, Penne, jer vi imate moć da ranite ludost...

Penna je najprije zgrabio miris. Pitao se tko bi mu povjerovao, Mary Braddock ili Basil iz *Alpha Securitya* ili Arnold Browne, i bio je to smrad ustajalog izmeta. Pitao se bi li itko od njih, siguran kod kuće, u svojim posteljama, povjerovao da se smuca iza neprijateljskih crta, da je otišao tamo zato što je primio novac, i zadah je potjecao od prljavštine. Pitao se bi li mu Jane povjerovala da joj kaže, bi li se odmaknula od njega i držala podalje maloga Toma, i zadah je bio od nečisti. Pitao se je li uopće važno vjeruje li mu tko ili ne... Njemu je bila važna istina, a *istina* je bila osmijeh Dorrie Mowat i činjenica kako on nikad prije nije tražio istinu. Mislio je o onima koji su odbacivali istinu. Oni su spavali u svojim posteljama i sjedili u svojim naslonjačima ispred televizora ili stajali laktovima naslonjeni na šank gostionice, i istina je njima bila dosadna. Oni su živjeli u drugim kućama Cedarsa i u ulicama Raynes Parka i u gostionicama, i žurili su sa svojim vrećama rublja u praonicu prije nego se zatvori i oni što su raditi u Petici i okretali svoja *jebena* leđa istini. Bili su

daleko od njega više od tisuću kilometara i u srcima nisu nalazili mjesta za istinu. Prokleto dobro, prijatelji stari, perite ruke od nje, trljajte ih sapunom, cure. Sretni vi, dečki i cure, jer istina je dosadna... Baterija je osvjetljavala stazu pred njima i ravnatelj je počeo ispuštati tike krikove, kao upozorenje da se približavaju. Prema onome što je mogao vidjeti pri slaboj svjetlosti baterije Penn pomisli kako bi danju promašio ulaz u špilju, ali ne bi promašio smrad.

Činilo se da ravnatelj nježno poziva uplašenu mačku ili psa ili divlju vranu da dođu jesti.

– Dolazio sam ovamo s hranom. Uzimao sam hranu iz kuhinjskog ormarića moje žene. Kad uzmete hranu iz ženina ormarića, ona primijeti i postavlja pitanja. Rekla mi je da će me prijaviti ako budem još uzimao hranu za ustaške gadove. Razumijete li, Penne, da u ludilu u kojem živimo, žena može prijaviti muža...? I sramim se jer joj više ne donosim hranu...

Ravnatelj je natezao Pennov rukav i povukao ga kroz ulaz špilje. Bojao se da mu ne pozli, gutao je s naporom, smrad je bio poput oblaka. Svjetlost baterije igrala se po stijenama špilje, i negdje u dubini, kapala je voda.

Penna nisu često zamarale velike misli, ne u djetinjstvu, ne u službi, i ne u *Alpha Securityu*. U unutrašnjosti špilje šćućurila se hrpica dronjaka. Možda velike misle dolaze samo na ovakvim mjestima. I bila bi to samo hrpica dronjaka da nije bilo bistrih očiju u kojima se odražavala svjetlost baterije. Pennova velika misao bila je kako je ovo jedina prilika u njegovu životu da nađe *istinu*. Bila je tako sitna. Bila je umotana u jutene vreće što su se raspadale... Učinio je što i ravnatelj, prekriženih nogu sjeo je na pod špilje.

Ravnatelj je govorio.

Ona je odgovarala.

Penn je čuo slabu zvonjavu crkvenih zvona što je dolazila preko udaljena potoka.

– Vidjela je svojim očima. Vidjela je kako su ih pokraj njezine kuće odveli u polje. Morali su čekati dok buldožer

nije iskopao jamu. Vidjela je sve s prozora. Svaki od njih ubio je jednog čovjeka. Ali kaže da je vidjela kako djevojku ubija Milan Stanković... Moram se vratiti kući. Što još hoćete?

Penn odgovori:

– Želim da mi ispriča sve što je vidjela, svako mjesto i svaki trenutak onog što je vidjela, sve do ubojstva Dorrie Mowat.

Ravnatelj kriomice pogleda na sat, upravivši u njega bateriju. Rekao je da će se vratiti iduće večeri. Je li Penn znao koliko je opasno da ostane? Ali njega je obuzela opijenost istinom i samo je odmahnuo rukom, odbacujući rizik. Ravnatelj je otišao.

Istina je dokaz. Dokaz je izgovaranje imena Milana Stankovića.

Penn je sjedio na podu špilje i nije mogao vidjeti svjedokinju.

12

Penn se probudi iz sna bez snova.

Ništa nije mogao razaznati. Zatreptao je očima ne bi li se priviknuo na svjetlo. Pokušao se sabrati. Nije znao gdje se nalazi... Ali sve se brzo vratilo... Odbaci pokrivač. Osjećao je vlagu u zglobovima i bol spavanja na tvrdoj zemlji i bio je prokleto zahvalan hotelu za pokrivač. Ponovno ga obavije zadah. I Penn se sjeti...

Duge sunčeve zrake prodirale su u špilju. Pitao se je li bila ovdje cijelu noć, je li spavala, je li cijelu noć provela šćućurena uza zid špilje. Špilja, velika pri slaboj svjetlosti ravnateljeve baterije, sada se doimala malom, jedva nešto više od pukotine. Zijevne i protegne se. Nasmiješi joj se, ali ona ničim nije pokazala da je svjesna njegove nazočnosti. Pokušao se nasmiješiti prisnije.

Pogledao ju je.

Malo je od nje mogao vidjeti jer su joj krpe pokrivale glavu i uši i grlo. Od lica je samo vidio mrežu bora. Male ruke bez imalo mesa na kostima, ležale su kruto sklopljene u krilu i bile su tako prljave te se činilo da su oličene prljavštinom. Na sebi je imala dugu crnu haljinu koja je upila vlagu špilje. Preko haljine nosila je veliki kaput otvoren do struka, prevelik za njezino sitno tijelo i Penn pomisli kako je vjerojatno pripadao njezinu mužu. Oko struka bio je obvezan užetom. Na kratkim nogama što su bile ispružene imala je debele vunene čarape poderane na koljenima i gumene čizme što su joj dosezale do kolje-

na. Pennu se činilo kao da su šal i haljina i kapa i čarape i gumene čizme bile dio njezina tijela... Je li imala drugu odjeću? Je li se kad presvlačila? Je li se kad prala na potoku? Pitao se koliko je vremena prošlo otkad je promijenila odjeću i oprala se. Je li se presvukla ili oprala otkad je rođen njegov mali Tom? Je li se oprala ili presvukla od vremena njegove svađe s Garyem Bernardom iz kadrovskog? Prala ili presvukla od njegova posljednjeg noćnog posla pokraj željezničke pruge blizu Networka kad su nadzirali garažu loveći Irca? Prala ili presvukla od bitke za Rosenoviće i smrti muža kojeg je pogodio snajperist i svog bijega u šumu, u špilju? Njegova Jane tuširala se ujutro i na večer. Njegova bi se majka u kuhinji svoje kućice skinula do struka ne mareći gleda li je sin, i sapunala se. Pitao se je li se ikad oprala ili presvukla otkako je došla u špilju.

Pokušao se osmjehnuti. Hoće li se vratiti s njim?

Katica Dubelj bila je svjedok. Hoće li doći u Zagreb i dati izjavu?

Je li imala dovoljno snage za taj put?

Penn se osmjehne i pogleda u staričine oči što su podsjećale na oči mrtve životinje. Nije vjerovao da ima dovoljno snage... Nisu govorili istim jezikom. Uzeo je naprtnjaču što mu je služila kao jastuk i kad se pokrenuo, jače se zgurila uza zid špilje kao da traži mjesto gdje se može sakriti. Kad se vrati ravnatelj, Katica će Dubelj dati izjavu i ravnatelj će zapisati priču svjedoka, a ona će staviti znak da je priča istinita. Nije imala snage putovati s njim. Šunku je dao mački, a sendviče psima, i nije mu preostalo mnogo hrane. Imao je još peciva i sira i otvoreni paket šunke i još jednu naranču... Penn je prelomio pecivo i na jednu polovinu stavio šunke i sira i sve pokrio drugom polovinom. Puzio je prema njoj preko poda špilje držeći pred sobom suho pecivo s šunkom i sirom. Ona se nije mogla dalje povlačiti i on joj je prilazio sve bliže dok nije ispružila svoju koščatu, prljavu ruku i zgrabila hranu. Gospode, nije imala zube... Potrgala je pecivo na komadiće i tako ih žvakala. Nije ih mogla dobro sažvakati

pa ih je gutala gotovo cijele. Kad je pojela sve komadiće, pokupila je svaku mrvicu kruha. Osjećao se kao da hrani divlju životinju. Dao joj je naranču. Tko zna kad je posljednji put vidjela naranču. Jane je svako jutro stavljala na stol sok od naranče, a možda je prošla godina, možda godina i pol otkad je Katica Dubelj posljednji put vidjela naranču. Zgrabila je naranču i crnim, prljavim noktima zagrebla mu ruku do krvi. Istrgala je naranču u komadiće i trpala u svoja bezuba usta i meso i koru. Sok naranče curio joj je po bradi i kad je naranče nestalo, podigla je nabore svoje haljine do usta i polizala sok. Bila je zahvalna i htjela je podijeliti ono što ima. Izvukla je nešto iz jutenih vreća koje su joj služile kao postelja. Pružio je ruku i pandže su se otvorile... Gospode, prokleti korijen. Ponovno se zgurila u najdaljem kutu špilje... prokleti jebeni korijen... Gledala ga je. To je bila istina, ratna stvarnost. Tko zna koliko je još takvih staraca, da bi preživljelo, sisalo korijenje u špiljama po šumama iza neprijateljskih crta. Uplašio se da će bljuvati na pod špilje ako stavi korijen u usta... Prokleto korijenje jelo se i u divnoj i ljupkoj zemlji Engleskoj prije tisuću i više godina, ali ovo je bila jebena civilizirana Europa, i sada... Dobit će izjavu kad se ravnatelj vrati i njezin potpis, njezin znak, kao svjedoka. Opet dohvati naprtnjaču.

Penn izvadi smeđu papirnatu omotnicu.

Imao je fotografiju Dorrie Mowat.

Pokazao joj je lice Dorrie Mowat, njezin veseli, izazivački, vragolasti osmijeh.

Usne Katice Dubelj razvukle su se u osmijeh, kao da ih je dotakla ljubav, kao što je i njega dotakla, i stara žena se nasmijala, vratilo joj se sjećanje koje je bilo osobno i predugo zatomljavano. Posegne za fotografijom, uzme je i poljubi. Nešto je govorila, ali on odmahne glavom jer ništa nije razumio. Uzela mu je ruku i stegla je svojom nalik na pandžu, i kao dijete ga povela van, na sunce što se probijalo kroz visoke krošnje drveća. Pokazala je na selo, zatim na sunce i svojom malom rukom načinila luk, kao da sunce pada.

Penn pomisli kako je to obećanje Katice Dubelj kako će ga povesti u selo kad padne mrak, tamo gdje je istina i on će dobiti svoju izjavu.

Iza čeličnih vrata čuo je glas svoje žene, prestrašene, otjerane bez prosvjeda...

Ravnatelj je sjedio na madracu postavljenom na betonsku izbočinu.

Iza čeličnih vrata čuo je grubi glas Milana Stankovića u stražarnici, rekao je da će se stvar riješiti poslije, kad se vrati...

Ravnatelj je zgrčen sjedio u zatvorskoj sobi sagrađenoj od betonskih blokova, a svjetlost je prodirala kroz rešetke na čeličnim vratima u razini očiju.

Čuo je poštara kako govori o njegovim rukama i noktima i nije shvaćao zašto je stanje njegovih ruku i noktiju važno...

Ravnatelj je sjedio u vlažnim hlačama, sjedio je šćućuren u jakni, a kravatu i pojas i vezice na cipelama su mu uzeli. Nije znao što će reći kad se Milan Stanković vrati sa sastanka, kamo god da je pošao, a bio je previše zbunjen da bi našao neki razlog svog odlaska u Rosenoviće i što je tamo radio sam, u mraku, mokar od prelaska potoka. Bio je previše zbunjen da bi izmislio neku priču o nevinosti.

Da bar nije sreo Engleza...

Nisu mu donijeli hranu i nisu razgovarali s njim. Ostavili su ga samoga da čeka na ispitivanje Milana Stankovića. Jedan od oblika ludila bila je činjenica da je toliko ljudi, stotine, tisuće, sjedilo u zatvorima svoje lijepe zemlje i čekalo na ispitivanje.

Da bar nije ostao tako dugo u špilji...

Nije znao, nije mogao znati, kako će se ponašati kad ga budu tukli ili mučili nožem ili palili cigarete na njemu. Nije znao hoće li moći izdržati bol i šutjeti. Nije mogao znati hoće li mu bol mučenja oteti tajnu.

Da nije tako žurno i bučno jurio kroz selo prema potoku...

Benny okrene prekidač na »govor«. Ozbiljno reče:

– Ne možemo svi biti junaci, *netko* mora sjediti na pločniku i pljeskati dok oni prolaze.

Čuo je smijeh što je preko razglasa stizao do kabine kamiona.

– Je li misao originalna, Benny? Kome si je uzeo?

– Nisam ja originalan. Will Rogers i ja surađujemo.

– Benny, učini mi uslugu i prekini.

Poslušao je. Vođa konvoja imao je razloga za mrzovolju jer ga je kamen, što je stigao kroz prozor *land rovera*, udario u lice iznad ovratnika pancir-košulje i ispod ruba kacige. Odlazak iz Knina prošao je razmjerno dobro, krenuli su u sedam sati ujutro, ali sranje je počelo u selu uz cestu što je vodila iz Titove Korenice gdje su ružne žene i djeca počeli bacati kamenje. Vođa konvoja imao je zavoj na licu, izgledao je kao pravi junak. Kamenje u tom selu značilo je razbijena četiri prednja automobilska stakla.

Sad su ih zaustavile mine.

Krenuli su iz Slunja, gotovo su osjećali miris rijeke na prijelazu kod Turnja, i tu su naišli na mine i četvoricu prdonja s kojima je trebalo pregovarati. Krasno sranje za junaka, vođu konvoja, za pregovore. Našli su se zaustavljeni između stijene i rijeke, odlično mjesto da ti ostaneš bez glave. Nije se uvijek događalo, ali događalo se prečesto, da ih na putu zafrkavaju. Benny je znao da cestom između Slunja i Veljuna prebacuju tenkove, možda i topove, i nisu željeli da humanitarni konvoj Ujedinjenih naroda vidi što prebacuju. Teško je tu svoju kahlicu na glavi provukao kroz prozor, ali se potrudio. Vođa konvoja već je drugi sat pregovarao, neuspješno, o uklanjanju mina s puta. Po onome što je mogao vidjeti, dečki s minama bili su pijani i dobro su se zabavljali. Vidio je kako se vođa konvoja vraća u svoj *land rover*.

Glas što se čuo u Bennyevoj kabini odavao je zatomljeni bijes.

Morat će krenuti usputnom cestom prema bosanskoj granici. Ići će u obilazak... turističku šetnju... gore prema Glini, zatim će se vratiti preko Vrginmosta na prijelaz za Turanj, i tako će lijepo kasniti.

Sjeo je u kabinu *seddya*, umotan u pancir-košulju i s kacigom na glavi, i uključio motor. Konvoj je krenuo usputnom cestom na istok, što dalje od dečki i njihovih kazetnih mina, i on im se smiješio kao da mu turistički obilazak pričinjava veliko zadovoljstvo. A dečki su ispalili u zrak svoje AK-ove kao da su dobili rat, a ne samo skrenuli nenaoružani konvoj s puta.

Njezini novi dosjei bili su uredno složeni na postelji. Razmaknula je zastore, jer je svake večeri dolazila ovamo i zatvarala ih. Mary Breddock je sjela na novu počivaljku i odbacila cipele na novi sag. Nove nježne igračke, medvjedići i zečevi, bili su složeni na novom jastuku na postelji i prodavačica u trgovini, dok ih je Mary kupovala, brbljala je kao da je ona baka, a Mary joj nije proturječila, niti joj rekla za opsesiju ili težinu krivice. Zbog nove boje i novih tapeta sad je to bila lijepa soba i soba prikladna za dijete koje će odrasti i postati netko, a ne *užasna* mlada žena. Proljetni pljusak je prestao i sunce je kroz prozore obasjavalo lijepu sobu.

Veličina novoga dosjea govorila je Mary o veličini opsesije. Čitala je o sebi u novinama, pod raznim imenima i adresama, čitala je o roditeljima koji su dijelili njezinu opsesiju, potrebu da znaju. Novine su objavljivale tužne fotografije očeva i majki što su sjedili jedno pokraj drugoga na kaučima, sa slikom mrtvoga djeteta iza sebe, i koji su htjeli istinu i nisu je dobili. Sjetila se tužnih fotografija začuđenih roditelja žrtava prijateljske vatre u Zaljevu, djevojke u kenijskom zabavnom parku, mladića ubijena u čileanskom glavnom gradu, mlade žene što je umrla u Saudijskoj Arabiji, i tužni roditelji svi su ponavljali isti refren zbunjene kritike na pomoć što su je dobili. Svi njezini prijatelji govorili su da je riječ o opsesiji. Ni s kim nije dijelila taj dosje niti je tajnici što je dolazila dvaput na tje-

dan, dopuštala da tipka pisma čije su se kopije zatim spremale u dosje. Bilo je tu četrnaest kopija pisama Ministarstvu vanjskih poslova; njezini prijatelji govorili su kako bi bilo najbolje da zaboravi čitavu zgodu. Bila su tu četiri pisma osobno veleposlaniku u Zagrebu, dva pisma rukom pisana predsjedniku Hrvatske. Nijedan odgovor nije bio kratak ili otresit ili grub – odgovori što su ih pisali pomoćnici, a potpisivali dužnosnici, izražavali su svoju sućut i bili su prokleto beskorisni. Njezini prijatelji govorili su da bi trebala početi ispočetka... telefon je natjera da pojuri iz novouređene dječje sobe.

Sjurila se niz stube.

Bože, molim te, daj da to bude Penn...

Psi su jurili s njom niz stube pokrivene sagom, zaletavajući joj se u noge.

Bože, molim te, daj da to bude Penn...

Podigne telefonsku slušalicu u predvorju. Psi su glasno lajali kao da je trka do telefona bila neka igra.

– Charles ovdje. Gdje si bila? Vani? Jutro je lijepo u ovom prljavom gradu. Žao mi je, dušo, ali sve je negativno. Jesam li ti rekao, ne mogu se sjetiti...? Prebacio sam problem tog mrskog detektiva na Frankfurt. Oni imaju ured u Münchenu. Njihovi ljudi zvali su Beč. Beč ima veze sa Zagrebom. Poslat ću nekoliko faksova... netko je iz njihova ureda otišao jutros u hotel... Ne znam što to znači, ali gada već četiri dana nema u hotelu. Nije otkazao sobu, ali nije je koristio već četiri dana... Ne znaju gdje je... Žao mi je, dušo, ali rekao sam ti što mislim o g. Pennu...

Mary je držala slušalicu.

– Jesi li još tu?

– Jesam – čuo se tihi glas.

– Sredit ću ja tog fakina čim ga se domognem, kad dobijem njegov prokleti račun... Dušo, za sutrašnju večeru, možemo li primiti još dvoje? Možemo primaknuti stolce, zar ne? Nekakvi grozni, dosadni tipovi iz Utrechta, ali riječ je o ugovoru za EU i to dobrom. Ne znam kako će se

snaći s našim prijateljima, ali nešto ćemo smisliti... Naravno, snaći ćeš se, dušo... Odvezi se u Guilford i kupi si nešto lijepo, novo. Vidimo se večeras.

Polako se popela stubama i vratila sređivanju dosjea na Dorrienoj postelji.

Bili su veselije društvo od dnevne smjene i kao da ga nisu smatrale neprijateljskim tijelom što se uvuklo u Knjižnicu.

I sjećanja su se probijala kroz stranice, otipkane i pisane rukom i fotografije i izgužvane karte. Stisnuo je ruku zgodnoga mladića, Johnnya Donoghuea i gledao ga je kako umoran odlazi prema ulazu u podzemnu željeznicu i otišao je potražiti automobil što će starog uredskog ratnika odvesti natrag u Century House. Išao je hodnikom na jedanaestom katu. – Bok, Henry, kako je bilo na putu? – Pa...

Nosio je vrećicu s 'djutića' u svoj kut sobe. – To je jedna od onih stvari... Nadam se da ne misliš da će tvoja glava odletjeti? – Učinili smo sve što smo mogli... – Sjeo je. – S amaterima uvijek problema, zar ne? – Pa nekad bolje nekad gore... – Uzeo je kavu u plastičnoj šalici i pijuckao je, zatim je otvorio aktovku i izvadio prokleti, suhoparni izvještaj za dosje o mladićevu putovanju iza crte, o mladiću kojega su iskoristili.

Već je davno prošlo vrijeme kad bi obično ispraznio stol i odvukao se prema postaji podzemne željeznice, ali nadzornik noćne smjene prijateljski mu je prišao sa šalicom kave. Dobar mladić i pričljiv i oni su neobvezatno razgovarali o novom svijetu koji je opasan i nostalgično o dobrim starim vremenima. Uobičajeno sranje... Čekao je svoj trenutak, a onda postavio pitanje.

Tražio je informaciju. Nije znao što će naći ako je budu potražili za njega, nije znao hoće li uopće nešto naći.

Dobio je odobrenje.

Nadzornika ne bi nazvao prijateljem, ali katkad su u starom Century Houseu objedovali za istim stolom u kantini.

Informaciju što ju je odbio smatrao je dobitkom na lutriji.

Kratki memorandum na vrhu hrpice dokumenata, i vrijedio je da ostane duže jer tu informaciju nadzornica danje smjene ne bi nikad potražila za njega...

Od: George Simpson, Služba sigurnosti (veza), Rm C/3/47
Za: Šefa podružnice u Jugoslaviji (bivšoj), Rm E/2/12

Nakon redovitog tjednog sastanka, objedovao sam s Arnoldom Browneom, višim dužnosnikom Službe sigurnosti. A. B. je u povjerenju govorio o upletanju Sl. sig. u bivšoj Jugoslaviji preko odbačenog slobodnjaka. To se dogodilo nakon ubojstva britanske državljanke Dorothy Mowat u prosincu 91., u hrvatskom selu koje su napali srpski pobunjenici na području koje je sad UNPROFOR označio kao sektor Sjever. Po nalaženju tijela Dorothy Mowat (travanj 93.), preporučio je obitelji pokojnice da PENN (William), bivši pripadnik Službe sigurnosti, a sada privatni detektiv, ode u Hrvatsku i istraži okolnosti smrti. A. B. je spomenuo kako se nadaju da će PENN, »uporan« i »čovjek koji ide do kraja«, naći dokaz o ratnim zločinima koji bi se mogao iskoristiti da se na Beograd izvrši pritisak u smislu mirovnih pregovora i koji bi Sl. sig. onda predala FCO-u... Čini mi se da to ne spada u djelokrug Sl. sig.

Potpis:
Simpson, George

Poznavao je Simpsona, starog Georgiea. Simpson, stari Georgie, bio je jedan od ljudi koje je sretao po hodnicima, kojem se nikad nije žurilo, kao da nikad nije imao hitna posla, koji mu je uvijek morao reći rezultate zadnje utakmice kriketa. Mogao je zamisliti Simpsona, starog Georgiea, ne baš uspješnu, često nevidljivu i uplašenu ludu, kako se ne baš jako bori sa savješću. Carter pomisli kako se sad sve kockice slažu... Izdano povjerenje?... Simpsonova dilema oko toga hoće li izdati povjerenje nije dugo trajala, nije ga spriječila da cinka.

Staro je, ali istinito pravilo u tom poslu bilo da se povjerenje ne isplati...

Obavještajni časnik, koji se predstavljao kao časnik za vezu, znao je da će se prilika ukazati tek na kraju sastanka. Tada će na red doći kava i keksi i prilika.

Sada je sastanke donekle civilizirao radni odnos. Krut, formalan, ali ipak odnos... Sastanci su se uvijek održavali u policijskog postaji u Tušilovićima, udaljenim dvanaest kilometara od prijelaza kod Turnja, na okupiranom području. Odnos je dovoljno napredovao da je iz ureda u Karlovcu imao dvoje: telefonsku vezu s policijskom postajom u Tušilovićima i mjesečni sastanak za stolom. Oni nikad nisu dolazili u Karlovac... I obavještajni časnik obično je u Tušilovićima sretao Milana Stankovića...

Obavještajni je časnik, prije dolaska u vojsku, bio šef prodaje (izvoza) u tvornici drvne građe u Karlovcu. Bio je izvježban u čitanju jezika tijela. Srbin je bio zlovoljan, tu je zacijelo bilo prostora za zabavu.

Opet je na dnevnom redu bila opskrba električnom energijom preko crte prekida vatre, što znači da su opet bili na mrtvoj točci. Bio je to dnevni red kojem bi se Stanković obično oštro protivio, lupao šakama po stolu. Zatim pitanje žene hrvatsko-američkog podrijetla, koja je došla iz Čikaga da bi prisustvovala pogrebu majke u Topuskom i tri dana je, bez objašnjenja, u Zagrebu čekala na dopuštenje za ulazak u sektor Sjever, sve dok pogreb nije obavljen. Na takvu bi se stvar Stanković samo prezirno nacerio.

Obavještajni časnik je očekivao dobaru zabavu.

Prošli su priču kršenja prekida vatre. Stražar, smrznut i osamljen, ispalio bi metak. Baterija bi od dosade odgovorila granatama. Vod bi, ljutit, odgovorio topničkom vatrom. Četa bi, bijesna, uzvratila višecijevnim raketnim bacačem... Na takvu priču Stanković obično ne bi reagirao.

Zabava će sigurno biti dobra jer je Stanković bio zlovoljan i pognute glave.

Obavještajni je časnik obišao oko stola držeći u ruci šalicu kave. Sjeo je nemarno na stol, pokraj širokih pognutih ramena Milana Stankovića.

– Zdravo, Milane... Danas si tih... Kako je Evica? Žena mi uvijek kaže da pitam za nju... Snalazi se? Čujem da njezina škola nema dovoljno knjiga, ali vi ničega nemate dovoljno... Sigurno je sranje kad po zimi nema struje...

Gledao je nemirne ruke i pognuto tijelo i Srbina koji izbjegava njegov pogled.

– Mi smo zadovoljni novom zadružnom zgradom na cesti za Ilovac, dobar položaj i blizu je autocesti za Zagreb... Jesu li vaši seljaci zadovoljni? Jeste li i vi sagradili novu zadrugu? Niste? Pa, možda budete druge godine, možda jedanput...

Obavještajnom časniku bilo je jasno da je riječ o osobnom problemu na koji se treba usredotočiti. Ispipavao je i pijuckao kavu.

– Znaš li što me ljudi pitaju, prijatelji koji znaju da odlazim na sastanke, oni koji su te nekad poznavali? Kako Milan Stanković, nekad činovnik, ali sada velika marka, vidi svoju budućnost? Ja mogu zamisliti budućnost, dugoročnu, jer ništa neće biti zaboravljeno. I ja odgovaram prijateljima, ljudima koji me pitaju, kako se osveta možda neće ostvariti za moga života, ili tvoga, ali moj sin potražit će tvoga jer ništa neće biti zbrisano...

Pitao se vidi li to sram ili strah na licu. Zamišljao je svoj tihi glas kao nož između lopatica Milana Stankovića.

– Skoro sam ti zaboravio reći. Udario bih sam sebe da sam ti to zaboravio reći. O tebi se postavljaju pitanja, ime ti se spominje. Pretpostavljam kako bi to spriječio da nisi bio u Beogradu, ali bio si u Beogradu kad su iskopali tijela ranjenika ubijenih nakon pada Rosenovića. Bila je pogreška što si išao u Beograd. Čujem da pripremaju dosje o tebi, Milane... Bila je to velika pogreška...

Obavještajni se časnik nagne nad Milanom Stankovićem. Dobra zabava. Šapne Milanu Stankoviću u uho:

– Moram krenuti, moram natrag u Karlovac. Tamo nije loše jer imamo struje. Molim te reci Evici da je moja žena pozdravlja... Postavljaju pitanja, pripremaju dosje. Ubojstvo Engleskinje bila je vrlo ozbiljna pogreška, Milane...

U stražarnici su tiho razgovarali. Sjedili su podalje od čeličnih vrata zatvorske sobe.

Branko, predajući cigaretu:

– Istu vrećicu našli smo u policijskom džipu... istu bijelu plastičnu vrećicu kao u kući Katice Dubelj. Prokleti gadovi, opet su joj donijeli hranu.

Milo, gaseći vlastitu cigaretu i pripaljujući drugu:

– To nisu bile ruke ove jebene budale. Vidio si mu nokte, ja sam mu vidio nokte. To nisu bili nokti ovoga gada, nego ženini.

Stevo, paleći šibicu:

– Noćas idemo tamo. Tražit ćemo je dok je ne nađemo, sve dok ne dođe u taj svinjac...

Pušili su, kartali se i nisu obraćali pozornost na čovjeka iza čeličnih vrata, čekali su povratak Milana Stankovića.

Vratila se na prijelaz kod Turnja.

Opet je otišla iz Prihvatnog centra i odvezla se do prijelaza i parkirala automobil i čekala. Konvoj humanitarne pomoći trebao se vratiti već prije jedan sat. Ako je konvoj napustio Knin u predviđeno vrijeme i kretao se bez zapreka, mogao je stići i prije sat i pol. Zurila je u cestu gdje je stajala hrvatska policija, postajalo je sve mračnije. Gledala je na brežuljak, iza malog grudobrana od okrečenih vreća s pijeskom gdje su vojnici nigerijskog bataljuna postavili strojnicu uperenu na obrambene položaje srpske milicije, gdje se vijorio njihov stijeg i na brežuljke gdje su bili njihovi rovovi i uporišta i njihovi topovi. Svaki put kad bi pogledala na sat i shvatila da konvoj kasni, strah bi joj zgrčio utrobu. Ako konvoj kasni, znači da je posrijedi uzbuna... ako je posrijedi uzbuna, znači da su otkrili uljeza... ako su otkrili uljeza, znači da je Penn uhvaćen... Svaki put kad bi pogledala na sat, preplavio bi je novi val straha. Ako nitko ništa ne poduzme, ako svi dignu ruke, ako nitko ne bude djelovao, ako svi budu govorili kako je svako djelovanje nemoguće, tada se logori

Neuengamme Ringa mogu opet sagraditi, zlo se može vratiti. Vidjela je kako nadzornoj točki sporo prilazi automobil... Ako važni ljudi u vladama i ministarstvima ništa ne poduzmu, tada zlo mogu *pokušati* zaustaviti samo mali ljudi... Automobil je polako prilazio nadzornoj točki i zaustavio se kod grudobrana nigerijskoga bataljuna... Penn je bio mali čovjek i bio je sam i iza crta, i pokušavao je... Automobil je prilazio brže, zaobilazeći krš od ruševina što su ostale nakon borbi vođenih za Turanj.

Stajala je podalje od nadzorne točke milicije i kad je automobil stigao do njih, milicajci su pokazali prema njoj i smijali su se i ona je pretpostavljala da je zovu »glupom kučkom« ili »ludom kurvom«.

Vrata automobila su se otvorila. Poznavala je časnika za vezu. Često je bio na sastancima u karlovačkoj općini, sastancima kojima je i ona prisustvovala.

Prišao joj je. Cerenje je prestalo, vjerojatno zbog nečega što su pročitali na njezinu licu.

– U čemu je problem?

– Zašto britanski konvoj kasni?

– Teškoće na cesti...

– Kakve teškoće? – upita gotovo bez daha.

– Morali su ići zaobilaznicom. Zašto pitate?

– Zašto?

– Neki dečki postavili su mine kod Slunja... Zašto pitate?

– Nije bilo problema kod Gline ili Vrginmosta?

– Teškoća je uobičajena, a oko Gline je mirnije nego u grobu...

– Sigurni ste?

– Gđice Schmidt, vraćam se sa sastanka s ljudima iz općine Glina. Na tom području nema teškoća, teškoće su oko Slunja. I smijem li, molim vas, ponoviti pitanje: zašto pitate?

– Nije važno.

Batinanje je tek počelo.

Počelo je s pljuskom, udarcem šake, zatim nogama.

Ali nisu ga palili.

Ravnatelj se najviše bojao vatre. Plamen bi bio najgori.

Poznavao je Milana Stankovića cijeli njegov život, poznavao mu je majku i oca prije nego su otišli živjeti u Beograd.

Ravnatelju se Milan nekad sviđao, kad je kao dječak bio zvijezda košarkaške momčadi, kad je kao mladić bio najbolji strijelac glinjanske općinske momčadi. Prije rata je uvijek imao vremena za Milana Stankovića...

Cijeli dan dok je ležao u zatvorskoj sobi i čekao da se Milan Stanković vrati sa sastanka, mislio je na vatru na svom tijelu... Dosad su ga samo pljuskali, udarali šakama i nogama, i on je čuvao tajnu.

Bio je to rafal pitanja, ne ispitivanje.

Kad počne ispitivanje, palit će mu kožu... Ali nije shvaćao zašto Milan Stanković ne pokazuje želju da ga ozlijedi i između pljusaka i udaraca šakom i nogama, na licima poštara, grobara i drvodjelca vidio je zbunjenost, kao da i oni ne razumiju.

Bilo je važno da sačuva tajnu koliko je god dugo mogao izdržati bol.

Glazba iz predvorja njegove škole stizala je do rešetki visoko na vratima sobe.

Nakon glazbe, nakon što se napiju, možda će se vratiti s vatrom... Nije znao kako dugo može čuvati tajnu, ali kad padne noć, kad se ponapiju, mladi će čovjek sigurno okrenuti leđa od zla u Rosenovićima.

To je bila njegova nada.

– Bježi, mladiću – mrmljao je zidovima ćelije. – Bježi da te ne izdam...

Dok su čekali ponudila mu je bobice iz njezina spremišta ispod dronjaka na kojima je spavala.

Bobice su bile tvrde kao metak, suhe i ocijenio je da su ubrane prošle jeseni u šumi s trnjaka.

Čekali su ravnatelja u špilji još jedan sat nakon što se smračilo.

Nisu govorili istim jezikom, ali su komunicirali pokretima. Znao je da ona nema snage ići s njim iza crte prekida vatre, a on nije znao jezik da bi je mogao pozvati niti joj reći da ravnatelj mora zapisati njezinu izjavu. Penn bi se kladio u veliki ulog, da će ravnatelj doći.

Nakon prvog glasanja sove na visokom drvetu, omotala je šal čvršće oko lica, jače zavezala špagu oko kaputa, vratila je bobice i korijen u svoje spremište ispod dronjaka i ustala. Penn joj se osmjehne želeći je umiriti, ali zbog mraka u špilji nije znao je li ona to primijetila. U džepu od kaputa imao je pištolj i rezervni šaržer, provjerio je da li je pištolj napunjen. Ravnatelj nije dolazio i on se počne brinuti.

Katica Dubelj odlučila je da više ne čekaju na ravnatelja.

Uzela ga je za ruku, kao da ga želi umiriti. Prošao je obuku Odjela A Službe sigurnosti, imao je 9-milimetarski automatski pištolj *browning*, četiri granate u rancu i smežurana starica od osamdeset i koliko godina, smatrala je da ga treba umiriti... Kriste.

Nešto mu je govorila, a on je je samo razumio riječ »Dorrie«.

Ići ću u Dorrieno mjesto, na mjesto Dorriene smrti... poznavao ju je samo po riječima drugih koji su je voljeli i po fotografiji, a ništa u njegovom životu više nije bilo tako važno kao *istina* o selu Dorrie Mowat, kao ubojstvo Dorrie Mowat. Iz Rosenovića će otići. Neće se vraćati u špilju. To je bio najprikladniji trenutak da joj se zahvali. Zagrlio ju je oko ramena i nježno cjelivao u čelo, ispod smrdljivog stegnutog šala, a ona je njega, protegnuvši se, cjelivala u obraz svojim suhim bezubim usnama. Osjetio je poniznost. Nadao se da više nikad neće osjetiti aroganciju koja je bila zaštitini znak promatrača odjela A. Na-

dao se da se više nikad neće tašto razmetati... Nasmijala se i povukla ga van iz špilje.

Brzo su išli uskom stazom koja je vodila od špilje.

Cijelo vrijeme držala ga je za ruku.

Trudio se da prati njezin brzi kratki korak.

Približili su se visokom drvetu s kojeg se oglasila velika sova.

Kroz drveće Penn je vidio male osvijetljene točke u selu preko potoka. Vjetar je puhao prema drveću i do Penna je stizao zvuk glazbe iz sela preko potoka.

Brzo je hodala i nespretno ga vukla za sobom.

Bilo je to kretanje lisice. Kad su izašli iz šume, prikrila je stazu okolnom živicom od lijeska i trnjaka. Zastajala bi i njuškala kao da može namiristati opasnost i onda bi nastavljala dalje.

Više nije bilo sjena. Sunčevo zlato pretvorilo se u sivilo iza drveća iznad Rosenovića. Ni na trenutak mu nije pustila ruku... Nasmijao se u sebi. Najprije ga je htjela umiriti, a sad mu nije vjerovala da će se tiho kretati u mraku.

Došli su do kuta u polju ne zaustavljajući se.

Pomisli na ravnatelja i upita se što je s njim, zašto nije došao... Povukla ga je pokraj jame iskopanoga groba.

Iznenada je stala tako da se zaletio u nju i ona se okrenula, tek nejasni obris u mraku, i uperila prst u njega kao da ga kori, kao da nema pojma o prikradanju. Čekala je, poput lisice, na srušenim dvorišnim vratima i osluškivala noć. On je čuo samo odjeke glazbe i škripu pokretnih vrata i pucketanje palih greda.

Uvela je Penna u kuću.

Uvela ga je u svoju kuću kroz otvorena vrata što su visjela.

Mimikom je izražavala što je vidjela.

Stajala je na prozoru s prednje strane kuće i naslonila glavu na ostatke razbijenoga stakla određujući tako mjesto s kojeg je gledala. Penn se još nije priviknuo na

mrak u kući prije nego ga je opet povukla i nogom je stao na staklo i opsovao, i ona ga tiho ukori. Povela ga je natrag na stazu. Tek sad mu je pustila ruku.

Stajao je ispred kuće Katice Dubelj i gledao trudeći se da shvati mimiku svjedoka. Predstavljala je stražare i kao oni – neke je udarala nogama, gurala naprijed i druge je tukla kundakom puške. Bila je ranjenik što je hodao i pravila se kao da neke nosi, a druge vuče. Izgovorila je ime, bila je Dorrie Mowat, i kao da je pridržavala dva krupna muškarca i jedanput se okrenula i sama udarila nekoga iza sebe.

Ponovno ga je uzela za ruku.

Povela je Penna natrag kroz srušenu kapiju i u polje.

Zajedno su se sklizali po mokroj travi i korovu i preko tragova guma koje je ostavio džip.

Odvela je Penna do ruba jame.

Opet je govorila jezikom mimike.

Bila je straža, kretala se kako bi zauzela njihove položaje u polukrugu oko jame i činilo se kao da cilja dolje prema zemlji. Bila je ranjenik što je sjedio. Bila je ranjenik što je ležao. Rekla je ime, i bila je Dorrie Mowat i činilo se da je kleknula na jedno koljeno i ruke su joj bile ispružene kao da ih drži oko ramena dvojice muškaraca uz svoje malo tijelo i usta su se pokretala kao da prkosno viče. Bila je buldožer i podizala je ruke hodajući oko jame i pravila se da baca zemlju natrag u jamu.

Gledao je i ništa neće zaboraviti. Neće zaboraviti kako su Dorrie i ranjenici gledali kako buldožer kopa njihov grob.

Prebacila se preko zemljanog podzida u jamu.

Jedva ju je vidio, sivocrnu sjenu na sivocrnoj zemlji jame.

Glazba preko potoka sad je već mahnitala.

Ležala je u blatu u dnu jame. Bila je ranjena i čekala je. Ustala je. Načinila je pokret kao da zabija nož i zamahnula je kao da udara čekićem... Pomaknula se za korak. Kao da stoji iznad sljedećeg ranjenika, čeka i opet udara

nožem, čekićem... još jedan korak... još jedan... Penn se prisiljavao da gleda. Dorrie je bila zadnja u redu, Dorrie i mladić kojega je voljela. Morao je gledati Katicu Dubelj jer je zato došao. Bila je stražar, bila je čovjek iz sela u kojem je, preko potoka, svirala glazba. Pokušavala ih je razdvojiti, Dorrie i njezina mladića, i odskočila je i oči su joj bile kao da je netko u njih gurnuo prste.

Izgovorila je ime.

Prošaptala je:

– Milan Stanković.

Okrenula se najbližem rubu jame i rukom pokazala dužinu brade.

– Milan Stanković.

Bila je Milan Stanković i držala je pištolj u ruci. Stala je, naciljala, pištolj je opalio, još jedan korak... Penn je teško gledao kako Milan Stanković metodično radi i otima posljednji dah života ranjenicima koji su već biti izbodeni i pretučeni... Stala je, naciljala i opalila, još jedan korak... Nije žurila, svaki pokret je ponavljala onako kako ga je vidjela, bila je očevidac... Stala je, naciljala i opalila, zatim još jedan korak... Sve bliže Dorrie i njezinu mladiću. Stala je iznad njih, nagnula se kao da namjerava prekinuti zagrljaj zatim se odmaknula i sklopila ruke nad preponama kao da je tu došao udarac. Odmaknula se. Uzela je nož i zamahnula. Uzela je čekić i zamahnula. Uperila je pištolj. Pištolj je dvaput opalio. Prošaptala je ime:

– Milan Stanković.

Okrenuo se.

Po to je došao.

Svjetlost lampe zarila se u Pennovo lice.

13

Oči su mu vidjele samo svjetlost lampe.

Oko njega čuli su se uzbuđeni povici.

Svjetlo ga je ogoljelo. Nije se usuđivao micati. Da ga strah, panika, nisu ukočili u trenutku kad ga je svjetlo dohvatilo, možda bi pokušao pobjeći ili se baciti izvan kruga svjetlosti, ali strah je bio u njemu i strah je bio slijep.

Starica je bila iza njega.

Bila je u jami iza njega kad se okrenuo. Uz krikove i zvuk otponaca, iznenada se začuo prigušeni povik, hrapavi krik bola. Penna svjetlost nije napuštala. I on sam bi tako postupio ili bi mu njegovi instruktori, tamo daleko, rekli da to učini. – Spusti svjetlo, momče. Budi blizu svjetlu, ali ne u njemu. – Jer ako namjeravaju pucati, pucat će tamo odakle dolazi svjetlost... – To bi rekao instruktor i on shvati da je kut svjetlosti nizak, kao da je na zemlji. Iza njega su se čuli pucnjevi iz poluautomatskog oružja i nakon pucnjeva i krika čuo se reski zvuk paranja odjeće.

Penn se nije usuđivao okrenuti kako bi vidio je li žena što se pretvorila u životinju, starica od osamdeset i više godina, koja nikad nikoga nije pratila niti je prošla tečaj o bježanju, starica koja nije bila dovoljno jaka da podnese putovanje preko rijeke, je li uspjela pobjeći.

U džepu kaputa osjećao je težinu pištolja. U naprtnjači je imao četiri granate. Penn se nije usuđivao dohvatiti nijedno. Vrlo polako, tako pažljivo da se pokret nije mogao krivo shvatiti, ispružio je ruke, držao dlanove otvorene i podigao ruke.

Mislio je da je dobitak. Iza sebe, nakon ispaljenih metaka, nije čuo progonitelje. Strah je odrvenio kretanje njegovih nogu tako da su bile krute kao u strašila za ptice i izazvao potrebu za pišanjem, sranje. Podignute ruke podrhtavale su mu od straha. Oči su nekotrolirano žmirkale i suze u očima iskrivile su zraku svjetlosti.

Još su se čuli povici, ali sad bliže njemu, primicali su se sve bliže i polako jer nisu mogli znati da ga je strah ukočio, da još može biti opasan.

Samo mu se um nije smrznuo. U glavi mu je nastalo vrtloženje...

Ham nije govorio o bijegu... Mali gad debela lica nije govorio o tome što učiniti... Jedanput je bio u vojnom skladištu u Warringtonu, nestala je puška nekog strijelca, sumnjalo se da je prodana protestantskim odmetnicima iz Ulstera što je bilo dovoljno za uključivanje Službe sigurnosti, i tada je na polici našao pamflet o spašavanju i bijegu. Čekao je da dovedu oružara i listao je pamflet jer ga je zanimao. Pročitao je... najveće su mogućnosti za bijeg u prvim trenucima hvatanja, tada je i najopasnije zbog visoke razine adrenalina zarobljivača... Pročitao je da doista treba imati muda, veliku hrabrost za takav čin. Držao je ruke visoko iznad glave.

U glavi mu se sve izmiješalo...

Bio je usran od straha, a Dorrie Mowat je bila ovdje. Dorrie Mowat, *užasna* mlada žena, udarila je čovjeka u muda, drugog je šakom udarila u oči, pljuvala je po svima. Dorrie, ona koju su voljeli svi koji se je poznavali, sjedila je u mokroj travi gdje je on sada stajao predajući se, i njezine su ruke grlile ranjenog čovjeka kojega je izabrala, i ona je sjedila i čekala dok je buldožer kopao jamu. Ona se nije bojala. Iza svjetlosti pomoli se sjena.

Misli su mu jurile.

Jane u maloj sobi s malim Tomom u krilu i uključenim televizorom: »I zašto ići tamo? Što to može bilo kome pomoći?« Razočarao ju je. Mary u kuhinji priprema kavu. »Mislim da je uživala nanositi mi bol... i, g. Penn, bila mi

je kći... i, g. Penn, prerezali su joj vrat, glavu joj razbili toljagom i na kraju je dokrajčili metkom iz blizine... i, g. Penn, ni bijesnog se psa ne bi trebalo ubiti onako kako je ubijena moja Dorrie.« Razočarao ju je. Basil koji drži govor Jimu i Henryu u gostionici iza ugla praonice. »Znaš li što si ti, Penn? Prokleti sretni gad.« Razočarao ih je. I stari profesor patologije. »Načinite slučaj, nađite dokaz...« I Marija, izbjeglica. »Bila je anđeo u svojoj hrabrosti.« I Alija kojoj je trebalo operirati oči. »Nije se mogla zaštititi jer je morala pomagati ranjenim borcima.« ... Silvia pred živčanim slomom. »Zar nitko ne mari što im se događa? Tko je to učinio?« ... Razočarao ih je.

Udarac je stigao u vrat.

Sve ih je razočarao...

Udarac kundakom puške, kratkim zamahom.

Razočarao je i Jovića koji je za njega prevodio i Urlike koja mu je dodirnula ruku kao da ga tako želi zaštititi, i Hama koji mu je dao kartu... I razočarao je sebe.

Udarac ga gurne prema naprijed. Svi su stajali oko njega i sjene njihovih tijela zatamnile su bijelu svjetlost. Pitao se hoće li ga ubiti ovdje ili će ga odvesti na neko drugo mjesto i osjetio je da nema Dorrienu hrabrost. Pokušao je vikati, moliti ih za milost, ali glasa nije bilo. Strah ga je potpuno paralizirao. Još su ga jedanput udarili, vidio je kako se cere, osjetio je njihov dah izbliza, onda su ga pretražili i našli su pištolj i iskrenuli su mu ruke na leđima i skinuli naprtnjaču, i još su ga udarali kundakom puške.

Podigli su ga na noge. Više nije čuo glazbu prijeko potoka.

Penn (William), škart Petice, promašaj... Čvrsto su ga držali i vukli prema malim svijetlim točkama sela s onu stranu potoka.

Prošli su Glinu.

Konvoj se žurio. Vođa konvoja u svom *land roveru* obično nije ostavljao petnaest *seddya* iza sebe da njuše vjetar i jure, ali svima je bilo dosta i Benny, koji je vozio

treći od kraja, pretpostavljao je kako je rana na vođinu licu počela gadno boljeti.

Benny nije bio ljut. Njemu nije bilo važno što su ih maknuli s glavne ceste u jarke, na te prokleto izrovane putove. On je iz Turske vozio za sjeverni Irak kad su zimi nosili pomoć Kurdima, po putovima koji nikad prije nisu vidjeli natovareni *seddon atkinson*. Uvijek se dobro obavijestio o zemlji u koju je išao, čitao je vodiče i svakog tjedna dvaput pisao svojoj ženi Becky gdje je bio i što je vidio. O Glini neće Becky moći reći mnogo jer su kroz gradić projurili, ali on će ipak nešto smisliti. Becky je pisao o lijepim gradovima, nikad o svinjama što su tamo živjele. Nije je htio plašiti i govoriti joj kako većinu v remena provodi s kahlicom na glavi i pancir košuljom od Kevlar ploča, i nije joj htio reći da su vrata kabine pojačana niti da ispod sjedala ima vreće s pijeskom kao zaštitu od eksplozije mine. Na glavnoj cesti dok su jurili, možda još četrdeset pet minuta do Turnja, ako ih opet negdje ne zadrže, kabinu ispuni glas s radija.

– Momci, između Gline i Vrginmosta obično stoji zapreka. Ne želim provesti pola noći zajebavajući se s nekim detektivom na barikadi. Nekoliko kilometara ispred nas skrećemo na desno, u selo Saliku. Tako ćemo zaobići zapreku i ponovno se vratiti na glavnu cestu... U redu, momci?

Nisu morali javljati da su primili poruku, vozači se nisu rado igrali vojničkih igara. Da su to činili, to bi svakako bila neka riječ od četiri slova. Javljati primitak poruke bilo je to za djecu koja se igraju vojnika... Odgovori su se nadglasavali i nisu svi bili pristojni. U idućem pismu Becky Benny neće govoriti kako su mu živci bili napeti poput praćke dok je po mraku vozio po kamenim stazama kroz ta mala usrana sela, pokraj tog usranog naroda.

Vijest o još jednoj zapreci na cesti nije bila dobra.

Okrenuo je dugme na »govor«. Sada je bilo važno nasmijati se jer su živci svih vozača i vođe konvoja bili jednako napeti kao i njegovi.

– Znate što je rekla Lily Tomlin? »Stvari će postati mnogo gore prije nego se pogoršaju...«

Vukli su ga do mosta.

Ručne zglobove su mu iza leđa vezali tako da se uže usjeklo u meso, a gležnjeve da su kosti trle jedna o drugu pa su ga morali vući.

Došli su na most i bacili ga na daske, i pao je na trbuh, i pokušao je okrenuti glavu kako nos ne bi podnio svu snagu pada. Na mostu je zahrđali fenjer dobro osvjetljavao prostor iza vreća s pijeskom za kojima su stajali stražari. Tada je prvi put vidio trojicu ljudi što su ga uhvatili. Jedan je bio mršav i visok, drugi je bio viši i snažniji, a posljednji je bio najmanji. Bacili su ga na daske, bacili su ga kao mrtvog srndaća kojeg su lovac i lovočuvar ubili u šumarku iza kućice njegovih roditelja, i jednako su bili uzbuđeni kao i oni, i sva trojica imala su gruba lica zemlje, ostarjela, i Penn je znao da je ta zemlja okrutna... On je bio primjerak kojim su se mogli hvaliti i čuo je riječi »engleski« i »špijun« i stari gadovi pokazivali su mladim stražarima na mostu njegovu putovnicu i pištolje i rezervne šaržere i granate. Više na mostu nije vidio. Kad su na red došli mladi stražari s mosta, Penn pokuša zaštititi glavu.

Ona nije ustuknula pred batinama...

Ona ih je gledala u lice...

Ona im je uzvraćala, udarala ih, vikala...

Sačuvala je ponos, svoju prokletu hrabrost. Dorrie Mowat, ta *užasna* mlada žena, nije dopustila da vide njezin strah.

Prisilio se da otvori oči. Gledao ih je u lice kao što ih je i ona gledala, u njihove čizme, u oči. Nije vidio Jane, nije vidio Mary... Vidio je Dorrie Mowat. Pitao se gleda li ga i smije li mu se, pitao se je li upoznala ljubav... Gospode, razočarao ju je.

Grubim rukama uhvatili su ga ispod pazuha i vukli preko mosta i opet je čuo glazbu što je dolazila iz sela.

Priđe joj vodnik s termosicom kave. Prošao je već dobar sat otkad je vodnik posljednji put pokušao izigravati dobrog ujaka i nagovoriti Urlike da ode.

Uzme kavu i zahvali mu.

Topla kave ju je grijala. Vodnik je znao da je poražen, znao je i izgledalo je kako mu je svejedno. Nije se micala. Ostat će sve dok se konvoj ne vrati. Konvoj je kasnio osam sati... Nije vjerovala uvjeravanjima časnika za vezu koji je odavno otišao.

Urlike Schmidt nije vjerovala uvjeravanjima.

Uvjeravanja o sreći i prijateljstvu uvukla su je u posao za organizacijski odbor Olimpijskih igara u njezinom gradu. Imala je devetnaest godina i čekala početak fakulteta i prihvatila je posao kod objavljivanja rezultata za plivanje i džudo i streljaštvo, i svojim se suzama pridružila djevojkama koje su plakale kad se pečat nasilja oborio na izraelske atletičare.

Uvjeravanja u napredak postignut u rješavanju ljudske bijede uvukla su je u posao za Ujedinjene narode, ostavila je fakultet i otišla u Libanon i Kambodžu, poslani dio ciničnoga društva koje je shvatilo kako njihovi napori ništa ne mijenjaju i ništa nije bolje.

Uvjeravanja u ljubavi i brak dovela su je u postelju australijskog bojnika u Phnom Penhu dok je nije otrijeznilo nehajno ostavljeno pismo na noćnom ormariću u njegovu stanu i fotografija bojnikove žene i četvero djece u ladici ispod njegovih košulja.

U Ženevi su je uvjeravali kako će izbjeglice iz Bosne nakon četiri tjedna u prihvatnom centru biti upućene dalje jer su razne europske vlade obećale da će ih primiti u svojim zemljama. Svaki dan se suočavala sa štrajkovima gladu, prosvjedima, traumama jer su vlade obmanule.

U plastičnoj šalici više nije bilo kave.

Kad se konvoj bude vratio, tada će znati je li na cesti iza Turnja, iza strojničkih gnijezda, iza crta, oglašena uzbuna.

Tiho je molila.

On je bio kralj, a ovo je bio dvor Milana Stankovića.

Vratio se sa sastanka, vratio se iz zatvora u stožeru teritorijalne obrane njegova sela. Preživio je Evičino zanovijetanje. Došao je kući, mrzvoljno je ušao u kuhinju i suočio se s Evičinim prigovaranjem. Namjerava li se sabrati, jer sad je gnusan... Slušao je Evicu. Nazvala ga je govnom, smećem, patetičnim. Pružio je ruke prema njoj i ona mu je došla u zagrljaj i njihov mali Marko objesio mu se o nogu i pas mu je sretno skakao po leđima. Bio je kralj, poglavica i držao je toplu Evicu u zagrljaju i Marka... Kanadski policajac bio je govnar i politički dužnosnik, i časnik za vezu iz Karlovca.

Bio je među svojima i bio je voljen.

Ne mogu mu ništa. Poljubio je Evičine oči, uši i usne i glavu maloga Marka. Bio je izvan dohvata tih usranih govnara. Kralj je igrao. Glazba ga je grijala. Vođa je pio. Oko njega se vikalo. Evičina snaga i oštar jezik su ga oslobodili.

Igrao je i pio kao da je s njega skinut mrtvački pokrov.

Kralj je igrao s kraljicom. U školskoj dvorani načinili su im mjesta. Svi su oko njega vikali, stotine ruku je pljeskalo. Njegova kraljica bila je ljupka, i neobuzdano je igrala s njim i njezina široka suknja dizala se visko na bedra. Bila je najljepša djevojka u Saliki, sad je najljepša žena. Dok je neobuzdano igrao u kolu, ruke muškaraca, koji što su ga priznali za kralja, posegnule su za čašama rakije. Igrao je i pio. Osjećao se slobodnim. Bio je snaga svoga naroda, slava svoga sela. Evičina suknja sve se više dizala, glazba je bila sve brža, pljeskanje glasnije, rakija mu je curila niz bradu. Milan je znao da je kralj.

Glazba je dostigla vrhunac, njegove su noge udarala, a Evičine klizile, i u njemu je odzvanjao pljesak. Bio je slobodan... i kad je glazba stigla do vrhunca i opet je pio, počeo je pjevati. Bio je kralj...

Ušli su kroz vrata dvorane. Vukli su čovjeka. Dovukli su čovjeka do njega kroz gomilu što se razmaknula da bi im načinila mjesta i sad je utihnula. I glazba je zamrla.

Milan je zurio u lice čovjeka koji je ležao na podu. Vidio je čovjeka vezanih ruku i nogu. Čovjek je nosio prljavu vlažnu blatnjavu maskirnu odoru. Čovjek mu je uzvratio pogled. Čovjekovo lice bilo je krvavo. Branko je uz snažan metalni zvuk na pod bacio pištolj i četiri granate. Milo je preokrenuo naprtnjaču iz koje su ispale čarape i gaće i debeli džemper i rezervni šaržer za pištolj i stari kruh i smeđa omotnica. Stevo je bacio putovnicu na pod. Poštar i drvodjelac i grobar ponosno su se cerili. Oko njega su stajali seljani i gledali ga. Sagnuo se. Podigao je putovnicu. Putovnica je bila britanska, Ujedinjena kraljevina Velike Britanije i Sjeverne Irske. Posegnuo je za omotnicom. Podigao se i iz omotnice izvadio fotografije. Čovjek krvava lica zurio je u njega. Evica je bila pokraj njega...

I kao pogođen batom, Milan ugleda lice.

Lice koje je poznavao, i ranu od noža.

Lice otečeno od truljenja, ali s ranom od udarca na čelu.

Lice koje je prepoznao, i ranu od metka iznad uha.

Svi su ga gledali jer je bio njihov kralj, a njemu je strah svijao želudac i nije to smio pokazati. Slobode je nestalo, a rakija u njemu je bučala. Pokušavao je razaznati lice na podu i lice na fotografijama. Lice čovjeka na podu što je zurio u njega i lice žene na fotografiji i krv tih lica što se izmiješala. Izvadio je nož iz navlake za pojasom i dobacio ga drvodjelcu. Uže na zglavcima i gležnjevima je prerezano... *ona* nije bila vezana. Evica je pogledala fotografije i zadrhtala. To se očekivalo od kralja. Branko i Stevo podignuli su čovjeka i on je stao pred njega i ljuljao se. Milan nije smio pokazati strah, ne pred ovima koji su se divili i obožavali kralja, i *ona* nije pokazala strah...

Kratkim udarcem šake udario je čovjek u trbuh što je jače mogao.

Čovjek zatetura, padne na koljena.

Čovjek ponovno ustane. Milan nije vidio strah i *ona* nije pokazala strah...

Prepustio je čovjeka gomili, neka se zadovolji.

Polako su ulazili u selo.

Benny je znao kako idu polako zato što su previdjeli okretanje. Znao je kako su trebali skrenuti lijevo prije ulaska u selo. Znao je kako je to srpsko selo jer su kuće imale krovove, a crkveni toranj i ono što je izgledalo kao škola nije bombardirano.

Benny je znao kako je vođa konvoja zeznuo stvar i sad su vozili tako polako jer bilo malo izgleda da se jedan *land rover* i petnaest kamiona okrenu neprimjetno.

Bilo je neobično što su se mogli voziti po ovom izgubljenom kutu takozvane civilizacije, a da stotinu ljudi ne izađe na cestu i pita ih što tu rade. Čudno... Ne čelu je vođa konvoja počeo manevar skretanja... Mjesto se doimalo mirno, prokleto gadno mjesto da se čovjek u njemu izgubi, prokleto gadno mjesto da tu bude ubijen. Kamioni su manevrirali kao goleme nemani i dosad nitko nije izašao iz kuće s otkočenom puškom i pitao ih što tu rade.

Benny je čekao na svoj red.

Penn je čuo povik. Povik je značio zapovijed.

Posljednji udarac pogodio ga je u stražnjicu i posljednji ženski nokti zarili su se u njegovo lice, i posljednja šaka pogodila ga je u lice.

Bol je dolazila u valovima. Povik je bio zapovijed. Pokušao je otvoriti oči jer mu se to činilo važnim. Ležao je na podu i daske su bile mokre od njegove krvi, pljuvačke i mokraće. Šestica je držala tečajeve o tome kako izdržati ispitivanje, Petica nije... barem ne za pripadnike Odjela A koji nisu imali fakultet. U krugu oko njega stajale su teške cipele muškaraca i lagane cipele žena i na nekim je cipelama bilo krvi... naravno ne za takve poput njega, ali možda za one na višim položajima, za one *jebene* super stručnjake što su odlazili u Belfast. Penn je očito halucinirao kad ovako izudaran, razmišlja o tečajevima za izdržavanje ispitivanja za visoke dužnosnike što su odlazili u Belfast, ali ta ga je halucinacija progutala... U Gower Streetu je bila jedna žena, i jednom, dok je stajao u redu

za kavu i ona je bila na čelu reda, pokazali su mu je i rekli kako su je pripadnici IRA-e uhvatili u nekoj gostionici samu, bez pratnje, i ona im je pobjegla; jedna mala sitna ženica plave kose i ravnih grudi i zaobljenih ramena, uzela je kavu i polako se vratila u svoj ured ostavljajući dojam žene koja se dosađuje, a ne vrhunskog agenta.

Snažni muškarac zapovjedna glasa, onaj što se zaljuljao kad je ugledao fotografiju, onaj koji ga je prvi udario, prekinuo je krug oko njega. Veliki čovjek prišao mu je nadvisujući ga.

Penn je zatreptao i pokušao usredotočiti pogled... ali nije mogao prekinuti halucinaciju. U mislima je vidio dvije žene. Obje vrhunske agentice... Žena zlatne kose, koja se dosađivala u Londonu u redu za kavu, koja je imala hrabrosti boriti se protiv ubojita neprijatelja... i žena kratke kose i izazivačkog osmijeha na fotografiji koja je imala hrabrosti sakriti svoj strah pred neprijateljem. Želio je biti hrabar. Hrabrost je možda samo preživljavanje ili je to možda samo dostojanstvo ili možda tek čini lakšim *jebeni* nož i *jebenu* toljagu i *jebeni* pištolj... Halucinacija ga nije napuštala. Razgovor u uredu Odjela A, dokono brbljanje o taocima u Libanonu, i brbljavac, diplomirao sa odličnim ocjenama, tvrdi da bi pobjegao; i glupavo iscerena usta, diplomirala s jednako dobrim ocjenama, da bi bježala; i Penn, koji nije završio fakultet, tiho je pokušao objasniti da za pokušaj bijega treba najviše hrabrosti i nitko ga nije slušao... bilo je to tek brbljanje u mirnom kutku londonskog ureda jer *jebeni* bijeg nije bio na dnevnom redu stvarnosti... Snažni čovjek ga podigne.

Veliki čovjek imao je neurednu bradu koja je rasla po cijelom licu. Jezikom je ovlažio svoje pune usne. Iznad brade oči su izbjegavale susret. Na licu, u očima i ustima, vidio je Penn, nije bilo strasti.

Žena pokraj velikog čovjeka držala je fotografije izvan omotnice kao da ih više ne želi gledati. Na sebi je imala svjetlu široku suknju s cvjetnim uzorkom i jednostavnu bijelu bluzu i čelo joj se sjajilo od znoja.

Penn je ustao i nadao se da će naći hrabrosti.

Postavio mu je pitanje. Žena je prevela pitanje.

– Tko ste vi?

Trudio se da govori čvrsto.

– Zovem se William Penn. Britanski sam državljanin.

Žena je prevela odgovor visokom čovjeku. Drugo pitanje.

– Jeste li plaćenik ustaškoga smeća?

Trudio se da gleda u te oči koje su izbjegavale njegove.

– Nemam nikave veze s hrvatskom vojskom.

– To je laž. Nosite uniformu ustaškoga smeća.

– Kupio sam je od švercera u Karlovcu.

Visoki čovjek postavljao je pitanja. Žena je prevodila pitanja. Govorila je formalnim školskim engleskim.

– Kakva je vaša zadaća?

Iza sebe Penn je čuo brektanje snažnih motora. Oko njega se nitko nije micao. U tišini su slušali pitanja što ih je postavljao visoki čovjek, a prevodila žena pokraj njega. Nije znao kamo će ga to odvesti, ali shvaćao je koliko je drskost sada važna.

– Selo Rosenovići, preko potoka, zauzeto je u prosincu 1991. U selu je bilo ranjenika koji su sklonjeni u podrum tijekom konačnog napada na selo...

– Kakve to ima veze s plaćenikom?

– ... nakon pada sela ranjenici su odvedeni iz podruma. Odvedeni su u polje gdje su sjedili na zemlji dok je buldožer kopao...

Prekid. Žena je prevodila tihim glasom ono što je govorio i krug oko njih upijao je njezine riječi.

– Kakve to ima veze...?

– ... dok je buldožer kopao grob. Ranjenici su tada ubijeni noževima, toljagama i mecima, zatim su pokopani...

– Kakve to...

– ... Pokopani su u masovnoj grobnici u kutu polja...

– Kakve...?

– ... Pokopana u masovnoj grobnici u kutu polja je i mlada žena. Mlada žena nije bila ranjena u bici za selo. Ona je odlučila ostati sa ranjenicima. Odlučila je ostati s njima do kraja. Nije bila borac, ni za što nije bila kriva. Buldožerom je zakopana u jamu...

– Zašto je ona važna?

Cijelo je vrijeme zurio u lice visokog čovjeka i u oči iznad brade koje su izbjegavale njegove i jezik usred brade koji je vlažio suhe usne.

– ... Bila je Engleskinja i zato sam ovdje. Nije bila Srpkinja niti Hrvatica niti Muslimanka. Nije imala veze sa sukobom... Bila je Engleskinja i zvala se Dorrie...

Zurio je u lice i slušao prijevod. Izgovorio je ime i to je u krugu oko njega izazvalo kratko čuđenje i žamor. Pokušavao je svladati bol i drhtanje, pokušavao je oponašati izazivačke trenutke Dorrie Mowat.

– ... Zvala se Dorrie Mowat i nije bilo razloga za njezino ubojstvo. Ubiti Dorrie Mowat bio je kukavički čin.

– Tko vas je poslao?

– Poslala me Dorriena majka. Došao sam da bih saznao kako je Dorrie umrla. Došao sam da bih mogao reći njezinoj majci kako je umrla, u jami. Došao sam da bih njezinoj majci mogao reći tko ju je ubio, ime čovjeka, ime onoga tko je bio odgovoran...

Penn osjeti trenutak moći. Čuo je motore velikih vozila iza vrata. U krugu oko njega nitko se nije micao. Nije znao kamo će ga to dovesti, nije mogao znati...

– Tko ju je poznavao? Tko je poznavao Dorrie Mowat?

Čuo je jeku vlastita glasa. Žena je prevodila.

– Tko ju je upoznao dok je živjela u Rosenovićima prije borbi, prije nego je ubijena?

Okrenuo se od očiju koje su bježale, od oblizavanja usana. Sve je to bila prijevara.

– Jeste li je poznavali...?

Bila je to prijevara jer se on pretvarao da posjeduje položaj, a nije posjedovao ništa... Gledao je lica. Starci, mladići, tinejdžerke... Sve je to bila gluma.

– Vi, jeste li je vi poznavali...?

Gledao je lica, izazivao ih, ali ona su se okretala od njega. Prešao je pogledom lica koja su stajala u krugu.

– Tko se s njom viđao...?

Stigao je do žene koja je držala fotografije, koja je prevodila pitanja i odgovore. Pognula je glavu.

– Ja.

Penn prošapta:

– Zašto?

– Sastajale smo se da mogu s njom razgovarati engleski, kako bih mogla vježbati engleski. Srela sam je prije borbe za selo.

Penn reče:

– Došao sam da bih Dorrienoj majci mogao reći ime čovjeka koji joj je ubio kćer, kako bi ona mogla znati kako se taj čovjek zove. Došao sam da načinim izvještaj za Dorrienu majku. Došao sam da nađem dokaz protiv tog čovjeka...

Vidio je kako ženini prsti deru fotografije, a da ona toga nije bila ni svjesna.

– Kako se zove?

Okruživao ga je zid srama. Povratio je svoje dostojanstvo kako što je Dorrie povratila svoje. Potpisao je svoju smrtnu osudu, i neka se *jebu*. Krug oko njega bio je krug krivnje. Ona bi se glasno smijala svojim izazivačkim smijehom. Dostojanstvo je vraćeno... negdje je čuo riku motora kamiona kako odlazi... Neka se jebu, jer ga nisu mogli povrijediti, on je imao svoje dostojanstvo, mogli su ga samo ubiti. Bio je to Pennov trenutak. Činilo mu se kao da je sam s visokim čovjekom. Kao da je sve drugo potisnuto, kao da nijedna druga osoba u krugu nije važna. Bilo je to lijepo lice, lice snažnoga vođe, dobro lice.

– Imam dokaz za moj izvještaj da je Dorrie Mowat ubio...

Penn je slušao glas žene što je prevodila.

– ... ubio Milan Stanković.

Lice pred njim je pocrvenjelo od bijesa i udarilo ga.

Penn poviče:

– Njegovo je ime Milan Stanković.

Krug se prekinuo i ruke muškaraca oko njega ponovno su ga dograbile. Posljednji put je vidio lice crveno od bijesa, i žena što je prevodila, jecala je. On je udarao, borio se, povukli su ga prema vratima dvorane. Imao je svoje *jebeno* dostojanstvo. Grizao je ruke koje su ga držale. Svoje *jebeno* dostojanstvo, ono što je Dorrie imala. Borio se s njima dok su ga gurali prema vratima, u noć.

Kamion u redu je krenuo. Svjetlost farova širila se po mračnom selu i kamion koji je bio pred njim, polako je krenuo. Svjetlost što je dopirala s otvorenih vrata školske dvorane osvijetlila je engleski stijeg na vratima kamiona. Kroz uska vrata mogla su ga držati samo dvojica.

Penn ugleda malo, iznenađeno okruglo lice.

Ugrize ruku na svojoj. Laktom udari nečiji trbuh.

Bila je to njegova prilika.

Bio je slobodan. Iza kamiona bio je potpuni mrak.

Penn zaviče:

– Ugasi svjetla.

Jedina prilika.

Svjetla je nestalo. Okružio ga je mrak. Trčao je.

Mrak je bio prijatelj.

Baci se pod kamion u pokretu i zakotrlja.

Nije znao koji se to vrag događa, ali je ugasio farove. Svijetlila su samo komandna ploča u kabini i fluorescentna dugmad na radiju. Vozio je dalje. Otvorila su se druga vrata kamiona i na trenutak je u kabinu ušao hladni noćni zrak. Ruke su pipale njegovu potkoljenicu i gležnjeve i nešto, Benny nije znao što, bilo je bačeno s poda kabine. Udarilo je u drveni plot preko puta i odzvonilo u mraku.

Na nogama je osjetio težinu, dahtanje i koprcanje. Još je nešto, Benny nije znao što, bačeno s vrata kabine i to je otišlo još dalje i udarilo u staklo na drugoj strani ceste, možda granata. Vrata kabine tiho su se zatvorila i težina se s njega preselila u prostor između njegove sjedalice i sjedalice za putnike. Oko kamiona trčali su ljudi, jurili su preko ceste prema nečemu što je udarilo drveni plot i onome što je razbilo staklenu površinu. Započela je pucnjava. U velikom Seddyevom retrovizoru vidio je bljeskove ispaljenih metaka, vidio je kako meci jure prema ogradi i mjestu gdje je razbijeno staklo... i sad su, zbog pucnjave, svi kamioni naglo ubrzali.

Zaokrenuli na put kojim su prije trebali krenuti.

Benny je bio miran.

Nije volio paniku.

Iz radija u kabini dopirao je nejasni žamor glasova, i svi su pozivali konvoj da se što prije udalji. Iza sebe je čuo teško dahtanje i Benny shvatio da čovjek zaudara. Vozili su brzo i selo je već bilo iza njih i zvuk pucnjave polako je nestajao. Bio je miran, bez panike i mozak mu je dobro radio. Benny je pretpostavljao da su oko dvadeset pet minuta udaljeni od prijelaza kod Turnja... a on se našao u govnima do grla. Jer prvo je pravilo humanitarnih konvoja bilo *neupletanje*, ali povik je bio engleski. Drugo je pravilo bilo ne biti ni na čijoj *strani*, ali povik je bio engleski i očajnički. Sva pravila, sve do sto i prvog prokletog pravila, govore da sustav humanitarnih konvoja propada ako vozači nisu, uvijek, *nepristrani*, ali povik »gasi farove« bio je engleski. On se upleo i opredijelio. Što će učiniti kad dođu na prijelaz kod Turnja... da su se bar u tom prokletom selu nešto dogovorli, zajedno smislili, upotrijebili radio, telefon ili poslali goluba... svojim postupkom doveo je u pitanje cijeli program humanitarnih konvoja. Ljudi preživljavaju zahvaljujući tome što se humanitarni konvoji ne upleću. Ljudi će umirati od gladi ako zabrane humanitarne konvoje zato što su se vozači upleli. Ljudi ovise o tome da humanitarni konvoji, nepristrasni, prelaze crte... Možda ću ga, mislio je Benny, izbaciti van prije nego stignem do Turnja.

U redu u konvoju, osvjetljavajući noć svojim farovima, Seddy je grabio naprijed.

Benny je uzeo malu bateriju sa vozačke ploče. Osvijetlio je oko svojih nogu.

– Hej, stari, upravo si me oslobodio kutije za sendviče koju mi je darovala moja Becky, i oslobodio si me aparata za gašenje požara, a bez njega ne smijem voziti. Mislim da bi trebao učiniti jedinu pristojnu stvar i iza sebe zatvoriti vrata...

Benny osvijetli iza sebe, u prostor između njegova i putničkog sjedala. Brzo se okrene i pogleda iza sebe. Pri uskoj svjetlosti male baterije Benny je vidio krv na licu i tragove noža i modrice. Ponovno se usredotočio na cestu. Činilo mu se da je vidio lice čovjeka koji će umrijeti. Ponovno se okrene. Benny ugleda kratku bradu kojom je curila krv i oči što su škiljile između natečenih i krvlju podlivenih kapaka i natečene puknute usne. Ugasi bateriju i kabinu preplavi mrak.

– Ti, stari moj, značiš veliku nevolju...

Kad stignu velike baterije i puške, kod potoka će ga uhvatiti.

U općoj pometnji Milan je izvikivao zapovijedi.

– Stanite u red... Pretražite sve, spremišta za ugljen, za alat, staje... Pretražite svoje kuće... Držite se reda...

Seoski muškarci stajali su u redu kako im je rečeno i čekali su da donesu velike baterije i puške. Izvikujući zapovijedi, Milan je često pogledavao na sat. Milan je stajao na stubama školske zgrade. Imali su samo male baterije, dovoljne da osvijetle put od svojih kuća do škole i na zabavu nisu nosili puške i morali su čekati da se oružje donese iz zaključanog skladišta u zgradi stožera. To je značilo pet izgubljenih minuta... Pet minuta je prošlo otkad je Branko ušao u dvoranu ližući ugriz na zglavku i iza njega je ušao Milo držeći ruke na preponama. Pet minuta je bilo izgubljeno otkad su nekako izmucali da im je gad pobjegao... da su čuli kako udara u Petrov plot, zatim kako upada u staklenik gdje je Dragan uzgajao proljetnu salatu. Sam to nije vidio pa se morao uzdati u njihovu riječ... Iza Petrova plota i Draganova staklenika bila je žica, zatim raskvašeno polje i iza njega potok. Tamo će uhvatiti gada, kad dođe do potoka. Najprije je, s jedva prikrivenim bijesom, naredio da pojure prema mostu i uzbune stražare, zatim da krenu preko polja do potoka. Samo su oni imali baterije i puške. Brzo su otišli, crveni od srama. Pet minuta je prošlo i muškarci su se vraćali do škol-

skih stuba noseći baterije i Vuk je dahćući dotrčao iz oružarnice noseći pune ruke pušaka i džepove šaržera.

Stali su u red.

Priča nije baš bila jasna, govorili su da je gad pobjegao, da se otkotrljao ispod kamiona, zatim preko Petrova plota do Draganova staklenika... Gdje je taj prokleti kamion? Ali Milan se morao brinuti red. Baterije su osvijetlile Petrov plot i razbijeno staklo Draganova staklenika. U tišini noći odzvanjalo je punjenje pušaka i napinjanje oroza.

Opet je pogledao na sat. Sad su već trebali biti kod potoka i reflektorima pregledavati obalu... Zapovjedio je redu da ide brže... minute su brzo prolazile.

Milan je čuo psovke iz reda. Muškarci su na sebi imali svoje najbolje hlače i najbolje cipele i najbolje džempere ili jakne. Žene u svojim najboljim haljinama izlazile su iz škole i odnosile pladnjeve s kruhom što su ga ispekle za tu prigodu i voće i sireve što su ranije donijele u dvoranu. Bio je to pokušaj sela, uhvaćena u stupicu, da odbaci neraspoloženje, njegovo i svačije, i *gad* je pokušaj upropastio.

Gledao je lica žena što su odnosile hranu svojim kućama jer sve su čule njegovo ime i sve su čule ime Dorrie Mowat i gad je upotrijebio riječ *kukavica*. Gledao je njihova lica i nijedno mu pogled nije uzvratilo, a minute na satu su prolazile.

Evica je stajala pokraj njega noseći u ubrus umotanu hranu što ju je pripremila za tu večer.

– Jeste li ga uhvatili?

Uzbuđenje zbog lova i činjenica da je kralj koji izdaje zapovijedi, napustilo ga je.

– Ne.

Evica je rekla:

– Nisam mogla drukčije kad me gledao, kad je pitao tko se s njom sastajao. Bio je tako... *tako hrabar*. Nisam mogla drukčije kad me je gledao... Što to znači da je došao načiniti izvještaj...?

Čuo se povik. Nije joj odgovorio. Milan otrči preko ceste. Kod Petrova plota pokazali su mu plastičnu kutiju. U njoj je bio sendvič od rajčica i sira i pola čokolade. Osjetio je kako mu se grči utroba. Još jedan povik. Baterije su mu pokazale put. Preskočio je plot između Petrova dvorišta i Draganova vrta. Tamo je Milan ugledao razbijeno staklo na krovu staklenika koji je osvjetljavalo više baterija. Na proljetnoj salati, među krhotinama stakla, ležao je uređaj za gašenje požara... To je prošlost, pokopana, i bilo je noći kad je čak mogao zaboraviti, a gad je sada vratio lice mlade žene... Urlao je. Tko je vidio kamion? Je li bio samo jedan? Kakve su boje bili kamioni? Kojim putem su kamioni otišli, prema Glini ili Vrginmostu? Minute na satu su jurile. Jesu li to bili bijeli kamioni konvoja Ujedinjenih naroda?

Milan Stanković potrči.

Trčao je kao sportaš kakav je nekad bio.

Trčao je za svoj život i *gadov*.

Teško dišući od napora Milan se dokopa ureda u stožeru.

Minute su protjecale.

– ... U Engleskoj su svi o njoj govorili ružno. Bila je tek *užasna* mlada žena. Činilo se da postoji priča o njoj za svaku godinu njezina života, priče koje su čekale na red da bi je blatile. Njezina majka ispričala je nagore priče, kao da je to bilo nešto čega se morala osloboditi. Način oslobađanja bio je saznati što joj se dogodilo, tko ju je ubio. Bacali su novac na to jer su ga ionako imali previše. »Samo idite tamo, g. Penn, i napišite prokleti izvještaj i onda možemo zaboraviti malu gđicu Mowat koje je ionako bila mala gadura.« Tako je otprilike bilo...

Benny je slušao. Katkad bi glas iza njega ušutio, kad bi se javio radio, kad bi vođa konvoja morao reći nekavo sranje onima otraga. Vozio je oprezno i cijeli konvoj je išao brzo.

– ... I došao sam tu i sve što su o njoj govorili bila je laž. Možda je kod kuće išla na živce, možda je bila prokle-

ta gnjavatorica, možda je bila neželjeno dijete iz prvoga braka, možda je samo smetala, možda je tek u Rosenovićima počela živjeti... Došao sam ovamo zaraditi novac i napisati izvještaj, nešto umirujuće, s nekoliko imena i citata i za dobru lovu. Znate kako je to. g. Stein, kad ste uvučeni u nešto, to je kao da vas netko gurne prema litici. Zašto je to jedno ubojstvo u nekom selu važno? Ne mogu na to odgovoriti... Morao sam učiniti nešto za tu mladu ženu. Upoznavao sam je, svaki put kad su mi pričali o njoj, bio sam sve bliže toj prokletoj litici...

Zgrabi telefon, okrene ručicu aparata što ga je povezivao s vojnim stožerom u Glini, ali odgovor je bila mrtva tišina... Milan ga odgurne tako da je pao na betonski pod. Okrene se pomoćnoj radio vezi koja je katkad funkcionirala.

Kad su izašli iz tog užasnoga sela, svi radiji u kabinama su poludjeli. Svi vozači i vođa konvoja htjeli su znati što se to dovraga događa, zašto se pucalo. Benny ih ovaj put nije nasmijavao niti im je išta rekao sve dok se glasovi nisu smirili. Čekao je do kraja, a onda je okrenuo dugme na »govor« i rekao da ništa nije vidio jer bi ga ubili da su znali.

Benny je slušao.

– ... Bila je jednostavno sjajna. Mislim da nisam neki zaljubljeni lunatik. Bila je nevjerojatna. Nije ostala s ranjenicima samo zato što je jednoga od njih voljela. Vidite, g. Stein, Dorrie je mogla odnijeti jednog mladića. Ona je bila čelična damica, načinjena od bodljikave žice. Mogla je staviti jednog maldića na leđa i mogla ga je odnijeti do šume i negdje naći izlaz u njihovim crtama, ali to bi značilo ostaviti druge mladiće. Bila je sjajna jer im je ulijevala hrabrost. Ja sam dovučen na tu liticu i bačen s nje... Gledao sam ga u lice. Gledao sam u lice čovjeka koji ju je obrađivao nožem, koji je pucao u nju. Bilo je to kao da mi je ona dala hrabrosti, kao da je bila sa mnom, da ga gledam u lice i ne bojim se... To sve vjerojatno nema mnogo smisla, g. Stein...

Benny reče:

– Namjeravao sam vas izbaciti.

– Zbog sranja na prijelazu? Oni će čekati na prijelazu...?

– Jer se ja ne smijem upletati.

– Mislim da ću, ako se odmorim nekoliko dana, moći preplivati rijeku...

– Ma nemojte – prekine ga oštro Benny.

– Sutra navečer me čeka čamac, ali skrenuo sam s puta i više nemam kartu mjesta, ali mislim da bih mogao preplivati rijeku...

Nije palio svoju malu bateriju s vozačke ploče, osim na početku. Prema onome što je Benny vidio, momak nije imao izgleda protiv struja rijeke Kupe. Drugi bi ga vozači ubili da znaju.

– Nećete plivati. Ostat ćete ovdje. Na prijelazu ćemo vidjeti...

Milanu se činilo da uspostavljanje veze s milicijom u Glini traje stoljećima. Čovjek koji je znao raditi s radijom bio je u stakleniku u Draganovu vrtu, a postupak za dobivanje veze bio je našaran na zidu iznad radija.

I kad je najzad uspio dobiti vezu, na drugom kraju ga je dočekao idiot.

– ... Pobjegao vam je špijun? U Saliki vam je pobjegao špijun? Što bi špijun radio u Saliki? *Strani* špijun...?

Dežurni na radio vezi u vojarni u Glini se dosađivao, pomalo pio i napokon se dočepao malo zabave.

– Strani špijun je došao u selo Saliku, to središte vojnih tajni? Da obavijestim Beograd kako je strani špijun odlučio posjetiti Saliku...?

Još izgubljenih minuta. Čovjeku koji se dosađivao u noćnoj smjeni na radiju u glinskoj vojarni nije mogao govoriti o grobu, o istražitelju s dokazom, o mladoj ženi koja nije pokazala strah.

Milan je vikao:

– Ako ne zatvore prijelaz, ako ne pretraže konvoj, ja ću te potražiti, prijane, i skinut ću ti kožu s lica...

Kad je zazvonila uzbuna za najviši stupanj pripravnosti, Ham je bio u svojoj postelji u spavaonici i čitao svoj najbolji časopis. Slala mu ih je majka, ne često jer je stara krava zaboravljala. Gornji Karabah, ma gdje da se nalazio, činilo mu se pravim mjestom i tamo su već bili neki momci, ali tu je bio i članak s fotografijama momaka koji su se dokopali i Tbilisija, ma gdje se to mjesto nalazilo... Uzbuna ga natjera da ustane.

Na znak uzbune za najviši stupanj pripravnosti Ham je dohvatio pojas i pušku *dragunov* koja je bila njegova osobna, zatvorio je zaporak na hlačama maskirne odore i pojurio k stubama stare policijske postaje.

U dvorištu se nitko nije potrudio da mu objasni zašto je dana uzbuna. U općoj vici shvatio je kako je na drugoj strani veliki promet na radiovezama, kako neki momak bježi, na prijelazu je nekakav cirkus, nešto o prokletom konvoju... A sve je imalo veze s prometom na radiovezama na drugoj strani.

Našao se u prvom džipu koji je jurio prema Turnju. Mislio je na onog luđaka, Penna.

Usporili su.

Kabinu ispuni glas vođe konvoja.

– Hvatam njihov radio. Ima problema, ali ne shvaćam o čemu se radi, vjerojatno zato toliko kasnimo... Govore o tome da treba pregledati kamione. Vi znate pravila, momci, mi ne bismo smjeli dopustiti da se pregledavaju vozila UN-a...

Ležao je u postoru između sjedala Bennya Steina i putničkog sjedala. Dio tijela pokrivao mu je sag. Slušao je Bennyeva piskutavo disanje i tihe psovke.

Glas je nastavio:

– No ja mislim da se pravila igre mogu malo zaobići. Možemo birati između toga i sjeđenja ovdje cijelu noć

zbog načela, a kako ne vozimo nikakvu *palu* ženu iz Knina... Jel' u redu, momci?

– Pobjeći ću. Na koja vrata?

Odgovor je bio vrlo tih i vrlo smiren.

– Na mojoj strani vidim kretena s gadnom strojnicom. Na drugoj strani su tri kretena s puškama, a što vidim sprijeda nije nimalo bolje.

Penn odgovori:

– Žao mi je, doista.

– Malo kasno, staro momče... Oni naprijed su stali. Mi stajemo iza njih.

Tako bespomoćan. Sve je bilo uzalud. Uzalud je našao ravnatelja kako moli u grobu. Oni su napredovali. Uzalud je našao Katicu Dubelj, očevica. Čekao je na zvuk kočnica. Uzalud je našao Milana Stankovića, ratnoga zločinca.

– Što ćeš učiniti?

– Otvaraju prednje kamione, moj šef im je dopustio. Znaš li što je rekao Oscar Wilde? Rekao je: »U važnim stvarima, važan je stil, ne iskrenost.« Da provjerimo.

Penn je gledao Bennya Steina i on je bio miran kao da vodi djecu u šetnju u nedjelju popodne. Vozio je vrlo polako okrećući upravljač tako da je kamion skrenuo iz reda, zatim je ispravio upravljač. Penn je vidio ruke kako hvataju ručicu mjenjača, zatim paljenje i motor se ugasio. Penna okruži tišina i nježno zibanje kabine. Kamion je išao sve brže. Benny Stein je otvarao svoj prozor.

– Da vidimo je li stari Oscar imao pravo...

Kotrljali su se sve brže. Penn začu prvi uzvik i Benny Stein promoli glavu kroz prozor i poviče u noć. Kočnice... kočnice ne rade... ne može stati jer proklete kočnice ne rade. Kotrljali su se niz obronak kroz Turanj. Penn je vidio kako prolaze sve brže pokraj bijelih komiona. Za to vrijeme Benny Stein je samo vikao da kočnice ne rade i mahao je svakoj jadnoj majci da se makne s ceste. Prolazeći pokraj *land rovera*, Benny se okrene i kraljičkom usana promrmlja da će se sad ili početi smijati ili će puca-

ti. Stigli su do nadzorne točke. Nagnuo je glavu i podigao ruke, ali mogao se zakleti i ne bi lagao, da je Benny Stein okrenuo upravljač toliko koliko je bilo potrebno kako bi okrznuo dio vreća s pijeskom. Kamion se iznenada nagne i Penn poskoči i pomisli da su puknule gume, kao da se na cesti nalazio lanac s šiljcima. Čekali su na smijeh ili pucnjavu. Dobro su prošli zapreku UN-a i slomili brklju preko ceste. Kamion se još više nagne i on osjeti kako gume razdiru cestu i čitavo to vrijeme Benny Stein je urlao kako su se kočnice pokvarile. Kamion se zatresao i kroz prozor pokraj suvozačeva sjedala on ugleda zid koji ga je usporio, i Penn je vidio kako ruka Bennya Steina krišom hvata mjenjač i noga staje na pedalu kočnice, ali tako nježno da puknute gume nisu zaškripale. I onda su stali.

Penn jedva izusti:

– To je, g. Stein, bio stil...

– Izađi. Ispričao si mi dobru priču.

– Rekao sam vam da mi je žao...

– Učinio sam to jer volim dobre priče. Gubi se.

Mesnata ruka Bennya Steina uhvati Penna za ovratnik i izvuče ga kroz prazan prostor između sjedala i gurne kroz otvorena vrata.

Ležao je na cesti pokraj puknute prednje gume. Vrata iznad njega bila su izgrebana. Blatobran je bio duboko ulubljen.

– Hvala, poviče Penn prema zatvorenim vratima kamiona.

Uspuzao se na stranu ceste do ruševina srušene kuće. Benny je iskočio iz kamiona i brzim korakom se uputio prema slomljenoj brklji UN-a i srušenim vrećama pijeska na srpskoj strani. Bio je umoran i sva bol se vratila. Gledao je preko vojnika, a prema njemu je trčala žena. Došla je preko ceste gdje je stajala pokraj automobila. Od rasvjete na prijelazu vidio je njezino zabrinuto lice i Hama koji se odvojio od skupine vojnika i trčao prema njemu. S brda se čula vika i jasan Bennyev glas. Svi su oni plesali za Dorrie... On je plesao za nju i Urlike Schmidt

koja je zurila u njegovo lice i Ham koji je išao prema njima s širokim osmijehom na licu i Benny Stein koji je urlao o svojim pokvarenim kočnicama... Sve ih je dirnula i oni su plesali za nju.

– Lijepo su te sredili, šefe. Kako im je to uspjelo?

Da ga Urlike nije držala za ruku i da ga Ham nije uhvatio ispod ruke, bio bi pao.

Evica reče:

– Znači možda je još na ovoj strani crte, a možda je i pobjegao...?

Milan je, još u odijelu, ležao na pokrivaču postelje.

Evica nastavi:

– Znači, mogao je biti u kamionu što je probio zapreku na nadzornoj točki?

Prljavština s njegova odjela i cipela ostala je na pokrivaču.

Milan šuplje reče:

– Ne znam.

Evica ga je držala za ruku i na ruci je bilo blata iz Petrova vrta i Draganova vrta.

– Što će biti s nama ako prijeđe crtu?

Sve što je imao, sve na što se oslanjao, bila je žena pokraj njega i dijete što je spavalo u susjednoj sobi. Milan reče:

– Rečeno mi je da će jednog dana doći po mene... Za mjesec, za godinu, kad budem star, jednoga dana. Možda će njihova djeca doći po naše dijete, jednoga dana... Moramo čekati jer jednog će dana doći.

– Zar ne možemo pobjeći...?

– Ne možemo nikamo pobjeći. Znao sam da će zbog svega što se dogodilo jednog dana stići osveta. Ali to je bio tek neki neodređeni osjećaj. No to mi je rečeno izravno, na sastanku za vezu, i ti poznaješ njegovu ženu i on je rekao, izravno, da će jednoga dana, ako ne on, njegov sin doći po Marka. I tako će ići dovijeka, sve dok bude živjelo

sjećanje na ono što je učinjeno. To je prokletstvo nad nama, i nad Markom. Možda mu nisam vjerovao, ali onda je došao Englez i izgovorio moje ime. Svijet je bio sigurno mjesto dok Englez nije došao. Mi smo bili na našoj strani crte, oni na svojoj. Nisu mogli prijeći crtu i dohvatiti nas. Mogli su sjediti u Karlovcu, mogli su govoriti što su htjeli, ali nisu mi mogli ništa, a onda je k nama došao Englez, k meni... Vjerujem časniku za vezu. sad vjerujem da će jednoga dana doći po mene ili će njegov sin doći po Marka. Da sam to znao, ne bih...

– Ne bi je bio ubio, ali mislio si da si siguran.

– Ne bih ubio djevojku.

Evica je rekla:

– Natjerao me da je se sjetim. Dva popodneva i sjećam ih se, kad je došla u trgovinu po hranu jer u njihovom nije bilo ničega. Bilo je to tri tjedna prije borbi... nakon što su djeca otišla kućama...

– Rekla si mi...

– ... I sjedila je u mojoj sobi u školi i razgovarale smo engleski. Rekla sam joj da između njezinog sela i našega neće biti borbi. Rekla sam joj kako među nama nema svađe. Govorila je o svom domu i majci, kakav je to dom bio i što je njezina majka učinila...

– Ne možemo pobjeći i ne možemo se sakriti.

Kroz pukotinu u zastorima Evica je vidjela kako se budi novi dan.

Tužno je rekla:

– Moramo živjeti. Moramo čekati, kao što je ona čekala u polju, ali moramo živjeti...

Meki, nježni prsti na ranama... Ženski prsti, nježni... Bio je u podrumu i gorjela je samo mala svijeća... Bio je ranjenik i nad njim se nadvilo lice mlade žene i njezini prsti nježno su tapkali rane oštrim jodom i slanom vodom... Dirala ga je i nije se bojala... Volio je mladu ženu koja se brinula za ranjenike u podrumu...

Penn se pomakne, zatrepta očima. Prsti s gazom bili su blizu očiju... Gospode, i lice ga je boljelo. Bila je to ženska soba, svijetla i živa i svijeće u podrumu je nestalo i na stolu preko puta postelje bilo je cvijeće.

Ham je sjedio na podu naslonjen na ormar, a preko koljena je držao svoju pušku.

Urlike se kratko i nervozno nasmijala, u neprilici, i podigla se s poda jer je klečala pokraj njega dok mu je čistila rane na licu i dezinficirala ih.

– Lijepo su te izrezali, šefe – reče Ham. – Izvukao si se prije nego su se organizirali. Njihove komunikacije su grozne, pola sata poslije ne bi se izvukao... Taj vozač te izvukao, nitko osim mene i ove dame ne zna da si išao tamo... Koliko si mu platio za vožnju, šefe?

– Rekao sam mu zašto sam išao tamo – odgovori Penn.

Rekao je kako se želi vratiti u Zagreb, napisati svoj izvjetšaj i kupiti najveću bocu *scotcha* u gradu i oni su rekli da će je podijeliti s njim.

Bilo je jutro.

Pomogli su mu da se odjene, Urlike pažljivo, a Ham nespretno, a bol od udaraca ukrutila mu je svaki dio tijela. Mislio je kako će se uvijek sjećati, dugo nakon što napiše izvještaj i ispije bocu *scotcha*, slike podruma i ranjenika i mlade žena koja se nije bojala.

Išao je tražiti nevolje.

Marty je naprije razgovarao sa svojim stanodavcem, liječnikom iz Vukovara, i liječnik ga je podržao. Razgovarao je s njim jer ih je obojicu probudio inozemni telefonski poziv i pola noći su sjedili uz kavu i liječnik ga je učvrstio u namjeri.

Dok je Marty išao prema stubama i vratima bloka A, padala je slaba kiša, kao u proljeće u Anchorageu kad bi se topio snijeg. Išao je tražiti nevolje još prije nego je otvorio svoj kontejner. Na vratima ureda dužnosnika za civilne poslove trebao je biti vojni policajac koji ga je trebao zaustaviti. Prokleti telefonski poziv, usred noći, nije bio

iz Ženeve, nego iz usranog New Yorka. Marty je prošao pokraj tajnica do vrata i nije kucao, samo je ušao.

Stajali su oko dužnosnikova stola. Na rukavima njihovih odora Marty je vidio oznake Kanade i Jordana i Argentine. Na stolu je bilo rasprostrt veliki zemljovid i dužnosnik je zajedno s njima povećalom razgledavao zemljovid, i s usana mu je visjela cigareta. Neugodno iznenađeni, okrenuli su se i dužnosnik i vojnici.

– Samo želim reći kako se više prema meni nećete ponašati kao da sam smeće – rekao je. – Želim samo reći kako smatram nevjerojatnim da jedna agencija Ujedinjenih naroda ometa rad druge agencije Ujedinjenih naroda. Smatram kako je besramno što iza mojih leđa sabotirate moj rad...

– O čemu to dovraga, govorite?

– Govorim o tome kako me usred noći diže New York kako bi mi rekao da moj rad *vrijeđa* i *stvara probleme*. Takvo sranje ne namjeravam dopustiti... da iza mojih leđa zovete New York pa da mi otamo naređuju da usporim. Shvaćate?

– Ako odete odmah, otići ćete na nogama. Ako čekate još jednu minutu, izaći ćete na nosu.

– Jer smetam...

– Jer... poslušajte me, vi mladi glupane, dobro slušajte... Danas su preko prijelaza kod Turnja trebali stići izbjeglice, ali prijelaz je zatvoren. Danas je kroz Turanj trebao proći jedan humanitarni konvoj, ali prolaz je otkazan...

– To nije moj problem. Moj je posao da bilježim ratne zločine...

– *Slušajte*... Ja ću vam reći što je moj problem. Kod njih je proglašen najviši stupanj pripravnosti duž cijele crte, skaču kao da imaju žarač u stražnjici. Naše kretanje je ograničeno. Zašto? Zbog nekakve komične priče o istražitelju ratnih zločina kojeg su uhvatili i on im je pobjegao...

– Ja ne znam ništa...

– Tako je... Sumnjam da znate i koliko vam je kurac dugačak. Moj posao je da održavam pristup sektoru Sjever. I sve to dogodilo se nakon što sam preporučio New Yorku kako mogu živjeti i bez dripca jedva izašlog iz pelena, koji mi drži usrana predavanja o moralu.

– Gdje?

– Općina Glina...

Marty pogleda zemljovid, tamo gdje je ostalo povećalo.

– Gdje?

– Govori se da je uhvaćen u Rosenovićima...

Zaljulja se. Iznenada mu postane hladno. Sjeti se čovjeka u Prihvatnom centru, čovjeka s Urlike. Sjeti se predavanja koje mu je održao, prokleto s visoka, i odgovora: »Moram samo napisati izvještaj, i onda odlazim.« Sjeti se Muslimanke s kojom je čovjek razgovarao i ona je bila u Rosenovićima. Strese se.

– To su tek glasine... A ja sam zaposlen čovjek. Hoćete li otići na svojim nogama ili će vas iznijeti?

Marty više nije bio ljut. Tiho je izašao sam.

Ravnatelja su ispitivali pobunjenici iz Gline.

Bili su to Arkanovi ljudi ili kako se zvao, Željka Ražnjatovića, i sebe su nazivali 'Tigrovima' i bili su to ljudi pušteni iz beogradskih zatvora. Došli su iz Gline rano u zoru i preuzeli zapovjedništvo nad stožerom u Saliki. Došli su u selo jer su ga poznavali, jer se Milan jedanput slikao s njihovim vođom Arkanom pred ratnim spomenikom... i tog jutra kao da mu je jedina dužnost bila kuhati im kavu. Zauzeli su mu sobu i radio i stol i zabijali su cigarete u ravnateljev goli trbuh. U Milanovim ušima odzvanjali su krikovi. Bili su to očajnički krici čovjeka koji ga je učio u školi, čovjeka koji je bio Evičin prijatelj. Zahvaljujući cigaretama, Milan je čuo o Englezovom putovanju za istinom i Katici Dubelj koja mu je na tom putovanju bila vodič. Nakon krikova i priče, arkanovci su ravnatelja izvukli iz zatvora i odveli cestom koja je presijecala selo. Nosili su obične sivozelene odore u jednom

komadu s pojasom i kad su izašli na cestu preko lica su stavili crne kapuljače tako da su im se vidjela samo usta i oči. Na cesti im više Milan nije morao donositi kavu stoga su ga poslali da ide od kuće do kuće i zove ljude da dođu i gledaju i on je učinio što su mu rekli sve dok se pred ravnateljevom kućom nije našla mala skupina. Nije mogao pogledati svoje ljude i nije mogao pogledati ravnatelja kojega su naslonili na vrata njegove kuće niti je mogao pogledati ravnateljevu ženu koja je plakala i arkanovci su je držali. Najprije su mu pucali u noge, zatim u trbuh, tako da umire polako.

Kad je ravnatelj umro, muškarci iz sela i Milan, predvođeni arkanovcima, popeli su se stazom za koju im je ravnatelj rekao.

Urlike je vozila auto i Ham je govorio cijelim putem. Ham je srao o bitkama i borbama, a Urlike je vozila i ništa nije govorila. Penn je ležao na stražnjem sjedalu automobila.

Odlazio je iz Dorriena mjesta. Napuštao je Dorrien rat.

Na blatu se jasno vidio otisak čizme, i čovjek kojega su doveli u školu nosio je čizme.

Taj trag rekao im je kako ravnatelj nije lagao kad su mu gasili cigarete na trbuhu i dokaz ih je nagnao da požure stazom kroz drveće. Padala je sitna kišica, iznad brežuljka skupljao se tamni oblak. Milan je znao kako će poslije kiša jače padati. Nalazio se na čelu kolone i išao je odmah ispred vođe arkanovaca. Iza njega išli su njegovi ljudi i on im nije mogao vidjeti lica i nije znao što misle o ovom poslu. Bila je tamo gdje je ravnatelj rekao, ulaz u špilju nalazio se između dvije stijene i ispred ulaza bio je otisak čizme preko kojeg su bili manji otisci. Milan ju je mogao namirisati... Mnogo je baterija bilo upereno u uski ulaz u špilju i svjetlost ju je zgrabila. Iza Milana čuo se smijeh. Baterije su je našle kako se pribija uza zid špilje, kao štakor u stupici. Iza Milana smijeh je postao jači. Milan se okrene. Pozvao je Milu koji je imao ogrebotine na

obrazima i pokazao prema Stevi koji je udaren u prepone. Iza njega su se mnogi gurali da vide uhvaćena štakora – Katicu Dubelj koja je hranila njega i većinu drugih objedima u školi... Bila je kao uhvaćeni štakor i režala je na svjetla baterija i nije imala zube i bila je *dokaz*. Znao je da čovjeka nisu našli i znao je da je kamion s pokvarenim kočnicama srušio nadzornu točku u Turnju i znao je da je njegovo ime u dosjeu u Karlovcu i u drugom dosjeu političkog dužnosnika u Topuskom i da je uhvaćeni štakor bila očevidac. Pitao se hoće li reći Evici...

Vođa arkanovaca gurnuo ga je prema ulazu u špilju.

– Nećeš mi valjda reći da si to napisao...?

– Naravno da jesam, Arnolde, napisao sam što si mi rekao.

– Georgie, to je bilo u povjerenju...

Georgie Simpson se nije osjećao ugodno. Arnolda Brownea ne bi mogao opisati kao prijatelja, jer ljudi iz Šestice ne mogu uistinu biti prijatelji s ljudima iz Petice, ali čovjek mu se gotovo sviđao. Ništa nisu imali zajedničko, ni hobije, ni odmore, ni karijere, ali je uživao u njihovim tjednim sastancima i tjednim objedima. Sad je s tim završeno, drugi će ljudi dobiti taj posao i onda će se malo toga reći u povjerenju... Nije se osjećao ugodno jer Arnold Browne nije nimalo krio svoju uznemirenost.

– Ne ponosim se time i nisam sretan zbog toga. Izvijestio sam o našem razgovoru... Jutros sam, i zbog toga bih mogao završiti pred streljačkim vodom, jutros su me pozvali oni odozgo. Rečeno mi je da te nazovem i ugovorim izvanredni sastanak, i da te ispitam, Arnolde. Rekao si da je čovjek »uporan«...

– Izvijestio si o našem razgovoru pa bi trebao znati što sam rekao.

Goergie Simpson se nije osvrtao na sarkazam, od toga ne bi imao nikave koristi, stoga je bolje ne osvrtati se.

– Rekao si da će tvoj čovjek ići do kraja... Na zagrebačkoj zračnoj luci imamo prislušne uređaje. Uglavnom

pratimo srpski radiopromet. U Bosni imamo 2500 vojnika, moramo znati što se priprema. Molim te, ne prekidaj me, Arnolde, molim te. Radiopostaje se prisluškuju dvadeset četiri sata na dan, ali jasno da ne gubimo vrijeme prevodeći hoće li general Mladić ekspresnu isporuku novog, mekog toaletnog papira. Samo kad se pojavljuju određene riječi tada emisija dobiva naznaku da se mora smjesta analizirati. Naravno, ta je riječ njihova izvrnuta verzija riječi »britanski«. Prijenos je bio prilično kaotičan, ali uhvatili smo »britanski špijun« i »britanski istražitelj« uhvaćen pa pobjegao i emisija je dolazila iz sela koje se zove Salika i čulo se ime... U povjerenju ti kažem, Arnolde, da je Salika blizu Rosenovića i ime istražitelja je Penn...

Poželio je preko stola udariti jadnog Arnolda Brownea u nos da bi mu oči zasuzile.

– Što ćeš učiniti?

– Tvoji su ljudi izvan svog područja, Arnolde. Petljaju se u stvari koje ih se ne tiču... naša će ga veza u Zagrebu, ako se tvoj uporni g. Penn vrati živ, uhvatiti za vrat i staviti na prvi zrakoplov za Heatrow. I tvojoj će dražesnoj dami moj direktor reći da se prestane miješati. A s tvojim Pennom je gotovo, odrezat ćemo mu noge do koljena... Žao mi je, Arnolde, ali to je gadna igra i uvijek će tako biti...

Penn je diktirao i Urlike je pisala i Ham je u kutu kukao.

Zastranjivao je, sam sebi proturječio, dolazio bi iza nje i čitao što je napisala i onda bi to mijenjao. Bilo je puno pogreški jer je pisaći stroj koji je izmolila na recepciji bio star i stalno je zapinjao od nečistoće jer je ležao na podu u uredu iza recepcije. Ham je mrmljao nešto sebi u bradu, davio se u samosažaljenju i oni nisu na njega obraćali pozornost osim kad im je punio čaše.

– Ne, ono što je Alija rekla mora doći prije Silvijine izjave i ono što je rekla Alija mora biti izravni citat jer je važniji svjedok. »Žene koje su bile sa mnom rekle su da je

hrabra. Žene su rekle da je bila anđeo...« To hoću kao citat.

– Gdje dolazi Marija, iza Amerikanca? Znaš kakve će to posljedice imati, Penne, kad stigne do njih? Slomit će ih, znaš to, zar ne? Dobro... najprije Marija, zatim Alija pa Silvija i onda tvoje putovanje...

– Pij, šefe, jer si to prokleto zaslužio i pazi da dobro naplatiš – reče Ham pijući ravno iz boce. – Traži priznanje za to što si učinio. Mi iz Internacionalne brigade nikad nismo dobili zasluženo priznanje kad smo te jebače zadržali kod Siska. Da su nas slomili kod Siska gdje su ostavili kosti Billy i Jon Jo, gdje je ubijen Herb koji je otišao iz Garde, jebali bi Zagreb za čaj. Nisu nam odali priznanje... Dobro se osiguraj, šefe, da te seronje znaju što si učinio...

Pisanje Pennova izvještaja sporo je napredovalo.

I što će mu on donijeti, nije ga brinulo.

Gđa Chadwick je imala gripu i Mary je sama radila u kuhinji. Gđa Chadwick je, kad bi Mary pripremala večeru za njihove prijatelje, često dolazila pomoći. Mary je zapravo radije bila sama... Kćeri drugih prijatelja su, naravno, još kod kuće i okreću stranice kuharica u potrazi za što egzotičnijim receptima. Nisko sunce prodiralo je kroz prozor i bacalo zrake na veliki borov stol... Ona nije imala kćeri... Radila je žustro ono u čemu je bila najbolja, pripremla je dosadnu hranu. Zidni sat ju je vodio i ako bude radila brzo, tada će sve biti na vrijeme i još će imati vremena za šetnju s psima do crkve...

Izvještaj se sastojao od dvije gusto ispisane stranice, a na marginama Penn je unio posljednje bilješke. Letimično je pogledao te dvije stranice i riječi su mu se pred očima pretvorile u zbrkanu smjesu. U boci je ostalo vrlo malo pića i malo je toga bilo na tim dvjema stranicama papira... Malo da bi opravdalo jedanaest dana. Svatko je dobio prostora i svakome je unijeto ime. Trebao bi osjećati odu-

ševljenje, ponos i paradirati po sobi. Ali osjećao je samo prazninu... Trebao je željeti podijeliti svoj ponos. Ali sujete nije bilo. Činilo mu se nevažnim to što je radio, saznao i na kraju izbjegao sigurnu smrt... Bio je blizu Dorrie i mislio je kako se pridružio onim koji su je razočarali. Smatrao je da njegov život vrijedi koliko i izvještaj. Koliko ga je vukla, rugala mu se, najbolje se vidjelo po tome što su njegovi najveći napori bili tek običan izvještaj. Zamišljao je kako mu je ona dala tu jednu mogućnost u životu da se odvoji od stada, da bude iznad stada i on tu priliku nije uspio iskoristiti. Osjećao se kao čovjek koji nije uspio, ne kao čovjek koji se promijenio. Stare navike bile su jače od svega. Jasan i kratak izvještaj poslan odmah, opširniji izvještaj slijedi, upravo kako bi učinio nakon tjednog rada u promatračkoj skupi, kako bi učinio za klijente *Alpha Securitya*... Nikad je neće zaboraviti i sad će joj okrenuti leđa. Vratit će se u ured iznad praonice i kući koja je bila premala. Ljudi obično kažu kako nam se u životu pruža obično samo jedna prokleta mogućnost, i vjerojatno su prokleto u pravu. Gledao je stranice papira i Urlike je gledala njega i čekala da kimne u znak da je zadovoljan.

Pitao se hoće li izvještaj čitati u kuhinji ili će ga odnijeti u elegantni dnevni boravak, ili gore, u Dorrienu sobu. Sad je to bila tek hrpa riječi zamagljenih *scothcom*, ali imena su bila podcrtana. Tri retka za hrvatskog istražitelja ratnih zločina, sedam redaka za američkog profesora patologije, pet redaka za Mariju i Aliju i Silviju, četiri retka za hrvatskog časnika za vezu... Tri retka za Hama koji ga je tamo odveo, četiri retka za Bennya Steina koji ga je odande izvukao... petnaest redaka za ravnatelja škole, dvadeset jedan redak za Katicu Dubelj i na donjoj polovici druge stranice dvadeset pet redaka riječi i opisa tijela i lica i sela Milana Stankovića. Ispod dugog ulomka o Milanu Stankoviću, ubojici Dorrie Mowat, bilo je mjesta za potpis Urlike Schmidt.

Penn je kimnuo. Bio je zadovoljan. Uzeo je olovku što je išla uz hotelsku sobu i potpisao se ispod svog otipkanog

imena, zatim je na vrhu prve stranice napisao broj faksa s međunarodnim kodom. Bio je to njegov izvještaj i on ga je završio. Na trenutak je stavio ruku na Urlikino rame i osjetio tvrdoću njezinih kostiju i onda je stidljivo maknuo ruku jer se sjetio mekih prstiju koji su mu jodom mazale rane na licu. Put je skrenuo. Na početku je bila *užasna* mlada žena i kad su njegove umorne oči posljednji put preletjele stranice vidio je riječi »hrabrost« i »neustrašivost« i »ljubav« i »anđeo«... nadao se da će ih čitati u spavaonici, sama, gdje je nitko neće vidjeti... Tek proklete bljutave riječi što su ispunjavale dvije stranice izvještaja, i nisu tolikima odale priznanje, i obmanule su ravnatelja škole i Katicu Dubelj... tek običan prokleti nedostatni izvještaj. Nije bilo mesta sa strah, za užas... tek izvještaj, nešto što se može novcem kupiti.

Nadao se da će ga čitati u spavaonici, sama, jer bi njegov izvještaj mogao slomiti Mary Braddock.

– Još si s nama, šefe? – promumljao je Ham.

– Još sam s vama, Hame.

– Poslušaj moj savjet. Dobar savjet i pravog borca... – Ham se podrigne i otkotrlja na drugi kraj sobe i posljednje kapi u boci otišle su na stol i tastaturu pisaćega stroja. – To je samo običan jebeni posao, šefe... Potrebno ti je malo stare domaće utjehe, i puno iz stare boce... Moraš se dobro naliti i malo maziti, i zaboraviti sve jer to je bio običan jebeni posao...

Vidio je Ulrikinu nježnu brigu, drugačiju od Dorriene izazivačke ljubavi. Možda je to bila »stara domaća utjeha«, možda je obećavala »malo maženja«. Vjerojatnije je »dobro nalijevanje«... Ujutro možda nazove Jane, a možda i ne. Ujutro možda krene na zrakoplov, a možda i pričeka popodne... Pod prozorima hotelske sobe grad je bučno živio. Proći će dugo vremena, mislio je Penn, prije nego opet čuje tišinu poput one u Rosenovićima i na stazi iza kuće Katice Dubelj što je vodila u polje i kod grobne jame u polju.

– Ne vraćaj se prazan, šefe.

Penn izađe iz sobe. Išao je hodnikom prema širokom glavnom stubištu i oštru bol po cijelom tijelu zamijenila je posvemašnja ukočenost. U predvorju je bila televizijska ekipa sa svojim kutijama oko sebe i mjeračima svjetla i svojom umišljenosti i primijetili su ga dok je silazio stubama i flasteri i porezotine i modrice kao da su ih zabavljale.

Na recepciji je zatražio da mu u sobu što prije donesu bocu *scothca* i dao je ženi na recepciji dvije stranice izvještaja za faks.

Da, pošaljite ga odmah, molim vas...

15

– Gospode Bože, nisam znao da je tako kasno...

Henry Carter je imao sat na ruci, a veliki digitalni sat visio je na zidu no prošlo je mnogo sati otkad je posljednji put pogledao na oba. Prošla je ponoć i činilo se kako vrijeme više nema veliko značenje, ne sada kad je stigao do kronološkog trenutka kad je faks poprimio važnost. Nadzornik mu je, kao da se ispričava što ga smeta, pružio sendvič sa slaninom.

– ...To je doista lijepo od vas, vrlo pažljivo. Vrijeme kao da je proletjelo.

I bilo je... Zmaj iz dnevne smjene ne bi mu donio sendvič sa slaninom ni kad bi se onesvijestio od gladi i zmaj gotovo sigurno ne bi dopustio da tranzistor svira. Atmosfera bi bila sasvim ugodna da pred sobom nije imao stranice faksa... Gurnuo ih je u stranu kako luk ne bi pao na njih.

Činilo mu se da ga podnose kao bezopasnog luđaka, ali je stari uredski ratnik imao dovoljno iskustva koje mu je pomoglo da itekako dobro shvati pritisak koji ljude tjera naprijed. Jedno sjećanje najviše ga je boljelo. Mattie Furniss, koji je vodio odjel, voljen i poštovan, držan je u zatvorskoj sobi za mučenje u iranskom gradu Tarbizu i bio je slomljen. Mattie Furniss, kojeg su smatrali nestalim, sam je prešao planine na turskoj granici. Ponosni Mattie Furniss nije htio priznati da ga je bol od mučenja slomila... Poslali su po Cartera, dozvali su lasicu. Carter,

lasica, uništio je dobrog starog Mattiea Furnissa i izvukao iz njega istinu. U njegovom je životu, naravno, bilo žrtava... Mattie Furniss s puščanom cijevi u ustima i prstom na obaraču, bio je žrtva. Mogao je vidjeti, kao da se jučer dogodilo, crkvu, čuti, kao jučer, psalme, sjetiti se, kao da se jučer dogodilo, srama dok je sjedio daleko od oltara i udovice sa kćerima. Dosje što je ležao na stolu pred njim i počeo poprimati oblik, dozivao je sjećanja.

– Kuhati u uredu apsolutno je nezakonito. Morat ćemo uporabiti vrlo jaki dezodorans, onaj za najsmrdljivije pazuhe... Hoćete li osati cijelu noć, g. Carter?

– Čini se tako. Nadam se kako ću završiti do objeda i otputovati u Wales. Istinu govoreći, takav dosje ne bih ostavio do idućeg mjeseca...

– Zanimljiv?

Odgovarao je s ustima punim sendviča sa slaninom koji je doista bio dobar, s dosta masnoće na slanini, – ne samo da je zanimljiv, nego je i tragičan i može poslužiti kao priručnik o upletanju, što se događa kad nekamo guraš nos ne misleći o posljedicama... Oprostite, ovo je bilo dosta grubo... Oprostite... i doista vam hvala na sendviču.

Nadzornik noćne smjene je otišao njišući se u ritmu glazbe s radija. Mnogo je bilo razloga za ono što se dogodilo, za tragediju, ali te dvije stranice faksa smatrao je glavnima. Glazba je bila ugodna, uljuljkivala ga je, ali bio je prestar da ga atmosfera ponese. Ugodna glazba nije popravljala barbarstvo. Dvije stranice faksa poslanoga iz zagrebačkog hotela bila su bat koji je srušio vrata doma Mary Braddock. Vratio im se, izvlačio krv iz njih...

IZVJEŠTAJ O SMRTI DOROTHY MOWAT (gđica)

podnio
William Penn – Alpha Security
(prelim. izvještaj – razgovori)

ISTRAŽITELJ ZA RATNE ZLOČINE HRVATSKE VLADE: Priprema dokaze za buduće suđenje ratnim zločincima. Nije pokazao posebno zanimanje za slučaj ubojstva Dorothy Mowat (DM), strankinje.

PROFESOR PATOLOGIJE, UCLA: Nadgleduo je ekshumaciju DM. Ubijena je pištoljem *makarov*, ruske proizvodnje. »Divna mlada žena jer nije morala biti tamo, jer je ostala s ranjenicima iz bitke za Rosenoviće iako sama nije bila ranjena. Mogla je pobjeći. Na kraju je DM pokušavala zaštititi jednog mladog, ranjenog borca od noževa, udaraca i metka.«

OČEVIDAC 1/ MARIJA

I bat će u dom Mary Braddock unijeti ledeni vjetar.

– Divno se slažu, ali Jocasta je tako brižna djevojka, a Tarquin tako dobar. To je stvarno olakšanje...

Predjelo su bili račići pripremljeni u umaku od sira. U to vrijeme recesije gosti nisu razgovarali o vrijednosti svojih kuća niti o blagdanima tipa Jules Verna. Kuće su preuzele banke, djeca su ispisana iz škola, a blagdani su za neke bili nedostižni. Razgovor koji neće, u neznanju, povrijediti, vodio se oko toga kako se djeca iz prvoga braka slažu s djecom iz drugoga braka. Charles, koji je susjedima, prije nego bi ih uveo u blagovaonicu, uvijek točio jaki džin, bio je dobar u započinjanju konverzacije, a *djeca* su bila siguran teren.

– Ne znam što bih bez Emily, hoće biti dadilja, jadnica. Vježba se s Benom, ne znam što bih bez nje.

Belgijanci još nisu završili s jelom. Mary se pitala spavaju li zajedno, veliki Belgijanac s trbuhom i mali Belgijanac obrijane glave. Još nisu završili i nisu mnogo govorili kao da se slaganje djece iz prvog i drugoga braka nalazi nisko na popisu njihovih tema. To bi bilo i logično ako spavaju zajedno... Bilo je to dokono naklapanje koje nije slušala i kad su prokleti Belgijanci završili mogla se vratiti u kuhinju i izvaditi prokletu janjeću pečenku iz pećnice.

– Tanja je stvarno postala dobra u nogometu, ali to je zato što se Jake bavi s njom. Ali brinem se zbog Jakea. Jake više igra nogomet s Tanjom nego sa svojim ocem. Njegov je otac doista izgubljeni slučaj...

Mary ustane. Ako se prokletim Belgijancima nisu svidjeli njezini račići u umaku od sira, nisu morali ni jesti. Jedno nemarno »Mogu li ti pomoći, Mary?« došlo je od Gilesa, računovođe, na što je kratko odmahnula glavom. Stavila je zdjelice na pladanj.

– Jocasta je bila s nama za Božić, ali tek nakon odvjetnikova pisma... divno je, dušo, jako ukusno... mnogo je sretnija s nama...

Odnese pladanj iz blagovaonice. Ostavi pritvorena vrata. Da Manor House nije na popisu spomenika, mogli bi napraviti otvor iz kuhinje, ali Charles je rekao da bi to bio čin vandalizma. Otvori vrata od kuhinje i stavi pladanj na stol. Bila je daleko od njih i sad su slobodno mogli razgovarati o njoj, i prestati sa sigurnim temema. Čula ih je.

– Misliš li da se oporavlja, Charles?... Bože, kakva muka za vas oboje, Charles... To je strašno za vas oboje, ali osobito za Mary... mislim da si pokazao strpljenje sveca... ne shvati me krivo, Charles, ali mislim da je Dorothy bila prilično zla i sam Bog zna otkud joj to... Vrijeme liječi sve, Charles, kao što otvoreni prozor izbacuje smrad, vrijeme će učiniti da zaboravi...

Mary je čula njihove glasove i čula je tihi zvuk iz svoje radne sobe pokraj kuhinje, ne mnogo veće od ormara. Izvadi janjetinu iz pećnice i stavi je na stol. Na pladnjeve složi povrće, krumpire, mrkvu i poriluk. Da prokleti Belgijnci nisu tako dugo jeli, kotleti se ne bi osušili. Nagne glavu i preko kauča u svojoj radnoj sobi vidjela je, pokraj televizora, faks iz kojega je izlazio papir. Judy je s repom, smiješnim repićem koji se neprestano vrtio, slomila plastični okvir koji je hvatao poruke na faksu, a Liz bi izgrizla sve što je bilo plastično ili od ljepenke, i Judy i Liz već su skočile iz svojih košara uzbunjene zvukom stroja. Ostavi povrće i janjeće kotlete i umak i žele, i odjuri u radnu sobu kako bi zaštitila poruku s faksa.

Pokupila je prvi list papira s poda dok je drugi još izlazio.

Pročita adresu na zaglavlju papira i naziv poruke i ime pošiljaoca.

Sjedne na kauč i počne čitati dok su joj se psi vrtjeli oko nogu.

Kroz otvorena vrata kuhinje, preko predvorja, kroz otvorena vrata blagovaonice čula je glasove.

– Toliko ljubavi za dijete koje je nije zaslužilo... Mislim da konačno prihvaća činjenicu da je Dorothy bila besramna mala namiguša... i otišla je na to strašno mjesto. Ne želim o tome ni čitati u novinama, kad pokazuju Sarajevo, okrenem drugi kanal. Mora to izbrisati iz glave. Nismo mi odgovorni zato što se oni tamo ponašaju kao životinje... Mislim da se sređuje... Trebao bi je nekamo odvesti, Charles, najdalje što možeš, gdje može zaboraviti tu groznu djevojku...

Čitala je ono što je htjela znati...

SVJEDOKINJA 1/ MARIJA: Izbjeglica iz Rosenovića. DM je došla u selo s mladim Australcem hrvatskoga podrijetla koji se pridružio obrambenim snagama, i bio je ranjen. DM je ranjenike nosila s crte bojišnice u podrum. Bila je tamo kad je selo palo. »Bila je anđeo po ljepoti i anđeo po hrabrosti.«

SVJEDOKINJA 2/ ALIJA: Muslimanska izbjeglica iz Bosne, nije mogla otići iz Rosenovića. DM, pod paljbom, organizirala prikupljanje platna za zavoje ranjenicima. Nakon predaje, DM je s ranjenicima odvedena iz podruma, srpski policajci su je tukli, ali je odbila napustiti ranjenike. »Bila je tako hrabra... bila je anđeo.«

SVJEDOKINJA 3/ SILVIJA: Izbjeglica iz Rosenovića. Tijekom bitke DM se sama brinula za ranjenike. Nakon predaje, Srbi su je pokušali odvojiti od ranjenika, ali ona se s njima borila. Ranjenike su odveli stazom. DM je nosila dvojicu, DM su tukli. »Ta mlada žena bila je anđeo.«

ČASNIK ZA VEZU HRVATSKIH OBRAMBENIH SNAGA (NE ZNAM IME): Rosenovići su sada »mrtvo« selo, razoreno tako da se njegovi stanovnici, i kad bi se ikada htjeli vratiti, nemaju čemu vratiti, čak je groblje sravnjeno buldožerom. Imenovao je MS (vidi niže) kao zapovjednika mjesne milicije, koji vjeruje da neće odgovarati za smrt DM i smrt ranjenika.

SIDNEY E. HAMILTON: Plećenik, služi u hrvatskim obrambenim snagama, bivši pripadnik 3. padobranske pukovnije, dao potrebne informacije, oružje i sve potrebno za moj ulazak u sektor Sjever, područje Rosenovića.

BENJAMIN (BENNY) STEIN: vozač kamiona humanitarne pomoći britanskoga Ministarstva za veze s inozemstvom, izvukao me (u situaciji opasnoj po život) iz sektora Sjever uz veliku opasnost po sebe, svoje kolege i budući odlazak humanitanih konvoja preko područja pod srpskom okupacijom.

RAVNATELJ ŠKOLE U SALIKI...

Na stolu pokraj faksa držala je fotografiju u okviru od staroga srebra. Charles nikad nije ovamo ulazio, i ona je u svojoj radnoj sobi držala fotografiju.

Čitala je...

– No, draga, htjela si znati i sad slušaj...

Rekao je to glasno, zatim se uhvatio u tom i nasmijao i vidio kako ga je barem njih troje u Knjižnici, gdje je tiho svirala jazz glazba, znatiželjno pogledalo. Da, bio je to kao udar batom...

RAVNATELJ ŠKOLE U SELU SALIKA: Salika (srpsko selo) je blizanac Rosenovića (hrvatsko selo), udaljeno oko kilometar i pol. (Rosenoviće su osvojili ljudi iz Salike, oni koji su odgovorni za ubojstvo ranjenika i ubojstvo DM). Našao ga kako moli noću u masovnoj grobnici u Rosenovićima, »mjestu zla«. Pomogao mi je jer »vi imate moć da naškodite ludilu«. Naobražen, inteligentan, oko šezdeset godina, s dovoljno osobne hrabrosti da osudi ratni zločin ubojstva ranjenika i ubojstva DM. Nosio hranu KD (vidi niže), ali prestao nakon što mu je žena zaprijetila prijavom. Čovjek sam protiv vlastite zajednice. Nedavno smijenjen s dužnosti ravnatelja škole, sad izoliran u Saliki, nedavno pretučen od strane paravojnih snaga. Odveo me do KD, jedinog očevica ubojstava (osim sudionika). Trebao je otpratiti mene i KD u Rosenoviće večer nakon susreta, ali se nije pojavio. Izvanredno hrabar čovjek.

KATICA DUBELJ: (vidi KD gore). 84 godine. KD jedini je očevidac smrti DM. Sada živi u špilji oko kilometar i pol udaljenoj, u šumi koja okružuje Rosenoviće. Živi u strašnim uvjetima, jede korijenje i bobice, bez higijene. Svi bivši stanovnici Rosenovića izbjeglice su ili su mrtvi. Ne govori engleski, ne zna pisati. Kako se ravnatelj nije vratio, nema njezine potpisane izjave. Mogli smo se sporazumijevati samo znakovima, pokazao joj fotografiju DM, prepoznala je i poljubila. Iz šume me odvela u mrak Rosenovića. Pokazala mi put od svoje kuće kojim su pobunjenici odveli DM i ranjenike do masovne grobnice. Put prolazi ispod njezina prozora pa je tako dobro vidjela što se događa na grobu. Pobunjenici pod zapovjedništvom MS (vidi niže). KM je mimikom oponašala što se događalo. DM je nosila dvojicu ranjenika. DM i ranjenici morali čekati u polju dok buldožer nije iskopao jamu – grob. DM i ranjenici prisiljeni ući u jamu. DM, držeći u zagrljaju svog mladića, posljedna u redu, ubodena nožem, tučena i zatim ustrijeljena. Zadnji napor da se DM odvoji od njezina mladića neuspješan jer se DM borila s pobunjenicima. DM i mladića ubio MS (vidi niže) nakon što ga je DM udarila nogom. KD pobjegla kad sam ja uhvaćen i odveden u Saliku. Moje mišljenje, KD je najpouzdaniji svjedok koji se točno sjeća događaja.

MILAN STANKOVIĆ...

Henry Carter se osjeti tako starim. Tako star; tako umoran i tako tužan.

Sve njih zarobila je mlada Dorrie Mowat koja je sad bila mrtva. Sve ih je zarobila, i Mary i Penna, Bennya i Hama i svjedoke i ravnatelja i tu nevjerojatnu staricu... i njega. Svi su bili muhe uhvaćene u mrežu Dorrie Mowat.

– Jeste li za kavu, g. Carter? – javio se nadzornik s druge strane Knjižnice.

– U moje vrijeme u Knjižnici je nisu imali, ali tada ni ova glazba ne bi bila dopuštena... Pretpostavljam da nemate malo brendija... Svi mi tražimo istinu. Ali vrlo rijetko razmišljamo o posljedicama saznanja istine...

Bilo je brendija, jeftinog i španjolskog, u zaključanoj ladici nadzornikova stola, skrivenog od dnevne smjene. Natočili su mu ga u njegovu šalicu od kave.

Svi su ga gledali, ti mladići i žene iz noćne smjene, kao da je bio samo tužni, umorni, stari uredski ratnik kojega je dosje uhvatio u stupicu nostalgije.

Vrlo tiho je sišla stubama, ali znala je koje stube škripe, noseći torbu i cipele.

Oni u blagovaonici još su razgovarali o njoj dok se tiho vraćala u kuhinju.

– Sad imaš priliku, Charles, i bolje je iskoristi. Kao kad netko padne s palube i moraš ga prokleto brzo izvući. Sad je imaš priliku spasiti... Moj nećak je bio u Bosni, vozio je *warriorse*, rekao je kako tamo ne postoje mjerila obične pristojnosti, to je okrutna ludnica. Svi bismo im trebali okrenuti leđa dok se ne osvijeste i to bi i Mary trebala učiniti... Ona je tako draga žena i pritisak pod kojim je bila, stres, toliko godina, bilo ju je tužno gledati... Kažem ti, Charles, svaki put kad bih došao ovamo, kad bih otišao rekao bih Libby, hvala Bogu da to dijete nije naše...

Mary makne tavu sa štednjaka i ugasi ga. Psi su, slineći, sjedili sa svake stane stola, a između njih bio je pladanj s kotletima. Pokrila je povrće. Uzela je ogrtač s vješalice iza vrata i ključeve svog automobila.

– Što misliš, Charles, treba li Mary pomoć? Jocasta nam tako pomaže... Emily je uvijek tamo kad mi je potrebna...

Mary otrgne stranicu iz bilježnice.

Napiše: »Otišla. U vezi s Dorrie. Brzo se vraćam. Više nikad tim gadovima ne dopusti ulaz u našu kuću. Mary.«

Charlesovo poslovno načelo bilo je nikad ne objašnjavaj, nikad se ne ispričavaj. Ostavila je poruku ispod posude s umakom gdje će je vidjeti kad je bude došao tražiti... Pitala se koliko će trebati tim glupim djetinjastim gadovima i tim zlobnim strvinarskim beštijama da joj dođu ponuditi pomoć i pitala se hoće li ih Judy i Liz preduhitriti i pojesti janjeće kotlete. Ponovno je, posljednji put, pogledala fotografiju u svojoj sobi.

Rekla je:

– Dušo, shvati me, tako mi je žao... i tako sam ponosna.

Noseći torbu i kaput iskrala se van kroz kuhinjska vrata i zatvorila ih pažljivo iza sebe.

Vozila je kroz selo i ostavila ga za sobom. Za njom su ostali vrt Manor Housea gdje je tog popodneva brala proljetno cvijeće za aranžman u predvorju i kućica od opeke s penjačicama u kojoj je živjela stara udovica s varikoznim venama koju je posjetila tog popodneva i ljubazni osmijeh mesara kod kojega je tog popodneva kupila meso i njezini susjedi i prijatelji koji su bili dio njezina života do tog popodneva. Sve će ostati iza nje.

Na licu je osjetila oštar vjetar, vjetar koji pročišćuje.

Kad nije imao slušateljstvo, Ham je mrzio što je živ.

Katkad je od pića Ham bio još mrzovoljniji i pun samosažaljenja i katkad ga je piće činilo glasnim i agresivnim.

Sjedio je na podu hotelske sobe i puška *dragunov* bila je na podu pokraj njegovih ispruženih nogu, i labavo je držao grlić boce i boca je pala. Osjećao je takvo mrzovoljno samosažaljenje jer je bio sam i oni nisu obraćali pozornost na njega. Bili su na velikoj postelji. Mogao je vidjeti Pennovu glavu i on je možda spavao i možda je samo ležao zatvorenih očiju i mogao je vidjeti Njemičine prste kako nježno dragaju Pennovo lice. Penn je bio njegova mora. Kad je bio sam, njegova mora bilo je zarobljavanje, i zarobljavanje je značilo mučenje. Oni uvijek muče strance. Vidio je Pennovo lice, kojim su prelazili njezini prsti, i to je lice bilo početak mučenja. Hama su mučile mnoge more kad je bio sam... Mučenje je bilo najgore, ali se strah, kad je bio sam, natjecao s mučenjem. Bio je dječak u visokoj zgradi, otac mu je davno otišao, dječak s aknama, kojeg su mučili i *odbacili*. Njegova Karen što čvrsto drži Dawn za ruku i nosi kovčeg do vrata kuće za vjenčane parove i nosi masnice koje joj je načinio svojom rukom i ne osvrće se na putu do taksija i njegova kuknjava za njom jer je bio *odbačen*. Njegov zapovjednik 3. bataljuna

padobranske pukovnije u Aldershotu naređuje mu da prestane pod prijetnjom kazne, i kaže kako ga neće poslati na sud, ali njegove usluge više nisu potrebne, *odbačen*. Onaj podrugljivi gad što mu je rekao da se ne uklapa u tvrtku *Personal Security Ltd.* (tjelohranitelji), jer ne zna postupati s klijentima, jer ne zna šutjeti, i da na kraju tjedna mora otići, *odbačen*. Onaj usranac Howard što ga je razbjesnio u bunkeru kod Osijeka zato što mu se narugao jer nosi sliku Karen i Dawn, i puška je opalila i ubila gada, i pucanj je odjeknuo u bunkeru zaglušivši ga i krv ga je poprskala, i drugi momci iz Internacionalne su ga izbacili i rekli mu da ga ne žele sa sobom u Bosni, *odbačen*. Biti odbačen bila je najstrašnija mora kad je bio sam... A čovjek na postelji sa ženom, bio je drukčiji. Čovjek, Penn, slušao je ono što je on govorio bez usranog podrugivanja. Čovjek na postelji mu je zahvalio. Penn nije vikao na njega, nije ga zajebavao. U 3. padobranskoj nije bilo časnika poput Penna, nije bilo šefova poput Penna ni u *Personal Security Ltd.*-u (tjelohranitelji), ni u Internacionalnoj brigadi nije bilo zapovjednika poput Penna. Penn je slušao i Penn mu je zahvalio, nijedan drugi gad to nije učinio. I zato što je bio blizu Penna, Ham se osjećao sigurnim od more...

I vjerovao je što mu je Penn rekao... vjerovao je kako će Penn tog popodneva, kad se otrijezni i naspava, otići i naći njegovu Karen i Dawn.

Mislio je kako je Penn najbolji čovjek kojega je ikad upoznao...

– Imaš li pojma koliko je sati?

Georgie nesretno odgovori:

– Prošlo je jedan...

– I ako nisi znao, između Londona i Zagreba postoji vremenska razlika. Kod mene je 2.17 sati ujutro.

Preko telefona čuo se dječji plač.

– Žao mi je... Rekli su mi da razgovaram s tobom osobno. Čini se da misle kako je hitno. Rekli su mi kako to ne mogu javiti teleksom...

– Tako je strašno hitno da ne može čekati do jutra?

Prešlo mu je u naviku da se ne osvrće na sarkazam. George Simpson nikad nije stigao dovoljno visoko kako bi vodio područnu službu špijunaže i nikad se nije prestao čuditi prokletoj aroganciji dužnosnika u inozemstvu pod plaštom službe prvog tajnika. Nije bio trenutak da kaže kako u njegovom uredu, iz kojega zove Zagreb od jedanaest sati ujutro, nema grijanja i da je hladno kao u grobu.

– Nisi bio u uredu i ni tvoja tajnica ni tvoja žena nisu znali kad ćeš se vratiti... Žao mi je...

– Mi ovdje ne radimo od osam do četiri. Bio sam u sektoru Istok, no ti ionako nemaš pojma gdje je to. Bio sam na prilično gadnom mjestu, ali ti to ionako ne možeš shvatiti... I što je to tako važno?

– Stavi telefon na »sigurno«...

Na liniji se začuje klik i oštar zvuk. Glas iz Zagreba slabije se čuo.

– Daj mi ga...

Georgie Simpson mu je dao ime Williama Penna, opisao je prirodu njegova zadatka, govorio o petljanju Službe sigurnosti...

– Sreo sam ga. Dao sam mu beskorisnu početnu točku. Posjetio me. Rekao sam mu da pusti mrtve neka počivaju. Rekao sam mu da ode.

Osjetio se bolje, osjetio je kako sad on drži konce u rukama.

– Bojim se da te nije poslušao. Šteta da te nisam mogao naći. Da sam te našao, znao bi što se dogodilo u sektoru Sjever... Mislimo da se već vratio u Zagreb... Stavi ga na prvi zrakoplov.

– Dobro.

I nije bio posao Georgia Simpsona da se petlja s Pennom. Niti da razmatra učinak svog telefonskog poziva Zagrebu na sigurnoj liniji. On je bio samo Joe koji je prenosio poruke iz nezagrijana ureda u gluho doba noći. Međutim, morila ga je znatiželja.

– Kažeš da si ga upoznao?

– Da, zar je to važno? Osobno smatram da ovo nije vrijeme za konverzaciju...

– Samo sam razmišljao... Zašto je to, dovraga, učinio?

– Prilično sam umoran... Takvi ljudi su pomalo patetični. Malo kopaj po njihovim životima i naći ćeš tjeskobu... shvaćaš? Oni su gubitnici i traže put povratka. Ako mi ikad bude potrebna doza samopoštovanja, ja se nadam kako ću naći lakši način od smucanja po sektoru Sjever. To je gadna stvar jer će na kraju stvar svršiti sa suzama... I nikad me više ne zovi u ovo doba.

– Ispričaj me kod svoje žene. Žao mi je što sam probudio dijete...

Urlike je mislila kako je mali čovjek u prevelikoj odori što je čučao na podu s puškom pokraj sebe, poput psa koji čuva stražu. Sjedio je i šutio i budno motrio. Plaćenik joj nije bio simpatičan.

Ležala je pokraj Penna na postelji i gladila mu lice i prsa tamo gdje mu je otkopčala košulju. Dugo joj je trebalo da posluša majčin savjet.

Majka Urlike Schmidt ispričala joj je priču o svojoj prijateljici. Prijateljica je živjela u Rosenheimu, na liniji autoceste i željeznice od Münchena do Salzburga, tako da ju je majka lako mogla posjećivati i čuti nove podatke. Prijateljica njezine majke pripremala je sve faze svojega života... šahovskom brzinom. Naobrazbu koja će joj omogućiti najbolju zaradu, muža koji će joj biti potpora, blagdane koji će je opustiti i zabaviti, dom koje će biti udoban i koji će joj odgovarati. Prijateljica njezine majke više nije mogla naći privatnu banku koja bi je zaposlila i bila je zarobljena u braku bez ljubavi i te se zime u Mombasi otrovala hranom i kuća joj je bila pod hipotekom kao zaloga za posao njezina muža koji je propadao. I prijateljica se, kaže njezina majka, tvrdoglavo držala načela kako se sve mora planirati... I to je bilo svašta... Sve planiranje, sve pripreme za dobar posao, za procjenjivanje udvarača, pregledavanje brošura za odmor, traženje kuće, sve je to

bilo svašta. Njezina je majka rekla, svaki put kad bi Urlike dolazila iz Zagreba u München za vikend, da njezina prijateljica nikad nije upoznala slobodu poriva.

Ležala je na svojoj strani. Dio noći je bio budan, ali sada je spavao. Ležala je na svojoj strani naslonjena na ruku i promatrala njegov mirni san i prstima nježno prelazila po golim prsima na kojima su se vidjele plavičaste modrice. On je bio njezin poriv... Brak njezine majke bio je rezultat poriva. Malo žena bi dvaput pogledalo izmučena čovjeka, njezina oca, koji je tugovao za gubitkom voljene žene tijekom bombardiranja Magdenburga i neutješiva učitelja bez škole. Poriv njezine majke donio je trajnu ljubav, trajnu sreću... Kad idući put ode u München, ispričat će majci o Pennu. Vidjela je dva lika na fotografiji na stoliću pokraj postelje, mladu ženu tankih usana i dijete bez kose. Ali poriv joj je nalagao da štiti tog čovjeka koji je sam otišao u sektor Sjever... ne ljubav, jer ona nije znala što je ljubav. Ljubav je bila nešto izvan njezina iskustva... Bila je to privlačnost i zanimanje i očaranost. Željela ga je zaštititi, ležati pokraj njega i njegovo uspavano tijelo je donosilo utjehu njezinoj usamljenosti. Štiteći ga, mislila je da mu može pokazati zahvalnost. Zaslužio je njezinu zahvalnost. Učinio je ono što je ona htjela učiniti, ali nije mogla, suočio se s gadovima u vojničkim odorama i s puškama, mala gesta, možda, ali malo drugih ju je načinilo. Željela ga je učiniti sretnim, uzeti ga iz postelje i otići s njim u stari grad i slušati glazbu i grliti ga i plesati, divlje plesati, plesati do zore. Željela je plesati s njim i smijati se s njim i nositi cvijet što joj ga je dao... ali on je spavao i ona ga je štitila. Jutro će doći prebrzo i zrakoplov će odletjeti i Penn će sa svojim ranama i modricama otići mladoj ženi tankih usana i djetetu bez kose.

Otišao je u sektor Sjever samo da bi napisao izvještaj i izvještaj je otišao... A ona nikad u životu nije srela čovjeka koji bi otišao u sektor Sjever samo da bi utvrdio istinu potrebnu za izvještaj.

Kad se probudi, kad se otrijezni, kad ode na zrakoplov, tek tada će se vratiti dnevnoj i noćnoj bijedi Prihvatnog centra.

Sjedila je u automobilu i promatrala kako istječe mlijeko. Parkirala je ispred kuće u nizu. Bila je to čista ulica, ukrašena i uljepšana sanducima maćuhica na prozorima i bršljanom. Kad je mljekar prošao, izašla je iz automobila, prišla vratima i pozvonila. Bilo je šest sati i nekoliko minuta ujutro. Zadrhtala je. Čekala je. Protegla se jer je sjedila u automobilu tri i pol sata prije dolaska mljekara. Čula je kako netko iza vrata polako silazi stubama. Bila je na njegovu vjenčanju, Charles je bio prijatelj njegovih roditelja. Svinula je ruke i osjetila kako su joj živci napeti. Vrata su se otvorila. Žmirkajući u polumraku, u nemarno prebačenom kućnom ogrtaču, stajao je bosonog, razbarušene kose.

– Dobro jutro, gđo Braddock... što je za ime Boga...?

Bio je upola mlađi od nje, Charles je rekao da je jako pametan. Charles je rekao kako bi, da Dorrie nije bila tako nemoguće, Jasper Williamson bio pravi čovjek za nju.

– Molim vas, ispričajte me, ali potreban mi je savjet.

Oči su se suzile.

– Kakav savjet?

Stajala je na stubama. Mogla se obratiti samo njemu, ne bi mogla ići nijednome od onih debelih odvjetnika, Charlesovih prijatelja.

Ponizno reče:

– Međunarodno pravo, pretpostavljam da se tako zove.

Sad je već bolje vidio.

– Kakva vrst međunarodnog prava?

– Potjera ratnih zločinaca.

Nekako je odmah shvatio.

– Zbog Dorrie? Uđite, gđo Braddock... Malo je nered. Sinoć sam imao goste. Bilo mi je žao kad sam čuo za Dorrie... Ja vam mogu reći samo osnovno.

Povede je u dnevni boravak i kao da nije znao što bi počeo s prepunim pepeljarama i prljavim čašama i praznim bocama i ona mu je rekla da nije važno. Izvadila je dva lista faks poruke iz torbice i dala mu ih, a on na polici

iznad kamina potraži naočale. Mislila je kako je i on smatrao Dorrie strašnom kao i svi drugi, kao i ona sama... Zavalio se na kauč i počeo čitati i ona je počela skupljati čaše i pepeljare i odnositi ih u kuhinju. Nije mnogo znala, zar ne? Znala je spremati. Nije mnogo znala o materinstvu, zar ne? Znala je prokleto dobro prati... On je čitao polako, našao je bilježnicu i počeo zapisivati. Kad je u kuhinju odnijela sve pepeljere i čaše i prazne boce, kad je pustila toplu vodu u sudoper, Mary mu je prišla i stala iza njega. Iza njegovih je leđa mogla čitati ono što je on čitao...

MILAN STANKOVIĆ (vidi gore) Zapovjednik neregularnih snaga u selu Salika. Nekad činovnik u zemljoradničkoj zadruzi. Oko trideset godina. Visok (oko 1,85), atletske građe, nema posebnih ožiljaka na licu itd., tamno smeđa brada i gusta kosa, sivoplave oči. Dobro odjeven, odijelo za večernje prigode, očito neprijeporan vođa zajednice.

Nakon što su me uhvatili, odveden sam u školsku dvoranu u Saliki. Udario sam MS. Ispitivali me uz pomoć prevoditeljice. Rekao sam svoje ime, potvrdio svoju nacionalnost i rekao mu cilj mog putovanja u sektor Sjever. Rekao sam MS da su ga identificirali kao ubojicu DM.

Moj dojam da je MS duboko potresen što je prozvan, preko prevoditeljice, pred cijelim selom. U mojim dokumentima našao je fotografiju DM nakon ekshumacije, moj dojam da je prepoznao DM. Neodređen i nesiguran kad je čuo moju optužbu. Nakon što su me seljani pretukli, zapovjedio je da me odvedu, ne znam kamo su namjeravali, nisam znao hoće li me ubiti odmah ili poslije. Nisam obučen za bijeg – vjerujem da mi je život spašen intervencijom BS-a (vidi gore). Ne sumnjam da je DM izravno pretukao, udarao nožem i na kraju ustrijelio Milan Stanković iz sela Salike, općina Glina.

Iskreno,
William Penn, *Alpha Securitiy Ltd.*

– I, gđo Braddock, što želite znati?

– Želim znati kako mogu srediti gada.

– Dajte mi nekoliko minuta.

Vratila se u kuhinju. Napunila je vodom lonac za kavu i počela prati čaše. Vidjela je da po drugi put čita faks. Pitala se misli li još kako je Dorrie užasna, kao što su mislili svi drugi, i ona.

Stubama je sišla mlada žena, gola, tako lijepa i tako drukčija od djevojke u djevičanskoj bijeloj vjenčanici i kao da nije vidjela uljeza koji je uzurpirao njezin sudoper i bez pitanja kuha kavu. Mlada žena uzela je kutiju cigareta i ponovno se popela stubama. Pametni mladi Jasper, koji bi bio pravi čovjek za Dorrie, da nije bila tako prokleto nemoguća, vadio je debele knjige s police. Mary je obrisala čaše. Očistila je pepeljare. Iznijela je prazne boce van, pokraj stražnjih vrata. Obrisala je sve drvene površine. U ormaru je našla usisavač i prošla njime preko saga. On je sjedio nagnut nad knjigama i komadima papira označivao mjesta, i olovkom ispunjavao stranice bilježnice. Mlada žena sišla je stubama, u bijeloj bluzi, sakou i neupadljivoj plavoj suknji, s aktovkom i poljubila mladog pametnog Jaspera i izašla na ulicu. On kao da je nije ni primijetio. Nije ni dirnuo kavu koju je skuhala. Vratio je knjige na police. Složio je zajedno rukom pisane bilješke i dvije stranice faksa.

– Sve je tu, gđo Braddock. Malo je složeno, ali ako čitate pažljivo... za jedan sat moram biti na sudu... Naravno, moguća je potjera, ali potrebna je odlučnost. Bez te odlučnosti svijet se samo i dalje kreće. Bilješke se odnose na Halsburyeve zakone, drugi dio... Žao mi je, gđo Braddock, ali moram ići... Vidite, nije važno je li je Dorothy sada engleska ruža ili je bila gadna mala beštija, zločin je zločin. Britansko zakonodavstvo dosta je složeno, i Jugoslavija više nije država i tamo se vodi građanski rat, ali Ženevska konvencija o postupanju sa zarobljenicima vrijedi svugdje. Sad je u tijeku postupak za istraživanje ratnih zločina u bivšoj Jugoslaviji. Ako ste odlučni, možda se nešto dogodi... Moram se obući, gđo Braddock... Postoji li odlučnost, to ćete saznati, ja to ne mogu reći. Možete li srediti toga gada, ne znam.

– Hvala. – Uzela je njegove bilješke iz onoga što je nazvao Halsburyevim zakonima, knjiga 2, i stavila ih u torbicu. – Samo želim čuti kako urla.

– Postoji samo jedan problem, ali on je odlučujući. Jedan je stvar odlučnost velikih i slavnih za potragu, a sasvim je nešto drugo uhititi optuženoga...

– Kamo ideš?

– Prošetati, da budem sam...

– Moram otvoriti školu.

– Hoću biti sam...

Znao je da njegova žena nije spavala, a on sam čuo je većinu otkucaja crkvenoga sata.

Bili su u kuhinji i Marko je još bio za stolom i produžavao doručak jer je osjetio napetost između oca i majke. To je Milan očekivao od Evice. Mora otvoriti školu, mora se praviti kako je sve normalno. U tome je bila njezina snaga, život se mora nastaviti. Korila je Marka što ne jede i pospremila je stol u kuhinji i tražila knjige koje će joj tog dana trebati u školi. Ona je bila jaka, on ne. Nije joj rekao za Katicu Dubelj u špilji u šumi. Za to nije bio dovoljno jak. Čut će to ujutro u školi, znat će kad dovede Marka za objed kući...

Htio je biti sam. Preko traperica pričvrstio je pojas i težina navlake s pištolje *makarov* pritiskala mu je bedro.

Izašao je u jutro.

Nije poljubio svoga Marka i nije zagrlio Evicu i obično, kad bi odlazio u selo, nije nosio pištolj.

Milan Stanković više nije bio kralj Salike. Prijestolje su mu oteli. Išao je stazom, daleko od sela kojim sada vladaju arkanovci. Nije želio da ga vlastiti ljudi vide podređenoga onom uzničkom smeću iz Beograda.

Prošao je pokraj posljednjih kuća, prema otvorenim poljima pokraj potoka.

Nije se htio vratiti u selo jer je njegov ured u stožeru sada bio zapovjedni centar nereguralnih snaga, a oni ga

nisu poštivali. Njegov će ured sada biti ispunjen njihovim bocama i puškama i vrećama za spavanje i grubim, hladnim smijehom. Da se vrati u selo i sretne ljude kojima je bio kralj, u njihovim očima bi pročitao strah što su ga arkanovci donijeli sa sobom. Hodao je što dalje od sela. Tamo gdje su, u posljednjim kućama uz stazu, u vrtovima cvale magnolije i tulipani se otvorili i voćke procvale. Vrlo dobro se sjećao kako su ga nosili na ramenima kad su ga izabrali za zapovjednika Teritorijalne obrane, baš kao što su ga nosili na ramenima kad se momčad vratila iz Karlovca gdje su osvojili kup. I dobro se sjećao kako su ga ljudi molili, preklinjali, da im da oružje kako bi mogli napasti selo ustaških gadova preko potoka. Nije bilo čovjeka koji ga nije potapšao po ramenu čestitajući mu kad se vratio iz Rosenovića s blatom od jame na tijelu. Bio je vođa, dao je puške, doveo je buldožer u polje, bio je odgovoran.

Hodao je po blagom suncu, pokraj vrtova u cvatu.

U grlu ga je gušilo, jer on je bio odgovoran... Pištolj je udarao po bedru.

Tog jutra nije bilo traktora i stoka je još bila u stajama i seoski dječaci, prestari za školu, nisu izveli ovce na pašu. On je bio odgovoran za tišinu i prazna polja jer je u selo doveo strah i ono što je učinjeno ne da se popraviti... Pogledom je pretraživao crtu drveća. Pitao se hoće li doći opet, jednoga dana, za mjesec ili za godinu, ili kad bude star i pitao se hoće li i njegov sin nositi pištolj i pretraživati istu crtu drveća da vidi približavaju li se.

Hodao je pokraj potoka.

To je bio njegov dom, bilo je to lijepo mjesto.

Sunčeva svjetlost lijeno se igrala na površini dubokog potoka, a s vremena na vrijeme neka živahna pastrva namreškala bi vodu.

Začuje povik. U daljini, na rubu sela, ugleda Branka koji je lamatao rukama pozivajući ga. Ostavio je iza sebe duboko korito potoka i namreškanu vodu.

Kanadski ga je policijac gledao kako mu prilazi.

Na grobu nije bilo cvijeća. Grob je bio hrpa nabacane zemlje i na jednom kraju zabodeni štap. Za grob čak nije bilo ni križa.

Stajao je pokraj groba i u rukama držao naočale.

Za pet mjeseci vratit će se u svoj voljeni Ontario, vratit će se kući od opeke u Kingstonu koju je za njih sagradio Melaniein otac i nije znao što će reći Melanie i njezinom ocu o mjestu na kojem je bio... Melanie i njezinom ocu nije mogao govoriti o okrutnosti, niti o grobovima iskopanim buldožerima ni o otrovanim bunarima ni o silovanju starica i vađenju utroba starcima ni o batinanju djece, nije im mogao reći kako osmijeh, sad već zalijepljen na njegovu licu, boli do dna duše.

Mokro blato novoga groba lijepilo mu se za čizme... Niti može Melanie i njezinu ocu pričati o ravnatelju seoske škole čije su naočale bile slomljene. Dočekala ga je manja skupina. Bilo je tu lica koja je uvijek viđao kad bi došao u Saliku i među njima su bili hladni bradati arkanovci... Da nije načinio izvještaj, da profesor patologije nije bio na raspolaganju za jedan dan iskopavanja, da tada nije iskoristio mogućnost, tada bi ravnatelj vjerojatno još bio živ i to je Kanađanina boljelo... Neće moći reći Melanie i njezinu ocu o strašnoj cijeni što su je platili svi upleteni... Reče im da dovedu Milana Stankovića.

Kad mu je Milan Stanković prišao, Kanađanin se okrene i stavi novi par naočala na humak. Bio je tako ponosan što je iz Zagreba, za samo dvadeset četiri sata, dobio naručene nove naočale prema receptu koji mu je dao politički dužnosnik. Radiom je poslao racept iz Petrinje u vojarnu u Ilici u Zagrebu i molio rekavši da je hitno i za dvadeset četiri sata nove su naočale stigle u Petrinju preko prijelaza na cesti sjeverno od Petrinje. Sunce je bljeskalo na staklima naočala, na grobu na kojem nije bilo cvijeća...

Njegov komesar, veliki momak iz Alberte, tamo u vojarni u Ilici, rado je pričao priču novim momcima što su dolazili služiti s UNCIVPOL-om. Komesar je bio u sektoru Jug i prvog je dana našao tri hrvatske starice čije su

kuće bile srušene i bunari otrovani i koje su umirale od gladi. Komesar im je dao sira i kruha što su bili objed njegove ekipe za drugi dan. Komesarov dar netko je primijetio. Četiri noći poslije, u priči koju je komesar smatrao vrijednom da se ispriča novajlijama, tri hrvatske starice bile su ustrijeljene... Bila je to priča o tome kako završavaju pokušaji da se pomogne.

Nije se očekivalo da pokazuje osjećaje. Nije mu bilo dopušteno ni da psuje ili viče. Stajao je u stavu mirno pokraj groba, iznad novih naočala. Spretno se okrenuo, i pete su mu zgnječile blato. Od njega se očekivalo da se smiješi, da slavi male pobjede. Bilo mu je dopušteno da se smiješi. Usredotočio je svoj osmijeh na Milana Stankovića, zatim je od njega otišao prema svom džipu. Natjerao je gada da odnekud dojuri, da trči i dahće za jebeni osmijeh.

– Gospode...

Drsko cerenje iskrivilo je usta prvoga tajnika.

– Tako dakle, Ratnik načela se zabavlja... Vojnik savjesti ponudio si je malo domaće udobnosti...

Stajao je na vratima držeći otpirač koji je za kutiju cigareta dobio od sobarice. Zastori su još bile navučeni i vidio je lik čovjeka na postelji, golih grudi i iznad njega se šćućurila žena koja ga je pogledala kao mačka satjerana u kut.

– ... zamisli, i tebe tu nalazim, mali moj prijatelju, zamisli da tu nađem tvoju malu prljavu njušku.

Ali Hamilton, odurni Sidney Ernest Hamilton, šifra Skakač, bio je između prvog tajnika i postelje, i »skakač« Hamilton preko koljena je držao prokleto gadnu pušku. Prije nego je vidio pušku, namjeravao je prijeći sobu, probuditi prokletog tipa i istjerati ga u hodnik, pa niz stube, do recepcije da plati račun i zatim na zračnu luku... to je namjeravao prije nego je vidio pušku. Vidio je praznu bocu pokraj Hamiltona i sjetio se da se u dosjeu, u sefu njegove sobe u veleposlanstvu, nalazi šest stranica opisa izgreda koji se dogodio u bunkeru blizu Osijeka, pijana pucnjava. Prvi tajnik se povuče.

Mukli glas od mamurkula:

– Što hoćeš?

– Hoću ga odvesti na zrakoplov. Stavit ću ga na prvi zrakoplov.

– Odlazi popodne.

– Ide prvim zrakoplovom, mali moj prijatelju... i nemam vremena za raspravu. – Što je bila istina. Prvi tajnik je imao malo vremena. Imao je sastanak s promatračima i već je kasnio, a od njih je mogao izvući dobre informacije jer su imali pristup korisnim područjima. I imao je sastanak koji je dogovarao sedam tjedana, sa brigadirom koji je zapovijedao hrvatskom vojnom obavještajnom službom, starim ćelavim gadom iz Titovih vremena koji je znao svoj posao. Ali bojao se puške u rukama čovjeka koji se još nije pravo otrijeznio.

– Stoga požurimo.

– Ostavi ga da spava.

Hamilton, užasni mali »skakač« krene prema prozoru i puška je išla s njim. Grozni mali »skakač« uhvati zastore i razgrne ih puštajući svjetlost u hotelsku sobu. Žena, mačka satjerana u ćošak i ugrožena, lebdjela je iznad čovjeka koji je spavao.

– Kriste... tko mu je to učinio?

Prvi tajnik ugleda rane i modrice i ožiljke. Osjeti mučninu. Pennovo disanje bilo je pravilno i lice mirno. Prvi tajnik je znao što se neprijatelju događa u sunčanoj bivšoj Jugoslaviji. Trudio se da ne povrati. Sjetio se Penna kad je došao u njegov ured.

Prvi tajnik reče:

– Dovedite ga u zračnu luku, let u 15 sati. Ja ću ga otpratiti. Vi ga samo tamo dovedite...

Zastori su ponovno bili navučeni.

– Bit će tamo, Hamiltone, ili ću te slomiti.

Zrakoplov se nagnuo.

Čitala je (2) Nadležnosti krivičnoga prava, stavak 621/Inozemno zakonodavstvo i prelazila na stavak 622/Izvori i načela teritorijalne nadležnosti.

Zapadno od Zagreba zrakoplov se izravnao.

Posljednji je put čitala rukom napisane bilješke pod rubrikom 3. Zločin protiv čovječnosti, (1) Genocid, stavak 424 i pogled joj je klizio stranicama do »H. Zločini počinjeni u inozemstvu, i odjeljak 4, podstavak 1 – Ubojstvo (vidi st. 431 i nastavak).

Zrakoplov je gubio visinu.

Čitala je brzo, podsjećajući se (3) Ženevske konvencije Crvenog križa, 1864. Prošla je »Ženevske konvencije« (3) »Konvencije koje se odnose na ponašanje prema ratnim zarobljenicima«. Zatim (4) »Konvencija o zaštiti civila u vrijeme rata«.

Iznad uzletišta zrakoplov se zaljuljao.

Čitala je posljednje stranice bilješki mladoga odvjetnika, učila ih je da bi zapamtila, (II.) »Ponašanje prema ranjenicima itd., Stavak 1869/Opća zaštita... U svako vrijeme, osobito nakon bitke, sukobljene strane obvezatne su tražiti i skupljati ranjenike, bolesne, žrtve brodoloma, štititi ih od pljačke i osigurati im odgovarajuću skrb; moraju se tražiti i mrtvi i spriječiti njihovo pljačkanje... U svako vrijeme s ranjenima, bolesnima i žrtvama brodoloma moraju se ponašati čovječno bez obzira na rasu, boju, vjeru spol, podrijetlo, imovinsko stanje ili bilo koji sličan kriterij.«

Zrakoplov je sletio na uzletište.

Čitala je »Stavak 1866/Sukobi koji nemaju međunarodno značenje... prema osobama koje ne sudjeluju aktivno u neprijateljstvima uključujući i članove vojnih snaga koji su položili oružje ili to ne mogu učiniti zbog rana, treba se ponašati čovječno... nasilje nad životom i osobama uključujući i ubojstvo... zabranjeno je osuđivati i izvršavati smrtne kazne nad osobama koje nisu borci bez pravilnog suđenja. O ranjenima i bolesnima treba se brinuti...«

Glazba je veselo svirala preko razglasnika dok je Mary Braddock u svoju torbu stavljala bilješke i dvije stranice izvještaja.

Bol ga je udarala u sljepoočnice, i u oči su mu se zabadale sitne iglice, i iza uha mu je bubnjalo. Prokleto je davno bilo kad je Penn posljednji put patio od mamurluka. Drugi su još spavali. Polugol je tumarao sobom, krećući se bez reda, spotičući se o postelju na kojoj je spavala Urlike i prelazeći preko Hamova tijela. Trebao bi raditi sustavno. Najprije bi trebao isprazniti kupaonicu, zatim ormar i pokupiti s poda cipele i izvaditi košulje i rublje iz ladica i uzeti sako i hlače s vješalice, zatim bi trebao pokupiti sve što se nalazilo na polici ispod zrcala uključujući i dvije otipkane stranice koje je poslao faksom. Ali sustava nije bilo, zbog boli, u njegovom pakiranju nije bilo reda. Spoticao se okolo, skupljao, zaboravljao, nosio, psovao posljedice alkohola. Uopće se nije mogao pribrati. Kovčeg je bio na postelji i sad ga je praznio jer cipele i toaletna torbica za pastu za zube i kremu za brijanje nije bila na svom mjestu, na dnu uvijek trebaju biti cipele i toaletni pribor, zatim prljava odjeća pa čista odjeća, onda hlače i sako, a cijela ta prokleta hrpa bila je natrpana bez reda... Urlike je spavala dok je hodao oko postelje, Ham je spavao dok je prelazio preko njegovih nogu i one grozne puške jer su oboje bili budni po noći i čuvali ga. Bili su to blagdanski prijatelji, znao je to, i otići će, nestati čim se velika ptica digne u zrak na zračnoj luci u Zagrebu. Brodovi što prolaze noću, i takva sranja. Sada su spavali jer su noć proveli čuvajući njega i njegov san i pomisao na to, unatoč boli i zbrci oko pakiranja, učinila je da se Penn o-

sjeti poniznim. Neće je više vidjeti, niti će tražiti Hamovu ženu koja je pobjegla sa svojim djetetom. Ali oni su ga čuvali dok je spavao, usamljena žena i to malo smeće usrano od straha jer nije imao prijatelja. Možda će o njima pričati Mary Braddock jer su oboje bili dio traženja istine o Dorrie. A možda uopće neće vidjeti Mary Braddock. O tome hoće li vidjeti Mary Braddock ili će samo za tjedan dana poslati opširniji izvještaj i svoj račun, odlučit će kad ga prestane boljeti glava.

Kao tinejdžer, dok je još živio kod kuće, nikad se nije napio jer je takav bio primjer njegovih roditelja; njegova majka popila bi čašicu šerija na Božić, a otac je o piću govorio kao o sotoni. Jedanput se napio dok je radio u Ministarstvu unutarnjih poslova kad ga je neki kolega pozvao na zabavu i mislio je da se to možda dogodilo zato što je bio tako prokleto dosadan pa su ga opili i dobro se zabavljali kad je padao i povraćao po ulici, i bilo ga je sram. Jedanput se napio u Petici kad se nakon sedam tjedana nadziranja meta pojavila dok su sjedili u poluraspadnutom kombiju kojem je pukla guma i koji je bio parkiran preko puta »sigurne kuće«, i Irska meta se izgubila i nestala i momci su otišli u krčmu kad je operacija opozvana uz uzajamne optužbe i glavni je direktor zahtijevao istragu i spavao je na podu taksija, i bilo ga je sram.

Sad nije osjećao nikakvo ispunjenje. Nije bilo uzbuđenja. Samo je napisao izvještaj kao što je pisao ranije izvještaje koji su dirali u živote mrtvih i nestalih i kriminalaca, kao što će i dalje pisati takve izvještaje. Htio je otići, htio je kući, i htio je prospavati sav taj prokleti *scotch* i htio je da je to usrano mjesto bude iza njega i strah, sranje i bol. Bio je to samo izvještaj... I jedna propuštena mogućnost.

Ponovno stavi cipele na dno kovčega i toaletni pribor i rublje i čarape u prostor između cipela i toaletne torbice i prljavu odjeću i onu kojom se nije koristio. Počne slagati hlače i sako. Maskirna odora koju je nosio u sektoru Sjever, ležala je na podu pokraj ispruženog Hama koji je držao svoju prokletu pušku kao da je dječja igračka, i odoru

neće uzeti sa sobom niti čizme ispod nje, i čuo je oštro kucanje na vratima.

Zaobiđe postelju i prekorači Hamove noge.

Kucanje se nestrpljivo ponovilo. Otvori vrata hotelske sobe.

Penn zatetura.

Zagledala se u mrak. Kasno jutro, već blizu podneva i zastori u sobi još nisu bile razmaknuti. Mary se zagleda u sjenu što se njihala pred njom. Da, očekivala je iznenađenje, ali ovaj čovjek jedva da je mogao stajati na nogama i svjetlo iza nje u hodniku ga je zabljesnulo i nije je mogao dobro vidjeti. Ušla je u sobu i potpeticom zatvorila vrata iza sebe. Sad je sobu osvjetljavala samo slaba svjetlost iz kupaonice i sjena se udalji od nje i tog uskog tračka svjetlosti iz kupaonice. Uđe u sobu. Zadah u sobi bio je grozan i nadjačao je kolonjsku vodu koju je u taksiju stavila na ručne zglobove i vrat. U zrakoplovu i taksiju sa zračne luke ponavljala je što će mu reći, kako će biti hladna ali popustljiva i zaboravila je sve što je vježbala. I da je htjela nije mogla zatomiti ljutnju.

– Dobro jutro, g. Penn...

Ništa nije odgovorio i još više se povukao od svjetla što je dolazilo iz kupaonice kao da se želi sakriti u tami sobe.

– Kako ste, g. Penn?

Kao odgovor stiglo je samo mumljanje.

Pođe prema središtu sobe i priđe postelji i na njemu ugleda njegov kovčeg i ženski lik. Ženina bluza bila je napola otkopčana i mogla je vidjeti dio ženina grudnjaka i bijelu kožu.

– Je li to bila mala proslava za kraj, g. Penn? Sretni smo što smo demobilizirani, zar ne, g. Penn? Prihvatili smo se boce, g. Penn? Boce i suknje?

– Nije kako vi...

– Što ja mislim? Vi nemate predodžbu o tome što ja mislim, g. Penn. Da imate predodžbu o tome što ja mi-

slim, odgovarali biste na moje telefonske pozive. Ne biste me *napustili*.

– Vi ne znate...

– Kako je bilo? Ja sam samo glupa žena, g. Penn? Glupa žena koja ne može razumjeti? Žena koju se može srediti sa dvije stranice faksa?

Otvorio je usta. Vidjela je sjaj njegovih zuba. Rekao je oklijevajući:

– Ona nije bila moja kći.

– Što to dovraga znači?

– Nije bila moja kći jer da je bila ne bih je ogovarao pred svakim strancem kojeg bih se uspio dočepati.

Prodorno se nasmijala.

– Sad već i sudimo, g. Penn? Znamo o kćeri više od majke, g. Penn? Upravo mi je to potrebno, divno...

Išla je za njim po mračnoj sobi i žena na postelji se pomaknula.

Beživotnim glasom u kojem se osjećao samo umor, reče joj:

– Da je riječ samo o bijesu, vi ne biste došli. Da je samo riječ o bijesu, držali biste se podalje. Došli ste zbog krivnje...

– Ne držite mi lekcije.

– Zbog krivnje, zbog srama, zato što je bila vaša kći i niste je poznavali...

Pratila ga je u stopu. Nešto ju je vuklo k njemu. Iznenada se stresla, iz mraka pred sobom začula je gunđanje i na podu ugledala hrpu smrdljive odjeće i iznenadan pokret tijela ispred nje podigao je pušku i cijev joj je zahvatila čarapu na koljenu.

– Sve je u redu, Hame, to je Dorriena majka. Dorriena majka je došla.

Možda je to bilo zbog mira koji je ovladao glasom, možda zbog nježnosti koja je obojila glas. Možda je bilo zbog mirisa tijela i vlažne odjeće na podu, možda zbog puške i prazne boce. Možda je to bilo zbog žene koja se

izvlačila iz postelje i muškarca koji je čučao na podu neprijateljski je gledajući, možda je bilo zbog spakiranog kovčega. Možda je bilo zbog krivnje.

Povikala je:

– Zar idete kući?

– Unajmljen sam da napišem izvještaj.

– Vrijedila je dvije stranice, zar ne? Dvije stranice i vrijeme je za odlazak kući?

– Napisao sam preliminarni izvještaj, potpuni izvještaj napisat ću kad stignem kući.

– I tako vi zamišljate kraj cijele priče?

– Zato sam bio unajmljen i to sam učinio najbolje što sam mogao.

– I dovoljno je napisati izvještaj...

– To se od mene tražilo.

Nije mu mogla vidjeti lice. Najgore za Mary bio je taj mir u njegovu glasu. I s mirom ljubaznost. Sjećala se svojih suza zbog onoga što joj je Dorrie učinila. Sjećala se bacanja stvari, tava, knjiga, odjeće, sve zbog onoga što joj je Dorrie učinila. Sjećala se Charlesovih optužbi zbog svega što joj je Dorrie učinila i kako je jecajući odlazila stubama da bi udarala šakama po zatvorenim vratima zbog onog što joj je Dorrie činila. I krivnja nije odlazila...

Podigne glas.

– I tako namjeravate otići?

– Ne znam što bih drugo mogao učiniti.

– Bile su to samo prazne riječi?

– Napisao sam izvještaj koji ste tražili.

– Što je rekao političar, što je rekao Amerikanac, samo prazne...? Lijepe i prazne riječi.

– Htjeli se izvještaj i imate ga.

Uspravila se u punoj visini.

– Jesu li to bile samo prazne riječi? Nisu li govorili o drugom Nürnbergu, nisu li govorili o ratnim zločinima? Nisu li govorili o novom svjetskom poretku u kojem će

krivci biti kažnjeni, u kojem će biti zatvoreni i baciti ključ? Nisu li govorili...

Miran i ljubazan glas. Ne poslovni glas sa seoskoga groblja. Ne otresit glas iz kuhinje u Manor Houseu.

– Takve stvari ljudi govore, političari. To ne treba shvaćati ozbiljno.

– Vidjeli ste čovjeka koji ju je ubio...?

– Jesam.

– Našli ste svjedokinju...

– Jesam.

– Znate kamo treba ići...

– Znam gdje se nalazi i znam gdje se nalazi svjedokinja.

Nije mu mogla vidjeti lice. Vidjela je samo sivu sjenu i mračne duplje njegovih očiju.

– Mislite da sam samo žena kojoj treba udovoljiti? Mislite da sam samo glupa žena koje je postala opsjednuta?

– Napisao sam svoj izvještaj.

Oštro je rekla:

– Ako postoji zahtjev, može doći do gonjenja.... »Izvori i načela teritorijalog zakonodavstva« i »Zločini protiv čovječanstva, Ženevska konvencija« i »Skrb za ranjene« i »Sukobi koji nemaju međunarodni karakter«. Ako postoji odlučnost, tada može doći do gonjenja...

– Što hoćete?

Brutalno je rekla:

– *Hoću* da im te prazne riječi ugurate u grlo. Hoću da se udave tim praznim riječima. Hoću da taj čovjek dođe pred sud, hoću čuti vaš dokaz protiv njega...

– Što ja mogu učiniti?

Nemilosrdno ga je gledala u oči.

– Vratite se. Dovedite ga. Dovedite ga tamo gdje se ne može sakriti iza praznih riječi. Idite... uhvatite ga... dovedite.. Ili ćete me ostaviti na cjedilu?

Okrenuo se od nje. Stajao je kod prozora. Rukama je uhvatio zastore. Njezin je glas zamro. Tišina je poprimila

sivilo ove mračne sobe. Razmakne zastore i sobu iznenada preplavi danja svjetlost. Najprije je vidjela masnice i tragove noža, i ožiljke na njegovu licu. Zurila je u njega i posramila se. Imao je masnicu na vratu, na prsima i velike rasjekotine.

– Nisam znala...

– Vratit ću se iza crta i uhvatiti ga i dovesti ga. Molim vas, gđo Braddock, poslušajte me i ne prekidajte me.... Dovest ću ga, ali ne zbog vas. Vi to, gđo Braddock, ne zaslužujete... Mislim da vam je teško slušati, sumnjam da ste ikad slušali svoju kćer, ali siguran sam kako ste vi vrlo zaposlena žena i vrlo spretna, i vaše vrijeme sigurno je dragocjeno. Okreće li se život oko vas? Dovest ću ga zbog Dorrie i zbog sebe... Ne saginjite glavu, gđo Braddock i, molim vas, ne nudite mi više novca... I ne mislim da će Ujedinjeni narodi u svojoj slavi biti jako time zadovoljni, niti naše veleposlanstvo, niti ovdašnja vlada... Dovest ću ga jer je upoznati i voljeti vašu kćer bila čast za mene. Dovest ću ga.

Žena je ustala iz postelje i gurala bluzu u hlače, zatim ju je zakopčala i gledala je Penna kao da želi vidjeti što je odlučio. Nije ga ništa pitala, samo ga je pogledala i pošla prema telefonu na polici ispod zrcala.

I mali čovjek, čovjek što je čučao na podu sa svojom puškom, odmahivao je glavom kao da je čuo nešto što ne može vjerovati i rekao je:

– To je, šefe, najveća jebena ludost za koju sam ikad čuo. Samo zato što je krava doletjela, ne znači da moraš to učiniti.

Žena je okretala brojeve.

Gđa Braddock je gledala masnice i tragove noža.

– Nisam znala.

Odgovorio joj je jednostavno:

– Mi smo je voljeli, svi koje je dotaknula, voljeli su je. Vaš je problem, gđo Braddock, što ne znate ništa o ljubavi.

Ruku je položio na Evičinu. Samo na trenutak dopustila je da njegova ruka bude na njezinoj. Onda ju je izvukla.

Milanova ruka ležala je na stolu. Lupkao je prstima, gledao ju je u lice.

U njezinim očima nije bilo kritike zato što je sanduk za drva pokraj peći bio prazan. Nije ga kritizirala jer je sjedio za stolom čitajući stare novine dok je ona cijelo jutro bila s Markom u školi. Nije ga kritizirala što nije ustao iz postelje kad su ona i Marko otišli u školu, što nije otišao u seosku trgovinu vidjeti je li stigao svježi kruh, zato što nije pomeo pod u kuhinji. Evica je stavila posljednje komade drva u peć što se polako gasila. Nije ga kritizirala zato što je morala sama otići u šupu iza kuhinjskih vrata po krumpir i ciklu, a na sebi je imala čistu bluzu i urednu suknju kako je priličilo ravnateljici seoske škole u Saliki, i uzela je sa sobom praznu košaru. Kad je stavio ruku na njezinu, lice joj je bilo bez izražaja. S njezina lica nije mogao pročitati je li ga se sramila, je li se bojala za njega, je li ga mrzila. Pas je ležao naslonjen na kuhinjska vrata kao da čeka gospodaricu da se vrati kući, kao da gospodar više nije bio važan. Vjenčali su se prije više od dvanaest godina, kad je bio košarkaška zvijezda momčadi glinske općine i ona je bila najljepša djevojka u Saliki, i on je nije poznavao.

Dječak, njegov Marko, sjedio mu je u krilu i on je mislio kako je dječak možda plakao vraćajući se s majkom iz škole jer je na licu nosio tragove udaraca.

Vratila se u kuhinju. Nosila je košaru s drvima, punu, i kutiju s krumpirima i ciklom i na njezinoj bluzi vidjele su se mrlje osušena blata i na rukama napeti mišići jer su drva bila vlažna i teška. I na bluzi je, pokraj najveće mrlje od osušena blata, mogao vidjeti zakrpu. Nije mu predbacivala što je sada bilo nemoguće nabaviti novu odjeću. Nije mu predbacivala zato što više nije mogla odlaziti u trgovine u Karlovcu i Sisku. Nije mu predbacivala da je on odgovoran za rat. Spustila je košaru. Čvrsto je držao svoga sina. Stavila je krumpir i ciklu u zdjelu u sudoperu da ih opere, očisti i izreže. Znala je za ravnateljevu smrt i znala je za ubojstvo Katice Dubelj, ona je prevo-

dila optužbu stranca što je došao u njihov selo... i Milan nije znao što ona misli. Te noći padala je jaka kiša. Kroz prozor je mogao vidjeti oblak na brežuljku iznad sela preko rijeke. Bila mu je okrenuta leđima. Metodično je radila nad sudoperom.

Milan reče:

– Potok je nabujao pa to ne može biti danas, a mislim ni sutra, ali čim se razina vode spusti, povest ću Marka u ribolov. Gore, uz potok, iza mjesta gdje pasu ovce, našao sam dobro mjesto. Tamo sam vidio pastrve. Iskopat ćemo gliste, i donijet ćemo ti pastru...

Glasno se nasmijao i mazio dječaka koji mu je bio težak na koljenima, Markova težina zarivala mu je pojas s pištoljem u meso, i on će odsad uvijek nositi pištolj, i ona se nije okrenula prema njemu i nije znao što misli.

Čekao ih je na ulazu u vojarnu.

Marty ih je upisao i švedska straža lijeno je izdala propusnicu za posjetitelje, Urlike i Engleza i plaćenika i visoku ženu, elegantnu ženu što je bila s njima.

Pokazao je Urlike gdje može parkirati automobil.

Marty je išao za njima od parkirališta do kontejnera.

Uveo ih je u kontejner i ispričao se zbog blata na vinilskom podu i isključio je kompjutor, i sredio papire na svom stolu, i rekao da će im skuhati kavu. Da mu je dala više vremena kad ga je nazvala tražeći sastanak, izašao bi iz vojarne u Ilici i kupio cvijeće za Urlike Schmidt. Napuni lonac s vodom, nađe šalice i u ormariću potraži šećer.

Priđe mu elegantna žena, Engleskinja.

– G. Jones, vi istražujete ratne zločine?

A Marty još nije uspio pitati tko hoće mlijeko, a tko šećer.

– Da, gospođo.

– Vaša je dužnost da pripremite dokaze za sudski postupak protiv ratnih zločinaca?

– Tako je, gospođo.

– I kako napredujete, g. Jones?

– Slabo, gospođo.

– Zašto?

Načinio je grimasu.

– Imate li vremena cijeli dan...?

– Samo mi objasnite, molim vas, g. Jones.

– Ovisi o tome zašto to hoćete znati.

Engleskinja iz torbice izvadi dva lista papira i pruži ih Martyu. On počne čitati. Voda je počela vriti, ali kavi se posvetila Urlike. Pročitao je opis ubojstva. Urlike je nalila kavu u šalice i malo su raspravljali o tome tko će mlijeko i koliko će tko šećera. Pročitao je sažetak izjava svjedoka i Engleskinja ga je cijelo vrijeme gledala. Čitao je materijal poput onoga koji je svakoga dana dolazio na njegov stol, koji je snimljen njegovom kamerom i na njegovim audiovrpcama. Po zidovima kontejnera visjele su fotografije, snimljena zvjerstva i Engleskinja je hladno zurila u njih, i Urlike nije obraćala pozornost na njih, a plaćenik je napravio šalu na njihov račun, ali se činilo kako ih Engleskinja nije vidjela. Gledala ga je kako s prve stranice prelazi na drugu, kako ocjenjuje imena. Mislio je reći Engleskinji koliko je tisuća civila umrlo u bivšoj Jugoslaviji, koliko je etničkih manjina »očišćeno«, koliko ima koncentracionih logora, koliko je domova spaljeno, koliko je kriminalnih djela počinjeno protiv bespomoćnih. Kad je završio s čitanjem, mogao joj je reći da je u katalogu zvjerstava »izgred« u Rosenovićima neznatan. Oni koji su mu vjerovali, koji su bili očevici i svoja iskustva prenijeli na njegove »snimke«, bili su gladni i umorni, u šoku, i nisu više imali snage da bilo što poduzmu. Ona je bila elegantno odjevena, kao žena bogatog naftaša. Imala je lijepu kožu kao žena koje ima dovoljno novca da se o njoj brine. Pretpostavljao je kako ona vjeruje da ima pravo skočiti na vrh popisa prioriteta u njegovom katalogu zvjerstava. Vratio joj je dva lista papira.

– Slabo napredujem, gospođo, jer se moj posao smatra zaprekom miru...

– Govorite običnim jezikom, molim vas.

– Ovu predstavu vode najveći gadovi. Mišljenje New Yorka, mišljenje Ženeve, mišljenje UNPROFOR-a tamo preko paradnog kruga, je da najlošije gadove treba držati u dobrom raspoloženju kako bi na kraju ipak stavili svoje polupismene škrabotine na bilo kakav dokumnet koji bi dokrajčio ovo sranje. To je prevedeno na običan jezik. Ja sam ovdje gubavac. Jednostavnim jezikom, neprestano mi podmeću noge, ne daju mi novca, blokiraju me. Jednostavnim jezikom, pišam uz vjetar...

– I je li to dovoljno dobro za vas?

Nije se naljutio. Nije se razbjesnio. Nije imao dojam da ga želi uvrijediti.

– Činim što mogu, gospođo.

– Je li ubojstvo ranjenika u Rosenovićima i ubojstvo moje kćeri ratni zločin?

– Da.

– Predstavlja li materijal, ovdje u skraćenom obliku, što ga je prikupio g. Penn dokaz o ratnom zločinu?

– Da, ali...

– Ali što?

– Drago mi je što smo se upoznali, drago mi je što smo zajedno popili kavu, drago mi je što sam čuo o vašoj kćeri, *ali*...

– Ali što, g. Jones?

– To je prazno lupetanje, akademsko prepucavanje, gubljenje vašeg i mog vremena jer optuženi nije pod našom jurisdikcijom. Jednostavno rečeno, momak je na drugoj strani crte.

– A ako...

– I tu stvar prestaje, na toj crti. Žao mi je.

Iznenada osjeti umor, umor jer to je bio san. San je bio čovjek s lisicama na rukama, čovjek suočen s *dokazima*. San je bio čovjek koji ustukne kad je suočen s hladnim papirom svjedočanstva. Taj san uvijek je bio s njim.

– G. Penn će otići preko te crte. To mi je obećao. Otići će tamo i dovesti ga preko te crte. I, jednostavnim jezikom, imate li muda da se toga prihvatite...?

– Dovedite ga, pa ću ga pristisnuti. Dajem vam riječ, učinit ću sve što budem mogao. Dajem vam riječ i neću se povući.

I Marty je znao da ju je izgubio, da je izgubio Njemicu. Znao je da ju je izgubio u korist Penna. Bio je skršen. Da je češće odlazio u Prihvatni centar, da je odlazio tamo češće i nosio joj cvijeće, da se malo više potrudio... Mislio je kako je izgubio ono do čega mu je bilo najviše stalo. Još jedanput potraži potvrdu toga.

Marty pogleda Pennovo lice, masnice i ožiljke.

– Sve dok znate što tražite od tog čovjeka, gospođo...

Najprije je pazio na vanjska vrata zgrade zračne luke. Sjeo je tako da može motriti vrata, uzeo je časopis i opustio se.

Poslije je prišao redu koji je čekao na čekiranje i kad u redu više nije bilo nikoga otišao je do službenika i na pristojnom lokalnom jeziku zatražio od službenika da mu pokaže listu putnika.

Onda je otišao na telefon s kojega je još mogao motriti šalter za čekiranje, dok mu je najava leta zvonila u ušima, nazvao je hotel u središtu Zagreba i razgovarao s nekim idiotom i idiot je potvrdio da je Penn, William Penn platio račun i otišao.

Prvi tajnik požurio je van iz zgrade i vani začuje udaljenu tutnjavu zrakoplova koji hvata brzinu prije polijetanja. Imao je dar da može zatomiti bijes, ali drhtao je pri pomisli na neuspjeh o kojem mora smjesta izvijestiti London.

– Idem jer sam tako rekao.

Ham mu odgovori:

– Rekao sam ti da je to jebeno glupo.

– Učinit ću to jer sam tako rekao.

– Nikad se nećeš vratiti, ne kad te stisnu. Sam, bez izgleda, ne drugi put.

– Rekao sam da ću to učiniti.

Njemica je vozila. Bila je vrlo tiha. Gledala je cestu i rukama čvrsto držala upravljač. Ham je sjedio pokraj nje i pušku je držao među nogama i nespretno se okrenuo tako da može gledati Penna koji se zavalio na stražnjem sjedalu. Znao je kako će to završiti. Glavni dar u životu »skakača« Hamiltona odnosio se na izbjegavanje velikih odluka i znao je da ovaj put nema izgleda. Uvijao se jer je s lažnim ulozima bilo gotovo.

Izbaci:

– Nemoj misliti da idem s tobom...

– Nisam te tražio niti sam to namjeravao.

– Nemoj misliti kako ću ići s tobom, kako ću ti tamo čuvati stražnjicu. Ne idem tamo s tobom, a to znači da ni ti ne možeš ići...

– Nisam ti to tražio.

– Vratiš li se tamo, mrtav si. Recimo samo, da i uspiješ... recimo da nađeš gada, recimo da ga uhvatiš... Zar misliš kad jednaput balon pukne, a sigurno hoće, da jedan čovjek može izvući tog *jebenoga* gada van? Svi te gone, a ti sa zarobljenikom šetaš po prirodi. Nemaš izgleda... zaboga Penn, ti znaš da nemaš nikavih usranih izgleda. Vjeruj mi, Penne, nikakvih izgleda...

– To nije tvoja briga.

– Jesi li ti običan usrani...

– Nije tvoja briga jer to od tebe ne tražim.

Vozila je u sumrak po širokoj cesti za Karlovac. Sva se ukrutila. Usne su joj se pokretale, blijede i tanke usne bez šminke, kao da iskušava nešto što će reći glasno. Brzo ga pogleda i odmah se vrati cesti.

– Ne moraš se stidjeti što se bojiš, Hame. Ovdje se svi bojimo, stalno, ne samo ti. Samo mi nabavi oružja, hranu, način kako ću prijeći rijeku i čekaj me na povratku...

– Nemoj mi govoriti...

Farovi *volkswagena* osvjetljavali su praznu cestu ispred njih.

– Imaš pravo, Hame, nema izgleda ako ide sam.

Znao je svoje mjesto u organizaciji Šestice. Znao je svoje mjesto, utjecaj, autoritet, jer ga je žena često na to podsjećala. Bilo je dobrih dana kad bi Georgie Simpson ulazio u svoj dom, imitaciju Tudora u Carhaltonu i stavljao ključ u džep i pjevušenjem najavio svoj dolazak i jedva čekao da joj ispriča svoje neznatne uspjehe toga dana u velikoj organizaciji Šestice. Njegova žena bi za tih večeri sjedila ispred televizora i prepoznala bi njegovo oduševljenje i ne bi ga htjela saslušati. Dotukla bi ga kad je bio dobro i rijetko bi ga pokušala oraspoložiti kad je bio loše.

Spusti slušalicu sigurnog telefona. Centralno grijanje još je radilo, i radit će još barem mjesec dana. Većina ljudi oko njega skinula je veste ili sakoe, a Georgie Simpson je drhtao.

Davali su mu samo beznačajne poslove. Ako bez pogreške obavi te beznačajne poslove, tada se mogao sakriti u kutu i ostati neprimjećen od onih prokletnika što su sada pretraživati Šesticu u potrazi za bodljom što je treba izvući iz tijela Šestice. Ako ga prisile na odlazak u mirovinu, ako ga pošalju doma jer nije bio u stanju obavljati ni te beznačajne zadatke... Strese se. Osjeti kako ga oblijeva hladan znoj.

Otključao je ladicu svoga stola, uzeo bilježnicu s najvažnijim brojevima. Georgie Simpson je te večeri namjeravao otići kući, svojoj ženi što sjedi ispred televizora i reći joj o katastrofi, njegovoj katastrofi, a ona će mu se nasmijati u lice. Okrene broj.

– Arnold, Georgie ovdje... ne, budi dobar momak... Zaboravi prošlost, molim te. Arnold, preklinjem te, poslušaj me... Upravo sam razgovarao s šefom našeg ureda u Zagrebu... Imamo problem, veliki problem...

Memorandum je bio ispred njega. Baci pogled na njega i polako kimne glavom. Henry Carter nikad nije imao veliko mišljenje o Georgieu Simpsonu. Memorandum o Simpsonu (Šestica) u vezi njegova telefonskog razgovora sa Browneom (Petica). To mu se činio patetični beznačajni dokument iz kojeg se mogla samo razaznati panika čovjeka koji pokušava vrući krumpir prebaciti drugome.

Ne, Henry Carter nije mislio da je »panika« prejaka riječ. Razumio je kulturu Šestice. Nije se promijenila za ovih godina otkad je on napustio svoj posao u Century Houseu. Lice mu je obasjao osmijeh djeteta.

Da, Henry Carter je lako mogao zamisliti paniku tog ranog proljetnog popodneva prije dvadeset tri mjeseca, u hodnicima iznad njega.

Čovjek kojeg je trebalo uhvatiti i čvrsto svezati, bio je slobodan i opet je išao iza crte. Čovjek, koji je bio slobodnjak i amater, nalazio se iza crte bez mogućnosti opoziva. Dječji osmijeh i tihi hihot, jer panika je jurila glavom, bez obzira, kroz te »hodnike nerada« iznad njega, i rušila bi vrata »ureda neaktivnosti« iznad njega. Pametni ljudi, ljudi koji stvaraju pametne planove sigurno su psovali, proklinjali, vrtjeli olovke i prebacivali odgovornost.

Pred njim se našla nova šalica kave, posljednja koju će mu donijeti nadzornik noćne smjene prije dolaska dnevne smjene. Znao je da mu čarape smrde i na obrazima je osjećao oštru bradu. Mislio je kako u širokim prostranstvima ovoga Babilona na Temzi sigurno postoji plastična britva koju bi mogao izmoliti, ali nije znao gdje tražiti čarape.

Hihotao se jer je vidio pametne ljude s njihovim pametnim planovima kako psuju i u panici jure... Mislio je na čovjeka koji se nalazi iza crte, iza opoziva. Luđak, naravno, ali predvidljiv. Previše ubojita i dirljiva kombinacija da bi je pristojan momak mogao odbaciti... Obično se pristojni momci mogu nagovoriti da idu iza crta, iza mogućnosti opoziva. Poznavao je scenarij, naravno da jest, sam je to radio, manipulirao mladim i pristojnim ljudima i nije bio ponosan na to što je radio i dok se nad Temzom pomaljala zora, iskreno se nadao da ni Mary Braddock nije ponosna.

Noćni nadzornik spremao je malu mikrovalnu pećnicu u kojoj su pripremali slaninu za sendviče i djevojka iz smjene sprejom je osvježavala zrak u tom dijelu Knjižnice i glazba je već utihnula.

Budilo se još jedno prokleto jutro.

U svojoj je sobi vadila stvari iz kovčega.

Bio je to bolji hotel od onoga u kojem je odsjedala tijekom svoja dva ranija boravka u Zagrebu. Nalazila se na katu iznad sobe iz koje je izbacila Penna i s prozora se pružao lijep pogled iza bolnice s velikim crvenim križem, obojenim na bijeloj podlozi, i na ulicu prošaranu tramvajskim tračnicama i na izvanredno osvijetljenu zgradu u bečkom stilu iz prošloga stoljeća.

Kad je telefon zazvonio, upravo je u ormar stavljala odjeću. Pošla je prema telefonu pokraj kojeg je bila uramljena Dorriena fotografija.

Glas njezina muža bljuvao je bijes.

– ... Znaš li ti uopće što radiš? *Uplećeš se*, uplećeš se i petljaš. Arnold Browne je u mojoj kući kao da sam neki kriminalac, kao da sam ja odgovoran za tebe. Petljaš se u politiku, petljaš se u stvari koje ne razumiješ... ne misliš da mi duguješ nekakvu prokletu ispriku? Znaš li što si učinila meni i mojim gostima? Napravila si od mene prokletu budalu... Jesi li i na trenutak pomislila što mi radiš, da me ponižavaš... Poslala si onog čovjeka natrag, to kaže prokleti Arnold Browne, kaže da uvijek mora biti po tvome, zar ne? Tog su čovjeka zamalo ubili kad je prvi put bio tamo, ostao je živ zahvaljujući sreći i ljudima koji su imali dovoljno hrabrosti da mu pomognu. Ali ti nisi mogla ostati na tome, ne, morala si ga poslati natrag... Gospode, Mary, shvaćaš li što si učinila...?

Spustila je slušalicu.

Sjela je na stolac. Zurila je u fotografiju svoje Dorrie, jako staru, jer se dijete na njoj smijalo.

Sjeo je na sinovljevu postelju.

Bio je hladan od noćnoga zraka. U kući, osim kuhinje, nije se ništa grijalo, a te večeri nije bilo ni struje. U sobi njegova sina uljanica je širila slabu žućkastu svjetlost.

Milan je rekao Marku da je noć vedra i nema znakova da će pasti kiša.

Nije rekao sinu kako je te večeri, kad se smračilo, otišao u selo. Nije mu rekao kako je otišao do zgrade stožera TO-a i kako je ušao unutra i u sobu koja je bila njegov ured sve otkad je izabran za vođu. Nije sinu rekao da je Branko sjedio u njegovoj stolici i za njegovim stolom i radio novi raspored za stražu na mostu za Rosenoviće i na cestovnoj zapreci kod Vrginmosta, a to je obično radio vođa. Nije rekao sinu da je Stevo pregovarao s vođom neregularnih i dao mu novac za diesel, a za nabavku goriva za selo brinuo se vođa. Nije rekao sinu da je Milo s drugim neregularcima razgovarao o kupovini još strojnica i granata za RPG-7 koji su bili uskladišteni u betonskom skladištu i za naoružanje se brinuo vođa. Nije rekao sinu da arkanovci i grobar i poštar i drvodjelac nisu obraćali pozornost na njega.

Milan je držao ruku svoga sina.

– Ako sutra ne bude kišilo, ako se razina vode u potoku smanji, sutra će popodne biti dobro za ribolov.

Ham ih je odveo prijeko.

Ona oko sebe ništa nije vidjela osim bijelog vrtloga vode na mjestu gdje je uranjalo veslo. Penn je bio ispred nje, smjestio se na prednjoj strani gumenjaka, i nije govorio, i Ham je bio iza nje i gunđao je zbog jake riječne struje. Urlike je mislila da zna što je očekuje... Trebala je znati. Izbjeglice koje su dolazile autobusom na prijelaz kod Turnja prošle su ono što je nju očekivalo... Ono što ju je čekalo bilo je dovoljno da potrese i slomi i zastraši. Gumenjak se zaljuljao od snage struje. Mislila je na oca. Imala je dvanaest godina kad je prvi put govorio o tome, kad je otvorio poglavlje svoga života koje je dotad uvijek bilo zatvoreno. Njezin je otac bio učitelj, pacifist i šutio je da bi se sačuvao i suze su mu tekle niz lice dok joj je objašnjavao želju za preživljavanjem jer on je znao koga su vodili u ćelije i koga na ispitivanje i tko je ubijen, upoznao je zlo i šutio. S tim je živjela cijeli svoj život, od dvanaeste godine je znala da će, ako muškarac ili žena šute, poslije doći vrijeme kad će im suze beznadno teći li-

cem, jer su bili svjedoci srama. Njezin bi otac razumio zašto se sad nalazi u gumenjaku i bori sa strujama rijeke Kupe. Nije htjela plakati kad ostari. I otac joj je rekao, njoj, dvanaestogodišnjoj djevojčici, sjedeći pokraj nje i držeći ju i plačući, da je poslije predaje našao posao kao prevoditelj britanske nadzorne komisije. Dio njegova posla bio je prevođenje na sudovima koji su sudili ratnim zločincima. Noć prije izvršenja osude vješanjem, njezinog su oca odveli u ćeliju zamjenika zapovjednika koncentracionog logora u Neuengamme Ringu i posao njezina oca te noći bio je da prevede britanskim uzničarima posljednje pismo osuđenika svojoj ženi koja će pismo primiti nekoliko sati nakon pogubljenja. I otac joj je kroz suze rekao kako je to bilo nježno i pismeno pismo, ne trabunjanje zvijeri, nego pismo u kojem je uplašeni čovjek tražio svoje dostojanstvo.

Nagnula se.

Rukama je napipala naprtnjaču koju im je dao Ham. Njezina ruka našla je Pennovu. Čvrsto ju je uhvatila.

Prošaptala je:

– Ima nešto što moraš znati. Možda već znaš. Nešto što je važno...

Dao joj je znak da šuti.

No ona je nastavila:

– Za tebe je on sada životinja. Kad ga uhvatiš, postat će slab, bit će ljudsko biće. Ne smiješ tada popustiti, Penne, kad je slab, kad preklinje... Žao mi je, Penn, ali tada ćeš morati biti okrutan.

Njegova ruka oslobodi se njezine i pritisne joj usta. Čuo se samo zvuk uranjanja vesla u rijeku i borba riječne struje i gumenjaka. Maknuo je ruku s njezinih usta. Ona se povuče.

– Ako budeš slab, izdat ćeš mnoge. Ti ideš za one koji su mrtvi, koji su ostali bez ičega, za mučene. Bit će ti teško biti okrutan...

Mogla je vidjeti obrise strme obale pred njima. Činilo joj se važnim da mu to kaže. Iza obale bilo je još mračnije,

vidjelo se tek jedno svjetlo daleko niz rijeku, daleko od mjesta s kojega su krenuli. Možda je zato išla s njim, da mu pomogne da bude okrutan... Viđala je konvoje UNPROFOR-ovih snaga kako u svojim oklopnim vozilima prolaze kroz Turanj i idu u Bosnu, viđala je američke zrakoplove koji su parali nebo na svojim letovima zastrašivanja iznad Bosne, viđala je na satelitskoj televiziji političare kako razgovaraju o osnivanju sudova za ratne zločine počinjene u Bosni, i *ništa* se nije događalo, bijeda se nastavila, ništa se nije promijenilo. Oko nje bio je mrak, a pred njima crnila se obala.

Urlike prošapta:

– Na malim ljudima ostaje da nešto učine.

Pljusnuo ju je, dosta oštro. Na trenutak je uhvati bijes, a onda trenutak prođe. Udario ju je, mislila je, kako bi joj dao okus stvarnosti. Stvarnost je bila opasnost. Kimnula je glavom kao da se ispričava i on to nije vidio. Vjerovao je kako je odgovoran za nju.

Prednji dio gumenjaka udari u obalu, zatim se okrene postrance u slomljenu trsku. Povukao ju je, čvrsto ju je držao, zatim ju je odmaknuo od gumenjaka. Našla se u praznom. Prstima je zgrabila mokro blato i noge su joj uronile u vodu među trsku i njegove su ruke bile na njezinim bokovima i podignule je. Pentrala se obalom šakama i koljenima i prstima. Iza sebe je čula tiho mrmljanje o tome kad će doći po njih i gdje će se sastati. Zatim je iskočio i gotovo pao na nju i njegova težina oduzela joj je dah. Uhvatio ju je za nadlakticu i povukao prema vrhu obale.

Tihi zvuk uranjanja vesala u vodu polako je nestajao.

17

– Tko je to?

– Neki ostatak iz kamenog doba.

– Što radi ovdje?

– Dolazi dva dana na mjesec i priprema dokumente koji nisu sređeni na vrijeme. Trebao bi ih dovesti u red da se mogu prenijeti na arhivsku disketu samo nevažne stvari. Nekad je radio u Century Houseu, dok su se još služili golubima pismonošama, u vrijeme malih izviđača.

Njihovi glasovi tiho su mrmorili u ušima Henrya Cartera.

– Gospode, smrdi. Pogledaj... Masnoća od hrane. Taj grozni čovjek je ovdje jeo. Pretpostavljam da je to nekakva milostinja, da nalaze ovakve ljude i daju im posla. Što sad radi?

– Nešto u vezi s bivšom Jugoslavijom.

– Iz koje nikad ništa dobro nije došlo.

– Ne može biti tako važno ili to ne bi dali njemu... Pokušavam se sjetiti što je radio dok je bio ovdje, sigurno nije bio viši dužnosnik...

– Sad je prilično zamjetljiv ... jesu li to njegove čarape? Stvarno osobito, tu je dosje koji nikoga ne zanima i na njemu se radi, kopa, prekapa, na kraju se pokopa na disketu i dalje nikoga ne zanima. Kakvo gubljenje vremena.

S glavom na rukama na stolu, Henry Carter otvori oči. Ugledao je nadzornicu dnevne smjene i bešćutna mr-

šava mladića za kojeg je pretpostavljao da je iz kućne uprave.

Žena koja je bila nadzornica dnevne smjene, šuplje se nasmijala.

– Nevjerojatno, živ je... G. Carter, nije vam dopušteno logorovati ovdje kao skitnica. Nije vam dopušteno da u Knjižnici jedete toplu hranu.

– Oprostite.

Mladić reče:

– G. Carter, baš nije ugodno za ljude koji ovdje rade imati čovjeka koji smrdi...

Carter bi obično promrmljao još jednu ispriku. Ali sad je sanjao... I jer je sanjao, nije se još jedanput ispričao. Podigao je glas.

– Nije važno? Naravno da nije... Gubitak vremena. Naravno... Vi o tome nemate pojma. Nisu to od njega smjeli tražiti. Nijedno razumno ljudsko biće ne bi Penna slalo natrag preko rijeke. Povijest Europe bogata je rijekama. One su zapreka, crta razgraničenja, iza te rijeke vreba takva opasnost koju vi, s vašim malim zadovoljnim i udobnim životima, nikad ne biste mogli razumjeti. Preko rijeke, kroz minska polja, u srce opasnosti, mladiće uvijek šalju takvi samozadovoljni i samopodopadni ljudi koji, u svojoj aroganciji, nikad ne zastanu i ne razmisle o posljedicama. A sada me ispričajte, imam posla...

Oni se povuku.

Nijedna od žena što su sjedile za stolovima nije podigla glavu da bi ga pogledala.

Ostavili su ga na miru...

Sjećanje na san nije ga napuštalo. Bio je to prokleti san, mora. Znao je da se ti mladići, što idu u srce opasnosti, boje pljunuti u lica onih koji su ih tjerali tim putem. Satjerali do ruba ponora, odvukli na rub. Činilo mu se da u snu vidi mladića što se kreće poput sjene u tami, i još je imao Penna pred očima, i Pennova slika odagnala je tromo kretanje osoblja knjižnice oko njega. Iskašljao se u rupčić, imao je bronhijalnih problema više nego ikad pri-

je. Gospode, mora otići iz Londona, mora otići na staru željezničku prugu kod Tregarona, mora biti sam dok velika crvenkasta lunja kruži iznad njega... ali ne prije nego pripremi dosje, tako je odlučio.

Nadzornica dnevne smjene bila je nekoliko koraka iza njega, stajala je tamo kao da se boji da »ostatak iz kamenog doba« u svojim starim ustima ima još dovoljno oštre zube da može ugristi.

Čulo se siktanje spreja za pročišćavanje zraka.

Ponovno se prepustio bolnim sjećanjima. Sjećanjima na ljude koji su mu vjerovali. Vjerovao mu je Johhny Donoghue, učitelj kojega su nagovorili da putuje u Istočnu Njemačku. Vjerovao mu je Mattie Furniss, patetičan i pristojan... ali prokleti posao imao je prednost nad povjerenjem... Gotovo je žalio kako mu je vjerovao i taj mladi čovjek iz dosjea. Ali i starci iz Centurya Housea i novi mladi ljudi u Vauxhall Crossu kažu da se poslu ne može umaknuti, i nikad neće moći.

Njušio je miris oko sebe. Činilo se kako osjeća, ne samo na nogama i u cipelama, nego i po cijelom tijelu, vlažnu hladnoću velike rijeke Kupe.

Poveo ju je obalom. Vodeći je na obalu i iza trske, Penn je držao Urlike za ruku. Nije je držao za ruku zato što je mislio da je slaba ili zato što je mislio kako treba pomoć. Držao ju je za ruku kako bi mogao određivati brzinu svakog koraka koji je načinila i dati joj na znanje da moraju biti apsolutno tihi. U tami, dok je mračna dubina rijeke bila iza njih, činilo mu se kako je čudnovato dugo trajalo prije nego je bio zadovoljan i spreman krenuti dalje. Možda su prošle dvije minute, možda tri, ali on je čučao, a ona je klečala pokraj njega, i on ju je držao za ruku i mogao je čuti kako diše. Više nije čuo tiho pljuskanje vesala, i s druge strane rijeke nije dolazio nikakav zvuk koji bi mu govorio kako je Ham sretno stigao na drugu obalu i izvukao gumnjak iz rijeke i sakrio ga u šikaru... ne smije misliti na šikaru na drugoj strani rijeke. Misliti na sigurno mjesto lako je i opasno. Penn je pustio Urlikinu ruku.

Prstima je prešao dužinom njezine ruke, i vratom i dotaknuo joj kosu i približio joj glavu svojoj tako da joj je uho bilo priljubljeno uz njegove usne. Tiho joj je šapnuo kako ne smije govoriti. Nikako ne smije govoriti. Govor znači rizik, i ni iz kojeg prokletog razloga ne smije otvoriti svoja prokleta usta. Opet je uhvati za ruku. Krenuli su naprijed. Nije htio da mu ide preblizu kako se ne bi spotaknula o njega, niti predaleko, kako se ne bi previše udaljila pa požurila prema njemu. Išao je istim putem kao i prvi put i drukčije nije mogao jer Ham drugi nije poznavao. Poveo ju je stazom od obale, sagnuo se i slobodnom rukom napipao žicu i oko nje stavio palac i kažiprst i tako opet otvorio rane na dlanovima. Napredovali su brže nego on prvi put... Stala je na grančicu koju je njegov potplat promašio i snažno joj je stisnuo ruku kao da je smrtni grijeh stati na grančicu i slomiti je dok se noću, u potpunom mraku, kreću po šumi.

Išli su brzo.

Osamljeni je pas lajao u seljačkoj kući, a u gospodarskim zgradama gorjelo je jedno, osamljeno svjetlo. Dok su hodali, cijelo ju je vrijeme držao za ruku kako bi je vodio. Rekao je Hamu da će biti brzi, da će se vratiti za najkraće moguće vrijeme i neka gumenjak čeka. Ham je odmahnuo glavom:

– Ne brini se ti za to. To je lako, šefe.

Prošli su posjed, zašli su daleko iza crte.

– Gdje će se vratiti?

Pokušao je odmaknuti glavu, ali šaka ispitivačice bila je prebrza za njega. Udarac ga je dohvatio u korijen nosa i natjerao suze u oči.

Čekali su ga u staroj policijskoj postaji. Ham je učinio što su mu rekli, odvezao je Urlikin automobil pred njezinu kuću, parkirao ga i ubacio ključeve u poštanski sandučić i onda je otišao u staru policijsku postaju gdje su ga čekali.

– Gdje imate sastanak na rijeci? Kad je sastanak?

Njezina ruka brzo je iskočila iz džepa radne odore i udarila ga iza uha, bacivšu mu glavu prema naprijed, a druga šaka je, udarcem u usta, opet odbacila unatrag.

U dvorištu iza stare policijske postaje čekala su ga dvojica iz vojne policije i zgrabila bez objašnjenja i odvukla stubama u sobu obavještajnog časnika koji se predstavljao kao časnik za vezu.

– Ne budi dosadan, ne oklijevaj si pomoći, i nemoj misliti da te neću ozlijediti.

Ispitivačica ga je udarala kao da je njegova glava vreća za boks u sportskoj dvorani, u kombinaciji lijevo-desno, i svaki udarac bio je jači od prethodnoga, i iz gornje usne kapala je topla krv.

Dvojica vojnih policajaca gurnuli su ga kroz vrata sobe obavještajnog časnika, i tamo je ugledao prvog tajnika i pokušao se veselo nasmijati no odgovorilo mu je samo hladno neprijateljstvo, a i obavještajni časnik gledao ga je kao da je zmijsko govno. Pogled ispitivačice bio je leden. Nosila je radnu odoru, koja je na njoj visjela jer je bila prevelika, a u navlaci za pojasom visio je teški pištolj. Žena mu je pokazala na stolac i kada je sjeo ispravivši se, udarila ga je prvi put.

– Ti možeš biti vrlo razuman čovjek, Ham ili možeš biti budala... Gdje je mjesto sastanka?

Udarila ga je ravno u usta i njezin široki vjenčani prsten slomio mu je prednju navlaku.

Ispitivačica je bila zgodna žena, ali cure uvijek dobro izgledaju u odori, uvijek najbolje izgledaju u odori i s pištoljem. Nije bila našminkana i u očima s podočnjacima čitao je veliku iscrpljenost, i imala je velika prsa koja bi napela odoru nakon svakog udarca, kad bi istegnula leđa. Nije mogao vidjeti prvog tajnika jer je gad bio iza njega, i nije mogao vidjeti obavještajnog časnika jer je bio desno od njega, a njegovo desno oko već je bilo zatvoreno od udaraca. Mogao je vidjeti njezino lice i ono je izražavalo ledeni mir. Prema onome što mu je reklo njezino lice, cura je bila prokleto umorna, ali će ga udarati sve dok ne pad-

ne i neće hajiti ako ozlijedi šaku ili njega. Mislio je kako je nemilosrdna. Poznavao je takve ženske u vojsci, i sve su bile prokleto iste. Sve su bile iste jer im je netko, tijekom rata, na *jebenoj* crti ubio čovjeka, i ostavile su djecu kod majki, i navukle odoru, i mrzile. Od prokletih ženski nema milosti. Žene su bile najgore. Podigao je ruke pokušavajući se zaštititi.

– Nećeš otići odavde prije nego mi kažeš vrijeme i mjesto sastanka. Kada, gdje...?

Pokušavajući zaštititi lice nije vidio pokret njezine čizme. Čizmom ga je snažno udarila u kost noge. Zavikao je.

Vjerovao joj je. Vidio je sebe okrvavljenoga kako viče i zapomaže. Kao da je vidio momke što su bili iza polja među drvećem. Kao da je vidio nju s nožem u ruci nagnutu nad momcima koji su bili ranjeni i ne mogu si pomoći. Sve je to prokleto isto, *jebeni* srpski gadovi i *jebeni* hrvatski gadovi. Nije znao koliko je trajalo, je li na stolcu u sobi obavještajnoga časnika sjedio pola sata ili sat. Osjećao je jaku bol u nozi. I Penn mu nije bio ništa. On bi sebi morao biti prvi, drugi, deseti, morao bi si značiti više od prokletoga Penna. Pennu nije dugovao ništa.

– Hajde, Hame, u koje vrijeme i kada?

Držala mu je glavu. Prstima i oštrim noktima snažno mu je zahvatila kožu na glavi i tresla glavu sve dok mu se nije učinilo da će eksplodirati.

Bilo je glupo i kretenski što je uopće ušao u ovu situaciju. Pennu nije dugovao ništa...

Ham je rekao na kojem mjestu mora prevesti gumenjak preko Kupe da bi pokupio Penna, i Njemicu, i svjedokinju, i zarobljenika.

Prvi tajnik je rekao:

– Tako treba, dečko.

Ham im je rekao kada mora prijeći rijeku da bi pokupio Penna, i Njemicu i svjedokinu, i zarobljenika.

Prvi tajnik reče s olakšanjem:

– Dobro je, dečko.

– Molim te, zatvori usta.

Ali ona nije zatvorila usta. Mislio je kako je na govor sili uzbuđenje, adrenalin, ili bilo koji drugi neimenovani kemijski spoj što teče njezinim žilama. Pretpostavljao je kako je gradska osoba i kako mora komunicirati, i znao je da je on čovjek sa sela koji može sam sebi biti dostatan. On nije morao govoriti, ali ona jest... Bili su u pokretu deset sati prije nego je dao znak da stanu. Po noći su napredovali sporo, ali brže pri danjem svjetlu i još brže kad se kroz debele krošnje iznad njih počelo probijati sunce. Sad je sunce bilo visoko i zlatnim je zrakama obasjavalo pokrov od lišća.

– Ako ne razgovaramo onda, nećeš znati zašto. To bi ti trebalo biti važno. Moraš htjeti znati zašto sam došla...

– Znam samo da se u šumi zvuk prenosi. Misliš da si tih, a zapravo si nosonja...

– Što je nosonja?

– Nosorog. On se kreće poput londonca.

– Što je londonac?

– Nosorog je jako velika, debela i glasna životinja. Londonac je jako veliki autobus na kat, jako bučan...

– Znam što je nosorog i znam što je autobus. Kako možeš reći da sam kao nosorog i autobus?

– Gospode, Urlike, reci što moraš i onda zašuti, molim te.

– Zar ne osjećaš potrebu da znaš?

Bili su izvan staze. Činilo mu se da su udaljeni oko jedan sat brzoga hoda, možda i više, od mjesta gdje su ležale kosti, i kutije, i vreće. Bio je tako umoran. Ležao je na leđima s glavom na naprtnjači i ona je sjedila pokraj njega prekriženih nogu. Oči su mu se otvarale, pa zatvarale, i na njezinu je licu mogao vidjeti uzbuđenje, i adrenalin, i kemijske spojeve, i mislio je da će, ako zaspe, izgubiti kontrolu nad njom. Bojao se toga ako naiđe pas, ili

ako naiđe skupina šumskih radnika, ili ako... Nije joj rekao za kosture izbjeglica i njihove torbe i kutije i nije znao može li zaobići to mjesto da ga ne vidi.

– Ja ne moram znati zašto. Rekao sam da sam ti zahvalan što ideš sa mnom. Ništa mi ne pomaže ako znam. Ali ako baš hoćeš... reci mi zašto i onda zašuti.

Ozbiljno je rekla:

– Moraš znati zašto.

– Reci mi.

– To je zbog budućnosti.

Grubo se obrecnuo:

– Ne naše budućnosti. Mi nemamo budućnosti.

Ljutito je prosiktala:

– Postoji nešto više od naše budućnosti. Riječ je o budućnosti načela.

Opet je zatvorio oči i prisilio se da ih otvori.

– Ja ne znam ništa o načelima.

– Svašta. Ti nisi ovdje bez načela. Ti si čovjek od načela...

– Načela ubijaju ljude. To nije za mene.

– Smiješni, glupi čovječe. Bez načela ti bi sada bio u zrakoplovu, bio bi kod kuće. Ti se prodaješ previše jeftino. Ti imaš načela, u sebi nosiš bijes...

– Bijesan sam jer nećeš zašutjeti.

– Bijesan si i imaš načela i to ide zajedno, zato si ovdje.

– Blistav zaključak, hvala i laku noć. Gasite svjetla i mir, molim...

Više nije mogao otvoriti oči. Ostale su zatvorene i umor ga je svladavao. Tipično od vražje žene da uvijek mora raspravljati... Baš kao u Petici, baš kao žene fakultetlije iz Opće obavještajne službe. Zašto se treba popeti na brdo? Analize i mišljenja i skupne rasprave o tome zašto se treba popeti na brdo. Najbolje je da se napiše rasprava o ciljevima i razlozima za penjanje na brdo, zatim slijedi izvještaj pododbora o raspravi. Penn se penjao na

brdo jer je prokleto brdo bilo tamo. Penn će se popeti na brdo jer je prokleta gđa Mary Braddock držala oštru bajunetu na njegovim leđima kako bi se, ako se slučajno prestane penjati na usrano brdo, odmah nabo na njega. Penn je puzao po usranoj kosini brda jer je ona bila tamo, Dorrie je stajala na vrhu s vjetrom u kosi i kišom na licu smijući se i izrugujući ga.

Urlike je bila blizu njega. Osjetio je kako se naginje nad njim. Prstima mu je nježno uklanjala kosu s čela... Jer je prokleto brdo bilo tamo i na njegovom vrhu stajala je Dorrie.

Prošaptala mu je u uho:

– Jasno mi je kako mi nemamo budućnosti i za nas budućnost nije važna, ali budućnost načela je sve. Ako nitko ništa ne kaže, ako nitko ne viče, ako svi šute, tada je nastupilo novo mračno doba barbarstva...

Promrmljao je:

– Načela nisu važna. Važno je da uhvatimo Milana Stankovića, kad uhvatimo Milana Stankovića, tada će se osinje gnijezdo gadno uznemiriti. Onda treba bježati, a kad bježiš nikakva ti načela ne pomažu. I ako pokušamo povesti svjedokinju, ona je stara i spora, i trebat će je nositi...

Možda je to bio tek pokret njezinih usana dok mu je govorila u uho, možda mu je poljubila uho, ali oni nisu imali budućnosti. Budućnost su bili Jane i Tom. Nije važno je li on to htio ili što je on htio. S Urlike nije bilo budućnosti.

– Između nas i njih postoji razlika. Mi imamo načela, a oni samo barbarstvo...

– Kriste, Urlike, načela ne zaustavljaju metke, ne tupe noževe.

– Penn...?

Da.

– Bio je tako umoran i njezine su mu usne disale riječi u uho.

– Penn, da ga imaš, da si ga uhvatio, ali zaustavljen si i ne možeš ga izvesti van, bi li ga ubio?

– Ne znam.

– Moraš naći odgovor. Bi li ga ubio zbog pravde? Iz osvete za ono što je učinio ranjenicima?

– Ne znam.

– Bi li ga ubio zbog onoga što je učinio Dorrie?

– Ne znam.

– Sjetit ćeš se mojih riječi... ako te bude preklinjao za svoj život, morat ćeš biti okrutan. Imaš li ti, dobri i obični i pristojni čovječe, u sebi dovoljno okrutnosti...?

– Molim te, prestani govoriti.

– Želim znati kako izgleda. Želim mu vidjeti lice, čuti ga kako govori, gledati ga kako se kreće. Želim znati koliko je drukčiji. Oženjen je, ima dijete, vođa je svojih ljudi. Sve to razumijem. Ne razumijem kako je mogao tući ranjenike, zaklati ih i strijeljati. Ne razumijem kako je mogao gledati lice tvoje Dorrie i tući je i udarati je nožem i pucati u nju. Moram vjerovati da ću u njemu naći nešto što je drukčije. Ako nije drukčiji, onda smo izgubljeni. Ja vidim samo žrtve. Ne poznajem one koji stvaraju žrtve. Vidim rezultate njihova nasilja, ali ne mogu vidjeti izvor nasilja. Penn, ti svakako ne misliš kako sam došla ovamo samo zato što sam se bojala za tebe. Ja prezirem osjećajnost, Penne... u Prihvatnom centru ima 2.400 duša i njihov je broj vrlo mali u odnosu na broj ljudi koji su trpjeli. Oni zaslužuju nekakvu naknadu, ma kako ona bila mala... Prije pola stoljeća moja je zemlje bila kolijevka zla i zlo su činili ljudi pokraj kojih bi prolazio na ulici i mislio kako nisu drukčiji od tebe. Zlo treba izolirati, zaustaviti... Ako je on dobar i običan i pristojan čovjek, tada ni za koga od nas nema nade, tada je to doista početak mračnoga doba. Molim da bude drukčiji...

Penn je spavao.

– Hoćete me uvjeriti kako se ne šalite sa mnom?

– Ne, gospodine, vrlo sam ozbiljan; bilo bi dobro da je šala.

Prvi tajnik bio je odgojen tako da se starijim dužnosnicima uvijek obraća s poštovanjem. I kao tinejdžer u školi Malborough dobro je naučio lekciju kako problem nikad ne treba izbjegavati jer se to uvijek vraća. Ukočeno je sjedio na stolcu dok je dužnosnik za civilne poslove koračao sobom razmahujući cigarom.

– Izvukao se odande i sad se opet vratio?

– Tako je.

Iz dužnosnikovih usta sukljao je dim cigare.

– Vi razumijete implikacije ovoga što ste mi rekli?

– Upravo zato što ih razumijem, došao sam k vama.

– Ja nisam naročito školovan čovjek, tek običan Irac, imam diplomu sveučilišta u Dublinu, sranje o vodstvu, možda moja inteligencija nije dostatna za ovaj posao. Možda bi ovaj posao trebao obavljati pametniji čovjek koji ne bi morao sjediti za ovim stolom ili na sastancima po petnaest, sedamnaest sati na dan s najstrašnijim ljudima koje je Krist ikad stvorio, možda. Te sate provodim svakoga dana pokušavajući ugasiti najgori požar što ga je Europa vidjela u zadnjih pedeset godina. Mrzim ovo mjesto, mrzim njegovu nečovječnost i barbarstvo, njegovu ljubav za rezanje vratova starim prijateljima i bivšim susjedima...

– Razumijem, gospodine...

– Sa svojom jadnom pameti pokušavam stvoriti nekakav prekid vatre da bi to klanje prestalo. Shvaćete li?

– Vrlo jasno.

– U vlastitom dvorištu imam obožavatelje ratnih zločina. U ovom trenutku znače samo nelegodu, ali svakog dana što su ovdje, svakog dana kopaju sve veću rupu i njihova moć sabotiranja raste...

– Razumijem, gospodine...

– Reći ću vam nešto u povjerenju. Upravo sada, ovog tjedna, održat će se sastanak između hrvatskih birokrata

i srpskih birokrata. Za sutra je dogovoren sastanak u Detroitu, daleko od očiju, između hrvatskih stručnjaka za ustavno pravo i Srba iste struke. Prije dva dana u Ateni je održan sastanak bosanskih Muslimana i Srba... Hvala Kristu, ti prokleti novinari u Sarajevu i Beogradu i Zagrebu previše su zauzeti lovom na odličja za junaštva na crti bojišnice, i ne znaju ni pola onoga što se radi...

Prvi tajnik je znao za sva tri sastanka i nije to pokazao.

– Hvala Bogu za male milosti.

– Dan i noć radimo na prekidu vatre i razgovori o ratnim zločinima su smetnja. K vragu, Srbi imaju čudovišta u svojim redovima, ali imaju ih i Hrvati i bosanski Muslimani. U ovom cirkusu svi su *krivi*. Ako se uhvati netko pod sumnjom da je ratni zločinac i otme i izvuče iz sektora Sjever, tada se mogu pozdraviti s prekidom vatre, osobito ako dovedu i svjedoka. Shvaćate? Već šest mjeseci moljakam te gadove da razgovaraju jedni s drugima... Znate, trebali biste ih vidjeti. Odvedite Srbina i Hrvata u neki miran hotel s barom i ne biste nikad pomislili da se međusobno kolju. Oni žele dogovor. Zajedno se smiju, piju zajedno, vjerojatno i zajedno jure kurve. Oni žele biti izvan toga...

– Ne bih želio da mislite kako moja vlada na bilo koji način odobrava djelovanje ovih slobodnjaka, naprotiv...

– I tko će vam vjerovati?

U sobi je možda bio mikrofon. Bolje je pretpostaviti kako ima mikrofona koji snimaju razgovor. Prvi tajnik govorio je tiho.

– Zato sam vas o tome obavijestio, zato ćemo učiniti sve što je u našoj moći da se nikakav ratni zločinac ne izvede iz sektora Sjever. Mislim da su nam ciljevi isti. To se neće dogoditi...

Dužnosnikovo lice je zasjalo, kao da se sada počeo zabavljati.

– Ali vaš premijer je tražio sudove...

– Ne obraćajte osobitu pozornost na politička naklapanja.

– I taj Penn, jebeni nespretnjaković, on je vaš čovjek...

Prvi tajnik se smiješio.

– Šteta što nije ostao kod kuće. Upoznao sam ga. Ne ostavlja osobit dojam, ali mjesto ga je uhvatilo. Sposoban je u tehničkom smislu, ali ne osobito inteligentan. Sposoban možda da se vrati na Kupu, ali ne dovoljno pametan da vidi posljedice svojih čina. Ako uhvati tog čovjeka, čut ćemo o tome... I kao što znate bolje od mene, topovi će podići prašinu i s raketa zemlja-zemlja koje mogu doći do južnog dijela Zagreba, dići će se zaštitni oklopi. Možda će ih čak napuniti... Mislim kako neće pucati osim ako tog bijednog činovnika iz Salike doista ne odvedu s njihova područja. Pennu se neće dopustiti da prijeđe rijeku sa zarobljenikom, mislio sam kako to trebate znati.

Vidio je kako se dužnosnikovim licem širi iznenađenje.

– Dopustit ćete da vašeg čovjeka stave pred zid?

Prvi tajnik služio je dvije godine u Dublinu kao niži dužnostnik Šestice pod okriljem diplomatskog statusa. Mislio je da poznaje južne Irce. Oni ionako vjeruju da su Britanci uvijek potpuno pokvareni i nemilosrdni. Pa...

– On nije naš čovjek.

Sve što je bilo važno i osjetljivo u njegovu poslu, Marty je zaključavao u podni sef. Provjerio je svoju listu za kupovinu dok je pokraj njega urlala električna bušilica. Dva Šveđanina koji su bušili bili su dvojica veselih momaka, možda drvodjelci ili mehaničari kod kuće prije nego su morali u vojsku. Kad načine duboke rupe u podu, za njih će pričvrsiti metalni prsten koji je tražio. Nisu ga pitali što će mu metalni prsten pričvršćen na pod preuređenog kontejnera i on im ne bi rekao razlog.

Provjerio je svoju pažljivo otipkanu listu.

1 postelja (na sklapanje)
1 vreća za spavanje i pokrivač
hrana: kruh, margarin, džem, rezana šunka,
kobasica, mlijeko (3 litre)

1 hotelska soba (rezervacija) (KD-svjedokinja)
1 lanac (4 metra)
2 lokota (po 2 ključa za svaki)
1 par lisica (2 ključa)

Švedskim je vojnicima rekao da zatvore vrata kad pričvrste prsten za pod. Prsten će držati lokot, lokot će držati lanac, lanac će držati drugi lokot, drugi lokot će držati par lisica, par lisica će držati ratnoga zločinca. Marty Jones je svakome tko bi ga slušao otkad je došao u Zagreb, govorio da su važna *sredstva*, ne cilj. Smatrao je da imao pravo promijeniti mišljenje. Rekao je Šveđanima kako ga neće biti cijelo popodne jer ide u kupovinu.

Sunce se spuštalo iza drveća, prema vrhu brežuljka. Šuma koja je pokrivala dugu dolinu, isparavala se od dnevne vrućine i tek se sada, s približavanjem večeri, počela osjećati svježina.

Prošli su kosture koje nitko nije uklonio ni dirao, i on je gledao kako se Urlike trudi zadržati kontrolu nad svojim licem kao da se ubijene izbjeglice njih ne tiču. Način na koji je prošla pokraj kostura pokazao mu je njezinu snagu... tako sitna, tako krhka, a ipak tako prokleto jaka... Pokazao je na umotana tijela djece i Urlike nije ni trepnula, a on je osjetio kako mu naviru suze.

Više je nije držao za ruku. Sad joj je vjerovao. Dolje, ispod šume, čuo je motore dvaju traktora, ali se od debelih krošnji ni traktori i ni oranice još nisu vidjeli.

Kad su došli do minskog polja, do žice što se uzdizala iznad saga od lišća, prekršio je pravilo koje si je zadao. Progovorio je. Rekao joj je za mačku i zanjihao kukovima kako bi pokazao kako se mačka trljala uz minske antene; bio je to trenutak opuštanja, gotovo benavljenja. Onda se pribrao. Ovo nije bilo mjesto da izigrava klauna. Ali da se nisu nasmijali, zaplakali bi, i da su zaplakali to bi ih slomilo... nastavili su dalje.

Hodala je s lakoćom. Kao da je na izletu. Urlike je poznavala stvarnost jer je radila s izbjeglicama. Znala da je se nalaze u središtu oluje.

Između drveća potok je bio i srebrnkast i crn.

Stali su. Naslonili su se na veliki hrast i iza potoka su mogli vidjeti sve do voćnjaka u cvatu i dimnih vijenaca što su izlazili iz dimnjaka Salike. Dolinu je preplavila zlatna svjetlost. Vidjeli su dva stara traktora koji su vozili oranicom preko potoka. Jedan za raspršivanje gnojiva i drugi orački. I preko potoka ugledali su muškarca i dijete kako odlaze iz sela, i Penn je zadrhtao. Nije joj morao reći... Milan Stanković držao je djetetovu ruku i na ramenu nosio dva ribička štapa i mrežu za vađenje ribe. Milan i dijete udaljavali su se od sela i išli udaljenom obalom potoka s nabujalim srebrom vode, prema tamnom proširenju korita.

Imali su plan.

Prema planu, najprije su trebali naći svjedokinju.

Ocijenio je da je selo udaljeno oko kilometar i pol od potoka, a traktori su bili udaljeni oko kilometar od Milana Stankovića i njegova dječaka.

Urlike je razumjela dilemu. Rekla je:

– Moraš najprije imati svjedokinju. Moraš.

– To nam je prilika.

– Svjedok je dokaz. Dokaz je potreban.

– Naći ćemo svjedokinju... – kao da je govorila djetetu. – Još nisu ni počeli. Bit će tamo kad to budemo htjeli... Penn, moraš biti okrutan.

Gledao je u dijete koje je koračalo pokraj oca i nejasno je čuo uzbuđene uzvike djeteta koje je držalo oca za ruku.

Povukli su se u šumu gdje su stabla bila gušća. Dvaput ju je pogledao kako bi vidio je li ju je pogled na metu promijenio i je li ju je pogled na dijete uznemirio. Vidio je samo ledenu i nepokolebljivu odlučnost. Požurili su. Sad su se kretali u kratkim zamasima. On bi izabrao veliko stablo i brzo bi išao do njega, i ona bi išla odmah iza njega

i onda bi čekali, osluškivali, zatim bi on odabrao novo stablo. Priznao je da pravi veću buku od nje, da su njegova stopala teža i korak nespretniji. Mogao je vidjeti nazupčane krovove Rosenovića...

Natrag na Dorrieno mjesto, opet u Dorrinom ratu... Kroz drveće je mogao vidjeti srušeni crkveni toranj i stazu što je vodila do kuće Katice Dubelj. Uhvatio je Urlike za ruku kad mu je prišla lakim korakom, i s drugom rukom na usnama dao joj na znanje da mora šutjeti, i pokazao je na sivocrnu gomilu zemlje među korovom, u kutu polja... i činillo mu je da opet čuje kako mu se *užasna* mlada žena smije, izaziva. Bila je to ludost i to je činio zbog nje, i njezin smijeh odzvanjao mu je u glavi.

Došli su na puteljak što se penjao obronkom brežuljka iza sela koje je umrlo.

Kad je došao do puteljka, mogao se okrenuti. Vidio je slomljene grane i tragove čizama. Sjećao se kako je puteljak izgledao, pokriven opalim lišćem koje ništa nije poremetilo. U tom se trenutku mogao vratiti natrag u šumu.

Hodao je pored puteljka.

Stigao je do ulaza u pećinu gdje je trava bila razgažena, gdje su se okupile čizme. Iz ranca je izvadio malu bateriju. Urlikina ruka čvrsto ga je držala kao da mu želi uliti hrabrost.

Stao je na ulaz u špilju.

Svjetlost baterije uperio je u mrak i iz tamnih dubina špilje u njega su sjajila dva oka boje jantara. Zraka svjetlosti našla je mačku što se šćućurila na dronjcima i režala. Vidio je kožu Katice Dubelj tanku poput pergamenta i potamnjele tragove noža. Vidio je mačku koja joj je sjedila na trbuhu i iza mačkina repa bile su ispružene noge Katice Dubelj, tanke poput igli, i njezina dugačka crna haljina bila je strgnuta do struka i vidio je bijelu kožu njezinih bedara. Odmaknuo je svjetlost, daleko od mačke koja ju je čuvala. Izjurio je iz špilje.

Urlike ga je držala.

– To uvijek rade. Siluju žene. Siluju starice. Možda si ti odgovoran, Penne.

– Nemoj...

– Svaki put, cijelog života, kad budeš sa ženom u postelji... Možda si ih ti odveo do nje, Penne.

– Ne govori tako...

– Svaki put kad budeš sa ženom u postelji, zbog topline i zbog ljubavi, sjetit ćeš se nje... S tim ćeš morati živjeti, Penne, to je tvoja odgovornost.

– Ne želim to slušati...

– Jer nisi dovoljno čovjek da to čuješ? Ovo nije dječja igra... Ovo je preživljavanje... To je zakon života u koji si vjerovao... Nemaš svjedokinju, stoga ćeš ga morati odvesti i prisiliti ga da sam prizna. Jesi li dovoljno jak da ga prisiliš da sam prizna?

– Moram biti...

– I dijete je s njim... Imaš li dovoljno snage?

Popodne je otišla u grad, niti u kupovinu niti u razgledavanje izloga, nego u nemirnu šetnju kao da je hodanje ulicama bio bijeg od izolacije njezine hotelske sobe.

Umorna, bolnih stopala, Mary Braddock našla je kavanu na Trgu bana Jelačića i sjela za prazan stol. Donijeli su joj *cappuccino.*

Sve to nije bilo pošteno.

Nije bilo pošteno što Charles viče na nju preko telefona.

– Gospode, Mary, ti ne shvaćaš što si učinila...

Nije bilo pošteno od mladog Amerikanca da je izaziva.

– Sve dok znate što tražite od ovog čovjeka...

Nije bilo pošteno od Penna da joj jednostavno kaže:

– Sumnjam da ste ikad slušali svoju kćer...

Ništa nije bilo pošteno. Tako bi postupila svaka majka... Iznenada su je okružili. Bučali su i šalili se. Nisu je pitali mogu li sjesti za njezin stol. Sjedila je stiješnjena među studentima koji joj nisu obraćali pozornost. Zbili su

se oko nje i na stol stavili knjige i jedan je pokušao čitati nešto što joj se činilo kao poezija dok su mu se prijatelji veselo rugali. Popila je kavu. Među njima bio je i mladić mršava lica i kratke plave kose i pokušavao je iz velike tobe izvaditi slikarsko platno. Vidjela je kako se muči zato što je koristio samo lijevu ruku, desni rukav njegove jakne visio je prazan. Rad na platnu, silovit, i drzak, i sirov, pokazivao je mladu ženu raspetu na križu, a križ je pao u smeće. I taj njihov smijeh oko nje, a ona im nije pripadala, i njihovo trabunjanje o vrijednosti djela... Nije bilo pošteno jer je tako željela pripadati...

Bio je to Dorrien svijet, prokleta bila.

Bila je ugodna proljetna večer.

Po dugoj dolini drveće iz šume bacalo je duge sjene na travu.

Prava idila.

Otac je na udicu stavio glistu i, zamahnuvši štapom, bacio je u tamnu dubinu potoka i štap dodao sinu.

Bilo je to mjesto spokojnosti, mira.

Još su u šumi načinili plan kako će uništiti večer, prekinuti idilu, narušiti spokojnost i mir. To su raspravili hladno, i Penn je rekao što će učiniti i Urlike se s tim složila. Skinuo je hlače, i ona je skinula traperice i bacila ih na čizme, i nisu osjećali ni sram ni želju. Smatrali su kako je bolje da prelazeći potok ne smoče hlače. Smatrali su da je bolje bježati sa zarobljenikom u suhim hlačama. Čuli su uzbuđene povike djeteta i vidjeli kako napinje štap, ali ribe nije bilo. Bio je to trenutak da Penn krene.

Vidio je kako otac, sagnut nad travom, i čovjek, Milan Stanković, čovjek koji je bio ubojica Dorrie Mowat, traži u limenki ili staklenki svježu glistu da bi je stavio na udicu.

Sada joj je Penn potpuno vjerovao i nije osjećao potrebu da se okrene i provjeri što radi.

Izašao je iz šume i dok je trčao poljem po travi i korovu, prema potoku, mogao je vidjeti pognuta leđa čovjeka i djeteta. Krenuo je prema gomili srušenih vrba što su se nalazile iznad dubokog korita, gdje su oni lovili ribu. Trčao je naslijepo jer je sva njegova pozornosti bila usmjerena na pognuta leđa čovjeka i djeteta i u kožu potkoljenica i bedara zabadali su se čičci s oranice koja nije obrađivana od pada Rosenovića, od smrti Dorrie Mowat... Vidio je kako se čovjek uspravio, a dijete je pokazivalo u smjeru gdje je riba zagrizla i pokušavalo ocu oduzeti ribički štap da bi brže zabacio udicu. Penn se bacio na zemlju, pao je na čičke koji su ga boli po golim nogama. Puzao je prema vrbama.

Glista je bačena u vodu. Sad su oboje motrili udicu.

Došavši do zaklona među vrbama, Penn je oklijevao.

Tamo gdje su se grane vrbi spuštale do vode, obala potoka bila je visoka, duboko usječena od zimskih bujica. Penn je podigao pogled i u daljini vidio kako se traktori povlače prema rascvalim voćnjacima, i dim iz seoskih dimnjaka. Sve je bilo mirno... Kliznuo je niz obalu. Spustio se u potok. Iznad bazena potoka voda je bila plitka i brzo je tekla. Obojica, muškarac i dječak, zaneseno su zurili u tamnu vodu pred sobom. Bila je to prilika koju mora iskoristiti. Nagnuo se tako da ga je voda, dok je koračao po glatkom kamenju u koritu potoka, udarala u prsa. Prešao je. Stigao je do druge obale, i uhvatio se za korijen, i izbacio vodu iz usta.

Penn se uspeo na obalu.

Ležao je u travi i potražio smočeno uže koje je bilo dio plana i komad tkanine poderane s njegove košulje.

Bio je udaljen oko četrdeset, možda pedeset metara od čovjeka i djeteta.

Začuo je povik.

Djetetova radost pružila je Pennu pogodnu priliku.

Bio je iza njih, približavao im se brzo poput mačke.

Iznad njih je bio napet ribički štap. Obojica su držali štap i dijete je vikalo, a otac ga je pokušavao smiriti.

Trenutak je došao.

Penn im se približi. Kad je bio sasvim blizu, kad je bio udaljen tek korak od njih, otac se okrenuo. Milan Stanković ga je spazio u trenutku kad je podigao ruku da ga udari. I dok je visoko držao dlan ruke, ubojica Dorrie Mowat zaprepašteno ga je gledao. Penn ga udari. Udario je Milana Stankovića u vrat, iznad ramena i ispod uha, bespomoćnog jer je u rukama još držao štap. To nisu bili udarci koji bi dotukli spremnog čovjeka, ali Milan Stanković je bio zbunjen i njegove ruke ispustile su štap i on je pao. Tako brzo... Čovjek je ležao na travi u polju, i Penn ga je zakotrljao na trbuh, i zarinuo mu koljeno u leđa, i istrgnuo pištolj koji je visio s pojasa, i povukao mu desnu ruku tako snažno kao da je želi izvući iz zgloba. Dječak je držao napeti štap i nije shvaćao. Vidio je Urlike kako izlazi iz zaklona drveća i trči na drugu obalu potoka.

Prebacio je mokru omču oko desnog zglavka Milana Stankovića i onda je lijevu ruku povukao prema desnoj i svezao oba zglavka.

Toliko o prednosti... no prednost iznenađenja se smanjila. Prestrašen, Milan Stanković je vikao, i uvijao se čitavim tijelom ne bi li zbacio Penna. Sa strahom je došlo prepoznavanje.... Bila je to borba životinje koja, u strahu, osjeća otvorena vrata klaonice. Urlike je žurila obalom dok se s nje cijedila voda, a dijete je odbacilo štap. Urlike i dijete istodobno su stigli do Penna.

On je podigao Milana Stankovića.

Dijete se objesilo ocu za noge.

S cijevi pištolja udario je Milana Stankovića snažno u potiljak da ga ozlijedi i omami.

Dijete je udaralo Penna svojim malim stisnutim šakama.

Penn je jednom rukom držao svezane zglavke Milana Stankovića, a u drugoj je ruci držao pištolj ispod brade čovjeka koji je ubio Dorrie Mowat i pokušavao je Milana Stankovića odgurati do nabujale vode potoka i nije se mogao maknuti jer se dijete držalo za očeve noge i rukama i

nogama udaralo očeva napadača. Urlike je bila tamo. Penn je vidio hladnoću u njezinim očima. Urlike je rekla da mora biti okrutan. Uhvatila je dijete, povukla ga i snažno bacila na travu.

Penn i Urlike žurili su obalom do gornjega ruba bazena i zajedno vukli Milana Stankovića. Spustili su ga niz obalu, u struju potoka. U jednom trenutku je pao, poskliznuo se i našao u vodi preko glave i kad su ga izvukli, iskašljavao je vodu.

Trenutak prije nego su stigli do drveća, Penn se osvrnuo i pogledao iza sebe.

Vidio je kako ribički štap pluta po površini potoka.

Urlike je, među drvećem, našla naprtnjaču.

Vidio je izbezumljeno dijete koje trči preko praznoga polja prema selu, i dim, i cvjetove kojima je sumrak oduzeo sjaj.

Evica ga je tresla, tresla je svog Marka.

Tresla ga je snažno da prekine histerični napad i onda ga je držala čvrsto u zagrljaju sve dok se jecaji nisu smirili, sve dok joj nije mogao reći.

Brzo je trčala glavnom ulicom sela, kao da samu sebe kažnjava, i nosila je svog sina.

Zgrabila je kaput s vješalice na vratima, psa je ostavila u kuhinji, sa štednjaka je maknula svu hranu što se kuhala u loncima. Krajičkom oka vidjela je svećenika koji je sjedio za stolom pokraj prozora s upaljenom uljanicom i otvorenom šahovskom pločom. Vidjela je i ženu ravnatelja škole kako sjedi pogrbljena pokraj prozora s rešetkama.

Trčala je kroz tiho selo, u sumraku, pokraj garaže gdje se prije rata i sankcija prodavao benzin, pokraj trgovine gdje se prije rata i sankcija mogla kupiti hrana. Trčala je kroz tiho selo i samo je njezin korak remetio tišinu.

Trčala je sve dok je mogla nositi sina, potom ga je vukla, a njemu su se noge spoticale po rupama na cesti. Došla je do kuće u kojoj je sada bila Teritorijalna obrana sela Salike, a prije rata i prije sankcija u njoj su se bile trgovine poljoprivrednom opremom. Krenula je preko dvorišta, pokraj štale u kojoj su držali poljoprivredne strojeve, sada neiskorištene jer se nisu mogli nabaviti rezervni dijelovi, gume i gorivo. Utrčala je u ured. Ugledala je puške ubojica, i igraće karte, i uredski stol natrpan bocama. Ona je bila vršiteljica dužnosti ravnateljice škole i bila je žena što je studirala u Beogradu i na licima ubojica pročitala je da im se nimalo ne sviđa.

Zurili su u nju sa stolaca oko stola prepunog pušaka, karata i boca.

Jedva čujno Evica je rekla:

– Milan... Milan je otet... Milan je zarobljen...

Pogledala je njihova lica, Brankovo, Stevino, Milovo i nikad nije skrivala kako ih jednako prezire.

Evica nije molila.

– Morate ga tražiti... morate ga naći... morate mi ga vratiti...

U zraku se osjećao zadah njihovih tijela i dim njihovih cigareta i zadah alkohola. Čvrsto je držala Marka. Najprije ih je prizor te ohole kučke što se borila za dah zabavljao, zatim ih je od pića obuzela tupa zbunjenost, a onda su počeli slušati.

Evica nije preklinjala.

– Tražite ga jer je otišao u ribolov... nađite ga, otišao je s Markom loviti ribe... odveli su ga preko rijeke...

Poštar:

– Tko?

– Ne znam.

Grobar:

– Tko ga je odveo...?

– Nisam bila tamo.

Drvodjelac:

– Zašto...?

– Ne znam... morate ga naći... Marko je bio tamo...

Vođa pobunjenika ispružio je ruku. Grubu i žuljevitu i veliku ruku. Ruka je zgrabila rame sinovljeve vjetrovke i oduzela joj dječaka. Za trenutak je pokušala zadržati dječaka. Vidjela je strah na sinovljevu licu i nije ga mogla zaštititi. Dječaka su povukli do stola. Vrijeme je brzalo i spuštao se mrak.

Slušala je gruba i opora pitanja i tihe i uplašene odgovore... Išli su na pecanje. Pecali su u velikom bazenu u dolini. Dok su lovili ribu, nikoga nije bilo blizu njih...

Gledala je i shvatila strpljenje vođe pobunjenika koji je njezinu sinu davao mogućnost da kroz priču o pecanju povrati samopouzdanje... velika riba, pastrva, zagrizla je glistu, skinula je s udice. Sagnuli su se da na udicu stave drugu glistu. Ponovno su bacili udicu u dubinu. Riba je zagrizla... počela je vući i otac mu je pomogao da drži štap...

Ali vrijeme je jurilo i mrak je postajao sve gušći.

– Brzo, Marko, reci što si vidio...

Prekine je odrešit pokret ruke vođe pobunjenika.

Njezin je sin stajao među njima i pričao svoju priču... I dok su oni zajedno držali štap i borili se s ribom, čovjek im je prišao straga. Otac je pustio štap. On se okrenuo. Otac je ležao na zemlji, na travi. Čovjek nije imao hlače. Čovjek je kleknuo na oca i vezao mu ruke. Čovjek je podigao oca i udario ga. On se borio, pokušao je čovjeka udariti u noge. Onda je došla žena. Pokušao ih je spriječiti da ne odvedu oca. Žena ga je bacila na zemlju, žena ga je ozlijedila...

– Kako je čovjek izgledao?

Neki od njih već su znali. Ona je drhtala. Sjećala se. Čula je glas koji je prevodila:

– Imam dokaz za svoj izvještaj da je Dorrie Mowat ubio Milan Stanković. – Jasno je vidjela lice čovjeka, pretučenog, izranjavanog. Dijelili su krivnju.

U uredu Teritorijalne obrane iznenada zavlada pakao. Povici, krikovi u noći, skupljanje oružja i zavijanje probuđenih pasa. I tko je sad vođa...? Jedan od pobunjenika, ali on nije poznavao teren u dolini? Poštar? Grobar? Drvodjelac? Radi li telefonska linija? I gdje je čovjek koji može stupiti u vezu s vojskom u Glini? I gdje započeti potragu, u šumi preko potoka, po mraku? Kod dubokog bazena u potoku gdje je Milan uhvaćen? Slušala ih je kako se svađaju, a vrijeme je istjecalo.

Povikala je:

– Kukavice... svi ste vi krivi. Nije on sam to učinio... idioti, ako su uhvatili Milana, vašega vođu, to je prijetnja svima vama. Ubojice...

U kaosu, u općoj zbrci, selo je naoružano i uspostavljena je i ponovno prekinuta pa opet uspostavljena veza s vojskom u Glini i tragači su se premjestili ispred stare trgovine poljoprivrednom opremom, i nastavili raspravljati o taktici.

Nisu imali vođe.

Sjećala se čovjeka, onoga što je rekao i za što se predstavljao. »Da kažem Dorrienoj majci ime čovjeka koji joj je ubio kćer...« Dostojanstven, hrabar, neosjetljiv na zakon podivljalog sela koje je bilo njezin dom, nije se uplašio nasilja koje mu je prijetilo. Ako je Milan u rukama tog čovjeka... Evica je znala da muškarac i žena koji su oteli njezina muža imaju barem sat prednosti pred njima.

Kad su prvi put stali, jedan sat nakon što su ušli u zaklon šume na zapadnom dijelu doline, dao je Urlike pištolj Milana Stankovića i uperio je bateriju u lice Milana Stankovića i prislonio nož na vrat čovjeka obraslog u bradu.

Ona je znala njihov jezik, prevodila je.

Široko otvorenim sivoplavim očima rekao je – ako padnu u zamku, ili im put bude presječen, ako ne budu mogli dalje, onda će mu prerezati vrat. Preostale dvije minuta odmora on i Urlike naizmjence su ga čuvali i odjenuli su suhe hlače. Tiho je ponovio prijetnju da će Milanu Stankoviću prerezati vrat, ali nije mislio da su mu povjerovali.

Pokušao je biti okrutan jer mu je tako naredila Urlike. I dok su kazaljke na njegovu satu pokazivale kako su dvije minute odmora istekle, skupio je svu surovost koju je posjedovao i rekao Milanu Stankoviću kako će mu, ako bude vikao ili jaukao, prerezati vrat.

Penn ga je vukao dalje. Urlike je išla prva zaklanjajući dlanom svjetlost baterije te joj je jedva vidljiva zraka svjetlosti osvjetljavala put pod nogama. Penn je držao nož blizu vrata Milana Stankovića tako da bi mu se oštrica utisnula u bradu svaki put kad bi se spotaknuli. Nije ga se ticalo što je čovjek pokazivao prezir prema njemu.

Čovjek nije vikao, nego je govorio tiho. Nisu mu zavezali usta jer je Penn mislio kako će mu, ako mu zavežu usta komadom platna strgnutog s njegove košulje, disanje biti otežano i neće se moći kretati onako brzo kako se od njega tražilo. Glas je bio dubok i miran. Mogao je čuti mrmljanje glasa i Urlikin isprekidani prijevod.

– Lud si ako misliš da možeš uspjeti... Cijelo će selo doći, muškarci i dječaci, s puškama... Ti si ovdje stranac, ne poznaješ šumu, oni je znaju... Uhvatio si me samo zato što sam bio s dječakom i pozornost mi je popustila; da nisam bio sa sinom nikad me ne bi uhvatio... Ti si govno, bio si govno kad si došao prvi put, govno si i sada... Tražit će te, uhvatit će te... To je naša šuma, ne tvoja, zato nemaš nikakvih izgleda... Kažeš da ćeš me ubiti, nećeš se usuditi...

Nešto u Urlikinu glasu se promijenilo. Više to nije bilo automatsko prevođenje, nego je nešto tiho govorila na čovjekovu jeziku i njegova govorljivost je presahnula.

Penn je upita:

– Što si mu rekla?

Urlike odgovori ne okrećući se:

– Kako ga ti možda i ne bi ubio, ali ja ću to sigurno učiniti. Tebi možda ne vjeruje, ali meni vjeruje... i pitala sam ga osjeća li se krivim.

Bila je tako jaka... Pitao se je li ikad osjetila slabost. Sve je to njemu bilo uskraćeno. Pitao se gdje je bila prije pet godina kad je na željezničkoj postaji čekao vlak koji je kasnio i razgovarao sa nepoznatom ženom, sa Jane, i uzeo taksi do Raynes Parka gdje je Jane živjela. Pitao se bi li ga Urlike Schmidt, za koju osjećaji nisu postojali, tada uopće pogledala, divila mu se ili ga željela. Njegov najbolji prijatelj, Dougal Gray, bi razumio. Penn je čuo kako Dougal Gray sada živi u Belfastu s rastavljenom ženom policajca. U srcu opasnosti muškarci i žene upućeni su jedni na druge i misle kako su našli ljubav kad im treba samo utjeha. Nakon godinu dana, kad je Dougal Gray završio svoj rok i vratio se u Gower Street, rastavljena žena policajca nije htjela ići s njim... Tu nije bilo budućnosti.

Držao je ruke Milana Stankovića vezane na leđima tankim užetom. Svakih sto metara bi zastali i on bi tada osluškivao zvukove, i Milan Stanković je također slušao, svaki put bi pognuo vrat da bi bolje čuo prve znakove potjere.

Zašli su duboko u šumu i sve dalje od doline.

Neki su govorili da treba uzeti automobile i džip i krenuti cestom iza Bovića, prema mostu kod Pokupskog gdje je Kupa bila crta prekida vatre. Drugi su pak tvrdili kako treba ići cestom do Vrginmosta i onda skrenuti prema topničkim položajima i tamo ući u šumu. Pokret je odgodilo punjenje automobilskih rezervoara benzinom na pumpi u dvorištu nekadašnje trgovine poljoprivrednom opremom, i neki su govorili kako u šumu treba krenuti pješice i to sa strane potoka uz Rosenoviće, i drugi su rekli kako je najbolje početi tamo gdje im je dječak rekao da mu je otac otet. Još je vremena izgubljeno na raspravu. Neki su rekli da treba sačekati vojsku iz Gline, drugi pak da posao moraju obaviti sami.

Ona je slušala i plakala.

Odlučili su. Napunili su rezervoare benzinom, ali neće ići automobilima. Ići će pješice. Ići će preko mosta i kroz Rosenoviće i tu će krenuti u potragu u šumu.

Plakala je jer je na licima obasjanim svjetlom baterija vidjela uzbuđenje, kao kad se spremaju u lov na divlju svinju ili jelena.

Zurila je u kolonu svijetlih točki koje su poskakivale i bučno se kretale prema mostu.

I Evica Stanković shvati koliko ih sve od reda prezire.

Obriše suze s lica i povede Marka.

Otišla je do svećenikove kuće. Svećenik joj je trebao biti prijatelj kao što je to trebao biti i ravnatelj škole. Sina je ostavila na brizi svećeniku i njegovoj ženi. Prezirala ga je kao što je prezirala i sebe. Svećenik i ravnatelj i ona bile su jedine školovane osobe u selu, ali samo je ravnatelj ustao u obranu onoga u što je vjerovao. Rekla je sve-

ćeniku kako su Milana uhvatili kao ratnog zločinca i opazila podrugljivi smješak na njegovu licu i znala je da je dvolični gad.

Svojim dubokim, pjevajućim glasom počeo je pripovijedati priču. Bila je to priča o Hrvatu, priča o Matiji Gupcu, vođi pobune protiv tiranina Franje Tahija 1573. godine. Rekao je da je to priča o malom čovjeku koji se pobunio protiv sile.

– ... Gubec je htio postati velik čovjek među seljacima i organizirao je bunu. Znak prepoznavanja među pobunjenicima bila je grančica zimzelena. Običan ga je puk slijedio, ali ga je zaveo jači um tiranina: rekli su ljudima da dok se oni petljaju sa seljacima, Turci se pripremaju opljačkati njihove domove i oni su napustili Gubeca. Njega su uhvatili. Odveli su ga u Zagreb. Odveli su ga na Trg Sv. Marka kako bi ga okrunili. Ali kruna je bila od željeza i krunu su grijali na vatri sve dok željezo od topline nije pobijelilo. Onda su ga okrunili i raskomadali. To je stara priča, iz doba kad još nismo bili civilizirani, priča o čovjeku koji je htio previše.

Znao je da joj se strašno žuri, a ipak ju je zadržavao pričom kako bi joj na kraju, poukom, zadao konačni udarac. Svećenik je toliko puta dolazio k njima i moljakao usluge od njezina Milana i milovao Marka po glavi. Šahovska ploča stajala je na stolu od grube, prljave hrastovine... Svećenik, gad, nije imao hrabrosti stati uz svog prijatelja. Kad je upravitelja čekala smrt, svećenik je, gad, šutio. Činjenica da joj se usudio rugati dokaz je koliko je osamljena. I svećenik i njegova žena okrivili su nju za poniženje i ubojstvo njihova prijatelja.

Sina je ostavila tamo, jecajući, dok su tanki prsti dvoličnoga gada zagrlili dječakova ramena. Vratila se kući i obula teške čizme i skinula zahrđalu bajunetu sa zida i pozvala psa da pođe s njom. Znala je ime psa, ime koje su mu dali ustaški Hrvati i uzela je veliku bateriju. S psom koji je trčkarao pokraj nje, išla je preko polja, istočno od rijeke. Vidjela je njihove baterije u Rosenovićima i čula ih je. Pošla je sama s psom i zvala ga je njegovim ustaškim

imenom da bude pokraj nje. Znala je što će se dogoditi... Pretraživat će usko područje, područje oko sela, i malo šire. Bili su kao pleme. Ne bi napuštali granice svog područja. Prisjetila se kako su se neki mladići, što su se prošle godine dragovoljno javili i otišli izvan Petrinje, u rovove oko Siska, vratili nakon dvanaest dana govoreći kako to nije njihov rat, vodi se izvan njihova područja.

Pas je poznavao Milanov miris.

Baterija je osvijetlila staklenku s glistama i mrežu za ribu i jedan od štapova. Pas je cvilio na obali pokraj bazena i na svjetlu baterije mogla je razaznati tragove čizama i tijela.

Držala je psa na uzici i povukla ga u snažnu struju potoka.

– Ljudi poput tebe uvijek su na strani gubitnika – rekao je suho prvi tajnik. Vozio je veliki *land rover* praznom autocestom od Karlovca prema Zagrebu. Nije ga bilo lako voziti, ali imao je pojačana vrata i neprobojno staklo na prozorima i gume koje mogu podnijeti male šrapnele.

Ham uzdahnu.

– Što će se dogoditi...?

– Lijepo je da ti je stalo.

– Što će se dogoditi sa mnom?

– Gospode, samo za trenutak, za djelić sekunde pomislio sam da si možda zabrinut za nekoga drugoga osim za sebe. Stalno me razočaravaš, Skakaču. Što će se dogoditi tebi...? I dalje će se s tobom nabacivati kao s vrećom smeća koja se baci pred tuđa vrata. Gornji Karabah, zar ne? Ne Gornja, bolje odmah nauči kako se točno zove... Oni će te rado zabavljati. Da sam na tvojem mjestu, izabrao bih armensku stranu ne azerbejdžansku. ali poznavajući te, ti ćeš biti za Azerbejdžane jer su oni gubitnici.

Ponosio se time što je uspio zadržati nekakav utjecaj u ovom groznom dijelu Europe. Sklopio je beznačajan dogovor s hrvatskom vojskom, osobni dogovor s obavještajnim časnikom koji je uključivao i smotuljak njemačkih

maraka i obećanje za buduće veze... Tu se svatko može kupiti, i u ovom slučaju, iznenađujuće jeftino. Isposlovao je da Sidneya Ernesta Hamiltona, šifra Skakač, prepuste njegovoj brizi. Morao je samo vratiti odoru, opremu, isprave i *dragunov* i predati mali popis veza na crnoj burzi za održavanje opskrbe cigaretama *marlboro* i jadnika su mu predali u lisicama.

– Hoćeš li ga popaliti?

– Ne razumijem, molim te govori engleski.

– Reći Srbima gdje ga mogu čekati, zar ne?

– Samo se ti drži svojih gubitaša... Državnički poslovi nisu za tebe, Skakaču, nikad nisu bili niti će biti.

– Prisilit će te da gledaš. Posjest će te tako da ti bude udobno i natjerati te da gledaš...

Bližila se zora. Sad su već mogli razaznavati put pred sobom i više nije morala osvjetljavati put baterijom. Penn je dvaput stao da se odmore i dao je Milanu Stankoviću male komadiće kruha i dao mu je komad oštroga sira i jedanput je čovjeku otvorio zaporak kako bi mogao pišati a da pri tom ne smoči hlače. Bio je iscrpljen i Milan Stanković se također borio s umorom, ali ona je još imala snage i odredila oštar tempo i krajičkom usana, žustro i bez osjećaja prevela je što je rekao.

– Kad te udobno posjednu tada će me staviti na pod, skinut će mi hlače i meni, beštiji će skinuti gaće i lijepo će se svi poslužiti mnome. To je kao kad veliki divlji vepar ide na krmaču, tako je velik da boli. Jedan za drugim, svi u selu, starci, mladići, i on posljednji i ti ćeš to sve gledati...

Nije shvaćao kako to može prevoditi i pritom ne trepnuti. Nije shvaćao zašto se ne okrene i ne udari ga. Svaki put kad bi zastali, on bi osluškivao i katkad bi čuo udaljene povike i potjerao ih brže. Morao je odlučiti hoće li ići dalje i kad se razdani i na obali Kupe čekati do mraka, dok gumenjak ne dođe na dogovoreno mjesto, ili će se pritajiti za dana i u sumrak nastaviti put do rijeke. Još nije

bio spreman za odluku i nije mogao jasno misliti dok je čovjekov glas monotono zujao, a ona je prevodila.

– Prije nego me ubiju, poigrat će se s tobom. Što ti se više sviđa? Struja...? Vatra...? Nož...? Možda ti se struja na jajima najviše sviđa? Ili vatra na tabanima, po tijelu, užarene igle pod noktima? Da ti nožem odrežu jaja i penis, i prste, i uši, i iskopaju oči? Posljednji koji će te poslužiti strujom, vatrom i nožem bit će on. Preklinjat ćeš ga da te ubije i moliti da meni priušti struju i vatru i nož... Ali možeš me pustiti...

Penn je shvaćao. Sjećao se arogantne umišljenosti jednoga Irca prije mnogo godina, ne nekog važnog člana IRA-e, nego pripadnika neke slabije frakcije koji je uhvaćen kad se Petica, nakon što je njihova uloga promatrača završila, udostojala pozvati odjel za borbu protiv terorizma zbog formalnog uhićenja. Irac, neki mršavi tip, ležao je na sagu svoje dnevne sobe koja je podsjećala na svinjac, i šutio je, ali arogancija i umišljenost jasno su mu se čitali na licu, kao da hoće reći kako od njega ništa neće izvući.

– To hoćeš? Udobno sjediti i gledati sve muškarce i mene dok je ševimo u guzicu... prije nego umre? Hoćeš li me pustiti? Hoćeš li osjetiti struju i opekotine i nož, to boli, ali ne ubija, ne dok nisi spreman, hoćeš li to? Ili ćeš me osloboditi?

Urlike je nešto rekla na njegovu jeziku i govor je prestao.

Čuli su vozila. Bili su to džipovi koji su manevrirali po skliskom blatu staze drvosječa. Zgurili su se na zemlji i on je tako čvrsto držao nož ispod vrata Milana Stankovića da mu je prerezao kožu jer je na nožu bilo krvi. Bili su daleko od staze, zaklonjeni gustim drvećem i mogli su vidjeti vojnike u džipovima i on je mogao vidjeti puške koje su vojnici držali. Držao je čvrsto nož pod vratom Milana Stankovića i pred očima su mu se redale slike Urlike koja leži na betonsknom podu i noge joj drže raširene i električne žice pričvršćene na svojoj koži... Vozila su projurila stazom i prošla.

Donio je odluku. Ići će sve dok ne stignu do rijeke Kupe.

– Što si mu rekla?

Urlike odgovori:

– Da mi priča o tome kako se osjećao kad je ubijao Dorrie Mowat...

– Što to, dovraga, znači u jednostavnom jeziku? – Stajao je pred zemljovidom.

Dužnosnik za civilna pitanja nije bio vojnik i velike zemljovide, koje vojnici tako vole, on je smatrao sterilnim i hladnim prizorom. Pretpostavljao je da uredni časnici oko njega, kanadski pukovnik i jordanski bojnik i argentinski satnik, razumiju što te crte i vijuge govore. Zemljovid, širok dva i pol metra i isto toliko dugačak, pokrivao je cijelo područje bivše Jugoslavije i bio je pokriven prozirnom plastikom na kojoj su bili ispisani položaji jedinica UNPROFOR-a.

Jordanski major držao je dugački pokazivač i pokazao sektor Sjever i zatim i selo Saliku.

Argentinski satnik reče:

– U sektoru se Sjever odvija veliki radiopromet, najviše oko Gline, ali i s Vojnićem gdje im je zapovjedništvo i kontrola i s Petrinjom i Lasinjem i Skakavcem i Brezovom Glavom koji su blizu crte prekida vatre. Naši promatrači izvještavaju da su njihove postrojbe stavljene u najviši stupanj pripravnosti duž rijeke Kupe. Terenske postrojbe dostavile su nam prijepis njihovih radioemisija. Imamo i vizualnu potvrdu njihovih pokreta s promatračkih položaja danskog bataljuna...

– I što to znači...?

Kanađanin odgovori:

– To znači da se približava rijeci sa zarobljenikom. To znači da ga love.

– Kakve izglede...?

– Izgubili su ga tamo gdje je uhvatio zarobljenika i sad ga namjeravaju uhvatiti na rijeci.

– Pitao sam kakvi su mu izgledi...?

– Ako Srbi znaju gdje će prijeći rijeku, nikakvi. Ako nemaju tu informaciju... Ima slabe izglede.

Gledao je gore i vrh pokazivača bio je na zelenoj površini karte koju je samo prekidala rijeka Kupa, puteva nije bilo. Zamišljao je to kao močvarno područje. Dužnosnik je mislio kako se igra svemogućeg Boga sa životom čovjeka koji se sa zarobljenikom približava rijeci i mislio je kako se čovjek koji se približava rijeci sa zarobljenikom igra Boga sa životima svih koji su u dometu topova i raketa. Okrene leđa karti i polako izađe iz operativne sobe. Pitao se kako izgleda teren kojim čovjek dolazi sa svojim zarobljenikom.

Imanje na kojem su živjeli Zoran Pelnak i njegova žena bilo je malo, ne veće od pet hektara. Imanje je u najboljim vremenima omogućavalo težak život, a sad je, nakon što je Pelnaku vojska odvela dva sina, taj život bio mnogo teži. Prije nego su momci odvedeni, jedan u vojarnu u Osijeku, drugi u Gospić, pomagali su Zoranu u čišćenju i održavanju drenažnih kanala koji su presjecali njegovu zemlju. Oranice su bile prenisko da bi zemlja bila dobra za obrađivanje, preblizu rijeke koja ih je gotovo svake zime plavila i gotovo svake zime kuća od cigli i drveta našla bi se na malom otoku usred plitkoga jezera. Bio je to dom Zorana Pelnaka, dom njegova oca i djeda i pradjeda. Njegov pradjed i djed i otac iskopali su drenažne kanale i čistili ih i održavali. Imanje je imalo tri polja i dva su mu davala sijeno i na njima je napasao stoku, a na trećem su on i njegova žena uzgajali povrće za vlastitu upotrebu i za prodaju na karlovačkoj tržnici. On i žena mogli su preživjeti odvojenost života na imanju koje je graničilo sa sjevernom obalom Kupe. Njihovi susjedi davno su otišli, napustili su svoje domove i imanja i stoku. Pelnak neće otići. Nije želio otići na grobove svoga pradjeda i djeda i oca i sjesti pokraj nadgrobnih ploča i objašnajvati im zašto bježi od drenažnih kanala koje su oni iskopali. Polako je išao od kućnih vrata. S vrata je, preko polja i močvara gdje je stoka obitavala samo ljeti, mogao vidjeti drugu o-

balu Kupe i drveća. Kretao se sporo zbog reume koju mu je donio život na tom vlažnom mjestu, kretao se prema štali u kojoj su se nalazile njegove četiri krave i svinje i koze i kokoši. Na drugoj obali, iza drveća, možda su ga gledali oni partizanski gadovi i on je bio prestar da bi mu bilo važno ako ga vide. Zoran je Pełnak uglavnom znao sve što se događa svakoga dana i svake noći na drugoj obali Kupe. Požurio je u štalu i nadao se kako će iz logora uskoro sići vojnici po vodu jer će mu oni pomoći da skine sijeno za životinje.

Prošlo je mnogo sati otkad je Evica posljednji put iza sebe čula napredovanje potjere i njihove povike.

Pretpostavljala je da ih je noćna hladnoća natjerala da se vrate kućama, neraspoložene zbog neuspjeha. Pretpostavljala je da su već na putu u selo, svađajući se među sobom, vraćajući se hrani i toplini. I vraćajući se prepirci o tome tko će biti novi zapovjednik Salike i tko će nadzirati opskrbu goriva i vreće krumpirova sjemena. Dvojica će pasti, Branko i Milo će pasti. Stevo će zapovijedati selom. Mislila je kako je Stevina žena najgluplja žena što ju je ikad vidjela i Stevina žena zauzet će njezino mjesto kao vladarica sela. Vratit će se kad stignu do granica svog zlog i neukog svijeta... I njezino će selo postati naoružani, izolirani i dobro čuvani logor.

Pas je pratio miris i lako se kretao ispred nje prateći trag na putu kojim je njezin čovjek odveden.

Martyu je Austrijanac iz UNCIVPOL-a rekao da je u sektoru Sjever velika pometnja. Austrijski policajac je bio dobar prijatelj jer su dijelili kuću u Bosni, kad je tamo, istočno od Srebrenice, u siječnju pao snijeg, i bilo je prokleto hladno jer je kuća imala samo pola krova, bilo je to mjesto gdje ljudi postaju dobri prijatelji. Austrijski policajac vraćao se s dužnosti, imao je novo postavljenje u uredu UNCIPOL-a u operativnoj sobi i rekao je Martyu kako je u sektoru Sjever nastao pakao i prijelazi kod Tur-

nja i Siska su zatvoreni, i otet je zapovjednik sela u općini Glina, i cijela je priča u vezi s nekom istragom o ratnim zločinima i još luđe je što je tamo i Njemica iz UNHCR-ova Prihvatnog centra u Karlovcu. Austrijski policajac mu je to govorio i gledao iza mjesta na kojem je stajao Marty, u sjajni prsten na podu kontejnera i lanac vezan na njega i sklopivu postelju u kutu iza Martya i na njemu vreća za spavanje i složeni pokrivač i lisice. I Marty mu je, smrtno ozbiljan, objasnio da čezne za domom pa je nabavio velikog medvjeda, pravog grizlija iz Anchoragea i oslobodio se austrijskog policajca što je brže mogao.

Odvezao se u središte Zagreba.

Marty je mislio na fotografije na zidovima kontejnera, slike slabih i brojčano nadmašenih i bespomoćnih koji su bili uhvaćeni iza crta.

Parkirao se između novih crnih blistavih BMW-a, automobila debelih gadova kojima dobro ide.

Pošao je u njezinu sobu.

Marty Jones rekao je Mary Braddock kako Penn sa zarobljenikom ide prema obali rijeke... tražio je znakove uzbuđenja... kako je Penn uhvatio Milana Stankovića iz Salike... tražio je znakove trijumfa... kako je upravo u tijeku veliki lov na čovjeka u sektoru Sjever, između Salike i Kupe... očekivao je da će ustuknuti... kako je cijelo prokleto mjesto iza crte prekida vatre oživjelo i na nogama... očekivao je da će klonuti.

– Želim pogledati Stankoviću u lice. Želim da zna da je ubio moju kćer. Želim biti tamo kad prijeđe rijeku.

– To je pozitivan pristup stvarima, gospođo, i on je uvijek dobar. Jedino je malo preuranjen. Jeste li svjesni koliko ima izgleda...?

– Penn će ga dovesti preko rijeke. Ne sumnjam u to.

Gotovo se razbjesnio. Ona je sjedila u naslonjaču i njezine duge i lijepe noge, bile su elegantno prekrižene i Urlike Schmidt, najbolja žena koju je ikad upoznao, prolazi kroz pakao s Pennom i zarobljenikom i nad njima se

prokleta stupica čvrsto zatvara kao što se zatvorila nad onima sa fotografija na zidovima njegova kontejnera. Jedna je stvar razgovarati o tome, praviti proklete velike planove, a sasvim je nešto dugo...

– Gospođo, to nije piknik.

– Nije morao ići... Nikad nije upoznao moju kćer, naravno, ali spominjao je nekakve neprilične gluposti o tome da je voli. Nalazim da je to odvratno. Ne trebam lekcije iz majčinstva. Ali imam pravo tražiti kažnjavanje ubojice moje kćeri... Uzeo je naš novac.

I tim riječima ga je otpravila. Rekao je kako će nazvati plaćenika u Karlovac.

Nepromišljenost je Penna tjerala naprijed.

Da je dobro razmislio, odlučio bi se zaustaviti preko dana i u sumrak prijeći posljednji dio do obale rijeke.

Nije tražio njezino mišljenje i ona se nije bunila protiv njegove odluke. Nešto ga je vuklo obali rijeke, tjeralo ga prema njoj.

Bio je preumoran i jedva je čekao da dođe tamo gdje će moći gledati preko spore duboke vode, i nešto ga je vuklo tamo, prema opasnostima posljednje zapreke... Sunce je bilo visoko i probijalo se kroz debele krošnje drveća... Najopasnije će biti na zadnjoj zapreci jer će tamo postaviti ljude, tamo su žice i zasjede... Sada je Milanu Stankoviću zatvorio usta komadom krpe i čvrsto je vezao iza vrata. Milan Stanković je prihvatio krpu i na posljednjem dvominutnom odmoru Pennu se činilo da vidi prve znake pucanja oklopa čovjekove arogancije, njegove drskosti, kao da ga je počeo izijedati strah, i Penn je čuo kako se iza njih lomi grana.

Bili su daleko od staze.

Bili su doboko u zaklonu drveća i Urlike je čula što je on čuo i okrenula se i pogledala ga u lice.

Smrznuli su se. Okruživali su ih uobičajeni šumski zvuci i oboje su napeto očekivati hoće li se zvuk ponoviti i Penn je držao nož za vratom Milana Stankovića.

Ona prekine ukočenost. Krenula je i on je išao za njom i gurao čovjeka naprijed i nije znao jesu li za njima... Nije joj mogao reći kako je sve pred njima, kako ih najgore još očekuje.

Nadzornica dnevne smjene mrko ga je gledala.

– Oh, hvala vam, baš ste ljubazni... i još nešto, bio bih vam zahvalan ako biste mi mogli naći neke vodiče bivše Jugoslavije.

Gospode, kakva grozna žena.

– Da, još malo i gotov sam... molim vas nabavite mi te knjige s mnogo fotografija, mogu se dobiti u antikvarijatima.

Henry Carter joj uputi svoj najslađi osmijeh.

Ukrućno se okrenula i otišla i ona je žalio što nema dovoljno hrabrosti da je zamoli šalicu kave... Kad bi mu donijela kavu vjerojatno bi dolazak popratila s nekoliko zamaha onog pogubnog spreja za osvježavanje zraka... Kao veliku uslugu donijela mu je hrpu fotokopiranih novinskih članaka. On se doista bližio kraju. Možda je cjepidlačio, možda je izašao iz okvira svojih dužnosti, ali nije hajao. Bio je to posao koji je bilo vrijedno raditi. Složio je fotokopije novinskih članaka vjerujući da im je mjesto u dosjeu iako su napisani mnogo mjeseci poslije događaja koji su ga tako obuzeli.

Glavni tajnik Ujedinjenih naroda trebao bi znati o čemu govori, jamčeći potporu svoje organizacije međunarodnom sudu za ratne zločine:

> Mi ćemo suditi onima koji su uzrokovali patnje civila i neće im biti oprošteno... nećemo suditi samo onima koji su zločine počinili, nego i onima koji su poticali kršenja ljudskih prava... Moramo ih otkriti... civile se bombardira, izgladnjuje i muči i djeca su žrtve ubojica iz sjene.

Dobra priča i šteta da je nitko nije ispričao birokratima u njihovim uredima iznad Knjižnice, ništa o tome nije spominjano Foreign Officeu ni UNPROFOR-u. To vrijedi unijeti u dosje jer Penn, taj običan i pristojan čovjek, možda i pomalo vidovit i sasvim sigurno obdaren zdravim razumom, ne bi povjerovao ni riječi od toga. Uhvatio je drugi članak i iskreno se nadao kako će jednog lijepoga dana dosje pregledati neki mandarin ili aparatčik s dovoljno poštenja da osjeti poniznost... nema izgleda.

FRITS KALSHOVEN: Nizozemski akademik, postavljen za glavnog tužioca, dao je ostavku. Kao razlog je naveo »odbijanje Velike Britanije i Francuske i Njemačke i Italije da surađuju.« Naglašava pozitivno stajalište SAD-a, Kanade i Norveške. Također krivi »opstrukciju« agencija UN-a.

Sve bolje.... Čovjek uživa čitati. Još jedan članak, još jedan sažetak. Henry Carter se meškoljio, ali to je bilo potrebno da bi se dobila potpuna slika, da bi se razumjeli razlozi koji su Penna nagnali da se lati tog očajničkog i nerazumnog pothvata iza crta, u srcu opasnosti. Ako to čovjek prepusti tim gadovima, može čekati do kraja vječnosti...

Novi tužilac zove se Ramon Escovar-Salom (Venecuelanski državni tužilac). Ukupni proračun 30 milijuna dolara. Postavljeno jedanaest sudaca (dobar posao ako ga možeš dobiti!) s plaćom od 150.000 dolara na godinu, plativo bez obzira hoće li optužnica biti podignuta ili ne.

Glas iza njega bio je hladan.

– Ovo su vaši vodiči, g. Carter. I moram vam reći kako ću se potužiti kućnoj upravi zbog vaših zahtjeva i vašeg nedostaka osobne higijene.

Henry Carter joj odgovori:

– Neću još dugo. Zamalo sam završio.

19

Čovjek je cvilio.

Penn je shvatio da je Milan Stanković u lošem stanju, tiho krkljanje što se čulo iz njegova grla prigušila je krpa na ustima. To je možda bilo zbog iscrpljenosti, a možda i zbog stezanja tankog užeta kojim su mu su mu bili vezani ručni zglobovi. Kretali su se sporije. Sad su se već približili graničnom području.

Računao je da je granično područje, s najvećom koncentracijom uporišta, minskih polja, žica koje skrivaju zamke i ophodnje, udaljeno oko sedam kilometara, i to granično područje nije se moglo izbjeći ni zaobići. Pokazao joj je kako se mora kretati: svaki korak mora odvagnuti, stati i osluškivati, pa opet krenuti, i mislio je kako je dobro naučila. Nož je tako čvrsto držao uz vrat Milana Stankovića da se činilo kako čovjek više ne sumnja u njegove namjere pa je hodao oprezno kao i oni.

Ona je išla naprijed, zastajkivala je, osluškivala i onda bi laganim pucketanjem prstiju dala znak da može krenuti i on sa zarobljenikom. Za trenutak bi još oboje osluškivali, a onda bi ona opet krenula naprijed.

Tek kad su niz obraze Milana Stankovića jače potekle suze, opet je počela prevoditi što čovjek govori kroz povez.

– Priča ti o svojoj baki i djedu. Odveli su ih iz Salike... U zoru je selo okružio kordon Nijemaca i ustaša... Prije nego što su čete i krenule na selo, njegova baka i djed u-

spjeli su mu sakriti oca u staju gdje su držali dvije krave i kola. Ocu je tada bilo jedanaest godina...

Još nekoliko koraka naprijed, zatim bi stali i osluškivali.

– Kad su njemački vojnici s ustašama ušli u selo, odveli su sve žene i muškarce koje su našli. Nijemci se se tada povukli... Mnogi su ustaše bili iz sela Rosenovića i Nijemci su im dopustili da se pobrinu za stanovnike Salike. Njegova baka i djed, kao i mnogi drugi, morali su hodati do Gline. Kad su bez hrane i vode stigli do Gline, rekli su im da srpska sela pomažu partizane što su se skrivali na obližnjoj Petrovoj gori... Odvedeli su u glinsku crkvu, njegove baku i djeda i mnoge druge seljane... Kaže da su mnogi ustaše bili iz Rosenovića i mnogi su poznavali njegovu baku, djeda i ostale ljude... Ustaše su tad zapalili crkvu...

Još nekoliko koraka, opet bi stali i osluškivali.

– Kaže da su Nijemci pripadali virtemberškoj pukovniji. Bili su to momci sa sela koji nisu željeli imati ništa s tim... Kaže da su ustaše, a mnogi su bili iz Rosenovića, zatvorili vrata crkve u plamenu i pucali na prozore kako nitko ne bi pobjegao... Kaže da je to bila prva priča koju mu je otac ispričao...

I dalje naprijed, i onda bi stali i opet osluškivali.

– Kaže da je priča o tome što su ustaše učinili njegovoj baki i djedu, što su ljudi iz Rosenovića učinili svojim susjedima, spalivši ih u plamenu, od najranijeg djetinjstva u njegovim kostima i u njegovoj krvi i u mislima... Kaže kako ti ne shvaćaš, kako ne možeš shvatiti... Kaže kako ti nisi u svađi s njim niti je on u svađi s tobom... Kaže kako bi trebao pokušati razumjeti... Preklinje te da mu dopustiš da se vrati svojim ljudima, svojoj ženi i sinu...

I opet idu naprijed, zastaju i osluškuju.

Osjećao je hladnoću. Čak i kad su prelazili malu čistinu gdje je ležalo staro i trulo drveće, gdje je uhvatio tračak sunca, osjećao je hladnoću. Ona je razgovarala s čo-

vjekom šapćući na njegovom jeziku, no opet ga je grubo prekinula.

– Što si mu rekla?

– Rekla sam mu da mi opiše lice Dorrie Mowat dok ju je tukao, udarao nožem i pucao u nju.

Sad je on preuzeo vodstvo. Nije znao otkud joj ta okrutnost. Prepustio je Urliki da vodi Milana Stankovića. Dao joj je nož i ona ga je na čovjekovu vratu držala baš kao i on. Upotrijebila bi nož, bio je siguran u to. Pred njima su bila uporišta, i minska polja, i žice koje su krile stupice i patrole. Za svoju obranu imao je samo vještinu koju u djetinjstvu stekao prikradajući se jazavčevom ili lisičjem brlogu, vrebajući žutocrvenu košutu. Sjetio se čovjeka iz INLA-e i kako mu je detektiv iz odjela za borbu protiv terorizma, nekoliko tjedana nakon uhićenja, kad su se našli u gostionici da bi mu predao bilješke promatračke ekipe, rekao kako su arogancija i umišljenost spali s čovjeka zajedno s njegovom odjećom, da čovjek sada sjedi u ćeliji u zatvoreničkoj odjeći i plače...

Nije joj mogao reći ništa određeno. Bio je to samo njegov instinkt.

Svaki put kad bi zastali i osluškivali, instinkt mu je govorio da ih netko prati. Ali ništa nije vidio ni čuo..

Jer sve je bilo pred njima. Najgore.

– Ne znam kako ćemo uopće dalje...

Bio je to uobičajen tijek njihovih razgovora. Bili su u kuhinji. Veliko tijelo Charlesa Braddocka naslonilo se na stol i govorio je prigušeno kroz ruke.

– Uvijek sam donosio odluke za nju. Uvijek sam joj govorio što će se dogoditi. K vragu, uvijek je bila tu, čekala je, na raspolaganju...

Arnold Browne se nasloni na sudoper. Prilično su ga rijetko pozivali u Manor House, a ne u »gnijezdo« na dnu vrta, ali već je bilo uobičajeno da izigrava boksačku vreću za monologe svoga susjeda. Pretpostavljao je da ga pri-

vlači snaga tog čovjeka, ali cmizdravo samosažaljenje smatrao je vrlo nepriličnim.

– ... Izgubio sam je zbog tog prokletog djeteta. Mislim, malo je vjerojatno da će ući kroz ova vrata i da ćemo nastaviti kao da se nikad... Ponizila me u vlastitoj kući, za vlastitim stolom, pred vlastitim prijateljima... I da je to barem učinila zbog živoga djeteta, ali učinila je to zbog djeteta koje je mrtvo. Nije da to želim, doista ne. Učinio sam sve što je Mary željela, trebala, tražila... Arnolde, posrala se na mene, prokleta nezahvalna žena...

Ode do kuhinjskih vrata. Arnold Browne nije bio čovjek koji bi svom susjedu rekao kako ga smatra najsvojeglavijim tiraninom kojega je ikad sreo. Ili bi obavijestio svog susjeda kako njegovu suprugu smatra najsebičnijom ženom što ju je ikad upoznao. Nije bio čovjek koji bi rekao svom susjedu da je jedan mladić iskorišten u trenutku kad je bio ranjiv... I nije bio čovjek koji bi mu otkrio koliko ga muči krivnja za njegov udio u svemu.

Izašao je iz kuće.

– Da, Penn. On je Bill Penn... Možda pod *William* Penn.

Ukrutila se. Mary Braddock nije više mogla podnositi izoliranost svoje sobe. Sjedila je u niskom naslonjaču u predvorju. Čekala je telefonski poziv revnog mladog Amerikanca. Uspravila se, napeta.

– Bio je ovdje. Bill Penn je odsjeo ovdje.

Recepcionar, s izrazom dosade i nadmenosti, odmahivao je glavom nevoljko listajući knjigu gostiju.

– Bio je upisan...

Nazalni engleski glas. Ugleda niskog muškarca, debelog i ćelavog. Naginjao se nad pultom pokušavajući pročitati popis dok je recepcionarova olovka lijeno prelazila preko imena. Nosio je prljave traperice pune mrlja od motornog ulja, majicu i džemper s izlizanim manšetama.

– Aha, da... Ovdje. Ali otišao je. Otišao je prije dva dana. Prije dva dana se odjavio. Da, sjećam se g. Penna, mislim da je imao nesreću... ali otišao je.

Vidjela je njegovo razočaranje. Izgledao je kao Židov. Vidjela je kako mu usne bezglasno izriču psovku i onda se okrenuo. Brzo je ustala i presrela ga kod staklenih vrata.

– Oprostite... Raspitivali ste se za g. Penna.

– Da.

– Ovo je drsko od mene, ali zašto?

– Ovisi o tome tko želi znati.

– Možda se čini smiješnim, ali ja sam na neki način njegova poslodavka.

– Djevojčina majka? Majka Dorrie Mowat? Ja sam Benny Stein. Upoznao sam Billa Penna.

– »BENJAMIN (BENNY) STEIN: vozač kamiona Ministarstva za veze s inozemstvom, humanitarna pomoć, izvukao me (situacija opasna po život) iz Sektora sjever uz znatnu opasnost po sebe, svoje kolege i budućnost humanitarne pomoći koja prolazi preko područja pod srpskom okupacijom.« – Izrecitirala je to kao da je naučila napamet. – Bili ste u njegovu izvještaju.

– Danas smo ponovno trebali krenuti za Knin, ali tamo je neka gužva, prijelazi su zatvoreni. Moramo čekati. Čini se da smo se mimoišli, samo sam ga htio pozvati na piće. Dobar je to momak, znate, srećković. Dakle, otišao je kući...

– Ne kući, g. Stein. Natrag u sektor Sjever. Ja sam ga molila da se vrati i on je to učinio. Molila sam ga da dovede ubojicu moje kćeri, to sada radi.

Gledala ga je ravno u oči. Vidjela je kako se stresao. Pomislila je kako mu se rad mozga za trenutak naglo usporio, ali kad je progovorio, njegove su riječi pokazivale otvorenu antipatiju.

– Poznajete li Oscara Wildea, gđo Braddock? Možda ne... »Žene imaju fantastičan instinkt. Mogu otkriti sve osim onoga što je očito.« Ono što je *očito* meni, ali nije *očito* vama, jest činjenica da je sektor Sjever prokleto gadni kutak pakla. Dakle, »zamolili« ste ga da se tamo vrati... Kad sam ga sreo, bio je pretučen na smrt, upravo su ga vodili na strijeljanje. Znate li što je rekao? Rekao je kako

ste ispričali najgore priče o svojoj kćeri... »priču o njoj za svaku godinu njezina života, činilo se kao da priče čekaju u redu da bi je oklevetale...« I radi svojeg mira vi ste ga »molili« da se vrati natrag na to mjesto... Čestitam, gđo Braddock, što ste previdjeli očito.

Odgurne je i prođe pokraj nje snažno zalupivši staklenim vratima.

Pomisli da je Benny Stein nije odgurnuo i pretrčao ulicu, bio bi je udario.

Radili su to kao da se igraju, a dužnosnik je promatrao. Vršak štapa pomicao se visoko na zemljovidu operativne sobe, a kanadski je časnik opisivao poteze. Ali u njegovu izlaganju nije bilo žara.

– Najprije smo organizirali potragu oko sela Salike, ali nismo naišli ni na kakav trag i jutros smo je povukli. Sada pretražujemo njihovu glavnu vojnu zonu koja graniči s rijekom Kupom. Otkazali su dopuste, pojačali dežurstva. Vjeruju da su to područje potpuno zaokružili – stvar sad više nije u rukama rulje, vojska je preuzela vodstvo. Ne znamo gdje se nalazi njihova meta, ide li dalje ili se odlučio pritajiti dok se stvar ne smiri. Prema porukama koje smo uhvatili s njihova radija, očito je da trenutačno ni približno ne znaju gdje se nalazi. No čini se da su uvjereni kako će ga uhvatili u graničnom području. Situacija je otprilike takva... Oprostite što vas pitam, gospodine, ali imate li informaciju kamo ide?

Promatrali su ga. Argentinski satnik držao je svežanj papira s uhvaćenim radioporukama. Gledali su ga. Jordanski je bojnik spustio štap sa zemljovida. Tražili su od njega istinu. Kanadski se pukovnik hladno nasmiješio.

Dužnosnik reče, više tužno nego bijesno:

– Vraga znam. Vidite, mi smo samo Ujedinjeni narodi, jedini međunarodni autoritet o kojemu se svaki politički klaun razmeće praznim riječima. Dovoljno smo dobri da nam se rugaju, ponižavaju nas, vrijeđaju, potrkuju nas s jednog vražjeg mjesta na ovom planetu na drugo,

dovoljno smo dobri da okolo teglimo pomoć, a da nam nitko ne kaže ni hvala. Ali nismo dovoljno dobri da nam vjeruju. Od toga sam napravio karijeru, promaknuće bez povjerenja... Hvala, gospodo.

Teškim se koracima popeo uza stube do svog ureda. Na vratima ga, s porukama u ruci, dočeka tajnica i pokaže na tri muškarca što su udobno sjedili pred uredom čekajući odgođeni sastanak. Mahnuo joj je da ode. Dužnosnik bučno zatvori vrata za sobom. Dugo je sjedio za svojim stolom, pušio cigaru i prezirao se zbog te navike. Na stolu je bilo mnogo telefona. Velika odluka dana... Posegnuo je za bijelim telefonom i birao broj udarajući tipke.

– Vaše jamstvo? Obećajte mi da neće prijeći sa svojim zarobljenikom. Imam li vaše čvrsto obećanje? Prihvaćam vaše jamstvo.

Dobio je obećanje prvog tajnika britanskog veleposlanstva da se čovjeku kojega su se odrekli, neće dopustiti da te noći prijeđe rijeku sa zarobljenikom. Ne preostaje mu drugo nego da mu vjeruje.

Nije znala koliko još može izdržati tim tempom. Pas ju je pratio zavijajući od gladi kad bi zastala da povrati dah. Katkad bi skretao s traga i skočio u baru stare kišnice, ali pas je još imao snage dok ju je ona gubila. Katkad bi joj u glavi blještalo i imala je priviđenja...

Poznavala je ovaj dio šume, ne dobro, ali dolazila je ovamo kao učenica s pionirskom zajednicom, kada su djeca odlazila na duge marševe noseći šatore i opremu za kuhanje i kad su ih odveli na mjesto pokolja. Smjer kojim je pas išao nalazilo se pola sata hoda od mjesta pokolja. Tamo su dužnosnici poredali učenike dok je po njima sipila kiša. Hrvatska djeca i srpska djeca slušala su dužnosnika koji je pričao o tome kako su ustaše hladnokrvno ubili skupinu žena i muškaraca što su partizanima nosili hranu. Poslije govora, učenici – Hrvati i Srbi – tiho su se uzajamno vrijeđali. Zato je poznavala ovaj dio šume...

Cijeli je dan mislila kako će naći vojnike. I kako će vojnici zajedno s njom ići za psom koji je pratio miris. Ni-

je našla vojnike, i među drvećem svjetlost je polako blijedila. Imala je samo bajunetu.

Evica Stanković ih je prvi put ugledala prije jedan sat.

Kad se spusti mrak, primaći će se rijeci. Vidjela ih je na trenutak s mjesta gdje je drveće rjeđe raslo. Kad se opet spusti mrak, kad se približe rijeci, izgubit će ih. Hodala je dalje, i njezine oči, zaslijepljene umorom i crvene od jake svjetlosti, tražile su njihove obrise.

Prije jedan sat Evica Stanković vidjela je muškarca na čelu i ženu iza njega. Između sebe vukli su njezina muža kojega su zvali ubojicom.

Dva vojna policajca čekala su ispred postaje. Obojica su bili visoki i glave su im nadvisivale masu putnika, prijatelja i rodbine koja je čekala dopuštenje za ulazak u vlak.

– Ne razumijem...

– Zašuti, Skakaču.

Prvi se tajnik probijao kroz gužvu prema vojnim policajcima. Ham je proveo dan zatvoren, bez imalo obzira, u podrumu tajnikove vile na brežuljku u sjevernom dijelu Zagreba, među drvima za ogrjev i vrećama ugljena, s termosicom, tanjurom sendviča i kantom.

– Ne razumijem...

– To ti nikad nije bila jača strana, Skakaču.

Ham je predan na čuvanje vojnim policajcima i oni su ga gledali tako divljački da je s njegova lica nestao svaki trag drskog smiješka. Vezali su ga lisicama za mlađeg policajca. Predali su mu omotnicu s putnim dokumentima. Provjerio ih je nespretno, jednom rukom.

– Zašto ste mi pomogli? Zašto me niste ostavili s gadovima?

– Ne trati vrijeme u Budimpešti ili Sofiji ili Istambulu, idi ravno u Yerevan. Iskreno, ako preživiš ovo putovanje vlakom, iz svakog ćeš se rata izvući čitav, čak i iz malog koškanja u Gornjem Karabahu. Takva su pravila, Skakaču. Ne volim kolege ostavljati na cjedilu.

Preko zvučnika stigla je najava i putnici su se sjurili prema vratima vlaka. Jedni drugima dodavali su sanduke, zavežljaje i kartonske kutije vezane užetom. Stariji policajac probijao je put, Hama su gurali naprijed i za njima se vukao prvi tajnik.

– Mislite da sam ostavio Penna na cjedilu, mislite da sam prokleto brzo popustio?

– Netko će te dočekati na kolodvoru u Istambulu i dobit ćeš kartu za Yerevan. Armenija je strana na kojoj treba biti, Skakaču. Pazi što radiš i možda ćeš nam i tamo biti od koristi. Ne ponašaj se glupo, to bi moglo biti jako opasno za tebe... Naravno da si ga ostavio na cjedilu, naravno da si prebrzo dignuo ruke. Ti si kukavica, Skakaču, ali nisi idiot, da nisi kukavica ona bi te ljubazna dama ubila i zbog toga ne bi izgubila san.

Poveli su ga strmim stubama i lisice su mu se zabole u ručni zglob. Pogledao je prvog tajnika, ali ovaj je gledao na sat kao da mu je već dosadno.

– Gdje je on?

– Negdje iza one proklete crte pokušavaju se probiti... da, sa svojim zarobljenikom... prema mjestu na kojem si obećao da ćeš ga čekati... Uživaj u Gornjem Karabahu.

Za njim su se zalupila vrata... Lisice su ga povukle u hodnik vagona. Nije popustio, fućkaj gadove. Čula se zviždaljka i on posrnu od prvog trzaja vlaka.

Ham poviče:

– Recite mu da nisam ja kriv. Recite mu da ne krivi mene.

Kroz prljavo prozorsko okno odgovor se jedva čuo.

– Zbogom, Skakaču... reći ću mu ako ga vidim.

Vlak je napuštao zagrebački kolodvor. Tri putnika, bosanske izbjeglice, sa svim što su posjedovali, vojni policajci su otjerali sa sjedala. Bit će s njim do slovenske granice, a onda će ga osloboditi i ostaviti. Iz Ljubljane će sam nastaviti u Austriju. U Beču će započeti dugo putovanje preko Budimpešte i Sofije i Istambula i Yerevana do rata

u Gornjem Karabahu, ma gdje da se prokleto mjesto nalazilo. Naravno kako krivnja nije njegova, naravno kako nije on kriv.

Nikad u svom životu Sidney Ernest Hamilton nije bio kriv. Spuštao se mrak i vlak je prolazio kroz betonska predgrađa Zagreba. On nije bio kriv. Slobodnom je rukom posegnuo u džep po kutiju *marlbora* i igraće karte...

Ona tiho reče.

– Kaže da si vidio njegovu suprugu. Njegova je supruga dobra žena. Kaže da si vidio njegova dječaka i da sam ja ozlijedila njegova dječaka. Njegov je dječak dobar sin... Sve što poznaje nalazi se u selu Saliki, i sve što voli je tamo. Moli te, preklinje te...

Skrene pogled od te čovječje olupine. Sjetio se moći tog čovjeka i njegove slave u hodniku seoske škole, njegovih čizama i šaka. Nije to mogao povezati.

Ona tiho nastavi.

– Kaže kako njegova žena mora imati muža, a sin oca... Kaže kako će ti se zakleti na majčin život da više nikad neće uzeti oružje u ruke, kako se više nikad neće boriti. Kaže da si častan čovjek, hrabar čovjek, i da ćeš shvatiti njegovu slabost... Preklinje te da ga pustiš natrag ženi, moli te da ga pustiš natrag sinu...

Njezine su mu riječi prodirale u uši. Ponovno se zagleda u lice slomljena čovjeka. Oči Milana Stankovića bile su vlažne, a iz usta mu je kroz povez curila slina. Čovjek je bio vrijedan prezira. Nikako nije mogao povezati onog taštog muškarca s čovjekom koji je puzao za svoju slobodu. Gore, na grani, cvrkutale su ptice, čulo se Urlikino disanje i jecaji Milana Stankovića.

– Rekla sam ti.

Njezino lice i oči i kratko ošišana kosa bili su mu blizu.

– Rekla si mi da budem okrutan.

– A tebi je teško biti okrutan.

– Teško je.

– Jer u njemu ne vidiš zlo.

– Ne mogu povezati ono što je bio, što je činio s ovim što je sada.

Bila je tako jaka. Vidio je da se nije pokolebala i niti je posumnjala.

Ulrike reče:

– Svi su oni takvi. Tako je bilo nekad i tako je i sad... Isto je tako bilo nekad u mojoj zemlji, kad su muškarci i žene, što su počinili zločine, ostali bez moći, i zatvoreni u ćelije čekali suđenje, i zatvoreni u ćelije čekali pogubljenje, i kad su ih vodili na stratište, neki su zadržali dostojanstvo, a neki su bili jadni... Nisu se doimali kao ljudi kakvi su bili...

Penn prosikće:

– Bez brige, ne muči svoju lijepu glavicu, *pokušat* ću biti okrutan.

Krenuo je dalje. Penn je vodio. Osjećaj se ponovno vratio... Činilo mu se da su od imanja s gospodarskim zgradama u kojima je bila ukonačena vojska udaljeni oko kilometar i pol. Dvaput se osvrnuo, dugo i pažljivo i njegove oči koje su se sklapale od umora, vidjele su samo lelujave trupce drveća i dugačke sjenke. Mislio je kako najgore dolazi iza imanja gdje su bili vojnici, i najgore će biti sve do rijeke Kupe, i još se nije mogao oteti dojmu da ih netko prati.

Na sastanku nije vođen zapisnik, nije bilo stenografa niti magnetofona. Soba određena za sastanak nalazila se na trećem katu Ministarstva obrane i njezini prozori gledali su u središnje dvorište u kojem su sada gorjele lampe. Soba je bila ured višeg civilnog dužnosnika, mladog i školovanog na Harvardu.

– To će biti učinjeno diskretno. Tamo će biti specijalci iz jedinice Crni jastreb pod izravnim zapovjedništvom obavještajnog časnika 2. bataljuna 110. (karlovačke) brigade. Njemici i Englezu neće se, pri prijelazu Kupe, pružiti nikakva pomoć. Prepušteni su sudbini. Ni pod kojim

uvjetima – nikakvim – neće im biti dopušteno da dovedu Milana Stankovića preko rijeke. Po onom što sam čuo, ako Stanković prijeđe rijeku, bit će granatirani Karlovac i Sisak, a Zagreb će biti raketiran. U takvoj situaciji ne smije biti nesporazuma.

Prvi se tajnik nagne naprijed i osloni laktovima na stol.

– Nikakvih nesporazuma... Jer ako Stanković prijeđe na drugu stranu i time pod vašu vlast, međunarodno će mišljenje zatražiti da se istraže vaši mračni kutovi, vaši će psihopati biti optuženi, a to vam ne bi odgovaralo.

U dvorištu ispod njih bio je parkiran *mercedes* UNPROFOR-ova dužnosnika za civilne poslove.

– Od svojih izvora na drugoj strani saznajem da će svi sastanci kojima posredujemo biti odmah otkazani ako Srbin bude otet i priveden pred sud za ratne zločine. Geste nisu važne. Ne smijemo dopustiti da se to dogodi. Geste su trivijalne i stoje života. Važan put k miru bio bi zatvoren.

Prvi se tajnik zavali u stolac.

– Mi ne smijemo zatvoriti put ka smirivanju nasilja, zaboga, nikako. Mir u naše vrijeme, mir pod svaku cijenu. Zašto ne...? I da znate, sad shvaćam da je gđica Dorothy Mowat bila divna mlada žena i sramota je što ćemo njezinoga ubojicu pustiti na slobodu... A sad oprostite... posao mi nalaže da noćas budem na toj prokletoj riječnoj obali.

Nazvao je četiri broja, ali nijedan nije dobio.

Četiri je puta nazvao broj 2. bataljuna 110. (karlovačke) brigade.

Tražio je od dežurnog časnika, dežurnog zapovjednika, časnika za vezu i ađutanta, da ga spoje sa Sidneyem Ernestom Hamiltonom zbog vrlo važne stvari. Četiri je puta zamoljen da čeka – nema problema – četiri su ga puta pitali za razlog poziva – osobni – četiri je puta zamoljen da kaže svoje ime – promrmljao ga je nerazumljivo – četiri mu je puta rečeno da Hamilton ne može doći do te-

lefona, a potom su ga opet pitali zašto zove i kako mu je ime.

Marty Jones se nikad nije lako uzbuđivao, a još teže nakon što je gotovo godinu dana proveo u Hrvatskoj i Bosni. Ali u njega se sada počeo uvlačiti strah. Na paradni krug iza njegovog preuređenog kontejnera počeo se spuštati mrak. Do vraga, neće trpjeti njihova sranja... Poslije četvrtog uzaludnog pokušaja Marty je nazvao Mary Braddock i rekao joj da će doći po nju čim bude mogao i neka se toplo odjene.

Nije znao mjesto sastanka na obali Kupe. Ham ga je trebao nazvati. Osjećao je da se približava gadna noć.

Prije nego je za sobom zaključao vrata kontejnera baci zadnji pogled, čeznutljiv i gotovo pun ljubavi, na poljsku postelju s uredno složenom vrećom za spavanje i pokrivačem, na sjajne lisice, na dugački lanac i čvrst prsten ugrađen u pod.

Posljednje zlatne sunčeve zrake stizali su s drveća na drugoj strani rijeke i stvarale meke brazde na brzoj vodi, i milovali izmučeno lice Zorana Pelnaka, i bacali njegovu sjenu na stare trupce i oronule cigle njegova doma.

Previše vremena, šalio se on s vojnicima koji su iz svog logora dolazili na njegov bunar po vodu, provodio je gledajući veliku Majku, tu silu kakva je bila Kupa. Mogao je provesti više sati nego što ih ima dan promatrajući kretanje i tijek rijeke. Svaki dan, svaki sat, u tom je pokretu i snazi nalazio nešto novo... Rijeku je trebalo poštovati, bila je vrijedna poštovanja kao i njegova vlastita majka, jer je rijeka bila snaga. I ti vojnici što su s izribanim starim kantama za mlijeko dolazili po vodu na njegov bunar, nisu shvaćali snagu te velike Majke. Zoran Pelnak ju je poštovao... Njegovo poštovanje i strah od rijeke prisutni su u njemu od djetinjstva, od one večeri kad je, bez ikakva upozorenja izronilo potonulo deblo i počelo udarati o pramac njegova čamca i prevrnulo ga. Izgubio je uporište i pao u tamnu hladnu vodu. Pamtio je osjećaj bespomo-

ćnosti, borbu s tom silom dok ga otac nije izvukao. Zoran Pelnak tu snagu nikad nije zaboravio niti se s njom šalio. Od toga dana, otkad se panično borio protiv hladne tamne struje, nije zaplivao u rijeci koja je graničila s njegovim poljima. Poznavao je silinu velike Majke... I uvijek se moglo vidjeti nešto novo.

Zastane na vratima svoga doma i očisti ostatke stočne hrane s rukava ogrtača.

Među drvećem, nasuprot kuće, na jednom su mjestu čaplje svile gnijezdo. Nije mogao gledati u nisko sunce nad gnijezdom, ali vidio je mužjaka kako uspravno stoji u plitkoj vodi kraj trske i čeka, valjda žabu.

Mužjaka čaplje smatrao je najljepšom riječnom pticom.

I kad bude u kući, pokraj tople vatre, nakon večere, sjest će uz prozor, upaliti svjetiljku i čekati da izađe mjesec. Zlato će nestati s velike Majke i zamijenit će ga srebro.

Pištolj je bio uperen u nju.

Čovjek je čučao pokraj drveta i ispruženih ruku držao pištolj uperen u nju. Žena je stajala pokraj muškarca i držala nož na Milanovu vratu. Stala je. Povukla je psa i grubo seljačko uže kojim je držala psa zarezalo joj se u dlan. Stala je i stisnula hrđavu bajunetu.

Pištolj je bio uperen u nju preko staze koja ih je dijelila.

Na jeziku muškarca oprezno je rekla:

– Pustite ga...

Evica pojuri i bučno pretrči posljednje metre i posrne iza zaklona od zimzelene božikovine. Čuli su je dok je trčala te posljednje metre, ali vidjeli su je tek kad je izašla iza zaklona od božikovine. Pas je potezao uže pokušavajući prijeći stazu.

Nišan pištolja se pomaknu.

– Pustite ga k meni...

Penn zatrepće gledajući je preko puteljka. U njegovim očima koje su nastojale netremice pratiti cijev pišto-

lja, vidjela je umor. Kao da su odjednom nestale ptice, jer je oko njih zavladala tišina. Lice mu je bilo puno ožiljaka. Bio je to čovjek koji je ušao u njezin život, čovjek koji će ih uništiti. Pas je vukao naprijed i uže joj se sve jače urezivalo u dlan. Pusti li uže, oslobodi li psa, on će jurnuti i svom svojom težinom od četrdeset kilograma navaliti na tog Penna umornih očiju... ako pusti uže.

– Oslobodite ga...

Skrene pogled s Penna i s cijevi pištolja. Ženina se ruka nije pomaknula. Penn šapnu ženi kao da je tek sada shvatio tko je ona. Nož je bio čvrsto pritisnut uz Milanov vrat. Na ženinu licu vidjela je hladnu odlučnost koju umor nije ublažio. Nož je bio oštar i čist. Evica je već prije vidjela takvu hladnu odlučnost, vidjela ju je na licima muškaraca kad su posljednjeg dana bitke za Rosenoviće prelazili most, i toga dana, poslije, ne gledajući kroz prozor, čula je buku buldožera u polju, s druge strane potoka, i čula je posljednje pucnjeve. I vidjela je hladnu odlučnost na licima muškaraca koji su otišli u stožer da ravnatelja izvuku iz ćelije... Iako posve iscrpljena, znala je da bi pas mogao svladati Penna čak i kad bi zapucao, čak i kad bi ga pogodio. U svojoj je muci znala da bi, pusti li psa, ta odlučna, hladna žena zabola oštricu čistog i oštrog noža u Milanovo grlo, i jasno se vidjelo da ne bi oklijevala.

– Molim vas, pustite ga k meni...

Milanovo je lice bilo vlažno i na licu je vidjela prljav trag suza što se gubio u bradi. Evica je vidjela strah u Milanovim očima, kao da je i on bio svjestan ženine odlučnosti.

– Preklinjem vas, dopustite mi da ga povedem kući...

Muškarac je tupo zurio u nju. Prisjeti se kako je jednom davno s hajkačima i psima išla vabiti vepra. Dugo su trčali za njim dok ga nisu pronašli ispred stijene na koju se nije mogao popeti. Vepar se okrenuo gledajući pse na uzicama i puške i ona je vidjela njegov tupi pogled. Muškarac s pištoljem nije posjedovao hladnu odlučnost žene koja je tako mirno držala nož na Milanovom vratu. Ali progovorio nije muškarac.

– Ono što je učinjeno u Rosenovićima, zločin je. Ono što se čini u bivšoj Jugoslaviji, zločin je. U opasnosti je vladavina zakona. Ovo što mi činimo neznatno je, jer mi smo mali ljudi, ali nužno je početi. Vi ste žena Milana Stankovića, vi znate što je učinio. Poslije izvješene bijele zastave odveo je ranjenike iz Rosenovića, dao im je iskopati grob i poklao ih je... Vi ste njegova žena, vi znate što je učinio, vi znate veličinu njegova zločina... I s ranjenicima je bila mlada žena...

Mlada žena, djevojka, dolazila bi u školu na Evičin poziv i govorila engleski da bi Evica mogla usavršiti svoje znanje jezika. Dolazila je u trapericama i džemperima koji su imali rupe na laktovima. Sjedila bi tamo i njezin bi smijeh prštao... Mrtva i pokopana.

– Zločin mlade žene bio je u tome što je ostala nakon što su svi drugi pobjegli. Ostala je s ranjenima. Pružala im je pomoć i ljubav. Vaš je muž stvorio lanac. Lanac ide od mlade djevojke do njezine majke, do Penna, do vašeg sela, do vašeg muža. Stvorio je lanac kad je ubio tu mladu ženu. Mi činimo ono, gđo Stanković, što su u povijesti uvijek činili mali ljudi: mi stvaramo početak. A zakon, gđo Stanković, pripada malim ljudima. Ja sam mala i Penn je mali, i zakon pripada nama. Ne možemo ga vratiti vama i vašem djetetu, jer vladavina zakona bez koje svi propadamo traži da vaš muž bude pozvan na odgovornost.

Evica je mislila kako je žena nemilosrdna. Na prstima koji su stiskali nož uz Milanov vrat nije bilo zlatnog vjenčanog prstena. Vidjela je uzak ženin struk ispod otvorenog kaputa, a na trbuhu nije bilo mlohavosti koju ostavlja porođaj. Evica pomisli kako ta žena ne poznaje ljubav.

– Kad se te noći vratio iz Rosenovića, je li vam rekao što je učinio? Jeste li ga zagrlili i rekli kako to nije važno? Jeste li ga milovali i rekli da nije kriv? Ili ste osjećali sram, gđo Stanković? Kad je legao kraj vas, jeste li osjećali kako vas je uprljao? Trebali biste otići kući svome sinu i reći djetetu da mu je otac ubojica. I trebali biste reći

djetetu kako vladavina zakona zahtijeva kažnjavanje njegova oca.

Pogledala je muža. Sjećala se te noći. Sjećala se kako je ležala budna, kako ga je odgurnula od sebe, kako je on spavao, a ona ne, kako je dvaput zavikao, ali se nije probudio, kako je jednom zamahnuo rukama kao da želi odagnati moru i kako je na prve znake zore stala pokraj prozora njihove spavaće sobe i gledala preko polja, preko potoka, i vidjela kako se nad kućama diže dim, a u kutu polja vidjela je sivocrni ožiljak.

Penn reče:

– Mene se on ne treba bojati. Neće mu biti kao što je bilo Dorrie Mowat.

Ispustila je bajunetu iz ruke.

– Ja štitim zarobljenika vlastitim životom.

Okrenula se.

Evica je povukla psa koji je nevoljko je krenuo za njom.

Okrenula je leđa mužu. Na šumu se spuštao sumrak. Nije imala odgovora ženi. I morala je prihvatiti muškarčevo obećanje.

Čula ih je kako se kreću, najprije glasno, a onda sve tiše.

Evica nijednom nije pogledala iza sebe, nijednom se nije osvrnula da vidi kako joj muža, kao zarobljenika, vode prema Kupi.

Okretao je stranice.

Možda je bilo glupo što je tražio knjige. Prelistavao je fotografije u skupim bojama koje su prikazivale djecu u narodnim nošnjama, i arheologiju narodne baštine, i rimske amfiteatre i ljepotu poliptiha u crkvama. Henry Carter je smatrao opscenim što je nacija tako stare kulture pokleknula pred takvim primitivnim barbarstvom. Bože, otkad je on podoban da kritizira? Prelistavao je stranice, strpljivo tražio. Preko dvije stranice protezala se avionska snimka starog dijela Karlovca i jasno je mogao

razabrati bivše vojarne koje je sagradio Napoleonov maršal, a u kojima je Njemica vodila Prihvatni centar.

Traganje se završilo... Bila je to strašna fotografija, posve neprikladna za njegovu svrhu, ali mora mu poslužiti. Fotografija je u prednjem planu prikazivala stolove i stolce na terasi glavnog gradskog hotela, za blistava ljetnog dana, s opuštenim i preplanulim izletnicima pod šarenim suncobranima. Iza terase, obasjan suncem, pružao se pješački put, a uz nju riječni nasip. Upravo je to tražio, sliku rijeke Kupe. Rijeka se na fotografiji doimala nisko u odnosu na visok nasip, široka, ali naizgled bezopasna. Mogla mu je dati predodžbu, tek blijedi dojam o tome kakva je Kupa bila noću, nabujala od zime, čuvana uporištima i minskim poljima i ophodnjama, kad su joj se približavali Njemica, zarobljenik i Penn.

Pogled mu se zamagli.

20

Stajali su sasvim mirno.

Srce mu je udaralo, a grudi se nadimale, i pokušavao je disati kroz nos misleći da će tako biti tiši, i ona je uz svoje tijelo osjećala težinu Milana Stankovića, i Penn se nadao da mu ona i dalje čvrsto drži nož na vratu pa se neće usuditi vikati.

Na stazi koja je išla iznad imanja s gospodarskim zgradama opazili su dvije sjenke. Sjenke su se kretale oprezno.

Došli su na pet koraka od mjesta gdje su tako mirno stajali Penn, Ulrike Schmidt i Milan Stanković. Mjesec je bio dovoljno visoko da dobro osvijetli stazu. Na sjenki koja je išla prva Penn je vidio metalne zvijezdice čina na epoletama, a sjenka koja ga je pratila napeta i spremna, nosila je pušku. Tu je sve moglo završiti, a najgore još nije ni počelo... Ako Milan Stanković i ne vjeruje njemu, sigurno vjeruje Ulriki. Njezina hladna odlučnost uvjerila je Milana Stankovića da će mu, ispusti li i najmanji zvuk, zatjerati nož u grlo... Pokušala je probuditi njegovu okrutnost, ali nije uspjela... Sjenke su išle dalje. On ispruži ruku iza sebe i prstima napipa njezine. Nije okrenuo glavu da bi je pogledao. Bojao se da će materijal njegove maskirne jakne zašuškati ili zastrugati. Njegovi prsti napipali su njezino tijelo. Uštipnuo je komadić mesa na ravnom trbuhu. Stisnuo je jako kako bi je zaboljelo i kako bi je prisilio da se usredotoči. Trenutak prije nego što je zako-

raknuo, povukao ju je za taj djelić mesa u znak da ga treba pratiti. Krenuli su stazom, po otpalom lišću i vlažnom blatu. Pratili su obrise sjenki pred sobom.

Začu se tihi zviždук. Bio je poput krika upozorenja mlade sove kojega se sjećao iz djetinjstva kad bi noću odlazio u polja. Kao odgovor, stigao je zov stare sove koja otkriva svoj položaj. Pratili su sjenke što su ih vodile prema Kupi. Dok su išle stazom, nastojao ih je stalno držati u vidokrugu. Gadno... Zviždук, opet odgovor. Napevši sluh, u noćnoj je tišini čuo tihe glasove, žamor među drvećem. Bila je to identifikacija položaja zasjede. Penn je shvatio... Časnik i njegov pratilac provjeravali su položaje zasjede koje je on odredio. Penn je shvatio da časnik mora zazviždati vojnicima koji su napetih živaca ležali na hladnoj zemlji kako ne bi raznijeli sjenke što su im se približavale.

Bila je to njihova mogućnost, uviđao je to.

Svaki put kad bi se časnik oglasio sovinim zovom, Penn bi poveo Ulrike i Milana Stankovića u širokom luku oko staze. Zviždук bi svaki put bio uzvraćen i svaki bi se put čulo tiho šaputanje.

Bila je to mogućnost i mora je iskoristiti.

Sjenke časnika i njegova pratioca provele su ih kroz mrežu položaja zasjeda. Četiri su puta čuli zviždук, odgovor i kratko šaputanje i četiri su puta mogli zaobići vojnike što su čekali. Cijelo su ga vrijeme sjenke vodile naprijed i noge su ga boljele od napetosti, i srce mu je udaralo, i pitao se kako Ulrike može cijelo vrijeme držati nož na vratu Milana Stankovića tako čvrsto i s takvom hladnokrvnom odlučnošću. Učinilo mu se da će od straha povratiti. Ovisio je o Milanu Stankoviću, o očaju tog čovjeka. Hoće li se nož zabosti ako se čovjek spotakne i slomi granu? Hoće li se nož zabosti ako čovjek zaječi? Milan Stanković morao je znati da će svi nastradati ako on jače zakorakne ili zastenje. Pokušavao je procijeniti koliko je čovjek očajan... Ako čovjek ispusti bilo kakav zvuk, Ulrike će ga hladno probosti. A tad su on i Ulrike gotovi... Bili su u rukama svog zarobljenika, ovisili su o očaju svog za-

robljenika. Bljuvotina se podigla uz Pennovo grlo i on je nije mogao ispljunuti, a nije je se usudio ni progutati. Bili su tako blizu sjenkama i glasovima, i u jednom je trenutku metalna čutura za vodu zvecnula o puščanu cijev i on je zadrhtao i nije mogao shvatiti kako nitko ne čuje njegovo brzo disanje... Sjenke su se okrenule. Opet su stali mirno, okamenjeni uz deblo, tako tihi, i sjenke su prošle kraj njih, i oni su se povlačili sve dok više nije mogao vidjeti nejasne obrise. Treperio je od slabosti.

Sišli su sa staze.

Pogledao je na sat. Izračunao je, za kilometar i pol trebalo im je sat i četrdeset sedam minuta.

Dovraga, trebao je pomnjivije slušati Hama, nije se mogao sjetiti pojedinosti koje mu je Ham rekao o položajima zasjede. Trebao je pažljivije slušati, jer će zasjeda biti još kilometar i pol, a poslije će doći žice koje aktiviraju mine, i nakon njih ophodnje duž riječne obale, i na kraju prokleta rijeka.

Njezina ga ruka uhvati za rame i snažno stisnu, kao što je on stisnuo nju. Stisnula je kost na ramenu, kao da mu želi reći da je to dobro učinio.

Kleknuo je.

Penn je rukom pipao šumsko tlo i našao manju granu.

Ispružio je granu pred sebe i poput slijepca krenuo prema rijeci.

– Trebam Hamiltona. Sidneya Hamiltona. Mislim da ga zovete Ham. Ja sam njegov prijatelj...

Upozorenje je stiglo brzo.

Marty Jones je stajao na ulazu u policijsku postaju okruženom vrećama pijeska. Stražar izađe iz zaštitnog grudobrana i prepriječi mu put, i kaplar u stražarskoj kućici posegne za poljskim telefonom.

Stražar je bio agresivan, a kaplar neodređen.

Marty Jones je oklijevao. Nešto je pošlo krivo, znao je i dokaz tome bili su agresivnost i neodređenost. Oklije-

vao je ne znajući što bi trebao odgovoriti, a onda se oglasi sirena i on ugleda rotirajuća svjetla. Dva džipa i automobil, jedan iza drugoga, žurno su htjeli napustiti dvorište policijske postaje, ali je brklja bila spuštena. Kaplar je zaboravio na disciplinu i poljski telefon i izašao podignuti brklju.

Dva otvorena džipa prošla su pokraj njega. Po oznakama na odori shvatio je da su to specijalci. Iza njih, ispod podignute brklje, prošao je veliki *rover*. Brklja se spustila i kaplar je opet posegnuo za poljskim telefonom. Marty je potrčao.

I da su mu rekli, nisu mogli biti jasniji.

Marty Jones dotrči do svog parkiranog automobila, uleti u nj, okrene ključ i pritisne gas.

Tek kad ih je dostigao, kad je vidio svjetla *rovera* i dva džipa koji su vozili širokom ulicom što iz Karlovca vodi prema rijeci gdje su se mogli vidjeti ostaci protutenkovskih zapreka i stambeni blokovi oštećeni od pucnjave iz proteklog rata i bunkeri, tek tada je ugasio svjetla i vozio za njima.

Rekao je Mary Braddock:

– Ne znam što se dogodilo, ali nešto je gadno pošlo krivo...

Nastojao se pribrati, ali misli su mu lutale...

Prošla su još dva sata i naslućivao je da su prešli oko tri kilometra.

Nije više bilo mjeseca čija ih je srebrna svjetlost vodila.

Našao je jednu žicu za aktiviranje mina. Štapom je provjerio napetost žice i čučnuo da bi je prstima pomaknuo. Ulrike i on zajednički su podignuli Milana Stankovića preko žice, a nož nije ni za trenutak napustio njegov vrat.

Posljednji komad puta prije rijeke, zadnje ophodnje... sve se teže koncentrirao, misli ga više nisu slušale.

Podigao se vjetar i oblaci su prekrili mjesec.

Misli su mu previše zbrkane, a to je opasno. Opasno je svako udaljavanje misli od štapa kojim je pipao put...

Penn ih je poveo izvan staze koja je išla uz postavljene mine, dalje prema riječnoj obali... Na tom je mjestu uz stazu rastao gust kupinjak, a mjesec je nestao iznad šumskog svoda.

Kilometar i pol do riječne obale... Misli su mu skakale, koncentracija opadala, *opasnost*... Zasjenjena svjetlost baterije i jedva čujni zvuk vala dok Ham gura gumeni čamac u struju rijeke Kupe. Vožnja do Zagreba, predavanje zarobljenika. Taksi za zračnu luku, odlazak prvim letom. Ona je bila tako snažna i za njih nije bilo budućnosti. Nije znao što bi joj rekao. Gledao ju je u oči, uronio je u njihovu dubinu, pitao se hoće li zaplakati ili se nasmijati, hoće li ga potplatom udariti u potkoljenicu. Za njih nema budućnosti. Ona se vraća u Prihvatni centar. On se vraća u *Alpha Security Ltd*, penje se stubama iza uličnih vrata pokraj praonice rublja, susreće Basila i Jima i Henryja, Deirdre mu daje poštu koja se nagomilala za dva tjedna. Za njih nema budućnosti. Odlazi k Jane, stidljivo je pita kako je, dobiva hladan poljubac u obraz koji je samo formalnost, Tomova vlažna usta na njegovu licu što je za njega bilo lice stranca, i ništa... Ali za njih nije bilo budućnosti. I jutro poslije... Jutro poslije povratka kući otići će na postaju kod Raynes Parka i u cvjećarnici kupiti cvijeće, velik svijetao buket, i odnijeti ga kući i životom ispuniti malu dnevnu sobu kuće u ulici Cedars 57B, i poljubit će svoju Jane i reći joj kako odlazi iz njezina života. I sljedeći dan, prekosutra, sjest će na vlak za London i podzemnom će željeznicom otići do Goodge Street, i krenuti u Gower Street i sjest će ispred prijemne sobe kao da je to njegovo pravo i fućkat će mu se što misle čuvari, i čekat će vražjeg Arnolda Brownea da se spusti dizalom... Prekosutra će nasmijati Jane i ostaviti je... Prekosutra će ispričati svoju priču vražjem Arnoldu Browneu i sa zadovoljstvom ga ostaviti... Otići će i potražiti mjesto za sebe, ondje gdje su rosna polja ujutro tiha, a uvečer drveće baca dugačke sjenke... Taj put mu je pokazala Dorrie, i sljedećih će mjeseci i godina biti sam i mislit će na Dorrie i bit će s Dorrie.To je bio njegov san...

Bodlje kupinjaka su ga dohvatile.

Nije mrzio čovjeka. Gotovo ga je sažaljevao. Čovjek je imao ženu koja ga je voljela i dijete koje se borilo za njega. Čovjek je bio kukavica, ogoljene guzice, ogoljenih muda jer su s njega skinuli čak i ljubav njegove žene i ponos njegova djeteta... A zbog čega? Zbog *načela*, zbog toga da se »dobro osjećaju« oni koji su željeli »nešto poduzeti«, zbog duševnog mira proklete Mary Braddock. Nikad neće imati mogućnost razgovarati s čovjekom kao što bi razgovarao u kavani ili u baru ili na plaži da su on i Jane ikad došli na odmor u ono što zovu bivšom Jugoslavijom, davno prije, prije ludila... Zbog čega? Zbog ubojstva Dorrie Mowat, zbog čega drugog...? Je li se to ona smijala, je li izrugivala? Dorrie Mowat... gore visoko na vražjoj planini, gledala je dolje i smijala se i uhvatila ga.

Uhvaćen je u kupinjak uz stazu. Čizmom je udario prokleto trnje što se lijepilo.

Uhvatila je njega, uhvatila je Mary, uhvatila je je Martyja Jonesa, uhvatila ih je i sve povrijedila, kao što je povrijedila njega, kao što je povrijedila Milana Stankovića, a rado bi porazgovarao s čovjekom... Uhvaćen u trnje kupinjaka...

Žica je bila postavljena preko staze koju su zaobilazili. Čizmom je zapeo za žicu. Žica je bila pričvršćena za kolčić zakopan u kupinjaku. Čizmu mu je uhvatila žica u trenutku kad je pokušavao vratiti ravnotežu. Žica bi se vidjela da prokleti oblaci nisu sakrili prokleti mjesec. Njegova je čizma potrgala žicu.

Jednim se pokretom bacio unatrag. Jednim je pokretom bacio Ulrike i muškarca.

Tutnjava eksplozije otupila mu je sluh i šrapneli su padali na sve strane. Podigao ju je na noge, a onda posegnuo za Milanom Stankovićem. Osjetio je vlažnu krv. Jer nož je bio na muškarčevu vratu i njegova je oštrica prerezala je dlake na bradi i zarezala kožu. Najprije je podignuo nju, zatim je podignuo njega.

Skrenuli su prema stazi i potrčali.

Uhvatio je jaknu Milana Stankovića i vukao ga, a Ulrike je gurala njega.

Bio je to početak stampeda prema riječnoj obali.

Visoko gore, pod šumskim svodom i ispod oblaka koji su prekrili mjesec, dalje prema istoku, zasjao je prvi bljesak.

Primio je telefonski poziv, prekinuo sastanak, izletio iz ureda i poput mahnitog šteneta sjurio se niza stube u operativnu sobu.

Dužnosnik je stajao pred zidnim zemljovidom, a vršak štapa poigravao se na platnu koje je pokazivalo sektor Sjever.

Kanadski pukovnik reče:

– Ti podaci dolaze od promatrača. On je u nevolji. Za petama su mu. Trčat će kao lud, ali pred njim je rijeka. Sastanka nema, zar ne, gospodine?

Za opće dobro... Dužnosnik tupo kimne glavom. Zurio je u zemljovid.

Jordanski bojnik upita znajući odgovor:

– Nema sastanka, čamac ga ne čeka, zar ne?

Za većinu... Dužnosnik zadrhti, otupljen. Nekoliko kratkih sekundi vrh pokazivača stajao je na jasnoj crti koja je prikazivala rijeku Kupu.

Argentinski satnik zapali cigaretu:

– Nema sastanka, ne čeka ga čamac. Sa zarobljenikom ili bez njega, on nema izgleda za bijeg. To ste željeli, zar ne, gospodine?

Penn je trčao pokušavajući razabrati puteljak, nastojeći vući za sobom Ulrike i muškarca.

Osjeti snažnu bol...

Rukom ispruženom prema natrag čvrsto je držao muškarčevu jaknu.

Bol su prouzročili muškarčevi zubi što su mu se zarili u ruku.

Penn ga pusti. Bol ga je svladala. Zatetura se oslobođen muškarčeva tereta. Iza njih, u luku se spuštao još je-

dan bljesak. Bacao je blještavo svjetlo na šumski svod. Ispod je čuo viku i zviždaljke. Uhvatio je svoju ugriženu ruku, zaljuljao se i stisnuo je kao da stisak može odagnati bol. Bol je bila samo njegova i natjerala mu je suze na oči.

Penn se okrene.

Raketa je bacala zasljepljujuću svjetlost.

Zasjala je na oštrici noža. Ona je nož izgubila. Penn je stajao, trpio bol i gledao. Nož joj je bio izvan dohvata, kao da je pao u trenutku dok se muškarac pomaknuo. Ležala je na tlu, previjala se po lišću i čvrsto držala jednu muškarčevu nogu. Čizma Milana Stankovića divljački ju je dohvatila.

Blještava je svjetlost polako blijedjela.

Vidio je kako joj je tijelo od udarca odskočilo, a ruke kao da su zadnjom snagom hvatale nogu. Da su njegove ruke slobodne... Da raketa nije ispaljena, da nije bilo svjetlosti... Penn pomisli kako je čovjek shvatio da je na domak slobode. Još jedan udarac čizmom u glavu i ona će ga pustiti. I to je bio zadnji trenutak prije nego što je svjetlosti nestalo. Čuo je kako su uzvici i zviždaljke sve bliže. U posljednjoj svjetlosti rakete, u posljednjem djeliću sekunde, prije nego što će zadnji udarac osloboditi čovjeka, Penn pokuša naučiti biti okrutan.

Bridom šake udari Milana Stankovića u zatiljak.

Udario je svojom ugrizenom rukom. Muškarac je pao i začas su se hrvali, u mraku poslije rakete.

Udario je Milana Stankovića kao životinja u borbi.

Penn je udarao Milana Stankovića i kao da nije čuo njezin glas u noćnoj tami koji mu je govorio da prestane. Imala je nož.

Tihog, zlovoljnog zarobljenika poveli su prema obali Kupe.

Oštrica noža opet mu je bila na vratu.

Penn je vodio, ugrizenom rukom vukao je muškarca naprijed. Da bi ga tako jako udario bridom šake, morao je biti okrutan. Nije mrzio čovjeka. Iza njih su neprestano svijetlile rakete. Poštovao je čovjeka. Znao je da je za bijeg potrebna duboka i sirova hrabrost. Smatrao je da je

muškarac njegova briga. Nije razmišljao o Mary Braddock niti o Katici Dubelj niti o Dorrie Mowat. Milan Stanković bio je njegova briga i dugovao mu je zaštitu. Čovjek se više neće boriti... za Milana Stankovića sve je svršilo. Borio se i izgubio, ali poštovanje je stečeno. Kad je bljesak izblijedio, zasjao je pun mjesec. Brzi su oblaci otišli dalje. Trčali su, posrtali, vukli i gurali Milana Stankovića niz puteljak uz bodljikavu žicu koja je označivala minsko polje. Nije mogao prosuditi kako je daleko potjera, ali sav je oprez iščezao...

Pred sobom je kroz drveće ugledao tamni obris rijeke Kupe.

Na mjestima gdje je silina struje stvarala virove, vidjele su se srebrne mrežaste pruge.

Istrčali su iz zadnjeg zaklona koji im je pružala šuma. Stigli su do uske staze što se protezala duž gornjeg nasipa velike rijeke. Ona ga povuče za jaknu u želji da mu privuče pozornost. Zaklon od drveća bio je iza njih. Pred njima se, duž rijeke, pružala trska. Uzvici i zviždaljke bili su iza njih. A ispred njih je čekala rijeka.

U glasu joj se osjetio očaj.

– Došli smo prerano. Sat vremena prije sastanka. Rekao si da se moramo odmoriti, ali ne možemo. Došli smo prerano. Nema Hama, nema sastanka, nema čamca. Zar to nisi znao?

Ona je bila iza njega, a zapreka ispred njega.

Nebo je zaparala još jedna raketa i pred sobom je ugledao široku rijeku. Milan Stanković se tresao od prigušena smijeha. Nije mogao razumjeti što je rekla, ali shvatio je njezin očajnički ton. Penn se okrene i pogleda čovjeka čiji je smijeh kreštao pod povezom i koji je kroz smijeh pokušavao govoriti, kao da ga nož na bradi i vratu više nije plašio.

Ona ga je uništila jer nije razmišljao kad ih je u onakvoj jurnjavi poveo prema Kupi.

Premetao je po njezinu džepu i najprije osjetio težinu pištolja, a zatim oblinu baterije. Stao je na stazu iznad duboke rijeke i rukom zaklonio snop baterijskog svjetla.

Dao je signal. Upalio je bateriju i ugasio je, upalio i ugasio, čekajući povratni signal. Palio je i ugasio, palio i ugasio, čekajući da na drugoj obali ugleda čamac. Palio je i ugasio.

Glas preko zvučnika glasno je odjeknuo preko rijeke.

– Penn, nema čamca. Neće ga ni biti...

– Oslobodite zarobljenika. Penn, vi i Schmidtova morate okušati sreću u rijeci. Hamilton nije ovdje, čamca nema. Odmah oslobodite zarobljenika...

Put je bio dug i ravan. Vodio je uz čvrsto građenu zgradu koja je sad bila bez krova i napuštena. Put se spuštao sve do rijeke. Marty je vidio rakete koje su osvjetljavale nebo. Bljesak je osvijetlio i obrise male skupine na kraju puta. Poveo je Mary Braddock prema njima i prema džipovima i prema *roveru*. Ispod bljeska, ispod grupe, s druge strane tmine i srebra, Marty ugleda treperenje baterije, paljenje i gašenje.

– ... Pokušate li zarobljenika prevesti prijeko, bit ćete osvijetljeni reflektorom. Imamo ovlast da pucamo ako pokušate prijeći sa zarobljenikom. Pustite ga odmah...

Ugasio je bateriju.

Glas sa zvučnika ustrajavao je preko rijeke.

– ... Morate okušati sreću u rijeci, samo vi i Njemica. Do vraga, Penn, krenite. Idete li, Penn? Zabranjeno nam je štititi vas vatrom... Samo vi i Njemica, ne zarobljenik. Uđite u vodu. Penn, nemate vremena... Učinite to...

Mogao je pustiti čovjeka. Mogao se okrenuti i otići od njega. Mogao je osloboditi čovjeka. Ako ga oslobodi, ako mu dopusti da ode, možda spasi njezin život, svoj život... I ona je čula glas sa zvučnika. Držao je Milana Stankovića gledajući njezino lice. Ona ga nije zaustavljala i nije osjećala nikakav strah. Oslobodila se naramenica, i pustila da naprtnjača padne na tlo. Penn je povukao Milana

Stankovića prema nasipu i ona kliznu za njima. Ušli su u hladnu vodu. Ona je držala muškarca trudeći se da oštrica noža ostane na njegovu vratu. On se nijednom nije okrenuo, niti ju je pitao; jednostavno je zaključio da će ona poći za njim. Zagazila je u blato i mulj. Voda joj je dosegnula do struka, a hladnoća stezala prepone. U blatu uz rub rijeke, u dužini od tri do četiri metra, rasla je trska. Slobodnom rukom, ne onom kojom je držala nož na vratu Milana Stankovića, čvrsto je pritisnula muškarčeva usta. Dugačkim su koracima koračali kroz trstiku i svakim su korakom sve više tonuli u blatno dno. Udaljavali su se od reflektora, od megafona koji je ušutio, od potjere.

Penn je za nju bio jednostavan, pristojan, običan i tvrdoglav čovjek i osjećala je ljubav prema njemu.

Krenuli su niz rijeku i struja ih je gonila naprijed. Jednom su potonuli i hladna joj je voda pokrila ramena, ušla u nosnice Milana Stankovića i prekrila Pennovu glavu. Toliko je svom ocu željela ispričati o Pennu, reći mu kako je uvijek znala da je Penn čovjek s načelima... Pričati ocu kako su se spuštali duž riječne obale skriveni prvom ljetnom trskom. Na površini vode snažnu je struju zadržavala trska. Sad je jasno vidjela cijelu širinu rijeke i činilo joj se malo vjerojatnim da će ocu ikad ispričati o voljenome muškarcu. Sve dalje i dalje, sve više mulja, sve više klizanja, sve dalje ostavljajući za sobom rakete, uzvike i potjeru. Tako je žarko željela reći ocu... Da je oslobodio čovjeka, da ga je pustio, dobili bi priliku da prijeđu rijeku. Ali nije to učinio i ona to nije tražila.

Prevalili su veliku razdaljinu.

U drveću iznad njih začula se kakofonija lepršavih zvukova. Čaplja je preletjela preko mjesečeva lika. Zaglavljena u trski stajala je splav.

Na drugoj strani rijeke gorjelo je slabašno svjetlo. Svjetlo je bilo u prozoru.

Splav je vjerojatno služila za slaganje vreća s gnojivom ili sjemenjem. Splav od grubih drvenih dasaka vjerojatno je ostavljena u polju, negdje uzvodno, a niz rijeku su je naplavile zimske kiše.

Bilo je zbog *načela* i zato nije razgovarao s njom, nije joj pokušao dati nadu. Ali vidjela je kako je uhvatio muškarčevu bradu na obrazima i lagano je povukao kao da ga želi umiriti, kao da mu želi pružiti zaštitu. Izvukao je splav iz trstike, držao je protiv riječne struje i podignuo muškarca na splav.

Izašli su iz blatnjave trstike. Ona je plivala uz njega. Odgurnuli su splav od obale.

Zahvatila ih je struja.

Milan Stanković udarao je nogama. Penn je bio s jedne strane splav, ona s druge. Pokušavali su se boriti sa strujom i održavati smjer.

Nizvodno na drugoj obali, u prozoru, gorjelo je slabašno svjetlo.

Čučali su iza kotača džipova jer je obavještajac rekao da bi Srbi mogli zapucati sa svoje strane. I na licu obasjanom mjesečinom titrao mu je trpki osmijeh čovjeka koji uživa u zajebanim neuspjesima. Pokraj njega je bio prvi tajnik, iza njega Marty Jones i Mary Braddock, a naprijed su ispruženi ležali specijalci.

Marty Jones je drhtao.

Mary Braddock je zurila pred sebe, bez glasa, bez osjećaja.

Promatrali su kako na drugoj strani rijeke, gore prema drveću, na stazi, dolje među trskom i preko tamnih i srebrnih riječnih pruga poskakuje svjetlo baterije.

Daleko dolje na riječnoj obali, mnogo predaleko, prvi je tajnik ugledao samotno svjetlo, mirno poput svjetionika.

Borio se da splav gura naprijed.

Više nije osjećao hladnoću vode.

Činilo mu se da čuje Dorrien izazov i Dorrien smijeh.

Muškarac više nije mlatio nogama, kao da su čizme natopljene vodom bile preteške. Penn je mislio da se Mi-

lan Stanković predao sili rijeke. Više nije osjećao Ulrikinu potporu; znao je da ju je snaga struje porazila. Bili su dublje u vodi nego prije. Razina vode doprla mu je iznad ramena, oplahivala je daske na splavi i obavila bokove Milana Stankovića.

Nisu bili ni na pola puta do druge obale.

Pred sobom je i dalje vidio maleno svjetlo.

Ispod njih bila je silina mračne rijeke koja ih je vukla u dubinu. Ne budu li više mogli gurati splav, skrene li ih struja, rijeka će ih povući u dubinu. Kretali su se sporije, struja je bila jača, a maleno svjetlo pred njima nije bilo nimalo bliže. Počeo je udarati nogama iz sve snage. Kad je pokušao udahnuti noćni zrak, u pluća mu je ušla prljava riječna voda. Njezino je tijelo bilo kraj njega, ali jedva je pokretala noge. Nije više mogla plivati.

Penn promrmlja:

– Reci im da smo pokušali... Reci im da je netko morao pokušati...

Uhvatio ju je za ruku. Nije mu bilo teško otrgnuti tu ruku sa splavi. Pokazao joj je maleno svjetlo koje nije žmirkalo. Učinio je to brzo. Maknuo je njezinu ruku s splavi i odgurnuo je od sebe, od splavi koja je tonula, od nepokretnog tijela Milana Stankovića.

Vidio je da slobodno pliva u vodi.

Vidio je bjelinu njezina lica i sjajne oči i ravnu kosu.

Muškarac je klizio sa splavi. Pokušala ga je naučiti okrutnnosti, ali nije uspjela. Držao je muškarca najbolje što je mogao i udarao nogama po vodi.

Silina struje oduzimala mu je snagu.

Penn je više nikad nije vidio.

Voda se uzdigla oko njega.

Penn više nikad nije vidio svjetlo.

– Vidio sam to sa svog prozora. Bio je pun mjesec i dobro sam ih vidio. Ugledao sam ih u trenutku kad je poletjela čaplja, kad su s tom splavi izašli iz trske. U početku su

brzo napredovali i vjerojatno mislili da će uspjeti. Ali ako misliš da velika Majka Kupa ima slabosti, tada se varaš. Rijeka se poigrava tobom i onda te izigra; nema ona slabosti. Rijeka te nosi naprijed, sve dalje od sigurnosti obale, i onda te prevari...

Sjedio je u svom hrastovom stolcu pokraj prozora, a svjetiljka je slabo osvjetljavala sobu. Govorio je blago, ali s poštovanjem, kao da se bojao da će uvrijediti veliku Majku.

– Cijelo sam ih vrijeme mogao vidjeti. Dobro su napredovali u početku, ali takva je velika Majka. Na južnoj obali, s koje su oni krenuli, riječno je korito pliće i struja slabija. Kad uđeš u riječni tok, tek tad uvidiš pravu snagu velike Majke... Naravno, možeš prijeći ako imaš dobar čamac, ako imaš vesla i ako ti je Bog podario dobre mišiće. Naravno, lako je ako imaš motorni čamac... ali rijeka vreba tvoje slabosti. I ako si slab, rijeka će te kazniti...

Žena je sjedila pognute glave na golim daskama. Sjedila je ispred peći, a pokraj nogu joj je ležao pištolj. Nosila je izblijedjelu kućnu haljinu, posuđenu od seljakove žene koja ju je kupila u karlovačkoj trgovini prije trideset jednu godinu. Preko kućne haljine prebacila je seljakov kaput. Nije govorila. Njezina odjeća, natopljena vodom iz rijeke, bila je prebačena preko stolca pokraj nje.

– Velika Majka počne te iskušavati kad dođeš do sredine gdje je struja najjača. U sredini te počinje povlačiti. Kad su dolazili partizanski gadovi, prije više godina, jeleni su bježali pred njihovim puškama. Vidio sam kako je jednom, bježeći u strahu, velik lijep mužjak plemenite glave krenuo rijekom. Mogao je plivati dok nije došao do sredine rijeke... Kažem samo ono što sam vidio. Na sredini je odgurnuo ženu. Čuo sam njegov glas, ali ne znam što je rekao jer je bilo na stranom jeziku i jer voda ima svoj glas; glas velike Majke ne može se nikad ušutkati. Mislim da ju je odgurnuo da bi mogla slobodno plivati. Imala je takvu sreću... možda je velike Majke bila usredotočena na njega i njegova prijatelja, možda je velika Majka zaboravila ženu koja je slobodno otplivala. Vidio sam

sa svog prozora kako je muškarca i njegovog prijatelja rijeka povukla nizvodno...

Slušali su ga. Svi su se ugurali u sobu. Na sobni pod od drvenih dasaka padalo je blato s čizama obavještajca, s cipela prvog tajnika, Martyja Jonesa i Mary Braddock... Ona nije razumjela ni jednu riječ koju je izgovorio stari seljak, ali na licu joj se vidjela tuga i osjetila je olakšanje. Svi su bili dirnuti njezinom kćerkom Dorrie. Osjetila je njezinu slobodu.

– Velika ih je Majka povukla nizvodno. U sredini rijeke nisu se mogli osloboditi zagrljaja struje. Splav je zaronila dublje u vodu. Pokušavao je udarati nogama, ali snaga ga je izdala. Je li njegov prijatelj bio ranjen? Mislim da mu je prijatelj bio ranjen jer nije se služio rukama. Izgubili su splav. Vidio sam kako prijatelja drži iznad vode, kao da ga je pridržavao. Nije mogao spasiti prijatelja, vidio sam to. Da je pustio prijatelja, možda bi tada velika Majka... možda, ne znam... stalno je pokušavao pomagati prijatelju. Potonuli su. Ugledao sam ih opet. Vukla ih je struja i znao sam da neće dugo. Još sam im na trenutak vidio glave, i još je pokušavao zaštititi prijatelja. Više ih nisam vidio. Tko je bio taj prijatelj kojeg nije htio ostaviti? Bili su tako sitni, borili su se protiv takve snage. Više ih nisam vidio...

Ženu su poveli sa sobom. Seljaku su rekli da će mu ujutro vratiti kućnu haljinu njegove žene i njegov kaput.

Poslije će obavještajac poljskim telefonom javiti svom neprijatelju o zadovoljavajućem ishodu. Poslije će prvi tajnik poslati trorednu šifriranu poruku satelitskim antenama na krovu Vauxhall Crossa. Poslije će se Marty Jones vratiti u svoj kontejner i rastaviti poljsku postelju i odvrnuti lanac vezan za par lisičina i dogovoriti balistički test za pištolj *makarov*.

Poslije će Mary Braddock odnijeti svoj mali kovčeg na aerodrom.

Poslije će izvaditi granate iz topova uperenih na Karlovac i Sisak, a tehničari će odvesti rakete zemlja-zemlja čiji je domet bio južno predgrađe Zagreba.

Poslije će čete ustaških i četničkih gadova pretraživati trstike, svako na svojoj obali rijeke, ali ništa neće naći.

Izašli su na blistavu mjesečinu i udaljili se od Dorriena mjesta, okrenuli leđa Dorrienu ratu.

Triput je pokušao nazvati broj i svaki put je bilo zauzeto.

Henry Carter ustane.

Protegne se.

Stavi ruke iza glave, izvije leđa i kratko zastenje. Otišao je do susjednoga pisaćeg stola. Ne, jutros nije jela čokoladu. Da, nosila je elegantnu novu bluzu. Uzrujano je podignula pogled s ekrana i pogledala ga.

On se nasmiješi. Ispriča se. Bilo je sramotno od njega, reče, što ju je prošlo jutro šokirao onom odvratnom slikom. Posegnuo je za novčarkom i ponudio joj novčanicu od pet funta za kemijsko čišćenje bluze. Ostane li joj što, neka kupi sitnicu za sebe... Bože, kakve su sitnice kupovale mlade žene s ostatkom novca poslije kemijskog čišćenja bluze umrljane čokoladom? A trebao je njezinu pomoć. Stari zmaj nije bio na vidiku. Mora nazvati broj izvan Londona, ali mu nikako ne uspijeva. Naravno, nazivati se smije samo London, ali mora postojati način. Ona je znala način. Stavila je novčanicu od pet funta u torbicu, porumenjela i rekla koje brojeve mora birati, a on se našalio na račun nećaka u Australiji. Gledala ga je, i on se zbunjeno počeše po neobrijanom obrazu. Ipak je jutros trebao potražiti žilet i trebao je oprati zube i trebao je promijeniti čarape... Njezino lice, pomisli, izražava samo običnu ljubaznost.

– Je li bilo strašno, g. Carter? Dosje je sigurno bio strašan kad vas je zadržao ovdje cijeli jučerašnji dan i

noć. Je li to nešto doista tužno? Oprostite, nisam to trebala pitati, zar ne? Ja ne smijem znati.

Tiho joj reče:

– Znate, dušo moja, kad sam ovdje radio, činio sam samo jednu stvar. Uvijek sam uspješno stajao na pravoj strani najgadnijih životnih barikada čekajući da se neki jadnik vrati s pogrešne strane. Da sam bar bio ondje! Pa makar samo čekao, nemoćan da išto učinim, ali da sam bar dijelio... Ljubazno od vas što ste mi pomogli oko telefona.

Sjeo je za svoj stol. Opet je nazvao.

Čuo je njezin odsječan glas.

On je i dalje šutio.

Tko je ondje? Što želi?

Čuo je razdraženost u njezinu glasu.

Neka ne trati njezino vrijeme, ma tko to bio. Tko je to?

Spustio je slušalicu i odagnao iz uha ljutnju Mary Braddock, majke gđice Dorothy Mowat. Sad je bio tako umoran... Sve je bilo tako davno. Odagnao je iz uha autoritativnost, razdraženost, odlučnost i ljutnju u njezinu glasu.

Prije samo nekoliko minuta činilo se važnim da razgovara s njom, da joj kaže kako je jedan stari uredski ratnik dotjerao dosje u red, pripremio ga za pokapanje na disketu. Uzeo je papire dosjea, fotografije, karte i vlastitu grubu skicu dva sela koja je dijelio potok.

Prešao je otvoren prostor Knjižnice i došao do stola nadzornice dnevne smjene.

– Gotovi ste, g. Carter?

Prelistavala je materijal koji će biti prenesen na disketu. Okretala je natipkane stranice, fotografije grobova i leševa i Billa Penna i karata i njegove skice. Prezirno kreveljenje davalo mu je do znanja kako, prema njezinu mišljenju, taj materijal nije opravdavao smrdljive čarape, neobrijano lice i zahtjeve upućene njezinu osoblju. Došla je do posljednje stranice njegova materijala. On je vlastitim krasopisom ispisao naslov.

»Bježati mogu, ali se ne mogu sakriti.«
L. Eagleburger, SofS, SAD
Geneva/Bruxelles sastanak u zrakoplovu, 16.12.1992.
Eagleburger objavljuje program za suđenje ratnim zločincima u bivšoj Jugoslaviji.
Slijedi popis optuženih suda pod pokroviteljstvom UN:

Ali papir je bio prazan.

Ona pocrveni. Pitala se je li se on to ruga.

On prekine njezinu zbunjenost i nasmiješi se svojim najboljim smiješkom, onim koji čuva za Božić i obitelj.

– Ako pretpostavimo kako će netko jednoga dana iz nekog razloga doista pročitati dosje, možda bi volio znati što je postignuto u dvije godine poslije hrabrih riječi g. Eagleburgera... Kad bi se bar naši gospodari suzdržavali od velikih riječi koje ne misle, život bi bio mnogo podnošljiviji, slažete li se... ? Zahvaljujem na ljubaznosti vašeg osoblja. Lajem na zvijezde, zar ne...? Do viđenja.«

Raščistio je svoj stol, spremio praznu termosicu u aktovku i odjenuo kaput.

Jutro je bilo prilično svježe.

Sve je to bilo iza njega. Kao da se nikad nije dogodilo, kao je neka urota te hrabre riječi pretvorila u šuplje i prazne.

Oštar vjetar s Temze zapuhnuo ga je na putu prema postaji. Sve je sad ostalo iza sentimentalnog staroga uredskog ratnika. Korak mu je bio živahan. Čekalo ga je kratko putovanje vlakom, brza promjena odjeće i čarapa, pranje zubi i pošteno brijanje novim žiletom. I onda vožnja do srednjeg Walesa, vlak do Tregarona i pogled na uzvišenu slobodu papirnatih zmajeva. Poslije onoga gdje je bio, Henry Carter je smatrao da mora naći mjesto koje odiše slobodom.

U srcu opasnosti

Autor četrnaest bestselera za mjesto svog posljednjeg thrillera objavljenog u proljeće ove godine odabire Hrvatsku. U razorenom hrvatskom selu Rosenovići, koje su Srbi okupirali 1991., otkrivena je masovna grobnica i u njoj izmrcvareno tijelo mlade Engleskinje Dorothy Mowat. Nakon što je uvidjela da joj u otkrivanju počinitelja zločina ne žele pomoći ni službeni predstavnici njezine zemlje, a da će ratni vođa u srpskom selu Salike učiniti sve da priča o njezinoj kćeri ostane dobro čuvana tajna, majka ubijene djevojke unajmljuje privatnog detektiva Billa Penna. Došavši na mjesto zločina istražitelj, koji je u početku posve nezainteresiran za rat *nekih drugih*, ulazeći sve dublje u osobne priče i svijesti pojedinih likova spoznaje da se rat dogodio i njemu samome. Stoga više nije spreman napisati profesionalno hladno izvješće. Postaje i sam svjestan da na ovim prostorima netko mora *barem pokušati nešto učiniti.*

I dok ostali čitatelji tragaju za uzbudljivom pričom i pri tome ističu kako je Seymour sve *bolji i bolji*, mi ćemo na ovome štivu zasigurno provjeravati i neke druge tipove interpretacija.

Ali jedno je sigurno, taj svjetski bestseler o ratu u Hrvatskoj, pisan po zakonima najboljih thrillera, morao sa pojaviti i pred našim čitateljskim očima.